SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT XII · AK KUĞUNUN KANADI VE KÜÇÜK SEFER

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT XII

Bölüm 1 · Ak Kuğunun Kanadı, Kara Çeliğin Suyu
Bölüm 2 · Kara-Döbö'de Kopan Kıyamet
Bölüm 3 · Demir Ağın Ortasında Yalnız Aslan

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 117.642–128.357 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Ak Kuğunun Kanadı, Kara Çeliğin Suyu	Cilt XII — bu ciltte
2	Kara-Döbö'de Kopan Kıyamet	Cilt XII — bu ciltte
3	Demir Ağın Ortasında Yalnız Aslan	Cilt XII — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

Ak Kuğunun Kanadı, Kara Çeliğin Suyu

Talas'ta Kanıkey, Beecin seferine çıkacak Külçoro'yu bir ananın titizliğiyle donatır: ok geçmez boz çepken, topal usta Bölökbay'ın Semerkand kara çeliğinden dövdüğü Ak Tinte kılıcı, dört yiğide dört ay balta, yıllarca dayanacak şifalı külazık ve ok ile barut dolu gök heybe. "Yedinci aya dek dönmezseniz ölürüm" vedasıyla yola çıkan Külçoro Surkoen'e binerken, Ayçürök ak kuğu donuna girip dağları aşar ve ırmak kıyısındaki çadırda kara kan kusan yaralı Semetey'i bulur; başında umutsuzluğa kapılmış, Manas'la ahiret dostluğunu ağıtla anan ihtiyar Bakay beklemektedir. Ayçürök altın cımbızla Koñurbay'ın çelik okunu çıkarır, Kanıkey'in kaynatma kara ve kazıma kızıl ilaçlarını sürer; yetişen külazık Semetey'i, kutlu ot ise zayıf düşen Buurul'u ayağa kaldırır.

Sağalan Semetey, Manas'ın öcü için Beecin'e savaş yemini eder. Bakay, Büyük Gaza'da Muzburçak ile Kökçö'nün nasıl düştüğünü anlatıp "Beecin alınmaz, Talas'a dönüp ordu toplayalım" diye yalvarsa da Külçoro geri adım atmayı reddeder. Yiğitler silahlanır, Akkelte tüfeğinin hikâyesi anılır, Ayçürök Talas'a geri gönderilir. Bu sırada perde Çet-Beecin'e açılır: Alööke oğlu Koñurbay, dokuz günlük yoldan duyulan dev çanlı kalesinde pehlivanlarını toplar; Manas'ı Kara-Kapçal'da nasıl mızrakladığını böbürlenerek anlatır, kırk hanın halkını ayaklandırıp "Küçük Sefer" adını verdiği orduyu Burutları ezmek ve Talas'ı yağmalamak üzere yola çıkarır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey'in sefer donanımı: boz çepken, Ak Tinte kılıcı, dört ay balta, külazık ve gök heybe (seg114).
- Ayçürök ak kuğu kılığında uçarak yaralı Semetey ile umutsuz Bakay'ı ırmak kıyısında bulur (seg114).
- Ayçürök, Koñurbay'ın çelik okunu çıkarıp Kanıkey'in ilaçlarıyla Semetey'i iyileştirir; külazık ve kutlu ot yiğidi ve Buurul'u diriltir (seg115).
- Bakay, Büyük Gaza'nın acı bilançosunu hatırlatarak Talas'a dönüp ordu toplamayı önerir; Külçoro geri çekilmeyi şiddetle reddeder (seg115).
- Koñurbay, Keçil hanı ve Alööke oğlu olarak Çet-Beecin'deki dev kalesinde tanıtılır; Manas'ı pusuyla mızrakladığını anlatır (seg115-116).
- Koñurbay kırk hanın halkını seferber eder ve orduya "Küçük Sefer" adını verip Talas'ı yağmalamayı buyurur (seg116).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Ok geçmezi giydirip.	*Dressing him in armor no arrow can pierce.*
Sinek kanadı, saf tunç,	*Fly's-wing thin, of pure bronze,*
Onun üstün yanında,	*On its finer side,*
Gerçek badana zırh, toygar gözlü,	*True whitened mail, lark-eyed,*
Yakası altın, yeni tunç,	*Its collar gold, new bronze,*
İçi pahalı atlastan.	*Its lining of costly satin.*
Önceden ipek getirtip,	*Having silk brought beforehand,*
117650 İpeği basa basa,	*Pressing the silk down layer on layer,*
Kahrolası o nesneye	*Upon that cursed thing*
Kol boyu kat vurdurmuş.	*She had arm-length plies stitched fast.*
Çaprazlama ok atsalar,	*Should they loose arrows crosswise,*
Ok takılıp geçemez,	*The arrow snags and cannot pass,*
Gereken yere eremez,	*It cannot reach the needed place,*
Ok hazırlayıp yürürüm.	*I go with arrows made ready.*
Ortasında kalakalır.	*It stays lodged in the middle.*
Tüfek atsa ok geçmez,	*Fired from a musket, no ball goes through,*
Mızrak saplasa mızrak geçmez,	*Thrust with a lance, no lance goes through,*
117660 Kanıkey'in yaptığı boz çepken,	*The gray chekmen that Kanıkey made,*
Yakasına altın kat koymuş,	*She set a gold ply in its collar,*
Cenkte çocuklar giysin diye, Cenge gidersen Beecin'e	*So the children might wear it in battle, If you ride to war on Beecin*
Yılmadan düşmana değsin diye,	*So it might meet the foe unflinching,*
Atışına yordum.	*I reckoned it for the shooting.*
Zavallı anacığının	*That of his poor dear mother*
Kadrini isteyip bilsin diye, Vuruşmaya gidersen Kalça'ya	*So he might wish to know her worth, If you ride to fight at Kalça*
Aziz anan yapmıştı.	*Your dear mother had made it.*
Analığını bildirip,	*Making her motherhood known,*
Can atan çoroya	*On the eager choro*
117670 Boz çepkenini giydirip,	*Putting the gray chekmen,*
Gerekli anan Kanıkey'in	*Of your needful mother Kanıkey*
Kerameti işte böyle.	*Such, behold, is the wonder.*
Semetey yara yediğinde	*When Semetey took his wound,*
Kötü bir kocakarı misali,	*Like some ill-boding crone,*
Kaşını çatıp ses etmeden,	*Knitting her brows without a sound,*
Cenk eden yiğit görür diye,	*Thinking a warring batyr would see,*

Yapıp durduğum şu var.
Aziz anan kıpırdamadan,
Onun öte yanından,
Söyleyip durduğu iş çetin,
Asil anan Kanıkey
Alıp çıktı bir nesne.
Kaldıranı nice pehlivan,
Yiğit çocuklar, dura dur,

This is what I have wrought.
Your dear mother, unstirring,
From the far side of it,
Hard is the task she kept telling,
Your noble mother Kanıkey
Brought out a certain thing.
Many a strongman to lift it,
Batyr children, hold and wait,

Beecin'e salarsan büyük kavga,
Cenge girersen bir şan,
Kan davası güdüp, o yerden,
Beecin'e salarsan büyük fesat,
Yüz yüze durursan,
Mızrak ile erişemeyip,
Tüfek ile vuruşursan,
Kan güdüp vuruşman,
Kafa tutup duruşman,
Altay'dan önce ben anan
Dikkat edip çoktan bilmiştim,
Cenge girersen diye adayıp,
Tuğ dibinde durmaya,
Durmadan altı ay vuruşmaya
Sahtiyanla kaplatıp,
Yetince ele değer diye,
Kımıldatmadan sardım,
Hep birlikte gözetilip alınacak,
Altı aya hesaplayıp koydum,
Hepsiyle birlikte ok, barut
Büyük heybeye konulu,
Hey, yavrum, Külçoro,
Gafil olursan kötü olur,
Semetey'e, Bakay ağana
Çarpışmaya girse büyük destek,
Oku verdim emanet.
Mızrak, hazır tüfeğin,
Yerin üstünü arattım,
Mal verip aldım hepsini,
Dolaştırdım nice şehri.

If you loose great strife on Beecin,
If you enter battle, a glory,
Pursuing the blood-feud, from that place,
If you loose great havoc on Beecin,
If you stand face to face,
When the lance cannot reach,
If you trade fire with muskets,
Your fighting in pursuit of blood,
Your standing in defiance,
Before the Altay, I your mother
Had marked it and long known,
Vowing it for when you enter battle,
To stand at the standard's foot,
To fight six months without ceasing,
Having it cased in fine leather,
So it would come to hand when needed,
I wrapped it without stirring it,
To be taken up with watchful care together,
I reckoned and laid in stores for six months,
Together with all of it, arrow and powder
Are packed in the great saddlebag,
Hey, my child, Külçoro,
If you grow heedless it goes ill,
For Semetey and your elder Bakay
A great support should they join the clash,
I gave the arrows in trust.
Your lance, your musket at the ready,
I had the face of the earth searched,
I gave goods and bought them all,
I roamed through many a city.

Yerin üstünü taradım,
Batman batman altın verip,
Çaydanlık ucuz, çay ucuz,
Doymayan karnı doyuran,

I combed the face of the earth,
Giving gold by the batman,
The kettle cheap, the tea cheap,
Filling the belly never filled,

Semerkand'dan getirttim.
Semerkand'ın kara çeliği –
Çeliğini sınayıp gördürdüm.
Hakkına o kara nesnenin
Torba torba altın verdirdim.
Kılıç kırılıp paramparça,
Bölökbay'ı baş kılıp,
Ustaları toplayıp getirttim.
Yapımında o nesneye
On iki körük kurdurdum.
Argın ile Kırgız'ın
O körüğü basmaya,
Çeliğin yüzünü açmaya
Pehlivanını toplayıp bıraktım.
Haykırıştan coşup,
İçmesi için pehlivana,
Şeker ezip, bal verdim.
Çetin, kahırlı düşmanı
Kalın yağdan koparıp,
Sarı yağdan doğrayıp,
İçeceğine hazırlayıp,
Rakı ile kımızı
Karma edip kattırdım,
Hizmet eden pehlivanı
Susuzluğunu bundan kandırdım.
Yetmiş erlik diyeti var.
Hakkına at verip,
Esirgemeden tez verip,
Gündeliğine o karanın
Küme küme altın verip,
Yedirip içirip ustalttım,

Ayaş ata koca usta
Hazinenin hanı idi,

I had it brought from Semerkand.
The black steel of Semerkand –
I had its steel assayed and proven.
For the price of that black thing
I had gold given by the sackful.
Swords shattered into pieces,
Setting Bölökbay at their head,
I gathered and brought the masters.
For the forging of that thing
I had twelve bellows set up.
Of the Argın and the Kırgız
To pump that bellows,
To lay bare the face of the steel,
I gathered their strongmen and set them on.
Roused to fervor by the shouting,
For the strongmen's drinking,
I crushed sugar and gave honey.
The grim and bitter foe —
Tearing from the thick fat,
Slicing from the yellow fat,
Preparing it for their drink,
Raki and kumis
I had blended and mixed in,
The strongmen at their labor —
I slaked their thirst with this.
Its blood-price is seventy men's.
Giving horses for its due,
Giving swiftly without stinting,
For the daily wage of that black blade
Giving gold in heap on heap,
I fed them, gave them drink, made masters of them,
Ayaş-ata, the old master,
Was khan of the treasury,

Kutlu bir can idi.
Bölökbay'a yaptırdım.
Baş yuvası altın olan çelik,
Nerde olsa öcünü alsın diye,
Elden kayıp gitmesin diye
Sapına altın işlettim,
Uygun düşürüp cevherden
Art yanına koydurdum.
Türlü çelikten pek çektirdim,
Gerçek kıraan çocukları
Cenge çocuklar alsın diye, Uygun görüp dururum.
Cenk olan yerde kargaşayı

He was a blessed soul.
I had Bölökbay forge it.
Steel whose head-socket is gold,
So he might take revenge wherever he be,
So it might not slip and go from the hand,
I had gold worked into its hilt,
Fitting it aptly, of gemstone
I had set upon its back.
I had it drawn hard from many steels,
So the true kıraan children,
So the children might take it to war, I hold it fitting and approve.
In the place of battle, the tumult

Kan döktürüp yarsın diye,
Mızrağıyla girişseler,
Ay baltalar paramparça,
Dizgin dizgine gelseler,
Kını kuru kalırsa,
Geri çekilmeden vuruşup,
Kamçı ile girişseler,
Paha biçilmez ak tinte,
Kırıma çetin, çevik tinte,
Kızışan düşmana
Yakınlaşıp geldiğinde
Kınından sıyırıp alsın diye,
Kaburgaya daldırsın diye,
Kızıl kana batırıp,
Nerde olsa öcünü alsın diye,
Yaptırıp koyduğum şu var.
Can bir oğlum, dinleyiver...
Bir şemşirin kendinde,
Dizgin dizgine kaldığında,
Diz dize geldiğinde
Kınından sıyırıp alsın diye,
Çetin cana güç gelip,
Kızışıp geldiğinde
Kaburgaya daldırsın diye,
Tutuşacağın Kakançın,

So it might cleave and spill blood,
Should they close with the lance,
The moon-axes shattered to pieces,
Should they come rein to rein,
If its sheath should stay dry,
Fighting on without retreat,
Should they close with the whip,
The white tinte beyond all price,
The tinte fierce and nimble in slaughter,
Upon the foe grown hot
When he has drawn close,
So he might strip it from its sheath,
So he might plunge it in the ribs,
Dipping it in scarlet blood,
So he might take revenge wherever he be,
This is what I had made and set by.
My one dear son, only listen...
In a shemshir itself,
When left rein to rein,
When come knee to knee,
So he might strip it from its sheath,
When the stubborn foe presses hard,
When he comes in hot fury,
So he might plunge it in the ribs,
Kakançın whom you will grapple,

Tutuşursa kargaşa salsın diye,
Beecin'de ölen erlerin
Büyük kıyametler salacağını,
Gerçekten çoktan bilmiştim.
Hakkına o karanın
Altmış kısrak verdirip,
Yiğidinden verdi diye,

So it might spread havoc if battle is joined,
That the men who die in Beecin
Would loose great dooms abroad,
In truth I had long known.
For the due of that black blade
Having sixty mares given,
Saying her batyr gave them,

Yiğit Bakay, Semetey,
Asil oğlum, ne edeyim,
Emanet verdim, alıp git.
Kında dursa ak tinte,
Aziz canın güvencesi,
Cenge girse ak tinte
Emanet canın korunağı.
Ben, bahtsız anacığın,
Armağan edip dururum,
Verdiğimi bilir beller diye,
Zehrini bulup suvaran,
Kınından sıyırıp o karanı

Batyr Bakay, Semetey,
My noble son, what can I do,
I gave it in trust, take it and go.
In its sheath the white tinte stands,
Surety of your dear life,
If the white tinte enters battle,
Shelter of the life held in trust.
I, your luckless dear mother,
Bestow it as a gift,
So he will know and mark what I gave,
Tempered with poison found and slaked,
That black blade, stripped from its sheath
—

Sıkıca kavrar diye,
Beş tümen ordu gelse,
Belli cana çok gelse,
Sıkıntıyı sıkı salsın diye, Ak Tinte diye ad koydum,
Yüz yüze gelen düşmandan
Nerde olsa öcünü alsın diye,
Yöneldiği düşmandan hiç dönmez,
Ele aldığında yiğidin,
Saplasa içte ukde kalmaz.
Beecin'e salarsan büyük kavga,
Yöneldiği canı kırar mı?
Silah pusatın hepsi hazır.
Bunun gibi kim gezmiş,
Beecin'e salsa büyük kargaşa,
Savaşı sıkı salsın diye,
Çoktan yapıp dururum.
Anacığım yiğitmiş diye,

So he will grip it fast,
Should five tümen of hosts come on,
Should they be too many for one known life,
So it might loose hardship harshly, I gave it the name Ak Tinte,
From the foe met face to face
So he might take revenge wherever he be,
It never turns from the foe it faces,
When the batyr takes it in hand,
If he thrusts, no grudge stays within.
If you loose great strife on Beecin,
Will it not break the life it faces?
Your weapons and gear are all ready.
Who has ever roamed with the like of this,
Should he loose great turmoil on Beecin,
So it might loose war fiercely,
I made it long ago and keep it.
So he might say, my mother was valiant,

Gönlüne beni alsın diye,
Ot biçse şimşek çakan,
Taştan geri dönmeyen,
Savuruştan geri kaçmayan,
Elmas karınlı ay balta,
Haykırıp düşmana savursa
Ağzı kor gibi kızaran,
Esirgemeden savuruverse
Gerile karış uzayan,
Zehir ile suvarıp,
Zehirleye zehirleye kızartan,
Savaşa girse sevindiren.
Pişe pişe ustalaşan,
Bulunmaz çelik, kara kurç,
Ondan yoğurup yaptırmış.

So he might take me into his heart,
Flashing lightning as it mows the grass,
Never turning back from stone,
Never fleeing from the swing,
The moon-axe with diamond belly,
Swung at the foe with a war-cry,
Its edge glowing red like embers,
Swung without stinting,
Stretching a span as it flexes,
Slaking it with poison,
Reddened poisoning and poisoning again,
Gladdening the heart when it enters war.
Mastered by tempering and tempering,
Steel past finding, black damask —
From that she had it kneaded and made.

Yoğururken o karanı
Pehlivanlar dayanamamış,
Çatırdatıp dövdüğünde
Balyoz da örs de kırılmış.
Sapına altın burmuş,
Yolu açık o karanı
Düşman yanına yormuş.
Baş yuvasına altın koydurmuş,
Topal usta Bölökbay,
Savurduğunda düpedüz
İnsanın canını çıkarmış.
Yiğit oğlum Külçoro'm,
Belinize kuşanın.
Armağan edip alın!
Sıkıntıyı sıkıca salın!
Beecin'de kavga kopar mı,
Çoktan beri bilmiştim,
Kakançı kolay halk değil.
Uygun görüp cenk pusatı,
Küçük gaza, büyük şan –
Beecin'e salarsan büyük fesat,
Yüz yüze geldiğinde
Sıkıntını bilmiştim.

While kneading that black metal
The strongmen could not endure,
When they hammered it crashing,
Sledge and anvil both were broken.
She twisted gold about its haft,
That black blade of open road
She reckoned toward the enemy's side.
She had gold set in its head-socket,
The lame master Bölökbay —
When he swung it, outright
It drove the soul from a man.
My batyr son, my Külçoro,
Gird it upon your waists.
Take it as a gift!
Loose hardship upon them harshly!
Will strife break out in Beecin —
I had known it long since,
The Kakançı are no easy folk.
Deeming it fit, the gear of war,
Small the holy war, great the glory –
If you loose great havoc on Beecin,
When you come face to face,
I had known your hardship.

Uygun görüp hepinize,
Doğrusu Bakay ihtiyarına,
Uygun düşürüp dururum.
Tutuşacağı Kakançın,
Yiğitliği sıkı salsın diye,
Anacığımın pusatı diye,
Miras edinip alsın diye,
Yapıp durduğum şu var.
Kıraanım, oğlum, dinleyiver.
Altın yanaklı ay balta,

Deeming it fit for you all,
In truth for old Bakay,
I have fitted it aptly.
Kakançın whom he will grapple,
So he might loose his valor fiercely,
Saying, this is my mother's weapon,
So he might take it as his heritage,
This is what I have wrought.
My kıraan, my son, only listen.
The moon-axe with cheeks of gold,

Sapına altın burdurdum.
Bileklik bağını kayıştan
Burup sıkıca taktırdım,
Hiçbir cana göstermeden
Kahrolası o nesneyi
Hazinede baktırdım.
Sahtiyana kaplatıp,
Süsletip saplatıp,
Dördünüze dört balta,
Beyden kalan armağandır.
Mirasa bunu alsın diye,
Kavgayı sıkıca salsın diye, Dördünüze dört balta –
Eskiden göçen arslanların,
Zayıpuruş erlerin,
Nerde olsa öcünü alsın diye,
Beecin'e salsa büyük kavga,
Kurumlanan Beecin'e
Toz koparacağını bilmiştim.
Dördünüze dört çelik,
Uygun görüp dururum.
Ay baltanın hâli işte böyle –
Ayını işleyene at verdim,

I had gold twisted about its haft.
Its wrist-loop, of leather strap,
I had twisted and bound on fast,
Showing it to no living soul,
That cursed thing
I had kept and tended in the treasury.
Having it cased in fine leather,
Adorned and hafted,
Four axes for you four,
A gift left from the bey.
So he might take this as heritage,
So he might loose strife fiercely, Four axes for you four –
Of the lions who passed away of old,
Of the men of Zayıpuruş,
So he might take revenge wherever he be,
Should he loose great strife on Beecin,
Upon vainglorious Beecin
I knew he would raise the dust.
Four steels for you four,
I hold them fitting and approve.
Such is the state of the moon-axe –
I gave a horse to him who worked its crescent,

Yapanın hakkı olarak,
Ağzına elmas çelik gerdirip,
Kırlardaki bin kısrak
Hakkı işte bu olur diye,

As the maker's rightful due,
Stretching diamond steel along its edge,
The thousand mares upon the steppes —
Saying, this shall be its price,

Ustalara verdirdim.
Kahrolası baltanın
Hangi derdini söyleyeyim.
Kömürüne dayanamayıp,
Yemyeşil orman yok oldu,
Körüğüne dayanamayıp
Nice boğalar boğazlandı.
Suvatına dayanamayıp,
Kaynar pınar kurudu.
Ucu sağlam olsun diye,
Gövdesini çelikten çıkarmış.
Değdiğinin hepsi
Diri kalmadan ölsün diye,
Ejderhanın zehrine

I had them given to the masters.
Of that cursed axe
Which of its torments shall I tell?
Unable to bear its charcoal,
The green-deep forest was no more,
Unable to bear its bellows,
Many a bull was slaughtered.
Unable to bear its quenching-pool,
The boiling spring ran dry.
So its point would be sound,
He drew its body out of steel.
That all it touches
Might die with none left living,
In the dragon's poison

Asil usta Bölökbay
Altmış kez suvarmış.
Değdiği yer sağ kalmadan,
Kabarıp gidip ölsün diye,
Onun gözyaşına suvarmış.
Sapına altın gerdirmiş,
Donanımını sıkı verdirmiş.
Yuvasının gözüne
Altından çivi çaktırmış,
Sarmaş dolaş düşman gelse
İnsanın gönlünü kandıran.
Uygun düşürüp yapmış,
Alınca hiç ukde kalmaz,
Yiğitler, size yaptım.
Şu verdiğim ay baltayı
Belinize sıkıca kuşanınız,
Yiğit oğlum, şunu
Yiğit anam verdi diye,
Armağan olarak alıp gidiniz –
Deyip, öylece, Kanıkey
Ay baltayı vermişti,
«Anacığım bahtsızmış» deyip,
Kıraan Külçoro görmüştü.
Bitin üreyip kalmasın diye

The noble master Bölökbay
Slaked it sixty times.
That the place it strikes be left unwhole,
Might swell and waste and die,
He slaked it in the dragon's tears.
He stretched gold upon its haft,
Had its fittings set on fast.
In the eye of its socket
He had a nail of gold driven,
Should the foe come grappling close,
It beguiles the heart of man.
He made it fitted aptly,
Taken up, no grudge remains,
Batyrs, I made it for you.
This moon-axe that I give,
Gird it fast upon your waists,
My batyr son, take this,
Saying, my valiant mother gave it,
Take it with you as a gift –
So saying, even so, Kanıkey
Had given the moon-axe,
Saying, «My dear mother was luckless»,
Kıraan Külçoro had seen it.
So your lice might not breed and stay,

Bit giyimin ayrı bölük,
Kuşun tüneyip gitmesin diye
Kuş giyimin ayrı bölük.
Kendisi olsa giysin diye,
Yılmadan düşmana değsin diye,
Anasının kadrini
Sultan oğlum bilsin diye,
Beecin'e salsa büyük kavga,
Erenlere yaptım
On iki gömlek, on don,
İç giyimin işte böyle.
El erişmez Beecin'e
Cenge giyip varsın diye,

Your louse-garb is a separate bundle,
So the bird might not roost and go,
Your bird-garb is a separate bundle.
So he might wear it were it himself,
So it might meet the foe unflinching,
His mother's worth —
So my sultan son might know it,
Should he loose great strife on Beecin,
For the erens I made
Twelve shirts, ten trousers,
Such is your under-garb.
To Beecin beyond all reach
So he might go to battle wearing it,

Kargaşayı dümdüz salsın diye,
Türlü türlü halkı var,
Varan can dönmez Beecin'e,
Apaçık kurulmuş kalesi var.
Müşkülü sıkıca salsın diye, Söyleye dursak tükenmez,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Gayreti tam, zehri güçlü,
Han Koñurbay bahadıra
Karşı karşıya gelsin diye,
Kızışan düşmana böylece,
Kırgını ağır salsın diye, Bitin üreyip gitmesin diye
Karşı karşıya dursalar,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çatır çatır vuruşsalar,
Haykırıp mızrak salsalar,
Yerden buğu gibi kan çıkıp,
Yüz yüze girişseler,
Mızraklaşıp duruşup,
Emanet cana kıyışıp,
İnsanı serçe saymadan,
Gerinip güçlenip vuruşup,
Karşı karşıya kalsalar,
Tüfek atıp, yay çekip,

So he might loose turmoil straight and full,
It has peoples of every kind,
The soul that goes returns not from Beecin,
It has a fortress built in open view.
So he might loose the ordeal fiercely, Were we to keep telling, it has no end,
Against the infidel son of Kalday,
His zeal entire, his poison strong,
Against Khan Koñurbay the bahadır,
So he might come face to face,
Thus against the foe grown hot,
So he might deal slaughter heavily, So your lice might not breed and go,
Should they stand face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Should they clash with crash on crash,
Should they hurl lances with a war-cry,
Blood rising from the earth like mist,
Should they close face to face,
Standing lance against lance,
Daring the life held in trust,
Counting no man even a sparrow,
Straining, gathering strength, fighting on,
Should they stand opposed,
Firing muskets, drawing bows,

Ete kemiğe girişseler,
Yayın oku vızıldayıp,
Değdiği yer paralanıp,
Kan dökülse şarıldayıp,
Ocak çukuru gibi bir yeri
Kesip biçip oysun diye,
Eksiği işte bu olsun diye,
Giysisini çıkarmadan koysun diye,

Bu kadrini bilmiştim,
Cenk ede ede çölde ölse,
Aşıtı yüksek belde ölse,
Cenge giren nicelerin
Âdeti işte bu olsun diye,
Yaptığım giysim şu var,
Kıymetlim oğlum, dinleyiver.
Beecin kolay yer değil,
Yüzleşip yenilir halk değil.
Kakan'ın yurdu kalabalık yurt,
Çokluğunu görsen kara kurt.

Çoñ-Beecin'in sözü var.
Beecin'i hesaplayıp yaptığı
Anacığının giysisi var.
Cenkte bakıp kim durur,
Kakan'a salarsan büyük savaş,
Uygun kürküm şu var.
Doğrusunu oğlum, dinleyiver.
El erişmez Çoñ-Beecin,
Çareleri yetmez kalsalar,
Tufan gibi kaplayıp Çoñ-Beecin
Cehennemi tam salsalar,
Gücü kuvveti kaçar diye,

Kavgaya giren çocukların
Azığı olur, acıkır diye,

Takatı gidip, karnı acıksa,
Yağmur gibi yay çekip,

Should they cut into flesh and bone,
The bow's arrow whining past,
The place it strikes torn open,
Should blood be spilled gushing,
A place like a hearth-pit —
So it might cut and carve and hollow,
So this might be all he lacks,
So he might dress it without shedding his garb,
This worth of it I had known,
Should he die warring in the desert,
Should he die on a high mountain pass,
Of the many who enter battle
So this might be their custom,
This is the garb I made,
My precious son, only listen.
Beecin is no easy place,
No folk to be faced and beaten.
The Kakan's land is a teeming land,
See their numbers — a black swarm of ants.

There is the word of Çoñ-Beecin.
Made with Beecin in her reckoning,
There is your dear mother's garb.
Who stands watching in the battle —
If you loose great war on the Kakan,
Here is my fitting fur robe.
The truth of it, my son, only listen.
Çoñ-Beecin beyond all reach,
Should their remedies fall short,
Should Çoñ-Beecin, covering all like a flood,
Loose the very fires of hell,
Thinking their strength and force would flee,
Of the children entering the strife
It shall be their provision when hunger comes,
Should strength fail and the belly hunger,
Drawing bows like falling rain,

Dolu gibi başka ok atıp,
İt hastalığına tutturup,
Kırk boy Hıtay Beecin'in
Komadan ordusunu kaynatıp,
Kırgını kızgın saldığında,
Kaynaşan nice Mançu
Çepeçevre aldığında
Er azıksız kalır diye,

Yedi yıl içse tükenmez,
Ben anacığın Kanıkey,
Külazık hazırlayıp dururum.
Orunboor ile Margalañ,
Ortası Kokon, Samarkan,
Mal verip aldım hepsini,
Dolaştırıp nice şehri,
Yetkin baban varken
Cekeyboz kürkü giydirip,
Yelişine yel yetmez,

Çöle girse bunalmaz,
Kıra sürsen yorulmaz,
Taşa sürsen kaymaz,
Buzda yürüse tökezlemez,
Çöle sürsen susamaz,
Yuları altın takılı,
Deh deyince düpedüz
Dört ayaklı hayvandan
Yürüklüğü belli olan.
Görenin gözü kamaşan,
Yiğit bozkurt babana
Mediyan çölünde bulunan,
Yassı hörgüçlü kara ner,
Deveden yürük Celmayan,
Celmayan'a bindirip,
Hızlılardan seçip sürdürüp,
Kuvvetlenip alsın diye,
Kırk çoronun içinden
Boşuna bakıp kalmasın,

Loosing arrows besides like hail,
Struck down as with the dog-plague,
Of the Hıtay Beecin of forty tribes
Their host set seething without pause,
When slaughter is loosed white-hot,
When many a swarming Manchu
Has ringed them round about,
Thinking the man would be left unprovisioned,
Seven years' drinking would not spend it,
I, your dear mother Kanıkey,
Have made ready the külazık.
Orunboor and Margalañ,
Between them Kokon, Samarkan,
I gave goods and bought it all,
Roaming through many a city,
While your able father lived,
Dressing him in the Cekeyboz fur,
No wind can match its running,

Entering the desert it does not falter,
Drive it over the steppe, it does not tire,
Drive it over stone, it does not slip,
Walking on ice it does not stumble,
Drive it into the desert, it does not thirst,
Its halter fitted with gold,
At the cry of "Deh!" outright,
Among four-footed beasts
Its swiftness known to all.
Dazzling the eye of the beholder,
For your batyr gray-wolf father,
Found in the Mediyan desert,
The flat-humped black ner,
Celmayan, swifter than any camel —
Mounting him upon Celmayan,
Chosen and driven from the swiftest,
So he might take it and grow strong,
From among the forty choros,
Lest he stand gazing in vain,

Pek becerikli, yatkın olandan,
Altmış çoro içinden
Er Serek'i seçtim.
Dağ dağ dolaştırıp,
Kulak duyup, göz gören
Yeri komadan gezdirip,
Adamakıllı koşturup,
Yerin yüzünü taratıp,
Adada biten nice mee otu,
Türlü türlü ilaçtan
Külazığı aldırdım.
Varı yoğu kattırıp,
Çepeçevre ilaçlayıp koydurdum.
Cenge sağlamca girsin diye,
Yalnızlarım emanet!
Yorgun düştüğü yerde
Çalkayıp çocuklar içsin diye,
Yedi ay bekleyip dururum,
İçiverse içi serinler,
Ağrıyan yer yatışır.
Çalkalayıp içiverse,
Umaç gibi göz açılır.
Kabını güzelce sarmış,

From the most deft and fitted,
From among sixty choros
I chose Er Serek.
Sending him mountain after mountain,
Where ear hears and eye sees,
Roaming and leaving no place untried,
Riding hard in earnest,
Combing the face of the earth,
Many a mee-herb grown on the isle,
From remedies of every kind
I had the külazık gathered.
Mixing in all there was,
I had it dressed with remedies round about.
So he might enter battle soundly, My lone ones given in trust!
In the place where he falls weary,
So the children might shake and drink it,
Seven months I keep watch over it,
Drunk, it cools the inward parts,
The aching place is stilled.
Shaken up and drunk down,
The eye opens wide as gruel spreads.
She wrapped its vessel fairly,

Gazaya sıkıca yormuş,
İsteyip verdiği külazık,
Kanıkey'in verdiği şu var,
Değerli çocuklar, dinleyiver.
Gündüz gece dursanız,
Gümbürdeşip vuruşsanız,
Ölmeyip sağ kalsanız,
Ölçüsüz altı ay çarpışsanız,
Yumuşacık kuray pişene dek,
Mıyzam külü uçana dek,
Sıkıca altı ay çarpışsalar,
Yorulunca bozkurtlar
Rahat yerde dursun diye,
Anasının verdiği külazık,
Çalkayıp bunu içsin diye,

Reckoned it firmly for the holy war,
The külazık given with a willing heart,
This is what Kanıkey gave,
Precious children, only listen.
Should you stand by day and night,
Should you fight with thundering blows,
Should you not die but stay alive,
Should you clash six months unmeasured,
Till the tender kuray reed is seasoned,
Till the ash of mıyzam flies,
Should they clash six months unceasing,
When the gray wolves grow weary,
So they might rest in a place of ease,
The külazık their mother gave,
So he might shake and drink of it,

Yüzü sararası Beecin'e
Ordunu sıkıca salsın diye,
Adadığım şu var,
Kıymetlim çocuklar, dinleyiver!
Toptan hâliyle pekiştirip,
Büyük heybenin dibine,
Mihnetli kadın, ben anan,
Armağan verdiğim külazık,
Yiğitlerim, çocuklar, dinleyiver,
Şimdi yavrum, Külçoro,
Selametle varıp, sağ gel,
Kocayınca aziz ananı
Tasaya salmadan tez gel!
Yitiriverirsen adı kötü,
Yaradan Kuday'a,
Yetimler ne zaman gelir diye,
Yedinci ayda gelmezsen,
Ben kara yüzlü bahtsız,
Ecelden önce ölürüm!
Cengin Beecin'e yaman olsun,
Kurbanınız olayım yetimler,

Upon Beecin whose face shall pale
So he might loose his host in force,
This is what I have vowed,
My precious children, only listen!
Binding it fast all in one,
In the bottom of the great saddlebag,
A woman worn with toil, I your mother,
The külazık I gave in gift,
My batyrs, children, only listen,
Now, my child, Külçoro,
Go in safety and come back whole,
Your dear mother, grown old —
Come back quick, cast her not into grief!
If you are lost, ill is its name,
To Kuday the Creator,
Asking when will the orphans come,
If you come not in the seventh month,
I, black-faced and luckless,
Shall die before my appointed hour!
May your war fall grievous on Beecin,
Let me be your offering, orphans,

Cengin yurda ün olsun! Cenk pusatını kuşanıp,
Saldırıp deştiğin düşmanın
Sayısı tam bin olsun,
Mızrağa takılan flamalar,
Kıraandan kalan armağanlar,
Kılıcını yan kuşanıp,
Haberin yurda ün olsun,

Dimdik çoro aldırmadan,
Cenk ettiğin yer düz olsun! Ölüm ile eceli
Ardda kalan insana
Unutulmaz iş olsun,
İşini Allah'ım onarsın,
Öbür dünyaya göçen erlerin,
Çocuğu görüp aldığında,

May your war be famed through the land!
Girding on the gear of war,
Of the foe you charge and rend
May the tally be a full thousand,
The pennants fixed upon the lance,
Gifts left over from the kıraan,
Girding your sword at your side,
May your tidings be famed through the land,
The upright choro yielding nothing,
May the field of your battle lie level!
Death and the appointed hour —
To the people left behind
May it be a deed unforgotten,
May my Allah mend your work,
Of the men gone over to the other world,
When he looks upon and takes the child,

Zayıpuruş arslanların,
Ruhu seni kollasın!»
Deyip, öylece, Kanıkey,
Bilmediğini bildirip,
Böyle söyledi çocuğa,
Sezmediğini sezdirip,
Dosdoğru erlik sözü söyleyip,
Kanıkey önde, yaşlılar
Olacak kırgının yolunu söyleyip,
El kaldırıp hıçkırıp,
Nice müşkül, nice ağır,
Kadir bilen kadın kız,
Asil anan Kanıkey
Türlü türlü söz söyleyip,
Er ölmüş gibi çığrışıp.
Ok geçmez kürkünü giydirip,
Çocuğun hâli işte şöyle,
Ordada ağlayıp durmuştu.
Almambet oğlu Külçoro,
Demir tabanlı üzengiye
Basmadan sıçrayıp bindi şimdi.
Baştan başa çelik, ok geçmez,
Yiğit Külçoro giydi şimdi.
Atını salıp dörtnala koşturup,
Cenklik giysisini kuşanıp,
Kaşımı gözümü demeden,
Işıl ışıl gülüp sevinip,
Kırgın giysisini giyinip,
Kız koynuna düpedüz
Güveyliğe varır gibi,
Kıpırdayıp gülüp sevinip.
Gülüp söyleyip kurulup,
Gülümseyip çalımlanıp,
Silah pusatını bağlanıp,

Tevekkül deyip Külçoro,
Duramayıp mızrak alıp.
Cenk pusatını kuşanıp,
Tırnak ucuna denk saymayıp,

Of the lions of Zayıpuruş,
May their spirits watch over you!»
So saying, even so, Kanıkey,
Making known what he knew not,
Thus she spoke to the child,
Making him sense what he sensed not,
Speaking straight the word of manhood,
Kanıkey foremost, the elders
Telling the road of the slaughter to come,
Raising hands and sobbing,
So many ordeals, so many burdens,
Woman and maid who know true worth,
Your noble mother Kanıkey
Speaking words of every kind,
Wailing as though a man lay dead.
Dressing him in the fur no arrow pierces,
Such then was the child's state,
She had stood weeping in the horde.
Külçoro, son of Almambet,
On the iron-soled stirrup —
Without treading it he leapt astride now.
Steel from end to end, no arrow pierces,
Batyr Külçoro donned it now.
Loosing his horse to a full gallop,
Girding on his garb of war,
Heedless of brow or of eye,
Laughing bright and rejoicing,
Donning his garb of slaughter,
As one going outright to a bride's embrace,
As a groom to his wedding,
Stirring, laughing and rejoicing.
Laughing, talking, taking his seat,
Smiling and preening proudly,
Binding on his weapons and gear,

Saying, I trust in God, Külçoro,
Unable to stand still, took up the lance.
Girding on the gear of war,
Counting them not worth a nail's tip,

Yiğitlik ile kibiri
Vermiş meğer ölçüsüz.
Geri gelir mi ola diye,
Kızıl giyen kız ağlayıp,
İpek sağrılı, ayça belli,
Gelinden güzeli çok ağlayıp,
Geri dönüp Talas'a
Gelir mi ola diye ağlayıp.
Gelmeyecekmiş gibi,
Değeri altın kürk giyip,
Suur gibi boz at binip,
Güzel, al yanaklı Külçoro,
Çaprazlayıp tulparın
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip.
Hoplatıp o kahrolasıyı,
Ok geçmeyen boz örtü –
On dört ata tam örtü,
Onunla örtüleyip.
Beş kez düzeltip eyerletip,
Almambet oğlu Külçoro,
Nice canı ürkütüp.
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan.
«Ay, anacığım, Kanıkey,

Valor and pride, it seems,
Were given him beyond all measure.
Wondering, will he come back again,
The maiden clad in scarlet weeping,
Silken-haunched, crescent-waisted,
The fairest of the brides sore weeping,
Turning back to Talas —
Weeping, wondering, will he come.
As though he would not return,
Wearing the fur robe worth its gold,
Riding a gray horse like a marmot,
Fair, red-cheeked Külçoro,
Crosswise the tulpar's
Hair-tail he knotted up tight.
Making that cursed one prance,
The gray cover no arrow pierces –
A full cover for fourteen horses,
With that he covered him.
Five times righting and saddling him,
Külçoro, son of Almambet,
Startled many a soul.
No sparrow flies from the wide valley,
No foe escapes the lance.
«Ay, my dear mother, Kanıkey,

Kakan ile tutuşmayı
Görmeye gidiyorum,
Kazaya uğrarsam Beecin'de
Ölmeye gidiyorum.
Mızrak tutup, alay bozup,
Kader erişirse oka uçup.
Gündüz gece mızraklaşıp,
Gümbürdeşip görürüm.
Ecel, kader, gün biterse,
Çoñ-Beecin'de ölürüm.
Ölmeyip kalsa şu zavallı baş,
Öbür dünyaya göçen babamın
Kanını güdüp gelirim.
Bindiğim atım Surkoen,

Grappling with the Kakan —
I go now to see it,
If disaster finds me in Beecin,
I go now to die.
Gripping the lance, breaking the ranks,
If fate overtakes, felled by an arrow.
Trading lance-thrusts day and night,
I shall see it amid the thunder.
If death, fate, and my days run out,
I shall die in Çoñ-Beecin.
If this poor head should not die,
Of my father gone to the other world
I shall come pursuing his blood.
Surkoen, the horse I ride —

Eğdirip ağzını bururum,
Kaynaşan Mançu'ya
Haykırıp mızrak uzatırım.
Tepeden keserim göçünü,
Huyu kara Kalça'dan
Böylece alırım öcümü.
Eski yara kabuğumu,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Ölmezsem çıkarırım derdimi.
Beş Arkar yıldızı batana dek
Beş kez dönüp emziren
Yiğidim anam Kanıkey,
Pek çetin söz söyledim, dinleyiver.
Yaradan yazarsa kaderi,
Görmeye gidiyorum.
Kaynayan Hıtay Mançu'dan,
Kader, kaza, gün biterse,
Ölmeye gidiyorum!
Kaynayan Hıtay halkına,
O halkı yöneten,
Gücü kuvveti tam kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Tutuşmaya gidiyorum.
Gerçek dermanım varsa,
Çın-Maçın'a, Beecin'e

I shall bow him and wrench his mouth,
At the swarming Manchu
I shall thrust the lance with a war-cry.
I shall cut off his caravan from the height,
From black-natured Kalça
Thus shall I take my revenge.
The scab of my old wound —
Koñurbay, khan of Keçil —
If I die not, I shall vent my grief.
Till the five Arkar stars go down,
Who turned five times to suckle me,
My valiant one, my mother Kanıkey,
Harsh indeed were my words, only listen.
If the Creator writes the fate,
I go now to see it.
From the seething Hıtay Manchu,
If fate, disaster, and my days run out,
I go now to die!
Against the seething Hıtay folk,
Against him who rules that folk,
The infidel whole in strength and force,
Against Khan Koñurbay the bahadır,
I go now to grapple.
If true remedy is in me,
At Çın-Maçın, at Beecin

Gerçekten mızrak uzatırım,
Kakançı'ya, Dıñşa'ya
Saldırıp mızrak uzatırım,
Eri namus için yaratan,
Tutuşacağım Koñurbay,
Kan dökmeden nasıl dururum.
Kanıkey'in verdiği gök heybe,
Alelâde değil, lök heybe,
Bağı urgan, ağzı sıkı,
Ölçüye gelmez büyük heybe.
Akkañkı'ya koymuştu,
Kanıkey'den dua alıp,
Beecin'e doğru atlanıp,

I shall thrust the lance in truth,
At the Kakançı, at Dıñşa
I shall charge and thrust the lance,
He who made man for honor's sake —
Koñurbay, whom I shall grapple —
How can I rest without shedding blood?
The gray saddlebag Kanıkey gave,
No common thing, a bag to load a lök,
Its tie of rope, its mouth drawn tight,
A great bag beyond all measure.
She had set it on Akkañkı,
Taking Kanıkey's blessing,
Mounting and riding toward Beecin,

	Kederlenip ardından,	*Grieving as he went,*
	Hunhar sultan ağası	*For the sake of his bloodied sultan lord,*
	Semetey'in derdinden,	*For the grief of Semetey,*
	Atlanıp çıktı Talas'tan,	*He mounted and rode out from Talas,*
	O gün Çoro yol yürüyüp,	*That day the Choro traveled the road,*
	Atı esirgemeden bol yürüyüp,	*Riding hard, not sparing the horse,*
	Gündüz gece yol yürüyüp,	*Traveling the road by day and night,*
	Umudunu kesmeden bol yürüyüp.	*Riding far, never cutting off his hope.*
	Sürüp alıp aziz arslan,	*Driving on, the dear lion,*
118240	Ayçürök'ün ardından,	*After Ayçürök,*
	Aşıt aşıp, durmadan,	*Crossing pass after pass, unresting,*
	Semetey'in derdinden.	*For the grief of Semetey.*
	Külçoro dinmeden yol yürüyüp,	*Külçoro traveled the road unceasing,*
	Yürüğü esirgemeden bol sürüp,	*Driving far, not sparing the swift one,*
	Atın gücünü sıyırıp,	*Stripping the horse's strength away,*
	Göklere uçup Ayçürök,	*Ayçürök flying to the heavens,*
	Yerin üstünü Külçoro	*Külçoro over the face of the earth*
	Surkoen ile gezip.	*Ranging on Surkoen.*
	Tırnağı yere ilişip,	*His hooves barely brushing the ground,*
118250	Tulparlık vasfı bilinip.	*His tulpar nature known to all.*
	Koştuğunda Surkoen,	*When Surkoen ran,*
	Hopur hopur toplanıp,	*Gathering himself bound on bound,*
	Aşık dik oturmuş gibi sevinip.	*Rejoicing as if the knucklebone sat upright.*
	İnişli çıkışlı toplanıp,	*Gathering downhill and up,*
	Eñke atmış gibi sevinip.	*Rejoicing as if he had thrown an eñke.*
	Rengi değişip başkalaşıp,	*His color changing, transfigured,*
	Kahırlanıp Külçoro,	*Külçoro, filled with wrath,*
	Arslan gibi görünüp.	*Looking like a lion.*
	Aşıt aşıp, taş basıp,	*Crossing passes, treading stone,*
118260	Ağam nasıl oldu diye,	*Wondering, what has become of my lord,*
	Aklından pek şaşıp.	*Sorely bewildered in his mind.*
	Yerden, alttan Külçoro	*Along the earth, below, Külçoro*
	Esirgemeden yürüyüverdi şimdi,	*Rode on now without sparing,*
	Kuğuruklayıp, kuğu olup,	*Trumpeting swan-like, become a swan,*
	Ayçürök uçuverdi şimdi.	*Ayçürök flew off now.*
	Karkıra'nın yüzüne,	*To the face of Karkıra,*
	Kara-Saz'ın ucuna,	*To the edge of Kara-Saz,*
	Kerametini geniş bildiren,	*Who makes her wonders widely known,*

Öğüt bulur Bıytı'sını
Kanadına bindirmişti.
Karkıra'nın Kara-Saz'ı,
Kara-Saz'a vardığında
Gerçekten uçmaya davranıp,
Bıytı'sına yalvarıp.
«Kurban olayım Bıytı can,
Çok konuşsak can yoldaşı,
Sözümüz bir, yaşıtız biz,
Sağ olsa ulu töre,
Esen olsa büyük töre.
Kerametli Bıytı can,
Kutlu sırrımı bildiririm.
Kırkı gelin, kırkı kız,
Tam sayısı seksen,
Hanım gelin, taze kız,
Bıytı'm, sana bildiririm.
Fala bakan Tölög'üm,
Falını açarsan görürüm.
Gerçeksen sen Bıytı,
Gereğini şimdi görürüm.
Kötü olduysa o törem,
Kahrı katı başlatırım,
Kötü olup yüz yırtarsan,
Yiğidim ölüp kan yutarsam,
Bu ovaya bırakırım.
Tulpara serilen örtüyü,

Her counsel-finding Bıytı
She had mounted upon her wing.
Karkıra's Kara-Saz —
When she came to Kara-Saz,
Making in truth to fly,
She pleaded with her Bıytı.
«Let me be your offering, dear Bıytı,
Companion of the soul in long discourse,
Our word is one, we are of one age,
If the great töre lives,
If the great töre is safe and whole.
Wonder-working dear Bıytı,
I make known to you my blessed secret.
Forty brides, forty maidens,
Their full tally eighty,
Lady bride and fresh young maid,
My Bıytı, I make it known to you.
My fortune-reading Tölög,
If you cast the fortune, I shall see.
If you are true, you Bıytı,
I shall now see what is needful.
If ill has befallen my töre,
I shall begin the bitterest grief,
If it goes ill and you tear your face,
If my batyr dies and I swallow blood,
I shall leave it on this plain.
The cover spread upon the tulpar,

Kurban olayım Bıytı can,
Bir Tanrı sağ esen
Gösterir mi ola töreyi.
Geniş dileği pek kılıp,
Kerametinle biledur.

Ben dönüp gelene dek,
Buluşup dönene dek,
Kıkırdak eşeleyip yürüyedur!
Sağ olsa büyük törem,
Büyük iyilik görürüz.

Let me be your offering, dear Bıytı,
Will the one God, safe and whole,
Show us the töre, I wonder.
Making the wide wish with all your heart,
Keep watch with your wonder-working power.
Until I turn and come again,
Until I meet him and return,
Walk on, scratching for gristle!
If my great töre lives,
We shall see great good.

Kötü olduysa Semetey,
Tam ikimiz ölürüz!..» –
Deyip, öylece Ayçürök,
Uçup yola koyuldu.
Kara-Saz'ın boyuna,
Karkıra'nın çukuruna,
Mihnetli kadın Ayçürök,
Armağan edip o yere
Bıytı canı bıraktı.
Akkuğu olup kuğuruklayıp,
Dağ eteğini sıyırdı,
Dolup yatan nice yeri
Birini komadan gezdi.
Yorulmadan usanmadan,
Tepecikleri uçup aşarak,
Puslu çölü yanlayıp,
Eçki-Ölbös'ün iki kavşağı,
Eğilip uçup sıyırıp,
Üç-Cırgalañ, Çoñ-Köñüz,
Boyunca gezip,
Ayçürök girip varmıştı,
Yerini görüp sevinip,
Yengeciğin bakıp şaştı kaldı.
Irmaklı şu ovaya
Salınarak Kırgız konsaydı,
Elmalı pınar, geniş vadi,
Ah ne güzel yer,
Bizim yerler olsaydı,
Yerin sağrısı değil mi,
Konan insan gönenmez mi.

Dağlarında karı var,
Ormanı dolu yabanı var.
Elmalı pınar, geniş vadi,
İnsana yayla, aziz yer,
Bu vadinin içinde
Her güzelin hepsi var.
Kuytusunda duyurup,

If ill has befallen Semetey,
The two of us shall die together!..» –
So saying, even so, Ayçürök
Took wing and set out on her way.
Along the length of Kara-Saz,
In the hollow of Karkıra,
Ayçürök, woman worn with toil,
Bestowing her upon that place,
Left dear Bıytı behind.
Become a white swan, trumpeting,
She skimmed the mountain's skirt,
Many a place lying full below —
She ranged them, leaving out not one.
Unwearied, untiring,
Flying over the hillocks,
Skirting the hazy desert,
The two forks of Eçki-Ölbös,
Dipping low, flying, skimming past,
Üç-Cırgalañ, Çoñ-Köñüz,
Ranging along their length,
Ayçürök had come within,
Rejoicing to see the land,
Your dear aunt gazed and stood amazed.
On this river-braided plain
Had the Kırgız settled at their ease —
Apple-fringed springs, a wide valley,
Ah, what a lovely land,
Were these lands but ours,
Is it not the croup of the earth,
Would not those who settle here know plenty?
On its mountains there is snow,
Its forests full, it has its wild game.
Apple-fringed springs, a wide valley,
A summer pasture for man, a dear place,
Within this valley
Every beauty, all is there.
Sounding in its sheltered folds,

İlginçmiş şu hâli.
Kayasında ayısı,
Sırtlarında kaplanı,
Yamacında kurdu.
Vadi boyu şarıldayıp,
Soğuk yel vurup uğuldayıp,
Karkırası, turnası,
Kulak yarıp çığrışıp.
Dağı taşı yüce, gürleyip,
Böğürtlen olup dökülüp,
Şu yere baksan,
Gerçek cennet gibi görünüp.
Baldırganı bilek gibi,
Maral ürküp fırlasa,
Açık donlu akıtmalı inek gibi.
Fidanı var çınar gibi,
Serçesi var ular gibi.
Kıvrılan orman bülbülü
İnleyip nağme döküp şakısa,
Dertli kişi dinleyemez,
Bu yere gelen ahali
İçinden basıp çıkamaz.

Uzayıp giden bel imiş,
Kızıl orman, meydan söğüt,
İlginç orman, sık koru imiş.
Kayınında tomurcuğu var,
Ormanına göz atsa,
Türlü türlü gülü var.
Akıl hayran, şaşakalmış,
Bu ilginç yeri biliver,
Geniş derya su var.

Salınan güzel Ayçürök,
Yamaç boyu uçup göz atsa,
Koyaktan duman ayrılır,
Gövermiş çadır görünür.
Ayı postu serili, has yaygılı,
Kolanı sıkılı,

Wondrous indeed is its state.
On its crags its bear,
On its ridges its tiger,
On its slopes its wolf.
Rushing loud along the valley,
The cold wind striking, moaning,
Its demoiselle cranes, its cranes,
Shrieking fit to split the ear.
Its mountains and rocks lofty, thundering,
Spilling over with ripe blackberries,
Look upon this land —
It seems a very paradise.
Its angelica thick as a wrist,
Should a maral start and spring away,
Like a pale-coated cow with a blazed face.
It has saplings like plane trees,
It has sparrows like snowcocks.
The nightingale of the winding wood —
Should it sing, moaning, pouring melody,
The grieving soul cannot bear to listen,
The people who come to this place
Cannot tread through and win their way out.
It was a ridge stretching far away,
Red forest, willows on the open ground,
A wondrous forest, thick groves it was.
On its birches there are buds,
Cast an eye upon its forest —
It has flowers of every kind.
The mind in wonder, struck amazed,
Only know this wondrous place,
There is water, a wide flowing sea.

Fair, swaying Ayçürök,
Flying along the slope, casting her eye —
Smoke parts from the ravine,
A tent shows, weathered green.
A bear-skin spread, with fine rugs laid,
Its girth cinched tight,

Minderi serili,
Suratını gören ürkmüş,
Hoplayan Buurul'u
Çıplak komadan eyerlemiş.
Düşünse Bakay ağası,
Yersizce pek ürkmüş.
Manas'ın oğlu er kişi,
Korkak olup yarasını
Koñurbay'a vurdurup,
Şu hakarete bir bak.
O sırada Semetey,
Küheylan olan Buurul'a
Atlanıp iyice binemeyip,
Töreyi perişan edip,
Azaplı bozkurt yürüyemeyip,
Öksürük artıp, kan çekilip,
Öksürme artıp, güç kaçıp,
Gide gide öksürüp,
Güçlükle başını kaldırıp,
Sürüp inip, ah dese,
Lıkır lıkır kara kan gidip,
Er Bakay'dan derman gidip.
Ürken Bakay ağası,
Çocuğumu döndür, beni al diye,

Töreden ürküp gidip,
Çaresini bulamayıp bağırıp,
Asilden kalan armağanı,
Semetey diye çağırıp.
Gökten gözleyip baksa,
Allah'ın günü bulutlanıp,
Bakay erin başına
Altmış müşkül bir gelip.
Kocamış Bakay ağan,

Yolsa sakalı seyrelip,
İki yüzünden akan yaş
Göğsünden aşağı dökülüp.
Bıyığını yolup fırlatıp,

Its cushion spread out,
Whoever saw his face took fright,
Prancing Buurul
He had saddled, leaving him not bare.
Should his elder Bakay ponder it,
He had taken fright beyond all cause.
The son of Manas, a man of men,
Turned coward, letting his wound
Be dealt him by Koñurbay —
Look you upon this disgrace.
At that time Semetey,
Upon Buurul the thoroughbred
Could not mount and sit him firm,
Bringing the töre to wretchedness,
The tormented gray wolf unable to walk,
The cough growing, the blood ebbing,
The coughing growing, strength fleeing,
Coughing as he went and went,
Barely lifting his head,
Riding down, if he sighed "ah",
Black blood going gulp on gulp,
The strength going out of Er Bakay.
His startled elder Bakay,
Crying, turn my child back, take me instead,
Fleeing in dread from the töre,
Finding no remedy, crying out,
The gift left over from the noble one —
Calling out the name Semetey.
If he watched and gazed from the sky,
Allah's own day clouding over,
Upon the head of Bakay the man
Sixty ordeals came as one.
Your aged elder Bakay,

His beard thinning as he plucked it,
The tears that ran down both his cheeks
Spilling down below his breast.
Tearing out his mustache, flinging it,

Kaplan dostum varken
Kendini bilmez yaramaz diye, O zaman
ölmeyip ne oldum?

Beecin'den yılkı çok alıp, Başımdaki
samur börkü
Kul görmez olur galiba,
Kimler sallayıp giymedi,
Semetey'den ayrılıp!»
Deyip, öylece, er Bakay,
Atadan kalma babası,
Kocamış Bakay ağası,
Kederden gözü dönmüş,
Namlı Bakay arslan idim,
Kahrolası Semetey'e
Çare olur mu ola diye,
Gerekli Bakay ben idim.
Akar suya bağlamış.
Aşağı yukarı koşup,
Ölsem mi diye düşünüp,
Şaşkın itler ayırdığında,
Ölsem mi diye ulu Bakay,
Öleyim dedim arımdan,
Semetey'den umut kesip.
Semetey'in hâlin sorarsan,
Kimi zaman dile gelebilse,
Kimi zaman dile gelemeyip,
Dostumdan kalan mirasım,
Dertlenip hastalanıp aziz arslan,
Ölmeyip diri kalışım -
Oçogor değip bağrına,
Ateş çakılıp gözüne.
Sinsi olan Kalça'nın
Yılkısını vurup dönüp,
Sürüp gitsem ak yolum,
Kocamışken Bakay ağası
Semetey'e kaygılanıp.
Düşüncesi dağılıp sızlayıp, Kocamış
Bakay ağası,

While my tiger friend yet lived,
Calling him a wastrel who knows not
himself, What was I then, that I did not
die?
Taking horse-herds in plenty from Beecin,
The sable börk upon my head —
No slave will deign to look at it, it seems,
Who did not swing it and wear it,
Parted now from Semetey!»
So saying, even so, Er Bakay,
His father in his father's stead,
His aged elder Bakay,
His eyes turned wild with grief,
I was the famed lion Bakay,
For cursed Semetey
Wondering, might there be a cure,
I was Bakay whom all had need of.
He had tethered him by the running water.
Running up and down,
Pondering, shall I die,
When the bewildered dogs were parted,
Great Bakay pondering, shall I die,
I said, let me die for my shame,
Cutting off all hope of Semetey.
If you ask how Semetey fared,
At times his tongue could find the words,
At times his tongue could not,
My heritage left me by my friend,
The dear lion grieving, fallen sick,
That I did not die but stayed alive —
The oçogor striking his breast,
Fire struck into his eye.
Of the sly-hearted Kalça
Were I to strike his herds and turn,
And drive them off on my white road,
His elder Bakay in his old age
Sorrowing over Semetey.
His thoughts scattered and aching, His
aged elder Bakay,

Gönül çilekeş bölünüp,
Kaburgası sökülüp,
Kocayınca Bakay'ın
Ölecek hâli görünüp.
Eskiyi çok anıp,
Devrilip durmuştu.
Geçmişini çok düşünüp,
Aklı hayran kalmıştı.
Yerde bütün kalan var mı ola,
Bozkurt Manas varken

His long-suffering heart divided,
His ribs torn loose,
In his old age Bakay's
Dying state was plain to see.
Recalling the old days over and over,
He had stood there overthrown.
Pondering long upon his past,
His mind was left in wonder.
Is there one left whole upon the earth,
While the gray wolf Manas lived,

Gömülüp kalmayıp ne oldum?

Kıyametin sıkboğazını
O zaman görmeyip ne oldum?
Devlet başta varken
Kim gürleyip yürümedi.
Başkası değil, Bakay'dan
Beecin'in hanı ürkerdi.
Aklım yurda tanınmış,
Mızrak yiyip ayköl öldüğünde,
Ayköl'den kalan sayısız dünyalık,
Ölmeyip diri kalışım –
Semetey'in varlığından.
Gideyim dedim arımdan,
Semetey yaramazın varlığından.
Tepemde Çolpan yıldızım,
Yakamda değerli kunduzum.
Arka edindiğim Semetey,
Önüme salsa sayısız ordum,
Dayanak bildiğim kulem.
Kocayınca Bakay bozkurdun
Bahtındaki çırası.
Nasıl zaman, nasıl gün,
Kocayınca Bakay, bu başa
Olur ola nasıl gün.
Gök çolağın basmadığı,

Kurnaz laçının pençelemediği,

What was I, that I was not buried with him?
The throttling grip of the last doom —
What was I then, that I did not see it?
While fortune sat upon the head,
Who did not stride forth thundering?
None other — it was Bakay
The khan of Beecin dreaded.
My wisdom was known through the land,
When the ayköl died of the lance,
Countless worldly goods left from the Ayköl,
That I did not die but stayed alive —
Was for the sake of Semetey's being.
I said, let me go for my shame,
For the being of that wastrel Semetey.
Above my crown my star Çolpan,
On my collar my precious beaver.
Semetey, whom I made my backing,
My countless host had he loosed before me,
My tower that I knew for my support.
In his old age, of Bakay the gray wolf
The lamp of his fortune.
What a time, what a day,
Bakay grown old — upon this head
What a day has it come to be.
Where the gray broad-wing has not swooped,
Where the cunning falcon has not clawed,

Kuğuda sağ kalan var mı ola?
Zavallı Bakay'dan mızrak yemeyen,
Âdemoğlunun zavallısı,
Erde sağ kalan var mı ola.
Kara kapçalı, som kayayı,
Önden Bakay er aşıp,
Kulak duyup, göz gören
Yeri baş eğdirip aldığında,
Yer üstünde kargaşa,
Vardığı yere saldığında,
Ah, dünya çağında,
Yoldaşım Manas varken,
O anda ölmeyip ne oldum?!

Oogan'ı bozup altın alıp,
Kızıl kuyruk fili alıp,
File yükleyip altın alıp,
Kara gözlüden bini alıp,
Büyük ganimete kandığında,
Kuşatıp vardığı şehre
Kıyameti saldığında,
Kırk çoro, yaşıt hepsi,
Kırgıl, Bakay yaşlısı,
Hıtay'a kırgın saldığında,
Esenkan'ın kızını baş kılıp,
Ganimete çekip aldığında,
O anda ölmeyip ne oldum?!» –

Töre Bakay ağacığın
Deyip, öylece, ulu Bakay,
Han kaygılanıp yanıp,
Semetey'den umut kesip,
Semetey'in önüne
Beni al diye koşup.
Babasının sırdaşı,
Arslan Bakay yoldaşı,
Bahadır Manas arslan ile,
Namlı hunhar er ile,

Is there a swan left living, I wonder?
Never lanced by poor Bakay, The poorest of the sons of Adam,
Is there a man left living, I wonder?
The sheer rock with its black defile —
Er Bakay crossing at the fore,
Where ear hears and eye sees,
When he took the land and bowed its head,
Turmoil over the face of the earth —
When he loosed it where he came,
Ah, in the world's great age,
While my companion Manas lived,
What was I, that I did not die that instant?!
Breaking Oogan, taking gold,
Taking the red-tailed elephant,
Loading gold upon the elephant,
Taking a thousand of the black-eyed,
When he had his fill of great spoils,
On the city he besieged and reached,
When he loosed the last doom upon it,
The forty choros, agemates all,
Kırgıl, and Bakay their elder,
When he loosed slaughter on the Hıtay,
Setting Esenkan's daughter at their head,
When he drew them off as spoils,
What was I, that I did not die that instant?!» –
Your dear elder, Töre Bakay —
So saying, even so, great Bakay,
The khan grieving and burning,
Cutting off all hope of Semetey,
Before Semetey's face
Running, crying, take me instead.
His father's confidant,
Companion of the lion Bakay,
With the bahadır lion Manas,
With the famed blood-drinking man,

Celpiniş'te doğup,
Yetkin Bakay ihtiyar,
Altı aylıktan geleceği,
Altı aylığa gideceği
Apaçık bilen evliya.

Born in Celpiniş,
The able elder Bakay,
What comes from six months hence,
What goes six months hence —
A saint who knew it plain and clear.

Bakay'ın hâlini hiç sorma,
Evliya canın gerçek oğlu.
Nice yerden mektup almış,
Han oğlundan dua almış.
Baş eğdirmediği şehir yok,
Aziz Bakay ağacığın,
Zayıpuruş diye anılmış.
Mızrakçılar içinde Bakay'ın
Üstünlüğü bir başka.
Gerçek duahan, hayır dualı,
Yerin dibi Celpiniş,
Celpiniş'ten duyulup,
Yetkin Bakay düşünde
Hunhar arslan Manas'a rastlayıp.
Badana yakalı kıl torka,
Sonunda bulup giyerim diye,
Cakıp'ın oğlu Manas'a
Ahiretlik dost olup,
Bakay han olup yaşarım diye.
Yiğitliğine dayanamayıp,
Yedi çeliği dizip kuşanan,
Yeryüzünün dört bucağını
Dört kez dolanıp gezip,
Töre Manas'ı aramış.
Bakay'ın basmadığı yer kalmadan,
Bakay han'ın görmediği el kalmadan,

Haberi sıkı salmış,
Manas'a hasret olup,
Yedi yıl arayıp durmuş.
Ancıyan'ın öte yanı,
Kararan bozkır çölünden,
Issız bozkırın içinden,

Ask not at all how Bakay fared,
True son of a sainted soul.
He had letters from many a land,
He had blessing from the khan's own son.
No city there is he has not bowed,
Your dear elder Bakay
Was called the man of Zayıpuruş.
Among the lancers, Bakay's
Mastery stands apart.
A true duakhan, rich in blessing,
The world's far depth, Celpiniş,
His fame heard forth from Celpiniş,
Able Bakay in his dream
Met the blood-drinking lion Manas.
The hair-silk torka with whitened collar —
Saying, I shall find it at last and wear it,
To Manas, son of Cakıp,
Becoming a friend unto the next world,
Saying, I shall live as Bakay khan.
Unable to contain his valor,
Girding seven steels in a row,
The four corners of the earth
He circled and roamed four times over,
Seeking Töre Manas.
No place left that Bakay had not trodden,
No people left that Bakay khan had not seen,
He sent word far and firmly,
Yearning after Manas,
He searched for seven years on end.
The far side of Ancıyan,
Out of the darkening steppe-desert,
Through the desolate steppe,

On iki yaşındayken,
Çoñ-Beecin'le vuruşup,
Akına çıktığı çağında,
Bahadır Bakay rast gelir,
Ak çeliğin ağzını yalaşıp,

When he was twelve years old,
Fighting with Çoñ-Beecin,
In the season he rode out raiding,
The bahadır meets Bakay,
Licking together the white steel's edge,

Ak buğday ununu çiğneşip,
Gökten bulut kımıldayıp,
Manas ile Bakay han
Öbür dünyalık dost olup.
Düşman kovup birlikte kanmaya,
Gören ile bilene,
Ayrılıp gitmemeye,
Bir yerde ölüp kalmaya.
Vaadi pek kılıp,
Ölesiye şart kılıp.
Yiğitliğinden coşan
Acıbay, Bakay ikiz han.
Ayköl Manas han'a kavuşmuş. Bakay'ın sağ kaldı diye,
Bilmediğini bildirip,
Mızraklayıp düşmana değdirip,
Manas'ın arslanlığını
İyice yurda bildirip.
Ağırbaşlı Manas sultanı
Mızraklaya mızraklaya bey kılıp,
Kura kura kale kılıp,

Âlem yurduna han kılıp,
Düşman görse mızrak uzattırıp,

Gümbürtüsü kulak sağır edip.
Tutuşana can kalmadan,
Kana doyup katılaşan,
Kulak duyup, göz gören
Yeryüzüne er Bakay
Hunhar diye ün salmış.
Manas ile ölmedim diye,
Ardındaki çocuğa

Chewing together the white wheat flour,
The cloud stirring in the sky,
Manas and Bakay khan
Became friends unto the other world.
To chase the foe and take their fill together,
Before all who see and know,
Never to part and go,
To die and lie in one place.
Making the vow with all their might,
Sealing the pact unto death.
Overflowing with his valor,
Acıbay, Bakay — twin khans.
He was joined to Ayköl Manas khan. That Bakay was left alive,
Making known what he knew not,
Driving the lance home into the foe,
The lionhood of Manas
He made known well through the land.
Grave-hearted Manas the sultan —
Lancing and lancing he made him bey,
Building and building he made him a fortress,
He made him khan over the world's people,
Making him thrust the lance at any foe he saw,
Its thunder deafening the ear.
No life left in whoever grappled him,
Hardened, sated with blood,
Where ear hears and eye sees,
Over the face of the earth Er Bakay
Won fame as the blood-drinker.
Saying, I did not die with Manas,
For the child left after him

Dayanak edip duracağına,
Kıyamet yerini görmeden diye,
Ağam Bakay imiş diye,
Hasretle yanıp ulu Bakay,
Kökçolok'un ağzını çevirmişti.
Atamız Bakay imiş diye,
Ne yapacağını bilemeyip,
Ağası Bakay aziz er,
Kederlenip durmuştu.
Hunhardan kalan armağanını,
Kederli müşkül Bakay'a
Armağanından ayrılıp,
Pek dertlenip Bakay duracağına,

Instead of standing as a prop,
Saying, before I see the place of doom,
Saying, it was my elder Bakay,
Great Bakay burning with longing
Had turned Kökçolok's head about.
Saying, it was our father Bakay,
Not knowing what he should do,
His elder Bakay, the dear man,
Had stood there grieving.
His gift left from the blood-drinker —
To Bakay in his grief and ordeal,
Parted from his gift,
Instead of Bakay standing sore afflicted,

Atın dizginini toplamaya,
Emanet cana kıymaya
Asil Bakay durmuştu,
Şöyle bir düşünce kurmuştu:
Duyan ile sezene,
Genç çocukları ayartıp,
Beecin'e varıp dönüp,
Kuzgun gibi gözünü kızartıp,
Kır sakalını uzatıp,
Çocuklarından ayrılıp.
Elin kınamasını duyacağıma,
Şimdi Bakay öleyim!»
Deyip, öylece, ulu Bakay,
Değersiz mala imrenmeden,
Bir tutam olmaz kuru cana,
Doğrultup duracağına,
Durmadan bıçağı kavrayıp,
Akciğerden öte vuracakken,
Arlanan ihtiyar,
Kendi kendini yarmaya,
Öz canına kendisi kıymaya
Ölçüp Bakay durmuştu.
Vadili dağın çıkıntısından,
Sarkıp inen burundan
Bakay'ı gören Ayçürök,

To gather up the horse's rein,
To take the life held in trust
Noble Bakay had made ready,
Such a thought had he framed:
Before all who hear and sense it,
Luring the young children on,
Going to Beecin and returning,
Reddening his eye like a raven,
Letting his grizzled beard grow long,
Parted from his children.
Rather than hear the people's reproach,
Let Bakay die now!»
So saying, even so, great Bakay,
Coveting no worthless goods,
This dry life not worth a handful —
Instead of standing to set it right,
Gripping the knife without pause,
About to strike through past the lung,
The old man stung by shame,
To cleave his own self open,
To take his own life by his own hand
Bakay had stood measuring the blow.
From the spur of the valleyed mountain,
From the headland hanging down,
Ayçürök, who saw Bakay,

Şirgelüü-Too düzünden,
Bildik İle boyundan,
Altısı birden el veren,
Adımı canları ferahlatan,
Akkuğu olan Ayçürök
Önüne konuvermişti.
Karaltı bulamayıp kaygılanıp,
Gönlü çilekeş bölünüp,
Bozkurdun eşi Ayçürök,

From the flat of Şirgelüü-Too,
From the banks of the well-known İle,
All six giving hands as one,
My name that eases weary souls,
Ayçürök, become a white swan,
Had alighted before him.
Finding no dark silhouette, sorrowing,
Her long-suffering heart divided,
Ayçürök, mate of the gray wolf,

Er Bakay'a görünüp,
Dizi yere bükülüp,
Ağası Bakay arslana
Ayçürök vardı koşup.
«Sefere çıksa sayısız ordu gibi,
Ak kilime koydu şimdi,
Öne salsa uğuru ak,
Ağacığım, Bakay ihtiyar,
Önüne doğru çıkalım,
Haberini söyle hunharın,
Kadın da olsak duyalım?!
Belli belirsiz söz duyup,
Azizim kötü hâlde diye duyup,
Karmakarışık söz duyup,
Yılkı vuran töremi,
Büsbütün kötü diye duyup.
Uçtuğum cuma gecesi,
Yürüyüşüm alacakaranlık vakti.
Kanadım yorulup, yere bakıp,
Bölük bölük yaş gidip,
Kederlenip can dövüp.
Han ağam, size geldik diye, Kamçı boyu yaş gidip,
Allah'a işim ak mıydı,
Sağ esen gördük diye.
Bilge Bakay ihtiyar,
Kestirip bir söz söyleyiniz,
Boz ala doğan yavrucuğun,
Boz atmaca Çolpan'ın,

Showing herself to Er Bakay,
Her knees bending to the earth,
To her elder, the lion Bakay,
Ayçürök came running.
«Like a countless host riding to war,
She set him on the white kilim now,
Loosed to the fore, his omen white,
My dear elder, old Bakay,
Let us go out to meet him,
Tell the tidings of the blood-drinker,
Though we be women, let us hear?!
Hearing words dim and half-formed,
Hearing that my dear one is in evil state,
Hearing words all in confusion,
My töre who struck the horse-herds —
Hearing that all is utterly ill.
The night I flew was Friday night,
My going was in the twilight hour.
My wings grown weary, gazing earthward,
Tears going in stream on stream,
Grieving, beating my breast.
My khan elder, saying, we have come to you, Tears going a whip-length down,
Was my cause white before Allah,
Saying, we have found you safe and whole.
Wise old Bakay,
Cut it short and speak one word,
Of the gray-pied falcon fledgling,
Of the gray hawk Çolpan,

Haberi ağır törenin,
Keşfe çıkmış olanın
Haberini söyleyiveriniz!
Allah'a gözü zar mı ola,
Bakıversem karnım tok,
Karaltım bozkurt sağ mı ola!»
Kazılmış meğer derin hendek,
Deyip, öylece, Ayçürök,
Aradan çok geçmedi,
İşte o zaman er Bakay,
Çok söylemeden, dil dökmeden,

Yanına kattığı Kançoro,
Şarıl şarıl akan suya varmış,
Vadide bir süre eğleşmiş,

Yarası azıp gider diye,
Deryaya bağlamış.
Ulu sudaki bahadırı
Kançoro ile er Bakay
Dört köşesinden kaldırıp,
Altın direkli çadıra
Alıp getirmişlerdi,
Çadıra geldiği sırada,
Yaralı, ürkek töreyi,
Süzgün yatan zavallıyı
Bahtsız Ayçürök görmüştü.
Gerçek bozkurdunu gördüğünde,
Dayanamayıp zavallıcık,
Dönerek çığlık atıp,
Sendeleyip ağlayıp hıçkırıp,
Bıldırcın gibi aziz göz,
Kuş üzümü gibi aziz göz,
Burnunun suyunu çekemeyip,
Çok hastalanmış diye,
Gözünün yaşını tutamayıp.
Kerametli Ayçürök
Feryat edip ses saldı şimdi,
İşte o zaman bahtsız,

Of the töre heavy with tidings,
Of him who rode out to scout —
Speak out their tidings now!
Does his eye plead toward Allah,
Might I but look, my belly is full,
Is my dark shape, my gray wolf, alive!»
A deep trench, it seems, had been dug,
So saying, even so, Ayçürök —
Not much time passed between,
Then it was that Er Bakay,
Without many words, without pouring speech,
Kançoro whom he kept at his side —
He had gone to the water rushing loud,
He had tarried a while in the valley,

Thinking, his wound will fester and worsen,
He had moored him by the flowing sea.
The bahadır by the great water —
Kançoro and Er Bakay,
Lifting him by his four corners,
To the gold-poled tent
Had carried him in,
At the moment he came to the tent,
The wounded, frighted töre,
The poor one lying wan —
Luckless Ayçürök had seen him.
When she saw her true gray wolf,
Unable to bear it, the poor dear,
Turning about, she shrieked,
Staggering, weeping, sobbing,
The dear eye like a quail's,
The dear eye like a black currant,
Unable to draw back her tears at the nose,
Saying, he has sickened sore,
Unable to hold the tears of her eyes.
Wonder-working Ayçürök
Cried out and raised her voice now,
Then it was that the luckless one,

Yarası nasıl oldu diye,
Okun yerini yokladı.
Görse gönül bölünür,
Tâ içinde kabarıp,
Ayrı bir nesne görünür.
Kurbanın olayım, ağacığım,
Kaynamış meğer bizim çile?
Koñurbay kulun çelik oku,
Akciğeri yanlayıp geçmiş galiba?
Yüreği bölüp gitmiş galiba!
Şişkin bir nesne görünür,
Yüreği olup kaldı diye,

Asking, how came his wound,
Felt for the arrow's place.
To see it, the heart divides,
Swelling deep within,
A strange thing shows itself.
Let me be your offering, my dear elder,
Has our torment, it seems, boiled over?
The steel arrow of that slave Koñurbay
Has passed grazing the lung, it seems?
It has gone splitting the heart, it seems!
A swollen thing shows itself,
Saying, it has lodged and become his heart,

Demin anılan kadın Çürök'ün
Gözünden yaşlar dökülür.
Özene özene yapılmış
Altından yapılma koca cımbızı
Hep birden girip azdırınca
Yarasına saldı şimdi.
Çekip çıkarıvermişti,
Kançoro, Bakay iki arslan,
Kaygı bilmez kartal er.
Yaraya faydası olur — diye,
Temizliği ölçüye sığmaz,
At başı kadar ipek tıkacı
Yarasına tıkamıştı.
Kabarıp göze görünen,
Ayrı bir dertmiş o tıkaç, O Çürök hiç durmadan,
Tıkacı çekip almıştı,
Yerinden doğrulup Ayçürök
Akun'un kızı bahtı kara
Elini suya daldırdı,
El abdestini aldı,
Bedenini suya daldırdı,
Boy abdestini aldı.
Peri kızıdır Çürök'ün,
Süzülüp duran afetin.

From the eyes of Çürök, the woman just named,
The tears come pouring down.
Fashioned with painstaking care,
The great tweezers wrought of gold —
When all pressed in and inflamed it,
She set them to his wound now.
She had drawn it clean out,
Kançoro and Bakay, two lions,
The eagle-hero who knows no sorrow.
It will do the wound some good — saying,
Its cleanness beyond all measure,
A silken plug big as a horse's head
She had packed into his wound.
Swelling up, plain to the eye,
That plug was a torment all its own, That Çürök, never pausing,
Had pulled the plug away,
Rising up from her place, Ayçürök,
Akun's daughter, the ill-fated one,
Plunged her hands into the water,
Performed the ablution of her hands,
Plunged her body into the water,
Performed the full ablution of her frame.
A peri's daughter is Çürök,
The gliding, ravishing beauty.

Dertli söyleyip cıvıldayıp, Vah zavallı kadın Ayçürök
Yüzü ağarıp parıldayıp.
Medine'nin belinde
Perilerin oynadığı yerinde.
Gaipten karşısına çıkan,
Han Akun'a nasip olan.
Peri kızı Çürök'ü,
Süzülüp duran afeti,
Keramet dolu dilberi,
Nazlı Çürök kâfiri,
Salınıp gezen kadını.
Eteğini kul açmamış,
Semetey'den başka can
Göğsüne kimse basmamış.
Yiğitliği besbelli
Süzülüp duran Çürök'ün
İşini şeytan bulandırır çokça,

Chirping and speaking her sorrow, Ah, poor woman Ayçürök,
Her face whitening, shining bright.
On the ridge of Medine,
In the place where the peris play.
Appearing before him from the unseen,
Granted as portion to Khan Akun.
The peri's daughter Çürök,
The gliding, ravishing beauty,
The charmer brimming with wonders,
The coy infidel Çürök,
The woman who strolls with swaying step.
No slave has lifted her hem,
No soul but Semetey alone
Has ever pressed upon her breast.
Her valor plain for all to see,
Of gliding, graceful Çürök
The devil often muddies her affairs,

Ezelden Çürök yapmamış,
İnsana gönül vermemiş.
Altmış gelin, seksen kız
Fitne söze kulak asmamış,
Bozulmuş yola basmamış.
Gerinip salınan Çürök kâfirin,
Endamı göz önünde salınanın,
Kıpır kıpır süzülen kâfirin.
Geniş gömleklinin en temizi,
Kadınların padişahı.
Gücünü toplayıp, çığrışıp,
«Gerçek Tanrım!» deyip hıçkırıp.
Manas'ın oğlu beyin
Kurşununu atlayıp geçti.
Ona saplanıp kalan çelik ok
Atlayınca şart diye çıkıp,
Yaradan düşüvermişti.
Yiğit anan Kanıkey'in
Gönülden verdiği ilaç var.
Okunu atlayıp düşürüp,

From of old Çürök had never done it,
Had never given her heart to man.
Sixty brides and eighty maids —
She lent no ear to slanderous talk,
She never stepped on a corrupted road.
The stretching, swaying infidel Çürök,
She whose figure sways before the eye,
The infidel gliding with quivering grace.
Purest of the wide-shirted ones,
The padishah of women.
Gathering her strength, crying out,
Sobbing, saying: «My true God!»
Over the bullet of the bey,
Son of Manas, she leapt across.
The steel arrow lodged fast in him,
When she leapt, sprang out with a snap,
And dropped away from the wound.
Your valiant mother Kanıkey
Has medicine given from the heart.
Leaping the arrow, making it fall,

Keramet ehli bahtı kara,
Kerametini fazlasıyla gösterip,
Kaynatma kara ilaç var,
Dıştaki yaraya değdirip,
Kazıma kızıl ilacı
Kırk tutam kadar serpmişti,
Derde deva ilacı
Ezip verivermişti.
Yatıp debelenen Semetey,
Ağrıyan yeri yatışıp,
Gözleri fal taşı gibi açılıp,
Aklını başına toplamıştı,
Çığrışan zavallı can
Yerine iyice gelmişti.
Çürök onu sağaltadursun,

The ill-fated one versed in wonders,
Showing her wonders in full abundance,
There is the black decoction-medicine —
She touched it to the outer wound;
The red scraping-medicine
She sprinkled, forty pinches' worth,
The medicine that cures all ills
She crushed and gave to him.
Semetey, who lay there writhing,
His aching places soothed,
His eyes opening wide as divining-stones,
Had gathered his wits about him,
The poor crying soul
Had come fully to himself.
Let Çürök keep on healing him —

Söyleyip ağzını toplayana dek,
Almambet oğlu Külçoro
Arslanının geldiği çağmış
Rengi yeşil, gök heybe
Sıradan değil, koskoca heybe
Bu heybeye paha biçilmez,
Dünyalığı eksiksiz tamam,
Bu heybenin içinde
Neler var, neler yok.

Until he spoke and gathered his speech,
Külçoro, Almambet's son —
It was the hour his lion came:
Green of hue, a gray saddlebag,
No common thing, a mighty saddlebag,
This saddlebag beyond all price,
Its worldly goods complete, lacking nothing,
Inside this saddlebag
What things there are, what things there are not!

Yiğit anam Kanıkey'in
Gönülden verdiği yol azığını
Ahşap çanağa boşaltıp,
Çalkalayıp getirip yutturunca
Yaralı yeri yatışıp,
Yavuz erin gözü açılıp.
«Sebeptendir» deyip almıştı,
İşte o zaman Semetey
Kendine gelivermişti.
Çağıldayan suyun boyunda,
Yatıp uykusunu alıp,
Yiğit anan Kanıkey,

My valiant mother Kanıkey's
Road-provisions given from the heart
He emptied into a wooden bowl,
Stirred it, brought it, made him swallow —
The wounded places soothed,
The fierce hero's eyes came open.
«It is by this cause,» he said, and took it,
And at that very moment Semetey
Came back into himself.
Beside the burbling water,
Lying down and taking his sleep,
Your valiant mother Kanıkey,

Emektar anan, Kadir gecesi

Armağan verdiği kutlu ot,
Beriye doğru çıkarken
Saygıyla vermişti ya,
Yorulup küheylan bitkin düşerse
Yiğit anan Kanıkey'in
Sıkı tembihle verdiği kutlu ot,
Zayıf düşen Buurul'a
Getirip otlatınca,
At semirip kıvama gelip,
Er semirip, Semetey,
Hesapsız iç sıkıntısıyla dolup.
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp.
Dirilip yeniden bahtı dolup,
Güçlü küheylan, yürük at
Mızrakçı bozkurt er yiğit,
Faydası değecek çağ olup.

Your long-toiling mother, on the Night of Power —
The blessed herb she gave as gift,
When he was setting out this way
She gave it with all reverence:
If the courser tires and falls exhausted,
Your valiant mother Kanıkey's
Blessed herb given with strict charge —
To the weakened Buurul
When he brought it and let him graze,
The horse grew fat and came to fettle,
The man grew hale — Semetey,
Filled with numberless inner cares.
Finding no mountain to strike against,
Finding no foe to fight with.
Reviving, his fortune filling anew,
The mighty courser, the swift-paced steed,
The lance-wielding gray-wolf hero,
The hour had come for them to serve.

Talih bu başa yâr olsa,
Kadir gecesi kutlu gece olup,

Kaygı, dert, hastalık yok olup,
Yeniden işi yoluna girip,
Eskisi gibi gün olup,
Yan gelip canını dinlendirip,
Yatıp uykusunu alıp,
Sıkılınca karaca avlayıp,
Sıkılmadıkça o yerde

Başıboş oynaşıp yatıp.
Manas'ın oğlu bozkurdun
Gayreti taşıp sevinip,
Eskisi gibi gün olup,
At semirip kıvama gelip,
Erler dinçleşip içi kabarıp.
Akun'un kızı Ayçürök,
Genç sultan beyin

If fortune befriends this head,
The Night of Power becoming a blessed night,
Sorrow, grief, and sickness gone,
His affairs set right anew,
The days becoming as of old,
Lounging at ease, resting his soul,
Lying down and taking his sleep,
Hunting roe-deer when he grew bored,
And while boredom stayed away, in that place
Sporting idly, lying free.
The gray wolf, son of Manas,
His zeal overflowing, rejoicing,
The days becoming as of old,
The horse grown fat and come to fettle,
The men grown hearty, spirits swelling.
Akun's daughter Ayçürök
For the young sultan bey

Sönen ateşini tutuşturup,
Ölmek üzre canını diriltip,
İyileştirip almıştı.
Almambet oğlu Külçoro
Emektar kadın Kanıkey'in
Armağan verdiği emaneti,
Emanetlerin hepsini
Amcası bozkurt Bakay'a
Teslim edivermişti.
Ok geçmez zırh giyinip,
İçteki tasa yok olup,
Hasta düşen Semetey
Eskisi gibi sağ olup.
Karaltıları berideki göze,
Heybetli kara dağ gibi olup.
Zırh gömleği giyip salınıp,
Gönlü pek ferah beyiniz
Berikilere söz başlayıp:
«Bakay amcam, kurbanı olduğum,
Külçoro ile Kançoro
Görklü iki azizim,
Beli sıkıca kuşanıp,

Kindled his fire that had gone out,
Revived his soul that was near death,
And healed him back to life.
Külçoro, Almambet's son,
The long-toiling woman Kanıkey's
Gift-given trust,
Every one of those trusts
To his uncle, the gray wolf Bakay,
He handed over in full.
Donning armor no arrow pierces,
The sorrow within all gone,
Semetey, who had fallen sick,
Was whole again as of old.
Their silhouettes, to the nearer eye,
Loomed like a majestic black mountain.
Donning his mail-shirt, striding proud,
Your bey with heart at perfect ease
Began his speech to those nearby:
«Uncle Bakay, for whom I'd give my life,
Külçoro and Kançoro,
My two resplendent saints,
Girding our loins up tight,

Bel bağlayıp çıktık Talas'tan,
Öbür dünyaya giden arslanların
Ünü aşkın erlerin
Bu yıl öcünü kovalamaya.
Keçil'in hanı Kalça'ya
Tokşuker'den Boroonçu,
Nicesiyle çarpışıp kavgaya.
Beecin'e savaş açmaya,
Kapkara devasa Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak sunmaya,
Tükenene dek altı ay vuruşup,
Emanet cana kıymaya
İsteyerek çıktık Talas'tan,
Yetim kaldık Manas'tan,
Yetimlikten yetiştik,
Yurda böylece katıldık.

We set out from Talas with firm resolve,
For the lions gone to the other world,
For the men of surpassing fame,
To pursue their vengeance this year.
Against Kalça, khan of Keçil,
Against Boroonçu of Tokşuker,
To clash with many in battle.
To open war on Beecin,
On pitch-black, colossal Beecin,
To ride straight in and present the lance,
To fight six months until all is spent,
To spend the soul held in trust —
Willingly we set out from Talas,
We were left orphans of Manas,
From orphanhood we grew,
Thus we joined the homeland.

Serpilip büyüyüp er olduk,
Hatırlayın bozkurtlar,
Er oğluyla denk olduk.
Kara Kıtay'ı, Mançu'yu
Han soylunun oğlu,
Beecin'e kıyamet salmadan
Akından dönüp gidecek can var mı.
Kaçmadan durup vuruşup,

Bey soylunun bir tanesi,
Beecin'e bela salmadan
Öbür dünyaya giden atamın
Yüzleşmeden gidilecek yol var mı.

Öcünü böylece alalım!
Yiğit Bakay amca,
Kalday'ın oğlu kâfire
Savaşı bir açalım hele,
Han Koñurbay bahadıra.
Pusudan yolunu keselim,
Kargaşayı iyice salalım.
Yedi ay dinmeden vuruşup,
Yer ölçüşüp duralım.
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Yetişip öcünü alalım.
Gaza kılıp çarpışıp,
Kaçmadan altı ay vuruşup,
Kahrı dolup taşan nicesini.
Kader yeterse ölelim,
Güçlülük taslayan kulla

Boy ölçüşüp görelim.
Yorulmadan çarpışıp,
Toza karışık kan yutup,
Gücümüz biterse kurşunla uçup.

Savaşı sert salalım,
Kıtay'ın yılkısını sürüp
Talas'ta Argın'a, Kırgız'a,

We flourished, grew, became men,
Remember, gray wolves,
We stood equal with the hero's son.
Black Kıtay and the Mançu —
Son of khan-born blood,
Without loosing doomsday on Beecin,
Is there a soul who'd turn back from the raid? Standing fast, fighting without flight,
Peerless one of bey-born blood,
Without loosing calamity on Beecin,
Of my father gone to the other world —
Is there a road to take without that reckoning?
Let us take his vengeance so!
Valiant uncle Bakay,
On the infidel son of Kalday
Come, let us open war at last,
On Khan Koñurbay the bahadur.
Let us cut his road from ambush,
Let us loose the tumult in full.
Fighting seven months unceasing,
Let us stand and measure ground.
Of Manas gone to the other world
Let us reach and take the vengeance.
Waging holy war, clashing,
Fighting six months without flight,
Many a one brimming over with wrath.
If fate suffices, let us die,
With the slave who struts his strength

Let us measure ourselves and see.
Clashing on without weariness,
Swallowing blood mixed with dust,
If our strength gives out, flying off by the bullet.
Let us wage the war full harshly,
Driving off Kıtay's horse-herds —
To the Argın and Kırgız in Talas,

Kırıp geçirmiş biri gibi
Utanmadan nasıl varalım,
Sığır tüyünce çok Kıtay'dan
Vuruşup öcümüzü alalım.
Kararıp yatan Çoñ-Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak sunalım,
Kökten kalabalık Kıtay'a
Tek kalmadan ölüp gidelim.
Kaynayıp duran Hakan'a
Saldırıp mızrak salalım.
Eskisi gibi yol verirse,
Talkan gibi savurup biçelim.

Karşı karşıya duruşup,
Kahrı sert salalım,
Ulumuz Bakay ihtiyar,
Bize sığınak olan evliya,
Sakalın kuğu gibi ağarmışken,

Sefere çıkar çağındayken
Bindiğin küheylan Kökçolok'un
Çekip ağzını çevirip ver,
Bahadır Bakay amcam,
Tuğun dibinde durup ver!
Çekişeceğin düşman Çıma-Çın,
Boy ölçüşeceğim düşman Kakan-Çın

Gayreti güçlü Kalça'yı,
Bel bağlamış yiğidi,
Beecin'in hanı ereni,

Adı yurtça bilinen,
Er Koñurbay beyi,
Kahrı sert salalım,
Yüz yüze gelip girelim,
Ecel yetip gün biterse,
Beecin'de hep birlikte ölelim.
Taş kuşanan Kıtay'ın
En hâlisi benziyor Koñurbay,

Like one who has cut them all down,
How could we go without shame?
On Kıtay, numerous as cattle-hairs,
Let us fight and take our vengeance.
Into Çoñ-Beecin lying darkened
Let us ride straight in and present the lance,
Against Kıtay, teeming from the root,
Let us die to the very last man.
Upon the seething Khakan
Let us charge and hurl the lance.
If they yield the road as of old,
Let us winnow and mow them down like talkan.
Standing face against face,
Let us loose our wrath full harshly.
Our elder, Bakay the aged,
The saint who is our refuge,
Though your beard has whitened like a swan,
Though you are at campaigning age,
Kökçolok, the courser that you ride —
Pull his mouth around and turn him,
Bahadur Bakay, my uncle,
Stand fast beneath the banner!
The foe you'll grapple is Çıma-Çın,
The foe I'll measure strength with, Kakan-Çın,
Kalça strong in zeal,
The warrior girded firm,
The champion khan of Beecin,

His name known through the land,
The bey Er Koñurbay —
Let us loose our wrath full harshly,
Let us come in face to face,
If doom arrives and days run out,
Let us die together in Beecin.
Of the stone-girded Kıtay
Koñurbay seems the purest-bred,

Cepken giyen Mançu'nun,
En güçlüsü benziyor, domuz ah.
Her yanı dümdüz eksiksiz,
Beecin'i kimler yurt edinmiş,
Denk olduğu dahi gerçek.
Karşısına çıkıp kul yenmemiş.
Hilesi pek tamamdır
Yeri Beecin'dir Mançu'nun,
Yüzleşip kul görmemiş.
Büyüklüğü dağın dengi,
Yüz yüze bir gelelim,
Kapışacağın Koñurbay
Kaçmadan altı ay vuruşmadan,
Sarılı dağın sırtı gibi.
Akını iyice yapmadan, Kahrına can dayanmayıp,
Kıpkızıl kana bulanıp,
Böyle cenge kanmadan.
Coşup taşarsa ansızın
Talas'ı nasıl görelim,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Gayret edip vuruşmadan,
Nasıl Talas görelim
Deyip, böylece Semetey,
Haykırış salıp, gözü alevlenip,
Gayretini bilip sına bak.
İki gözünden ateş kaynayıp.
Kapı kanadınca bembeyaz diş,
Halkınkine benzemez diş,
Çatırdatıp sıkı çiğneyip,

Atası cömert Manas'tan
Üstün doğan bozkurdun
Dikkatle gör erliğini,
Soyundan sopuna dek,
Şu tükenesicenin yiğitliğini.
Yokuşa inişe bakmadan,
Ölümden canını esirgemeden,

Of the tunic-wearing Mançu
He seems the strongest — ah, the swine.
Every side of it smooth and whole entire —
Who made their homeland of Beecin?
That he is their equal is truth itself.
No slave who faced him has prevailed.
His cunning is full complete;
The Mançu's place is Beecin,
Face to face he has seen no slave.
His bigness is a mountain's match,
Let us come once face to face,
The Koñurbay you'll grapple with
Without six months of fight unfleeing —
Like the spine of the yellowed mountain.
Without waging the raid in full, No soul withstanding his wrath,
Smeared in crimson blood,
Without our fill of such a war.
If he surges and boils of a sudden,
How shall we look on Talas?
On the infidel son of Kalday,
On Khan Koñurbay the bahadur,
Without striving hard in battle,
How shall we look on Talas?»
So saying thus, Semetey,
Loosing his war-cry, eyes ablaze —
Know his zeal, and test it if you dare.
From his two eyes fire came seething.
Teeth white as a door-leaf, gleaming,
Teeth unlike the people's teeth,
He ground them crackling, clenched them tight;
Than his sire, bounteous Manas,
Born superior — of that gray wolf
Behold with care the manhood,
Down through all his stock and line,
The valor of that consuming one.
Heeding neither rise nor fall,
Not sparing his life from death,

Çevresine bakmadan

Denizden bile canını sakınmadan.
Manas'ın oğlu er Semeñ,
Adı yurtça bilinen.
Âleme bozkurt er kişin
Yağlanmış buğday yüzlenip
Alacakaranlık sisi gibi gözlenip,
Gayreti pek, zehri güçlü
Yiğidin görünüşü böyledir.
Dertli candan umudu kes,
Arslan olduğu dahi gerçek.
Kahrı kum çölü gibi.
Dimdik kabarık burnu,
Yaklaşıp kul göremez,
Dağ bile karşısında duramaz.
Yiğitliği besbelli
Beecin'e kargaşa salacak gibi,
Yüzleşmeye kalkan düşman olsa
Hepsini birden mızraklayacak gibi.
Yayvan ağızlı, yar kabaklı,
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir nice.
Deniz odur, arslan da odur,
Denk çetin düşman çıkarsa,
Esirgemeden altı ay vuruşup,
Gayret edecek er odur.
Çarpışmaya girse tasalanmaz,
Kara yeleli arslan odur.
Kaçmadan savaş etmeye,
Semetey'in sözü odur.
Kader yeterse görmeye,
Ecel yeterse ölmeye,

Yiğidin dolgun çağı odur. Alnıma yazılmış sığınağım,
Zırh kuşananı seksen dört,
Savrulduğu yan kızıl alev.
Ilgınlı Keñ-Kol düzünde,

Not glancing round about him,

Not guarding his life even from the sea.
Son of Manas, the hero Semeñ,
His name known through the land.
Your gray-wolf hero to all the world:
His face like oil-glossed wheat,
His gaze like the mist of dusk,
Mighty in zeal, potent in venom —
Such is the warrior's look.
Give up hope for the grieving soul;
That he is a lion is truth itself.
His wrath is like a desert of sand.
His nose upright and proudly arched,
No slave can come near and look,
Even a mountain cannot stand before him.
His valor plain for all to see,
As if he'd loose havoc on Beecin,
Were there a foe who dared to face him,
As if he'd lance them all at once.
Broad-mouthed, with cliff-like brows,
His strongman's might is something else,
His bahadur's deeds are many.
He is the sea, and he the lion,
If a hard and equal foe comes forth,
Fighting six months unsparing,
He is the man who will give his all.
Entering combat he does not fret,
He is the black-maned lion.
To make war without fleeing —
That is Semetey's word.
To see it, if fate suffices,
To die, if doom arrives —

That is the warrior's fullest prime. My refuge written on my brow,
His armor-girded ones eighty-four,
The side he sweeps is crimson flame.
On the tamarisk plain of Keñ-Kol

Karşısına kul gelmemiş,
Geniş Talas'ın boyunda
Yüzleşip düşman yenmemiş
Üst üste giyip samur börk
Tükendikçe tüten,
Kökünden süregelip güçlenen,
Belalı arslanın kendisi odur
Öldükçe çoğalıp azan.
Vadiyi bozup kana yağlayan,
Öfkesine dokunulduğunda
Öz atasını bile haklayan,
Şu yanasıcanın kendisi odur.
Kançoro ile Külçoro
Yoldaş edindiğim sığınağım,
İkisi benim talihim.
Yukarı çıksam desteğim,
Aşağı insem dayanağım.
Tay kulun gibi tepişen,
Yarışıp meme emişen.
İki eşit dengim
Karşıma çıksa görkemim,
Rastlayıp sansız ordu bassa
İki eş karaltım.
Altı ay dinmeden vuruşup,
İkisinin gözü sağ salimse,
Kalmuk'a kaptırıverirsem
Belimden kavrayıp kaldıranlarım

Saldırırım — deyip dururum.
Yiğidim amcam öldü — diye,
Sen, ikiniz sağken,
Talas'a kemiğimi yükleyeceklerim
Gök demirden tolgayı
Önümdeki görkemim,
İki eş karaltım,
Kırgın edip vuruşup,
Kıtay'a kırgın salacağım.
Demir kaleli Beecin'e,
Kıyamete göçen arslanların,

No slave has come before him,
Along the breadth of wide Talas
No foe has faced and beaten him.
Wearing sable caps piled layer on layer,
Smoking on even as they are spent,
Growing strong, enduring from the root,
He is himself the baleful lion,
Raging, multiplying even as they die.
Ruining the vale, greasing it with blood,
When his fury is provoked
Striking down even his own sire —
That burning one is he himself.
Kançoro and Külçoro,
The refuge I have made my fellows,
The two of them my fortune.
Climbing up, they are my prop,
Descending, they are my stay.
Kicking like colt and foal together,
Racing to suckle at one breast.
My two equal peers —
Should they come before me, my glory;
Should a numberless host fall on us,
My two matched silhouettes.
Fighting six months unceasing,
If the eyes of both stay safe and sound,
Should I be seized by the Kalmuk,
They who'd grip my waist and raise me up —
I will charge — so I keep saying.
My valiant uncle has died — saying,
While you and both of them live,
They who'd bear my bones to Talas.
The helmet of gray iron,
My glory there before me,
My two matched silhouettes,
Fighting, dealing slaughter,
I will loose the slaughter on Kıtay.
On iron-fortressed Beecin —
Of the lions gone to doomsday,

Tufan suyu ulaşmaz eline
Cenkçi yiğit erlerin
Böylece öcünü alacağım,
Belayı sıkıca salacağım.
Candan geçilmez kaya geçidini,
Beecin'deki ulu hana
Yüz yüze geleceğim.
Külçoro ile Kançorom,

The flood-water cannot reach its hand —
Of the warring valiant men
Thus I will take the vengeance,
I will loose calamity full tight.
The rock defile no soul dares pass,
The great khan in Beecin —
I will come to face him.
Külçoro and my Kançoro,

İkisi benim talihim.
Coşup durduğu çağında,
Argın'ı da birlik bilip
Sefa sürüp durduğu çağında,
Tört-Kül'ün aşağı yanında
Bey han Manas'ın diktiği bağında.
Erken kalksanız siz çocuklar,
Yayın balığını kesip yerdiniz,
Yanımda olsa ikizler,
Cañ-Cuñ'u bozarım derdim.
Karnım acıkıp giderse,
Kazıyı kesip yiyorum,
Karaltılı çocuklar yanımdayken
Kalmuk'u bozarım deyip dururum.
İkisinin gözü sağ salimse,
Yol çıkmayan vadiye
Yol salarım — deyip dururum.
Aç haykırış, kuru naralar,
Ay-âlemin hepsine
Kor takarım — deyip dururum,
Dönüp kurbanınız olayım,
Deniz gibi çocuklar varken
Saldırırım deyip dururum.
Çocukların gözü sağ salimse,
Yol salarım — deyip dururum.
Kıtay oğlu Kalça'ya
El salarım — deyip dururum.

The two of them my fortune.
In the season of his surging prime,
Counting the Argın too as one,
In the season of his pleasure-taking days,
On the lower side of Tört-Kül,
In the orchard planted by bey-khan Manas.
If you rose early, you children,
You would cut and eat the sheatfish;
Were the twins here at my side,
I'd say I'll break the Cañ-Cuñ.
If hunger comes upon me,
I cut the kazı and I eat;
With the shadowed boys beside me
I keep saying I will rout the Kalmuk.
If the eyes of both stay safe and sound,
Into the valley where no road goes
I will lay a road — so I keep saying.
Hungry war-cries, empty roars —
On all the moonlit world entire
I'll set a burning coal — so I keep saying,
Let me turn and be your sacrifice,
While I have boys like the sea
I will charge — so I keep saying.
If the boys' eyes stay safe and sound,
I will lay a road — so I keep saying.
On Kalça, son of Kıtay,
I will lay my hand — so I keep saying.

Küheylanın ağzını çevirip ver,
Durmadan altı ay vuruşup,

Turn the courser's mouth and give him rein,
Fighting on six months unceasing,

Doğruca Hakan Beecin'e
Kırgını görkemli kılıver!» — Oğlum,
beyim, sözümü dinle,
Deyip, böylece, Semetey,
Öfkelenip coşup,
Hunhârın oğlu bu haşarı,
Hiç kaçmayacakmış gibi görünüp.
Kapışacağım üstün düşman,
Beecin'e salsak kargaşayı,
Kul dilese görür mü
Bunun gibi temaşayı.
Akın edeceğin yer bu Beecin,
Çalkalanan dağını biz görmeden,
Ot kadar çok Kıtay'ı gör!
Dönüp nasıl çekiliriz,
Koñurbay ile vuruşmadan,
Eli boş nasıl döneriz.
Şibe'nin, Mançu'nun, Soloon'un,
Turogot'unu, caysañ'ını,
Cepken giyen güçlüsünü,
Taş kuşanan hâlisini,
Ordular çatışıp vuruşmadan
Kırgın olup durmadan,
Dönüp bakıp nasıl ederiz,
Merakından yiğitler
Kahrolası Beecin'e,
Kırışarak gideriz!» —
Deyip, böylece, Semetey,
Tokmak gibi sözden başladı,
Öfkelenip kararıp,
Külçoro ile Kançoro
Sözünü kapıp yuttular.
Deyip, böylece, Semetey,
Yüce kaşları çatılıp,
Yanına kul varamayıp,
Kan içecek hâli görünüp.
Pekçe söyleyip bel bağlayıp,
Gümbürdeyen bozkurda
Yer bozulup sarsılıp,

Straight to Khakan Beecin —
Make the slaughter glorious!» — My son,
my bey, hear my word,
So saying thus, Semetey,
Raging and surging up,
This wild son of the blood-drinker,
Looking as if he'd never flee.
«The mighty foe I mean to grapple —
If we loosed havoc on Beecin,
Could a slave, though he wished it, see
A spectacle the like of this?
This Beecin is the land you'll raid;
Before we've seen its churning mountain,
Behold Kıtay, thick as grass!
How could we turn and pull away,
Without battling with Koñurbay,
How could we return empty-handed?
Of Şibe, of Mançu, of Soloon,
Their Turogot, their caysañ,
The tunic-wearing strong ones,
The stone-girded purest-bred —
Without armies clashing in battle,
Without the slaughter raging on,
How could we turn and look away?
Out of their eagerness the warriors
To accursed Beecin
Will go with slaughter in their train!» —
So saying thus, Semetey
Began with words like hammer-blows,
Raging, darkening over;
Külçoro and Kançoro
Seized on his words and drank them down.
So saying thus, Semetey,
His lofty brows knit in a frown,
No slave able to approach him,
Looking fit to drink men's blood.
Speaking firm, girding his resolve —
Before the thundering gray wolf
The earth was shaken, rocked apart,

Deyip, böylece durmuştu,
«Oy çocuklar,» deyip, er Bakay
O zaman söz söylemişti:
Kaynaşan kurtçuk gibi görünen,
Kırdıkça tükenmez
Kakançın'ın halkı var,
Kapışan canı sağ komayıp,
Kanını içme töresi var.
Kahrolası Kıtay'a karşı
Yerden biten otu gör,
Varan can Beecin'i alamaz,
Alamamasının sebebi
Tufan ulaşmaz Beecin'e
Dolanıp kul yetişemez.
Yüzleşmeye kalkan kulun,
Kapışırsa sağ gidemez.
Uğrayıp insan gelmemiş,
Kahrolası Kıtay'ın
Kavgası tat vermemiş,
Gazaya çıkan erlerin
Dönüp yurdunu göremediği.
Varılıp dönülmez Beecin yolu,
Hepsinden korkunç bizim yol.
Kaynayan Kıtay halkı var,
Kapışırsa canı kurtarmaz,
Kanını içme töresi var,
Nur saçılan bu Beecin'e,
Kapışıp insan yetişememiş,
Çarpışan diri gitmemiş.
Haberin var mıdır,
Hızır uğramış yol olup,
Kıymetli atan sağken
Kırk iki tümen ordu olup,
Cümle âlem ayaklanıp,
Katagan'dan Koşoy var,
Eleman oğlu Töştük var,
Sarı-Arka'yı yurt edinen,

So saying thus he stood.
«Oy, children,» said Er Bakay,
And then he spoke his word:
«Looking like seething grub-worms,
Never spent for all the killing —
Kakançın has its people;
Sparing no soul it grapples with,
It has its custom of drinking blood.
Against accursed Kıtay
Behold the grass that springs from earth:
No soul that goes can take Beecin,
And the reason none can take it —
No flood can reach Beecin,
No slave can wind his way to it.
The slave who tries to face them,
If he grapples, goes not forth alive.
No man has come there and returned;
Of accursed Kıtay
The quarrel has given no sweetness;
The men who rode on holy war
Never turned to see their homeland.
The Beecin road: gone, never returned —
Most dreadful of all is our road.
There is the seething Kıtay folk;
If it grapples, it spares no life,
It has its custom of drinking blood.
To this Beecin bathed in light
No man has grappled through and reached,
None who clashed has gone forth living.
Have you any tidings of it?
It became a road that Hızır trod:
While your precious father lived,
An army of forty-two tümen,
The whole world rising up,
There was Koşoy of Katagan,
There was Töştük, Eleman's son,
He who made Sarı-Arka his home,

Vuruşup kimsenin yenemediği,
Üstünlüğünü kimseye kaptırmayan.
Darısını taş gibi döven,
Karısını kız gibi öven.
Koyu ilikli çorba, yağlı et,
Nalçası yüksek ökçesi,
Kazaklardan sorarsan,
Aydarkan Han'ın Kökçö'sü.
Vadinin tozu tüte tüte,
Kendin gördüğün nice Kazak
Türküsünü söyleyip çağrışarak.
Tuğ dibinde duruşup,
O da gelip ordu olup,
Bu Beecin ile vuruşup.
«Büyük Gaza» diye elde ün

Kartal Manas sağken
Kıtay'a saldığı büyük kavga.
Çarpışmada hiç ukde kalmadan,
Kaplan arslanlar sağken
Hakan'a saldığı büyük gavga.
Hesapsız hunhârmış — diye,

Erliği yurtça bilinmiş.
Atan Han Manas'ın ettiği
belası, İnsanlardan seçip onu almış.

Baş olduğu Beecin şehrinin
Defterine yazılıp çizilmiş.
Tümen ordu korkup şaşmış,
Kıyamete göçen bozkurdun
Huyunu görüp Kıtay yurdu,
Çaresini bulamayıp bocalamış.
Beecin'i kuşatıp göç almış,
Kakançın'ın Beecin'inden
Kapışıp Manas öç almış.
Ordalı şeyhi, gök nökeri,
Başlıcası Kokon, Margalañ,
Oradan derleyip ordu almış.

Whom none could ever beat in battle,
Who yielded mastery to no one.
Who threshes his millet like stone,
Who praises his wife like a maiden.
Thick marrow broth and fatty meat,
His heel high upon the horseshoe-plate —
If you ask among the Kazaks:
Kökçö, of Aydarkan Khan.
The valley's dust rising in clouds,
Many a Kazak you saw yourself
Singing their songs and calling out.
Standing fast beneath the banner,
He too came and made an army,
Warring against this Beecin.
Famed through the land as the «Great Gaza» —
While the eagle Manas lived,
The great war he loosed upon Kıtay.
No regret left in the fighting,
While the tiger-lions lived,
The great war he loosed on the Khakan.
A blood-drinker beyond all count — they said,
His manhood was known through the land.
The havoc your father Khan Manas wrought, From among all men they chose him out.
Of Beecin city where he stood as head
It was written and inscribed in the register.
The tümen host recoiled in terror;
Of the gray wolf gone to doomsday
Seeing his temper, the Kıtay land
Found no remedy and floundered.
He besieged Beecin and took its camps;
From Kakançın's Beecin
Manas grappled and took revenge.
The horde's sheikh, his gray retainers,
Chief of them Kokon and Margalañ —
From there he gathered up an army.

Beecin'le kapışınca,
Türlü türlü ordu gelmiş,
Az değil, bol gelmiş.

Türlü türlü can gelmiş.
O ordu az gelirmiş gibi,
Hindistan'dan da gelmiş.
Yer dumanlanıp depreşmiş,
Yedeğinde bunca ordu olmuş.
Haykırışı kulak sağır etmiş,
Ünü doğrusu yer yarmış,
Çarpışınca arslan atan,
Gücüyle bunca orduyu almış.
Bozulmuş Çambıl'ın öte yanı,
Buhara-Şerif beri yanı,
Atala'yı yurt edinen,
Kapışıp kulun yenemediği.
Ak sakalı bir kucak,
Aydarkan oğlu Muzburçak,
Erlerden seçip onu almış,
Ezelde göçen Manas'tan
Ermiş o — diye, kahrolası

Kıtay'ın hanına karşı seçilmiş.
Eybit Taz'ın er Ürbü'sü,
O da Kırgız boyundan.
Eştek'lerden Camgırçı,
Tekeçi Han, Şıgay Han,
Amcası ihtiyar Bakay var,
O kavganın içinde
Alpların, devlerin hepsi var.
Yavru kaz gibi seslenip,
Ak sakalı parıldayıp,
İri gözleri Çolpan gibi,
Ay kulağı kalkan gibi.
Çeç-Döbö'yü yurt edinen,
Ölçüye sığmaz er denen.
Nice boydan can olup,
Müslüman tuğunu tutan

When he grappled with Beecin,
Armies of every kind had come,
Not few — they came in plenty.

Souls of every kind had come.
As if that host came short,
They came from Hindistan as well.
The earth grew hazed with dust and stirred,
So great a host he had in tow.
The war-cries deafened every ear,
Truly his fame split the earth apart;
When he clashed, your lion father
Took all that host by his own strength.
Beyond ruined Çambıl on the far side,
Buhara-Şerif on the near side,
He who made Atala his home,
Whom no slave could beat in grappling.
His white beard a full armload,
Muzburçak, Aydarkan's son,
From among all men they chose him out;
From Manas, gone in times of old —
He is a saint — they said; against the accursed
Khan of Kıtay he was chosen.
Eybit Taz's hero Ürbü,
He too of the Kırgız line.
Camgırçı of the Eştek,
Tekeçi Khan and Şıgay Khan,
His uncle, aged Bakay, was there;
Within that mighty quarrel
Were all the alps and giants.
Calling like a gosling,
His white beard gleaming bright,
His great eyes like Çolpan the morning star,
His moon-ears like a shield.
He who made Çeç-Döbö his home,
Called a man beyond all measure.
Souls from many a tribe assembled,
Bearing the Muslim banner —

Yiğit Koşoy o olup.
Süleyman'ın dokunmadığı Beecin'in
Yönetimini çekip aldığında,
Güzel kızların hepsine

Soğuk kement saldığında,
Kasılıp duran Beecin'e
Yiğidin altı ay han olmuş.
Büyük cephede duruşup,
Çalıyar'ın dokunmadığı Beecin'e
Akın ettirip geri döndüğünde

İskender'in dokunmadığı Beecin'e
Sarkıp geri döndüğünde.

Kahrolası Beecin'e
Heves edip kul gelmemiş,
Boyun eğdirip insan yenmemiş.
Beecin'e ordu saldığında
Yüz yüze gelip durduk,
Kanlı kana bulanıp,
Kaçmadan gelip vuruştuk.
Ünlülerden nice han ölüp,
Uğrayan canın hepsi ölüp,
Kapka-Taş'ta durdurdun,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Nicedir olanı andırdın.
Rast gelen canın hepsi ölüp.
Evvelki aklıma düştüğünde,
Kaptırıp alplar kaygılanmış,
Arslanlardan ayrılmış.
Çarpışmada nice can ölmüş,
Değerli canların hepsi ölmüş.
Böyleyken ne yapalım,
Kahrolası Kıtay'a,
Çarpışmaya güç yetmemiş,
Akın eden sağ gitmemiş.
Düşmanlığını kuran Hakan'a
Düşmanlık edip insan yetişememiş,

That was the valiant Koşoy.
Beecin that Süleyman never touched —
When he wrested away its rule,
On all its lovely maidens

When he cast the cold lasso,
Over strutting, swaggering Beecin
The warrior was khan six months.
Standing fast on the great front,
Beecin that Çalıyar never touched —
When he sent the raid and turned back home,
Beecin that İskender never touched —
When he swept down and turned back home.
To accursed Beecin
No slave has come with eager heart,
No man has bowed it down and won.
When he hurled the host at Beecin
We stood there face to face,
Smeared in gore and blood,
We came and fought without fleeing.
Many a famous khan there died,
Every soul that ventured died;
At Kapka-Taş you made your stand,
Muzburçak and Kökçö khan there died —
You called to mind what long has been.
Every soul they met there died.
When those old days come to my mind —
Captured, the alps fell into grief,
They were parted from the lions.
In the clash how many souls have died,
All those precious souls have died. Such being so, what shall we do?
Against accursed Kıtay
No strength sufficed for battle,
No raider has gone forth alive.
The Khakan who set his enmity —
No man's enmity has reached him,

Çarpışma kuran kulun
Biri bile sağ dönmemiş.
Yönelsek Beecin sağlam yurt, Çokluğu ot gibi halkı var,
Çokluğunu görsen kara kurt.

Şu duran Beecin'in,
Küheylan yorulur da varamaz,
Kırk günlük çöl var burada,
Kıyamet kopana dek
Kırsan da tükenmez,
Yerinden sapmaz Kıtay halkı burada.

Kaynayıp duran Kıtay'ın
Çarpışmasını isteyip görmüşüm.
Gücün yetmediği Beecin'in

Kudretini iyice görmüşüm.
Teke tek duruşup,
Gök küheylanımı yağır edip,
Gönlümü ağrıtıp,
Onunla kapışan Bakay benim burada.
Ağzı açılmış kaya geçidi,
Derdimi söylerim bir hayli,
Evvelkileri sayarsam,
Evirip çevirip bakarsam.
On iki düşünce bir gelip,
Gönlüm çokça bölünür,
O zaman ölmeyip ne oldum,

Gözümün yaşı dökülür.
Kocayınca amcanı,
Kaynayıp gider bizim çilemiz,
Kazılmış duran derin hendek.
Ara yerde çarpışıp,
Ondansa kulunum,
Talas'a geri gidelim.
Hor görüp yağmalanacak,
Kokuy-Beecin bela şehir,

Of the slaves who set the fight
Not one has turned back living.
Should we head there, Beecin is a solid land, Its people thick as grass,
Its multitude, if you saw it — black worms swarming.
Of this Beecin standing here,
The courser tires and cannot reach it,
There is a forty-day desert here,
Until doomsday itself shall break —
Cut them down, they are not spent,
The Kıtay folk here never swerve from their place.
Of the seething Kıtay
I have sought and seen the fighting.
Of Beecin, which strength cannot master,

I have seen the might in full.
Standing one against one,
Galling my gray courser's back,
Aching my very heart,
The Bakay who grappled him is I, here.
The rock defile with gaping mouth —
I could tell my sorrows at great length,
If I count over the former days,
If I turn them over and look them through.
Twelve thoughts come crowding as one,
My heart is split in many parts;
How did I not die then — what became of me?
The tears spill from my eyes.
When your uncle has grown old,
Our ordeal boils over and runs on,
A deep trench dug and waiting.
Clashing in the space between —
Rather than that, my foal,
Let us go back to Talas.
Scorned and fit for plunder —
Kokuy-Beecin is a city of calamity,

Kokon'un şehri değil bu,
Varıp alıverilecek,
Margalañ'ın halkı değil.
Nice insanın göçtüğü o diyar,
Göz göze savaş olduğunda
Daha çoğunu boğazlama töresi var.
Çarpışmaya gücünün yetmediği,
Boylu boyunca uzanan Beecin'in
Şehrine insan geçmemiş.
Şeytanı üstün, zehri güçlü,
Bu kâfirden umudu kes.

This is not Kokon's city,
To be reached and simply taken,
Nor is it Margalañ's people.
A land where many souls have perished;
When war comes eye to eye
Its custom is to butcher even more.
Which fighting cannot master,
Beecin stretched out full length —
Into its city no man has passed.
Its devil supreme, its venom strong —
Give up hope of this infidel.

Kasılıp başı ayrı görünüp,
Yamacından bakarsan,
Bölünüp duman görünüp.
Varılıp dönülmez öyle bir yol,
İnsanın aştığı bel değil,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Danışmadan varılacak er değil.
Dediğim budur, bilesin,
Talas'a sağ esen gidelim,
Çokluğu tümen Kıtay'a
Çokça denk olup ne yapalım
Biz Talas'a vardığımızda
Yeri arıtıp, yolu alıp,
Yetmiş türlü orduyu alıp,
Yer yer keşif kolu salalım,
Eksiksiz orduyu alalım!
Uzaktan seçip yol alıp,
Hezar tümen ordu alıp,
Savaşırsak Kakançı'yla
Düşman olacaksak Kakançın'la,
Uluñtu-Keñtuñ ulu şehir,
Vuruşacaksan bir hayli,
Zurna kulak sağır edip,
Haykırış salıp gulgule kopup,
Atışmayı bol salalım,
Kalday'ın oğlu kâfirden,
Han Koñurbay bahadırdan,

Swaggering, its head looming apart,
If you look down from its hillside,
It shows divided, wreathed in haze.
Such a road: gone, never returned,
No pass that man has ever crossed;
Koñurbay, khan of Keçil,
Is no man to approach uncounseled.
This is my word — mark it well:
Let us go safe and sound to Talas.
With Kıtay, tümen-fold in number,
What use to match them man for man?
When we have come to Talas,
Clearing the ground, taking the road,
Taking seventy kinds of army,
Let us send out scouts to every place,
Let us take a full and lacking-nothing host!
Choosing our road from afar,
Taking a thousand tümen strong,
If we war with Kakançı,
If we make foes of Kakançın —
Uluñtu-Keñtuñ, the mighty city —
If you mean to fight at length,
The zurna deafening the ear,
Loosing war-cries, tumult breaking out,
Let us pour the volleys thick,
On the infidel son of Kalday,
On Khan Koñurbay the bahadur,

Sonra öcü alalım.
Dediğim budur, bilesin,
Arslan çocuklar, sözümü tutun!» —
Kara yer gömmemezlik etmez.
Bakay böyle deyince,
Usulca söyleyip kesin bırakıp,
Almambet oğlu Külçoro,
Söze başlayıverdi:
«Bakay amcam, ne dersin,
Anlattın Beecin şehrini,
Kıtay'ın yurdunu pekçe övüp,
Niyetimizi bozmak istedin.
Göğsüme ateş saldın,

Bakay amcam, ne dersin,
Gönle fesat saldın.
Kara kurt gibi çok Kıtay,
Çarpışmadan nasıl geçeriz?
Kaynaşıp duran yurt ile
Kırışmadan nasıl gideriz?
Mızrak tutup bölük bozarım,
Ecel yeterse kurşunla uçarım.
Mançu azarsa, Kalça'ya,
Gürleyip mızrak sunarım,
Öcümü alıp yakınmadan

Şu duran Kalça'nın,
Çarpışmaya girip kanını içmeden

Nasıl olur da böyle yapmadan dururum

Yaradan yazgıyı çizmişse,
Görmeden nasıl gideyim,
Cefa çekip, kurşunla uçup,
Ölmeden nasıl gideyim.
Bakay amcam, ne dersin,
Bu sözünü kim dinlesin,
Geçidi yüksek dağ dinlesin,
Akışı sert su dinlesin,

Then let us take the vengeance.
This is my word — mark it well:
Lion children, keep my word!» — The
black earth never fails to bury.
When Bakay had spoken so,
Speaking softly, cutting to the point,
Külçoro, Almambet's son,
Began at once to speak:
«Uncle Bakay, what is this you say?
You have described the city of Beecin,
Praising Kıtay's land so strongly,
You sought to break our purpose.
You have set fire to my breast,

Uncle Bakay, what is this you say?
You have sown mischief in the heart.
Kıtay, many as black worms swarming —
How do we pass without a fight?
With that land seething over,
How do we go without a slaughter?
Gripping the lance, I break their ranks;
If doom suffices, I fly off by the bullet.
If Mançu runs wild — on Kalça
I thunder down and present the lance;
Without taking my vengeance,
uncomplaining,
Of this Kalça standing here,
Without entering the clash and drinking
his blood,
How could I stand and leave this all
undone?
If the Creator has drawn my lot,
How can I go without seeing it?
Suffering torment, flying off by the bullet,
How can I go without dying?
Uncle Bakay, what is this you say?
Who would listen to this word of yours?
Let the high-passed mountain hear it,
Let the hard-rushing water hear it,

Kat kat kara yer dinlesin,
Bundan başka kim dinlesin!
Yaradan'ın yazdığını,
Cümle kullar görmez mi,
Ecel yetip gün biterse,
Rahat yatan insan da ölmez mi!
Kazılan mezar sokmadan komaz,
Ünlü pehlivan Koñurbay'la
Görüşmeden nasıl gideyim,
Atamı boğazlayan Beecin'e
Sırtımı verip yürüyüp giremeden,
Ölüşmeden nasıl gideyim!
Kadere çare olmaz — deyip,
Nice devrin sözünü söyledim,
Bakay amcam, sana diye.
Tükenmez bol sözüm var,

Let the black earth, fold on fold, hear it —
Who else but these would hear it!
What the Creator has written,
Do not all His slaves behold?
If doom arrives and days run out,
Does not even the man at ease lie dead?
The dug grave never fails to take its own;
With the famed strongman Koñurbay
How can I go without our meeting?
Beecin that butchered my father —
Without setting my back and marching in,
How can I go without our mutual death!
There is no remedy for fate — saying,
I have spoken the words of many an age,
Uncle Bakay, meaning them for you.
I have words unspent in plenty,

Kahrolası Beecin'de
Kök atamın öcü var.
Diri gezip Beecin'de
Hangi murada ererim,
Çarpışıp, kavga, gürültü edip,
Lanet değmiş Beecin'e
Kapışıp öyle giderim
Pek keskinse Koñurbay,
Ölüm kalım dövüşüp,
Yumuşak kuray pişene dek,
Ilgının çiçeği uçana dek,
Sıkıca altı ay vuruşup,
Çetinse Koñurbay,
Yaralanıp yaslanıp,
Salt kana bulanıp,
Dizgin çevirmeden duruşup,
Bozuşup vuruşup,
Atışmayı bol salarım,
Öbür dünyada yatan atamın
Böylece öcünü alırım
Yılkısını sürüp geldik — diye, Hem
pehlivan, hem arslan,

In accursed Beecin
Lies my root-father's vengeance.
Walking Beecin still alive,
What desire would I attain?
Clashing, raising war and uproar,
Into Beecin that the curse has touched
I will grapple, and so I go.
If Koñurbay is truly keen,
Fighting to the life and death,
Till the soft kuray-reed ripens,
Till the tamarisk blossom flies,
Fighting hard six months entire;
If Koñurbay is hard,
Wounded, leaning on my wounds,
Smeared in nothing but blood,
Standing fast, never turning rein,
Breaking, battling on,
I will pour the volleys thick;
Of my father lying in the other world
Thus I will take the vengeance.
We came driving off their herds — saying,
Both a strongman and a lion,

Talas'a nasıl varırım,
Çarpışacağım Koñurbay'la
Tutuşup çekişmeden,
Nasıl diri giderim!» —
Deyip, böylece, Külçoro,
Arslan olduğu bilinip,
Bakay'ın söylediği söze,
Bezine iğne saplanmış gibi
Sıçrayıp inip toparlanıp,
Atmaca gibi davranıp,
Almambet oğlu Çoro'ya
Gaipten akıl bulunup.
Asılıp yüzü değişip,
Ejderha görünüşü belirip,
Yanan mum gibi gözü alevlenip,
Çatırdatıp diş gıcırdatıp.
Pehlivanlığı bambaşka,
Şu gözü kara oğlanın

Bahadırlığı bir nice.
Vuruşmaya girse ürkmez,
Kapışmaya girse tasalanmaz
En yetkinden büyük beli,
Kuşanacakmış gibi hâli var.
Yeri kaplayan ordu gelse,

Kapışmaya zorlusu gelse,
Yedi millet düşman gelse,
Tek başına vuruşup,
Saldıracak hâli var.
Atası bozkurt Almambet,
O, Kıtay'ın ulusu,
Apaçık yaman soy olur — diye,
Ardında bırakıp gittiği
Almambet'in soyu.
Âleme yeter gücü,
Oğlanın hâlini sorma,
Almambet'in oğlu.
Almambet oğlu Külçoro

How could I return to Talas?
With Koñurbay, whom I must fight,
Without our seizing, grappling hard,
How could I go alive!» —
So saying thus, Külçoro,
Known for the lion that he was,
At the words that Bakay spoke,
As if a needle pierced his flesh,
Leapt down, sprang up, gathered himself,
Moving like a sparrowhawk;
To the Çoro, Almambet's son,
Wisdom came from the unseen.
Scowling, his face transformed,
A dragon's visage showing forth,
Eyes blazing like a burning candle,
Grinding, gnashing his teeth.
His strongman's might is something else —
Of that dauntless-eyed boy

The bahadur's deeds are many.
Entering the fight he does not flinch,
Entering the grapple he does not fret.
Greater than the most accomplished,
He stands as one about to gird his loins.
Should a host that blankets the earth come on,
Should the hardest come to grapple,
Should seven nations come as foes,
Fighting all alone,
He stands as one about to charge.
His father, gray wolf Almambet —
He, the great one of Kıtay:
Plainly a formidable line — they say —
The seed that Almambet
Left behind him when he went.
His strength suffices for the world;
Ask not after the boy's condition —
He is Almambet's son.
Külçoro, Almambet's son,

Uzun boylu, geniş omuzlu,
Atası bozkurt Almañ'dan
Üstün doğmuş yiğit er.
Endamı, heybeti,
Her duruşu, çehresi,
Alev alev kızıl kormuş,
Can yaratılıp er olalı
Çoro gibi oğlan yokmuş.
Ay-âlemi buyruğuna alan,
Amansız bir yamanmış.
Çoro'nun hâlini sorma,
Bileği kalın, taş yürek
Fil gövdeli taş yürek
Öfkelenip asıldığında,
Kararıp yüzü değişir.
Gayretine can yetmez,
Kan içecek hâli görünür
Genç kaplan bambaşka,
Bahadırlığı bir nice.

Tall of stature, broad of shoulder,
Than his father, gray wolf Almañ,
Born superior — a valiant man.
His frame, his majesty,
His every stance, his countenance —
A crimson ember all aflame;
Since souls were made and men have been,
There has been no boy like Çoro.
Taking the moonlit world beneath his rule,
He was a merciless terror.
Ask not after Çoro's state:
Thick of wrist, stone-hearted,
Elephant-bodied, stone-hearted;
When he rages and bears down,
Darkening, his face transforms.
No soul can match his zeal,
He looks fit to drink men's blood.
The young tiger is something else,
His bahadur's deeds are many.

Âleme yeter gücü,
Ata kökü işte böyledir.
Taş kuşanan Kıtay'ın
En hâlisinin oğlu.
Cepken giyen Almambet'in
En güçlüsünün öz oğlu.
Düşman deyince sevinip,
Yolu açık olasıcalar
Ok geçmez kaftanı giyinip
Pusatını kuşanıp,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Yeniden yağacak bulut gibi,
Yüzüne kahrı dolanıp.
Yüzünden nuru dökülüp,
Bozkurtluk hâli görünüp.
Yiğit anan Kanıkey'in
Armağan verdiği ok geçmez
Ok geçmez kaftanını giyinip,
Koñurbay'ın hâlini duyunca

His strength suffices for the world —
Such is his father's root.
Of the stone-girded Kıtay,
Son of the purest-bred.
Of the tunic-wearing Almambet,
The strongest one's own son.
Rejoicing at the word of foes,
Those bound for the open road —
Donning the caftan no arrow pierces,
Girding on their arms,
Binding on the sheathless sword,
Like a cloud about to rain anew,
Wrath coiling round his face.
Light streaming from his face,
The gray-wolf state upon him plain.
Your valiant mother Kanıkey's
Gift-given, arrow-proof —
Donning the arrow-proof caftan,
When he heard of Koñurbay's state,

Kayın evini görmüş kız gibi
Like a girl who has seen her bridegroom's house,

Kızarıp gülüp sevinip.
Flushing red, laughing, rejoicing.
Külçoro'nun hâli böyledir
Such is Külçoro's state,
Mızrakta usta pehlivan kul,
A strongman-slave skilled with the lance;
Hezar tümen ordu gelse
Should a thousand tümen host come on,
Caymadan saldıran yaman oğul.
A fearsome son who charges unswerving.
Kaburganın zırhını,
The armor of his ribs,
Yeniden yerine koyup beriki
Setting it back in place, the other —
Kürek kemiğine demiri.
The iron to his shoulder-blade.
Sıra durup dört kartal,
Standing ranked, the four eagles,
Bahadırlığını belli edip,
Making their bahadur's mettle plain,
Duramayıp yiğitler
The warriors, unable to keep still,
Cenk giyimini giyinip.
Donned their garb of war.
Sıkı burgulu sırlı mızrağı
The tight-twisted, lacquered lance
Kavrayıp alıp çevirip.
He seized, took up, and wheeled about.
Akun'un kızı Çürök'ü,
Akun's daughter Çürök,
Bekletmeden güzeli
The beauty — without delay
Talas'a geri gönderip.
They sent her back to Talas.
Tevekkül deyip gözü alevlenip,
Saying «I trust in God,» eyes blazing,
Duramayıp içi kaynayıp,
Unable to hold still, insides seething,

Manas'ın oğlu er bozkurt,
Son of Manas, the hero gray wolf —
Semetey'in hâli şöyledir,
Such is Semetey's state:
Gökten inmiş boz kuşağı
The gray sash come down from heaven,
Boz kuşağı beline sarıp,
The gray sash wound about his waist,
Öfkelenip asılıp,
Raging and bearing down,
Koruyucusu bir dokuz,
His guardians one times nine,
Bozkurdu koruyup destekleyen
Guarding and upholding the gray wolf,
Dayanağı bir dokuz.
His stays are one times nine.
Bozkurdun hâli bambaşka,
The gray wolf's state is something else:
Kaplan bozkurt arslan odur,
He is the tiger, gray wolf, lion,
Şay'ın koruduğu er odur.
He is the man whom Şay protects.
Onu görüveren düşmanın
The foe who merely glimpses him —
Yüreği gider bölünüp,
His heart goes split in two;
Dikkat etse hunhârın
If he looks close, the blood-drinker's
Her nişanı ayrı belirir.
Every mark shows separate and clear.
Kara benekli kaplan
The black-spotted tiger
Yanı sıra atılıp,
Springing along beside him,

Güdük kuyruk gök arslan
Yanına sokulup davranıp.
Yiğidin hâli böyledir,
Saldırdı mı geri dönmeyen,
Saldırdı mı eli boş dönmeyen.
Önden başı çekip atılıp,
Bir görünür boz kaplan
Cehennemde bile böylesi,
Bahadır yüzlü er bulunmaz.
Atını Hızır divane,
Yel dizgininden yedekleyip,
İkisi birlikte almışlar,
Salınıp giden Buurul'u
On iki çilten yedekleyip.
Koruyucusu bir dokuz,
Kurulup giden bozkurda
Ordugâh kurduğu çağmış,
Dayanağı dört bir yandan
Destekleyip durduğu demmiş.

Kımıldadığında insanın
Yüreği yerinden fırlayıp,
Önüne dikkatle bakarsan,

Ejderhanın görünüşü var,
Ardını dönse bahadırda
Altı bin erin heybeti var.
Karşısına kul gelir mi,
Yüzleşip düşman yener mi?
Hunhârın oğlu Semetey
Haberin var mıdır
Keñ-Kol'un ortasını yaylayan,
On dört atını bağlayan,
Atışa çıkacak düşman gelse,
Önüne katıp süren.
Öfkesine rast gelirse,
Azı dişine vurup çiğneyen,
Kapışmaya kul varmamış.
Semetey'in hâli şöyledir.

The stub-tailed gray lion
Slinking close along his flank.
Such is the warrior's state:
Once he charges, never turning back,
Once he charges, never returning empty.
Hurling himself out at the head,
A gray tiger shows himself —
Even in hell itself his like,
A man of bahadur's face, is not found.
His horse — Hızır the ecstatic,
Leading it by the wind-rein,
The two have taken it together;
The swaying, striding Buurul —
Twelve çilten lead him on.
His guardians one times nine;
For the gray wolf riding stately
It was the hour they pitched the war-camp,
His stays on every side —
It was the moment they stood upholding him.
When the man so much as stirs,
The heart leaps from its place;
If you look with care upon his front,

There is the visage of a dragon;
Should the bahadur turn his back,
There is the majesty of six thousand men.
Can a slave come out before him?
Can a foe confront and beat him?
Semetey, the blood-drinker's son —
Have you any tidings of him?
He who summers the middle of Keñ-Kol,
Who tethers his fourteen horses,
Should a foe come out to trade fire,
He drives them herded on before him.
Whoever meets his fury,
He grinds him on his back teeth, chews him;
No slave has gone to grapple him.
Such is Semetey's state.

Yiğidin hâli böyledir.
Eyer beli gibi sırtı
Şimdi çıkıp dolanıp,
Zayıf düşmüş Buurul'u
Abası ile çullayıp.
Kuşandığı Akkelte,
Atışa sürsen keskindir o,
Önce göçen Manas'tan
Miras kalan mülktür o.
Kuşanıp çıksa o canım,
Kürek kemiğinin aynası,
Atışan düşmana girdiğinde
Emanet canın avuncu.
İçi kirlenip tutukluk yapmaz,
Altmış kez atsa bozulmaz,
Doğrultunca boşa gitmez,
Kurşunu yalpalayıp şaşmaz.
Oynarken adı Oçogor,
Gerçek attığında Koyçagır
Namlusu keskin çeliğin ağzı,
Öte yanını sorarsan
Başaaluu Rus yapımı.
Yiğit Bakay amcası
Yeryüzünü dolaşıp gözlediğinde,

Such is the warrior's state.
His back like a saddle's seat,
Riding out now, ranging round,
The weakened Buurul
He blanketed with his cloak of aba-cloth.
The Akkelte he girds on —
Drive it to the firing, it is keen;
From Manas who went before,
It is the estate left down in heritage.
Should that dear one ride out girded —
The mirror of his shoulder-blade,
When he goes in against a firing foe,
The solace of the soul held in trust.
Its bore never fouls nor jams,
Fired sixty times, it does not fail,
Leveled, it does not miss,
Its bullet never wobbles or strays.
At play its name is Oçogor,
Fired in earnest, Koyçagır;
Its barrel the keen steel's mouth,
And if you ask its farther side —
Başaaluu, of Russian make.
His valiant uncle Bakay,
When he roamed and watched the earth,

Yer yer keşfe vardığında,
Ancıyan'ın öte yanı,
Amangen'in hizası,
Kokon şehrinin koltuğu.
Semerkant'ın çene altı,
Ay gibi sarı bozkırdan
Altmış Rus yer ölçücü
O bozkırda rast gelip,
Arabasını sürükleyip,
Hepsi sıra sıra yürüyüp,
Sarı kürkünü omzuna atıp,
Kulunlu doru kısrağa
Hepsi eyersiz binip,
Yer arayıp çıkagelmişler,

When he went scouting place by place —
The far side of Ancıyan,
On a line with Amangen,
In the armpit of Kokon city,
Beneath the chin of Semerkant,
Across the moon-yellow steppe,
Sixty Russian land-surveyors
Chanced upon him on that steppe,
Dragging their wagon on,
All marching file by file,
Yellow furs thrown over their shoulders,
On bay mares with foals at heel,
All of them riding saddleless —
They came out seeking land,

Yetkin Bakay görmüş.
Kavga başlatıp, toz koparıp,
Mızrak sunup haykırıp,
«Er Manas!» deyip bağırıp,
Rus'u un ufak edip
Çekip aldığı Akkelte.
Her seferinde yeniden buran,
Topal usta Bölökbay
Davut ile dostmuş,
Tetiğini yoklayıp ayarlamış,
Davut'la ikisi birleşip,
Akkelte'yi yapmışlar.
Adı «Akkelte» olsun — diye,
Nişangâh yuvasına
Çanak gibi altın koydurmuş.
Yüze tutup doğrulttuğunda,
Kulun gönlünü kandırmış.
Nişan aldı mı boşa gitmeyen,
Kurşunu yalpalayıp şaşmayan.
Atası bozkurt Manas'tan
Alıp kaldığı Akkelte
Geniş omzunda parıldayıp,
Gören gönlünü kaptırıp,
Görkemli, heybetli görünüp.
Salınıp giden Buurul at,

And able Bakay saw them.
Starting the fray, raising the dust,
Presenting the lance, crying aloud,
Shouting «Er Manas!» —
Grinding the Russians to powder,
He seized away the Akkelte.
Re-twisting it at every turn,
The lame master Bölökbay
Was friend to Davut;
He tried and trued its trigger;
Davut and he together, the two joined,
Fashioned the Akkelte.
Let its name be «Akkelte» — they said;
In the socket of its sight
He had gold set in like a bowl.
Raised and leveled at a face,
It won the slave's heart wholly.
Once aimed, it does not go for naught,
Its bullet never wobbles or strays.
From his father, gray wolf Manas,
The Akkelte he took and kept
Gleaming on his broad shoulder,
Stealing the heart of all who saw,
Showing splendid, majestic to behold.
The swaying, striding Buurul horse

Opol Dağı gibi görünüp,
Üstündeki beyin,
Şay'ın koruduğu kişinin
Bahadırlığı bambaşka,
Büyüklüğü dağın dengince,
Kaynayıp duran Kıtay'ın
Çarpışsa can yutacak gibi.
Gökle semanın
Direğinden yaratılmış gibi,
Gökteki Ay ile Gün'ün
At yorup, yer gözleyip,
Bir özünden yaratılmış gibi.
Altın ile gümüşün

Looming like Mount Opol,
And the bey upon his back,
The man whom Şay protects —
His bahadur's might is something else,
His bigness the measure of a mountain;
Of the seething Kıtay,
Should he clash, he looks fit to swallow souls.
Of the sky and firmament —
As if created from their pillar;
Of the Moon and Sun in heaven —
Tiring horses, surveying lands,
As if created from their very essence.
Of gold and of silver

Lehiminden yaratılmışça.
Gökteki puslu bulutun
Serinliğinden yaratılmışça,
Ağzı açılmış vadinin
Boğazından yaratılmışça.
On iki ırmak birleşse
Çağlayan yerinden yaratılmışça,
İnsan basmaz ulu belin
Büyük yerinden yaratılmışça,
Bölökbay'ın yaptığı sırlı mızrak
Ne olursa olsun görelim — diye,
Dizinin ardında görünüp,
Manas'tan kalan Zulpukor
Çarpışa çarpışa ölelim — diye.
Kınında göz alıp durup.
Yerinden oynamaz ulu bey,
Gerçek arslanın oğlu.
Gök demirden tolga
Başına kapatılıp giyili,
Bozkurtluğu besbelli.
Yavuzluğu böyledir,
Yavuz bey Semetey,
Buurul'un ağzını çevirmişti, Cefa çekip bu yerde
Yılmadan bakıp durmuştu.
Ölüp kalır mıyız acaba!
Amcası Bakay uğurlu,
Gerçek bilge evliya,
Gerçek Hakan'ı, Beecin'i
Eskiden görmüş ihtiyar.
Kaynayıp duran Hakan'ın
Çarpışmasını görmüş er Bakay,
Gulguleye girip gittik — diye,

As if created from their solder.
Of the hazy cloud in heaven
As if created from its coolness,
Of the gaping-mouthed valley
As if created from its gorge.
Were twelve rivers joined as one,
As if created from their cataract;
Of the great pass no man treads,
As if created from its greatness.
The lacquered lance that Bölökbay made —
Come what may, let us see — saying,
Showing behind his knee;
Zulpukor, left from Manas —
Let us die fighting on and on — saying,
Catching the eye within its sheath.
The great bey never moved from his place,
Son of the true lion.
The helmet of gray iron
Set closed upon his head, full-donned,
His gray-wolfhood plain to see.
Such is his fierceness —
The fierce bey Semetey
Had turned Buurul's mouth around,
Suffering torment in this place —
And gazed unflinching, steady on.
Shall we perhaps lie dead, I wonder!
His uncle Bakay, the blessed,
A true sage and saint,
The true Khakan and Beecin
An elder who saw them long ago.
Of the seething Khakan
Er Bakay has seen the fighting;
We went into the tumult — saying,

Gazada kırgın ölümün
Vuruşmasını görmüş er Bakay.
Çatal sırtlı geçide
Kökçolok'un ağzını çevirmişti,
Haberi nasıl oldu diye,

Of slaughter and death in holy war
Er Bakay has seen the combat.
Toward the fork-backed defile
He had turned Kökçolok's mouth,
To learn what tidings there might be,

Gözcülüğe Bakay durmuştu.
Almambet oğlu Külçoro
Keşfe çıkıp yol gözleyip,
Çarpışacak can bulamayıp,
Yamacı tutup beklemişti.
Çubak'ın oğlu Kançoro
Er Semetey bahadırın
Kıble yanını tutmuştu.
Yeri berkitip, yol tutup,
Bahadırlığı başkalarını geçip,
Tevekkülle bel bağlayıp,
Arslana benzeyip gözü alevlenip,
Kaderin başa yazdığını
Kalabalık Kıtay halkı gelse,
Külçoro böyle sevinir,
Çubak'ın oğlu Kançoro
Beecin bela yerdi,
Kıtay azgın halktı.
Geri dönmeden vuruşursak,
Hırpalanıp cezası çetin iş
Görür kalır mıyız acaba,
Yalnızız bizler, Kıtay sansız,
Güreşip güç yetmemiş,
Çarpışan sağ gitmemiş,
Han Koñurbay yiğidi var,
Kavgaya girip gittik — diye,
Onulmaz büyük dert

Bakay had taken up the watch.
Külçoro, Almambet's son,
Went out to scout, watching the road,
Finding no soul to fight with,
Held the hillside, waiting.
Kançoro, Çubak's son,
For Er Semetey the bahadur
Had taken up the kıbla side.
Fortifying the ground, holding the road,
His bahadur's mettle surpassing others,
Girding his resolve in trust of God,
Lion-like, his eyes ablaze,
What fate has written on the brow —
Should the teeming Kıtay folk come,
So does Külçoro rejoice;
Kançoro, Çubak's son:
«Beecin was a place of calamity,
Kıtay was a raging people.
If we fight without turning back,
Battered, its penalty a bitter task —
Shall we perhaps live to suffer it?
We are alone, Kıtay is numberless,
None wrestling them has had the strength,
None who clashed has gone forth living,
They have their warrior Khan Koñurbay;
We went into the quarrel — saying,
A great grief past all curing —

Kapışsa halkı tükenmez
Bir ele gelip rastladık,
Nicesinin canını yutmuş,
Bir yere gelip rastladık.
Tanrı bilir ölümü,
Tanrı bilir Talas'ı
Dönüp kaç kez görüşmeyi.

Kahırlı Kıtay Kakançı
Ansızın savaş açarsa,
Kazara çarpışmaya girişirse,

Grapple them, their people are not spent —
Such is the hand we've chanced upon,
Many a soul it has swallowed down —
Such is the place we've chanced upon.
God alone knows death,
God alone knows Talas —
How many times we'll turn and meet again.
If wrathful Kıtay's Kakançı
Opens war upon a sudden,
If by mischance they fall to fighting,

Diri yakalayalım,
Başına torba geçirip,
Beecin'e sürüp götürelim.
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Kaygılanıp böyle yanıp yakılır.
Almambet oğlu Külçoro
«Kırgını nasip eyle» — diye, Koñurbay yatan yamaçta
Kıpkızıl olup sevinir.
Onu şöyle bırakalım,
Bu yanından başlayalım:
Çok-Tabılgı'yı yaylayan,
Büyük kara atını bağlayan.
Yamaca kurulmuş kale olmuş,
Keçil'e kendisi han olmuş,
Rast gelen düşman yerle bir olmuş,
Düşman basıp geçer diye,
Keçil'in hanı Konurbay,
Altmış caysañ'ın en genci,
Alöökö'nün öz oğlu.
Savaşa girse en ustası,
Hilesi tam, zehri güçlü,
Kaynayıp duran Kıtay'ın
Amansız yamanı.
Çare bulucu, en becerikli,
Her düşmanın hilesini
Sezip bilen büyük yaman.
Altın direkli çadıra,
Er Koñurbay bahadıra,
Kanlı gözünü alev sarıp,
Dayanamayıp büyük hanın

Ham içini ateş alıp.
Kahır salıp bağırıp,
Kakançın'ın Beecin'inden
Hiçbiriniz evde kalmayın — diye,
Tekini komadan çağırıp.
Katır ile develerden
Toplayıp binek bağlatıp,

Let us take him alive,
Pull a sack over his head,
And drive him off to Beecin.»
Kançoro, Çubak's son,
Grieving, so burns and so laments.
Külçoro, Almambet's son:
«Grant us the slaughter,» — saying, On the hillside where Koñurbay lay
Rejoices, flushing crimson red.
Let us leave him so awhile,
Let us begin from this side here:
He who summers Çok-Tabılgı,
Who tethers his great black horse.
On the hillside stood a fortress built —
He made himself khan of Keçil;
Whatever foe he met was leveled flat, Lest the foe should trample through,
Keçil's khan Konurbay,
Youngest of the sixty caysañ,
Alöökö's own son.
In war the most masterful of all,
His cunning complete, his venom strong,
Of the seething Kıtay
The merciless terror.
Finder of remedies, most resourceful,
Every foeman's stratagem
He senses and knows — a great terror.
To the gold-pillared pavilion,
To Er Koñurbay the bahadur —
Flame wrapping his bloodshot eye,
Unable to bear it, the great khan's

Raw insides caught fire.
Loosing his wrath, bellowing,
From Kakançın's Beecin —
Let not one of you stay home — saying,
He summoned them, sparing not one.
From among the mules and camels
He had mounts gathered up and bound,

O bineklere bindirip,
Şehir şehir Kıtay'dan
Komadan hepsini sürdürüp.
Yürüklerin hepsini yağır edip,
Çok halkın içini ağrıtıp,
Katırların hepsini yağır edip,
Halkının içini ağrıtıp,
Kıyamet saldı Koñurbay.
Çet-Beecin'in bir yanını
Yaraşır biçimde çok Mançu,
Keçil'e kurduğu düzende
Üstünlüğünü öne geçirmiş,
O kurdun eteğini
Çepeçevre bekletmiş.
El toplanıp kale yapmış,
Er Kalça'yı han kılmış.
Düşman çiğneyip geçer diye,
Çepeçevre örülmüş kale olmuş,
Beecin'e Kalça han olmuş.
Duvarın yüksekliği kırk kulaç,
Uğrayıp insan varmamış,
Haberini kimseden almamış.
Koñurbay Keçil hanıymış,
Kıtay'a, Mançu'ya, Kalmuk'a
Huyu bunca sert bir canmış.
Yürüyüşünden toz çıkan
Sesinden kan çıkan,
Keçil'in inancıymış eskiden
Öküzü kocayınca kendisi ölürmüş.
Ölüp kalsa, âdetiydi,

Set them riding on those mounts;
From city upon city of Kıtay
He drove them all, leaving none.
Galling the backs of all the swift steeds,
Paining the hearts of many folk,
Galling the backs of all the mules,
Paining the hearts of his own people —
Koñurbay loosed a very doomsday.
One side of Çet-Beecin,
Fittingly, the many Mançu,
In the order he had set for Keçil,
Had pushed their mastery to the fore;
The skirts of that fortress
He had ringed about with watchmen.
The people gathered, built a fortress,
Made Er Kalça khan.
Lest the foe should trample through,
It became a fortress walled all round —
Kalça became khan over Beecin.
The wall's height forty fathoms,
No man has ventured there and reached it,
None has had word of it from any soul.
Koñurbay was khan of Keçil —
To Kıtay, to Mançu, to Kalmuk
A soul of temper just that harsh.
From his tread the dust rises,
From his voice the blood springs forth;
It was Keçil's belief of old:
When his ox grows old, he himself will die.
Should he drop down dead, it was his custom,

Ölen malını eşit bölüşürdü.

Erkecini adak diye ayırıp,
Bindiği kutsal at olmuştu.
Tenine iç don giymeden,
Dişilerden uzak, yad olmuştu.

They shared the slaughtered stock in equal parts.
Setting the wether apart as an offering,
The horse he rode had become sacred.
Wearing no undergarment on his flesh,
He kept apart from females, a stranger to them.

Alnında tek bir gözü var,
Kadınsız, karısız durdurmuştu,
Sayısız kara malı yığdırmıştı.
Halkı toplayıvermişti.
O kalenin içinde
Koñurbay'ın kulesi var,
Kulenin hâlini hiç sorma.
Kalenin bir yan köşesine
Altı dev yan yana binmiş gibi,
Onun anası Hintli bir yosma mı,
Üstünden o kara surun
Altı atlı yan yana yürür gibi. İnsanın
dilini bilmeyen,
Göz erişmez bir kule,
Koñurbay'ın büyük kalesi,
Kulenin hâlini hiç sorma.
Dokuz bin kulaç yüksekliği,
Üstündeki büyük çan,
Çanına bir kez vursalar
Dokuz günlük yerlere
Aşmadan şaşmadan duyulurdu,
Gerçekmiş meğer tesiri.
Kulede ışık yakılıp,
Çan sıkı sıkı çalınıp,
Türlü türlü pehlivanı
Hepsi geldi üşüşüp.
At kaldırmaz yayaları,
Türlü türlü devleri,
Taş kuşanmış kelleri,
Kürme giymiş güçlüleri,
Beren giymiş yiğitleri,
Türlü türlü pehlivanı,
Kimileri hınçlı, azgın;
Çinlilerin âdetiymiş:
Pehlivanları bağlı durur.
Pehlivanın biri boşanıp
Ansızın el uzatırsa
İnsan paramparça olur.

On his brow there is a single eye,
He stayed without woman, without wife,
He had heaped up countless dark cattle.
He had gathered the people in.
Within that fortress
Stands Koñurbay's tower,
Ask not what a tower it is.
At one side corner of the fortress,
As if six giants rode abreast,
Was his mother some Hindi wanton,
Along the top of that black rampart
As if six horsemen walked abreast.
Knowing no human tongue,
A tower the eye cannot reach,
Koñurbay's great fortress,
Ask not what a tower it is.
Nine thousand fathoms is its height,
The great bell upon its top —
Should they strike that bell but once,
To places nine days distant
It carried, unfailing, unerring,
Its power, it seems, was real.
A light was kindled in the tower,
The bell was rung hard and fast,
And warriors of every kind
All came swarming in.
Foot-fighters no horse could carry,
Giants of every kind,
Bald ones girded in stone,
Strongmen clad in kürme,
Braves clad in beren mail,
Warriors of every kind,
Some of them wrathful, raging;
It was the custom of the Chinese:
Their champions stand chained.
Should one champion break loose
And stretch out his hand unawares,
A man is torn to pieces.

Türlü türlü pehlivanı
Kâfir Kalça Koñurbay
Bırakmadan toplamıştı.
Kimsenin bilmediği sözü var,
Kulak duymaz, göz görmez,
Demirden yapılma kalın ağ,
Toptan geldi kalın ordu.
Birlikte gelen pehlivanı,
Türlü türlü canları.
Babası Çin'in delisi,
Hayvana çalar delisi;
Karşısına çıkan sağ varır mı,
Yüzleşen sağ kalır mı.
Türlü türlü ordu sürüp,
Ordusunu toplayıp bol sürüp,
Yüz adamda bir iyi,
Bin adamda bir başbuğ,
Ordusunu toplamıştı;
Ben alpım, devim diyeni
Hepsini bir araya yığmıştı.
Telaşlı, kargaşalı işler edip,
Kahrını şiddetle salmıştı.
Cevherden düğmesi yumruk kadar,
Alööke oğlu Koñurbay,
Görsen bir, işte böyleydi.
Örgüsü demirden gök zırh,
Ok geçmez pek sağlam zırh.
Gök zırhı sırtına bürünüp,
Görsen bir Koñurbay'ı,
Gök kaplan gibi atılıp,
Kavgasından kan çıkıp,
Gayretinden can çıkıp,
Kahırlanıp Koñurbay,
Kahır salıp halkını dağıtıp,
Senin bildiğin Algara'yı

Warriors of every kind
The infidel Kalça Koñurbay
Had gathered, leaving none behind.
He has words that no one knows,
Ear hears not, eye sees not,
A thick net wrought of iron,
The thick horde came in a mass.
The champions who came together,
Souls of every kind.
His father the madman of China,
A madman kin to the beasts;
Can any who meets him come off alive,
Can any who faces him remain alive?
Driving hordes of every kind,
Gathering his host and driving it in plenty,
One good man in a hundred,
One chieftain in a thousand,
He had gathered his host;
Whoever said "I am alp, I am giant"
He had heaped them all together.
Working deeds of haste and turmoil,
He had loosed his fury fiercely.
His jeweled button big as a fist,
Alööke's son Koñurbay,
Had you but seen him — thus he was.
Grey mail of iron weave,
Stout armor no arrow pierces.
Wrapping the grey mail about his back,
Had you but seen Koñurbay,
Springing like a grey-blue tiger,
Blood spurting from his brawling,
Life fleeing from his fervor,
Koñurbay, filled with fury,
Loosing wrath, scattering his people,
That Algara you know so well

Oynak oynak yürütüp.
On iki kalday, sayısız şibe,
Halkın hepsini telaşa salıp.

He set to prancing, prancing.
Twelve kalday, countless şibe,
He threw all the people into alarm.

Kalça'nın kahrından
Yer yarılıp gürlerdi,
Koñurbay'ın sesini duyunca
Kalabalık Çinli, nice Mançu,
Suya salınmış çubuk gibi
Tir tir titreyip dururmuş.
Alööke oğlu Koñurbay
Ala Dağ gibi görünüp,
«Hana ne oldu?» diyerek
Halkının gönlü bölünüp.
Haberini söyleyip bağırıp,
Pehlivanlarını çağırıp,
Duruyormuş Koñurbay:
«Kalabalık Çinli, Kakançılı,
Ben sizler için doğmuş
Demirden çifte siper idim.
Boğuştuğu düşmanı deviren
Er Kalça ben idim.
Benim bildiğimi bildin mi,
Yurdum, benim gördüğümü gördün
mü? Atta oyuncu, yaya yüğrük,
Şu Beecin ovasında,
Büyük Kakan'ın boyunda,
Altay'a gelip doğup,
On ikisine geldiğinde
Kahrolası büyük kan içici
Çin'e velveleyi salmıştı;
Ordayı bozup, ganimet alıp,
Koca yurda el uzatıp,
Esenkan'ın elçisi,
Aradaki arabulucusu
Orgo'yu boğazlayıp devirdi,
Koçkuların da hepsini
Bırakmadan kesip kırdı.
Kakançı'nın Beecin'ine
«Kıyameti koparayım» diye,
Bu Beecin'e el salıp,

Akkula'sını oynatıp,

From the fury of Kalça
The earth would split and thunder;
On hearing Koñurbay's voice
The teeming Chinese, many a Manchu,
Like a rod thrust into water
Would stand trembling, all a-shiver.
Alööke's son Koñurbay
Loomed like the Ala Mountain,
"What has befallen the khan?" they said,
The hearts of his people were riven.
Shouting out his tidings,
Calling his warriors in,
There stood Koñurbay:
"Teeming Chinese, men of Kakançı,
For your sakes I was born —
A double bulwark made of iron.
Feller of the foe he grappled,
Er Kalça — that was I.
Have you known what I have known,
My homeland, seen what I have seen?
Trickster on horseback, swift on foot,
On this plain of Beecin,
Along the great Kakan's country,
Born up in the Altay,
When he came to twelve years old
That accursed great blood-drinker
Threw China into uproar;
He wrecked the Horde, took spoil,
Laid hands upon the vast realm,
Esenkan's envoy,
The go-between betwixt us,
Orgo he slaughtered and cast down,
And the Koçku men, every one,
He cut down, sparing none.
To Kakançı's Beecin,
Saying "Let me raise the doomsday,"
Laying hands on this Beecin,

Setting his Akkula prancing,

Tutuşanları yere serip,
Kırgını pek şiddetli salmıştı,
Kız ile kadınların hepsini
Ganimet diye çekip almıştı.
Kan içicinin ettiği zulüm
Kemiğimden çıkmış değil,
Manas'ın saldığı o horluk.
Yılkıdan küheylan Algara'yı,
Algara'yı isteyip binmişim,
Aylarca, yıllarca vuruşup,
O Manas yiğit ile
Boğuşup durmuşum.
Geçmiş işin aslını
Bilir misin, kalabalık yurt:
O Manas'ın yüzünden
Uç Beecin'den ben çıktım.
Ata acımadan yol yürüyüp,
Arada kırk gün bol yürüyüp,
Büyük Beecin'in şehrine,
Beecin'in Karı hanına
Adımı ardınca bol atınca,
Hazinelik, düşmana boyun eğmez
Karacoy oğlu Kococaş'ı,
Kococaş'ı isteyip almışım,
Kan içici Manas aslanla
Çarpışmayı şiddetli kılmışım.
Kopup giden o kavgada
Mızrakların hepsi toplanıp,
İnsanların hepsi kırılıp,
Yerden pus gibi toz kaplayıp,
Yer yüzünü kan kaplayıp,
Kanlı kana kana kandık,
Kaçmadan durup vuruştuk.
Akkula'yı okla uçurup,
Almambet'i şehit eyledik.
Kakan'a girip dönerek,
Kara yas tutup oturan

Han Çubak'tan ayrılıp,

Flattening all who grappled him,
He loosed slaughter most fierce,
The girls and women, every one,
He dragged away as spoil.
The tyranny the blood-drinker wrought
Has never left my bones —
That scorn Manas heaped upon us.
From the herds the courser Algara,
Algara I claimed and mounted,
Fighting for months, for years,
With that hero Manas
I grappled without cease.
The truth of what has passed —
Do you know it, teeming homeland:
Because of that Manas
I quit Uç Beecin.
Riding, sparing not the horse,
Full forty days upon the road,
To the city of Great Beecin,
To Beecin's khan, the Karı,
When I cast my name before him,
Treasure-worthy, unbending to the foe,
Karacoy's son Kococaş,
Kococaş I asked for and I took,
With the blood-drinking lion Manas
I made the combat fierce.
In that battle as it broke,
All the lances massing in,
All the people cut down there,
Dust like a haze cloaking the ground,
Blood cloaking the face of the earth,
We drank of blood our bloody fill,
We stood and fought without fleeing.
Akkula we brought down with an arrow,
Almambet we made a martyr.
Entering Kakan and returning,
He who sat in black mourning —

From Khan Çubak we parted him;

Altı tuğ dikip flamaya,
Ulakkan oğlu Sırgak'ı
Çin'e verdik hediyeye.
Nice müşkül görmüştü,
Kahrolası kan içicinin
Niceleri böyle ölmüştü.
Kara-Kapçal ağzından,
Kara Dağ'ın koyağından,
Kara-Suu'nun boyundan,
Ürümçü'de, Serin geçitte,
Yoldaşından ayrı düşüp,
Manas kaygıyla yatarken,
Gözcüsü Acıbay
Dalgın uyuyup dururken,
Dosdoğru girip baskın saldım,
Halkı dağda yaylatmıyor,

Yassı kürek kemiğinin yüzüne,
Sırt omurgasının kıyısına,
Ciğerin az berisine
Öfkeyle mızrak sapladım;
Gayreti katı, kan içici aslan,
Manas'ın kanını kovalayıp durur.
Bana doğru boynunu bükünce,
Söylesek baskının lafı var,
Şaşırıp kalıp bu zavallı can
Mızrağı çekip almışım.
Savaşa alışkın Manas'ı
İşte böyle çarptı Tanrı.
Sırt omurgasının içine
Girip giden mızrağın
Üç parmaklık yeri kırılmıştı.
Yarasını söylemedi o bozkurt,
Karagul kaçıp kurtuldu.
Ağır hastalanıp gitti derler,
Geri gelinmez gerçek yurdu
Kan içici Manas gördü derler.
O hastalıktan öldü derler.
Yaslara bürünüp gitti Kanıkey,

Raising six banners on the standard,
Ulakkan's son Sırgak
We gave as gift to China.
Many a hardship had he seen,
Of that accursed blood-drinker
Many have died even so.
From the mouth of Kara-Kapçal,
From the gorge of Kara Mountain,
From the banks of Kara-Suu,
At Ürümçü, at the Serin pass,
Fallen apart from his companion,
While Manas lay in sorrow,
His watchman Acıbay
Drowsing in a heedless sleep,
Straight in I drove and struck my raid —
He lets the people summer on no mountain
—
Into the flat of the shoulder-blade,
Along the ridge of the backbone,
Just short of the liver
In fury I plunged my lance;
Hard in his fervor, blood-drinking lion,
He hunts the blood of Manas still.
As he bent his neck toward me, Were we to
speak, there is talk of the raid,
This poor bewildered soul —
I drew the lance back out.
Manas, so seasoned in war —
Thus indeed did God strike him.
Into the ridge of his backbone
The lance that entered in
Broke off three fingers deep.
That grey wolf spoke not of his wound,
Karagul fled and got away.
He fell gravely ill, they say;
The true land of no returning
Blood-drinker Manas beheld, they say.
Of that sickness he died, they say.
Kanıkey went wrapped in mourning,

Kaçıp gitti Semetey.
Dul kalıp gitti Kanıkey,
Sürünüp gitti Semetey.
Temir Han'ın şehrine

Semetey went off in flight.
Kanıkey went off a widow,
Semetey went crawling off.
To Temir Khan's city

Sürünüp varıp büyümüş,
Kara Han'ın şehrine
Kaçıp varıp güçlenmiş,
Ergenlik çağına erip er olmuş,

Otlu yerlere ateş koyup,
Çayırlı yerleri tutuşturan,
Kara suya kan döken,
Gayretli çıktı diye duydum.
Anası eşsiz Kanıkey,
Babası kan içici er Manas;
Manas handan doğmuştur,
Herkese kargaşa salar.
Sabanı sürdürtmez,
Buyurmasın, yalan söylersem,
Bu Beecin'de durdurtmaz.
Bu kan içicinin oğlu
Ekin filan ektirmez.
Beli sıkı sıkı bağlar durur,
Beecin'deki Kalça'dan
Babasının öcü var.
Baskını fena başlattı,
Kırk yılkıcıyı, keçe evi
Yıkıp, kesip bıraktı.
Azaptan ölmeden yakalandı,
Sakalıyla bıyığını
Kökünden yolduran,
Kahrı katı başlattı;
Algara'nın kuyruğunu
Ta dibinden yolup attı.
Kapıya çıkmak istesem,
Elin esenliğine baksam,
Kazmış meğer mezarımı,
Göstermiştir gözüme

He crawled his way and grew,
To Kara Khan's city
He fled his way and strengthened,
He reached his manhood and became a man,
Setting fire to the grassy places,
Kindling the meadowed places,
Pouring blood into the black water —
Fervent he has turned out, so I heard.
His mother peerless Kanıkey,
His father the blood-drinking er Manas;
Of Manas the khan he is born,
He deals turmoil out to all.
He lets no plough be driven,
May he not command — if I lie,
He will let none abide in this Beecin.
This blood-drinker's son
Will let no crop be sown.
He keeps his belt bound tight and fast;
Against Kalça here in Beecin
He bears his father's vengeance.
Foully he began his raid:
The forty herdsmen, the felt homes
He wrecked and cut and left.
Seized before he died of torment,
His beard together with his mustache
Torn out by the very roots —
Hard was the fury he began;
The tail of Algara
He plucked out from the very root.
Should I wish to step out my gate,
Should I look to the people's weal,
He has dug, it seems, my grave,
He has shown before my eyes

Kimsenin görmediğini.
Tükenen yurt, sözümü dinle:

Kökümü toptan kurutmuştur,
Gümbürdeyen yılkımı
Tümüyle vurup götürmüştür.
Cılız kulun ile tayları
Suya döküp kırmıştır.
İnleye inleye kısrakları
Kısır sürüp almıştır.
Kökümü dümdüz kurutmuştur,
Hazinelik tümen malı,
Vergiden yığılmış sayısız karayı

Tümüyle vurup götürmüştür.
Semetey'in hâli işte böyle.
Çarpışsan güç yetmez,
İnadını cana değişmez.
Yılkıyı vurup aldığında,
Ardından pusuya vardığımda,
Yamaçta kan içici yatarken,
Göğüs kemiğini yarıp vuracakken,
Kurbanlığa çalacakken,

Tam yetişip o domuzun
Başını kesip alacakken,
Beecin'e baskın salan,
Almambet oğlu Külçoro,
Arkada kalan endişem,
Kendisi gencecik bir çocukmuş,
Yedi bin kadar askere
Tek başına dalan bir canmış.
Canımla helâk oldum,
O Külçoro yetişince,
Kaşla göz arasında
Kalpağı başımdan
Fırlatarak vurup geçince,
Yüğrükmüş Algara'm,
Gece gündüz kaçıp kurtuldum.

What no one else has seen.
Worn-out homeland, hear my word:

He has dried my root out wholly,
My thundering herds of horses
He has raided and borne off entire.
The scrawny foals and colts
He has spilled into the water, slain.
The mares, groaning and groaning,
He has driven off barren.
He has dried my root out flat,
The treasure-hoard of tümen wealth,
The countless dark stock heaped from tribute
He has raided and borne off entire.
Such is the state of Semetey.
Fight him — strength will not suffice,
He'd not trade his stubbornness for life.
When he struck and took the herds,
When I went in ambush after him,
While the blood-drinker lay on the slope,
Just as I would split his breastbone through,
Just as I would strike him down for sacrifice,
Just as I came up to take
That swine's head off clean —
He who loosed the raid on Beecin,
Almambet's son Külçoro,
The worry left behind me,
Himself a mere tender boy,
Against some seven thousand troops
A soul who plunged in all alone.
I perished in my very soul;
When that Külçoro came on,
In the blink between brow and eye,
The kalpak from my head
He sent flying with his blow,
Swift-footed was my Algara —
Night and day I fled and got away.

Ta eteğimden yakalayacakken,
Şu Kalça ağanızı
Boylu boyunca serecekken,
Hançerle karnımı deşip
Yol üstünde yaracakken,

Just as he'd seize my very hem,
Just as he'd stretch this Kalça,
Your elder, out full length,
Just as he'd rip my belly with his dagger
And gut me on the road,

Yüğrükmüş Algara,
Dertten kaçıp kurtuldum.
Her yanı denkmiş,
Sağ omzu genişmiş,
Oyrot'u bozacak aslanmış.
Gergin kulaç, dört parmak,
Almambet gibi yiğidin
Erliği ondan da güçlü bir şeymiş.
Almambet'ten doğmuştur,
Sağ kalırsan görürsün,
Beecin'e velvele salar.
Kahırlı, katı çarpışmayı
Salacağı çağıymış;
Beecin'i dikleştirip
Hanlığını çekip almayı, o bozkurt,

Swift-footed was Algara,
I fled from woe and got away.
His every side was matched,
His right shoulder was broad,
A lion to rout the Oyrot.
A taut fathom, four fingers more —
Even a hero like Almambet:
His manhood is a mightier thing than his.
Of Almambet he is born;
If you stay alive you'll see it —
He'll throw Beecin into uproar.
The wrathful, hard combat —
It was his season to unleash it;
To set Beecin on its haunches
And wrest away its khanship, that grey wolf —

Alacağı çağıymış.
«Kalabalık yurdum, sözümü dinle:
Burut'un ta kıyısında,
Kızıl-Kıya'yı yurt edinen,
Kırım'ın oğlu Muradıl,
Çin'de sağlam bir er idi.
Bu Beecin'e yerleşmiş,
Kara sırtlı bir bel idi.
Kakançı'nın Beecin'ine
Hazırlanıp çıkmış aslan idi.
Muradıl gibi oğlu
Kadın bir daha doğurmaz derlerdi.
Habercisi sezilip,
Bakay yakalayıvermiş,
Boğuşmayı katı salmış.
Boğuşa boğuşa onlardan
Han Muradıl ölmüştür.

It was his season to take it.
"My teeming homeland, hear my word:
At the very edge of the Burut,
Making Kızıl-Kıya his home,
Kırım's son Muradıl
Was a staunch er in China.
Settled in this Beecin,
He was a black-spined mountain pass.
To Kakançı's Beecin
A lion who set forth prepared.
A son the like of Muradıl —
No woman will bear again, they said.
His messenger was sensed,
Bakay seized him fast,
He loosed a grappling hard.
Grappling and grappling with them,
Khan Muradıl has died.

O Muradıl öldükten sonra
Habere bir can gelmiştir.
Ünü yüce, zehri güçlü;
Boğuşup canımızı esirgemezsek,
Çarpışmayı katı salmazsak,
Binlerce tümen ordu olup,
Azıcık değil, bol olup,

After that Muradıl died
A soul came with the tidings.
His fame lofty, his venom strong;
If we grapple, sparing not our lives,
If we do not loose the combat hard,
Becoming a host of a thousand tümen,
Not scant but plentiful,

Kanlı kana kana kanıp,
Talas'a sefer açıp,
Bakay'ı başta, hepsine
Bahadırlığı göstermezsek,
Semetey'ini baş edip,
Külçoro'nun başını almazsak...
Baskın da odur, aslan da odur,
Bir kez yüz yüze varınca
Bu Beecin'e bir horluğu
Salacak olan er odur.
Silahlı zırhlısı seksen dört,
Kahrolası oğlanların
Savurduğu yan kızıl alevdir.
Haberci ölür, han ölür,
Boğuşan canların hepsi ölür.
Çakaralmaz tüfek çat etse,
Kızıl alaca pusarık,
Sırttan baksam ayrılmaz;
Çinliden eline geçse
Dönüp bakacak haini görünmez.
Kaygan olmuş yılkıyı
Sürüklete sürüklete kaptırdık,
Er Muradıl bahadırı
Yolda öldürtüp yatırdık.
Kahrolası Burut'a,
Kan içicinin oğlu şaşkına
Bunca malı kaptırdık.
Kırk iki Beecin ayaklanıp,
Kara kurtça yeri kaynatıp,
Yere sığmaz ordu olup,
Çarpışmayı katı salalım,

Drinking our bloody fill of blood,
Opening a campaign on Talas,
If we do not show to Bakay first,
Then to all of them, our valor,
If we do not master his Semetey
And take Külçoro's head...
He is the raid, he is the lion,
Once we come face to face,
Upon this Beecin a scorn
He is the er who will unleash.
His armored men-at-arms are eighty-four,
Of those accursed boys
What they hurl is sheer red flame.
The herald dies, the khan dies,
All souls that grapple die. Should the flintlock crack its shot,
A red and mottled haze —
Seen from behind, it does not part;
Should it fall into Chinese hands,
The traitor who'd look back is not seen.
The herds turned slippery-loose —
Dragging, dragging, we let them be seized,
The bahadır Er Muradıl
We let them kill upon the road.
To the accursed Burut,
To the blood-drinker's dazed son
We let this much wealth be seized.
Let the forty-two Beecin rise up,
Let the earth seethe like black worms,
Become a host earth cannot hold,
Let us loose the combat hard,

Boğuşa boğuşa oğlanları
Susturup yok edelim.
Kuşatıp varıp Talas'ı,
Vadinin suyunu keselim.
Ölüşerek altı ay vuruşup,
Tek bir söğüdünü bırakmadan
Burut'u kırıp geçelim;
Er Muradıl büyük pehlivandı,
Böylece öcünü alalım.
Eceli gelenimiz ölelim,

Grappling, grappling, let us silence
Those boys and blot them out.
Let us go besiege Talas,
Let us cut the valley's water off.
Dying, trading deaths, six months of war,
Not one willow left behind,
Let us cut the Burut down;
Er Muradıl was a great champion —
Thus let us take his revenge.
Whose hour has come, let him die,

Azıtmış meğer o yetim,
Gümbürdeşerek görelim!
Güçlü kudretli yurdum, gel! deyip,
Bu sözüme uyun! deyip,
Mızrağa usta, becerikli olan çıksın,

Çaresini bilen yamanınız çıksın!

Dizgin dizgine varıldığında,
Küheylanın ağzını çevireniniz var,
Durmadan altı ay vuruşup,
Tuğ dibinde duranınız var;

Kara tüfek gürleyince
Kaçıp vermez aslanınız var,
Ürküp gitmez eriniz var!
Yüz yüze mızrak uzatacak,
Karşı karşıya vuruşacak,
Mızrağa usta eriniz var!
Büyük fitne kopuverse,
Yılmadan düşmana dalacak,
Kıpkızıl kana bürünüp
Tokmaklaşıp yürüyecek

Gayretiniz var, aslanınız var,
Kalabalık yurt, bunu böyle bil.
Burut aldı yılkımı,
Bozup gitti uykumu.

That orphan has run wild, it seems —
Let us meet him with a thunder!
Mighty, powerful homeland, come! he said,
Heed this word of mine! he said,
Let him step forth who is deft, a master of the lance,
Let your fierce one step forth who knows the remedy!
When rein is come to rein,
You have one to turn the courser's mouth,
Fighting on six months unceasing,
You have one who stands beneath the standard;
When the black musket thunders
You have a lion who will not flee,
You have an er who will not shy!
To thrust the lance face to face,
To trade blows breast to breast,
You have an er, master of the lance!
Should the great discord break out,
He will plunge unflinching at the foe,
Wrapped in crimson blood
He will march in, trading bludgeon-blows —
You have your fervor, you have your lion,
Teeming homeland, know it thus.
The Burut took my herds,
He broke and spoiled my sleep.

Semetey vurdu malımı,
Çok götürdü gücümü.
Yine dönüp o kan içici
Almaz mı Beecin şehrimi.
Kırıp geçer hepimizi;
Nice yurt, hemen hazırlan,
Kırk hanın halkı hep birden gir.
Seli başlatıp taşkın yürü,
Sel gibi dalga dalga, ey halk, yürü.

Çarpıştığın dağın yok olsun;
Sülük ulaşmaz Beecin'e
Çalmış meğer o kurnaz yetim,
İşi nereden düzelsin.

Bu akılsız Burut'un
Elini yurdunu kıralım;
Yaslı kadın Kanıkey
Ne kadar kocamış olsa da
Onu ganimet edelim!
Kan bedeli isteyen Burut'un
Varını yağmalayıp alalım,
Fitneyi adamakıllı salalım.
Kalabalık orduyla girelim,
Tam kafa derisini yüzelim,
Tepesinden basalım,
Tüm varlığını saçalım.
Güreşe kalkarsa böyle yapalım,
Manas'tan kalan yetimin
Bir bohçasını yoklayalım.
Yılkısını vurup alalım,
Güzelse ona kavga,
Bir açalım uykusunu.
Bağlayıp Bakay devini,
Vurup alıp kısrağını,
Yaklaşırsa işte şöyle
Beynini dağıtırcasına vurup,
Çıkaralım o toy şaşkının
Ta içindeki hıncını.

Semetey struck my stock,
He carried off much of my strength.
Will not that blood-drinker turn again
And take my city of Beecin?
He will cut us down, every one;
Great homeland, make ready now,
People of the forty khans, enter as one.
Loose the flood and march in spate,
Like a flood, wave upon wave, O people, march.
May the mountain you battle be no more;
To Beecin no leech can reach —
That cunning orphan struck it, it seems,
How should his affair come right?

Of this witless Burut
Let us break the hand and homeland;
The mourning woman Kanıkey,
However aged she may be,
Let us take her as our spoil!
Of the Burut who demands blood-price
Let us plunder all he has,
Let us loose discord in good earnest.
Let us enter with a teeming horde,
Let us flay the very scalp of him,
Let us stamp upon his crown,
Let us scatter all he owns.
If he rises up to wrestle, so we'll do —
Of the orphan left from Manas
Let us rifle one bundle at least.
Let us strike and take his herds;
If battle seems fair to him,
Let us open up his sleep for once.
Binding Bakay the giant,
Striking off and taking his mares,
If he draws near, then — just so —
Striking as if to dash his brains apart,
Let us draw out of that raw fool
The rancor deep within him.

Boğuşup azap salalım,
Ahmağa baskın salalım.
Binlerce tümen ordu olup,
Yer yarılırcasına bol olup,
Talas'tan kuşatıp varalım,
Taş kalesini parçalayıp
Tümünü kırıp geçelim!
Kum kalesini kavurup
Dümdüz edip bırakalım!..» –
Deyip, böylece, Koñurbay,
Altı bin caysañ, bin tırgoot, Nârâyı
çokça salar diye,
Haykırış salıp telaşlandırıp,
Opol Dağı gibi büyük kara atı
Oynak oynak yürütüp,
Kahırlanıp bağırıp,

Let us grapple and deal out torment,
Let us loose the raid upon the dolt.
Becoming a host of a thousand tümen,
Plentiful as if the earth were splitting,
Let us close on him from Talas,
Let us shatter his fortress of stone
And cut down all he has!
Let us scorch his fortress of sand
And leave it leveled flat!..» –
So saying, thus, Koñurbay —
Six thousand caysañ, a thousand tırgoot,
Saying he would raise the war-cry loud,
Loosing a clamor, throwing them in alarm,
His great black horse like Mount Opol
He set to prancing, prancing,
Raging and roaring,

Tümen ordusunu çağırıp,
Koñurbay kahrını başlatmıştı.
Koñurbay'ın hâlini görünce
Kalabalık Çinli, ulu yurt,
Çokluğu kara kurtça,
Bozulup dağılıvermişti.
Alööke oğlu Koñurbay
Aç aslan gibi gözü parlayıp,
Azdığından kudurup,
Avaz avaz bağırıp soluyup,
Kahrı katı başlattı;
Kalabalık ordusu velveleyle kalkıp,
«Hana ne oldu?» diyerek,
Kahrına dayanamayıp,
Kakançılı Büyük Beecin
Bozulup dağılıverdi.
Yürüdüğünden toz çıkıp,
Yetişip pehlivan Koñurbay,
Sesinden can çıkıp,
Haykırsa kulak sağır edip,
Nârâyı katı başlattı.
İyisi değil, kötüsü

Calling up his tümen host,
Koñurbay had begun his fury.
Seeing the state of Koñurbay,
The teeming Chinese, the mighty realm,
Their multitude like black worms,
Had broken and scattered wide.
Alööke's son Koñurbay,
His eye gleaming like a starving lion's,
Rabid with his raging,
Shouting cry on cry and panting,
Began his fury hard;
His teeming host rose in a clamor,
"What has befallen the khan?" they said,
Unable to endure his fury,
Kakançı's Great Beecin
Broke and scattered wide.
Dust rising as he marched,
The champion Koñurbay bearing down,
His voice driving out the soul,
His shout striking ears deaf,
He began the war-cry hard.
Not the best of them — the worst

Topyekûn candan umut kesip,
Kırılıp dağılıverdi.
Tepe saçları karmakarışık,
Şaşıran Çinli de var.
«Tependen inesice büyük Kalça,

Buna da ne oldu?» diyerek
Kaçanları da var.
Kürme giymiş Mançu'nun
Güçlüleri dizilip bakışıp,

«Bu yangın nasıl kopmuş?» diyerek
Koñurbay'a şaşırıp kaldı.
Bu kahrolası Koñurbay,
Halktan biri eksilse,
Kalanları bırakmadan
Tümüyle kırıp geçirir diye,
Düşünüp candan umut kesip,

Opol Dağı gibi Kalça'ya,
Çinlinin âdetiymiş,
Gelinler gibi diz kırıp eğildiler.
Gelmiş meğer kalabalık ordu,
Zor kullanmış koca Kalça.
Haberi katı başlatmıştı;
Kalabalık Çinli, nice Mançu,
Ne yapacağını bilemeden
Bozulup dağılıvermişti.
Hanın kahrı geldi diye
Şaşıranları da çok.
Kadın ile çocuğu
Son bir kez görüp kalmaya
Kaçanları bundan da çok.
Şaşkın şaşkın kalışıp,
Savaşı akla getirişip,
Tümenleşen kalabalık ordu,
Bir aşağı bir yukarı gidişip,
Ne yapacağını bilemeden,

Gave up all hope of life entire,
Broken, they scattered wide.
Their topknots all disheveled,
There are Chinese struck dumb as well.
"Great Kalça, may you topple from your height,
What has befallen him now?" they said —
There are those who fled as well.
Of the Manchu clad in kürme
The strongmen stood in rows exchanging looks,
"How did this fire break out?" they said,
And stared at Koñurbay astonished.
This accursed Koñurbay —
Should one soul go missing from the people,
He'd spare not those remaining
But cut them down entire, they thought,
And thinking, gave up hope of life,

Before Kalça huge as Mount Opol —
It was the Chinese custom —
They bent the knee and bowed like brides.
The teeming host had come, it seems,
Old Kalça had used his force.
He had begun the tidings hard;
The teeming Chinese, many a Manchu,
Not knowing what to do,
Had broken and scattered wide.
"The khan's fury is upon us," they said —
Many too were struck dumb.
To see their wives and children
One final time and stay,
More still were those who fled.
Standing dazed and dazed again,
Calling war to mind,
The teeming host massed in tümens,
Milling up and down,
Not knowing what to do,

Çocuğu şaşkınlıktan başkasıyla karıştırıp,
Yakınıp candan umut kesip,
Üç gün mühlet ver! diyerek,
Koñurbay'ın önünde
Gelin olup diz kırdılar.
Ulusu kahırlı han adlı;

Ulusu böyle durdukça,
Kadınlar gibi diz kırıp eğilmek
Ulularının önünde
Bu yurdun âdeti.
Tanrı, yüzünü gösterme,
Kahrı katı başlattı.
Kıyamet kopup, halk kaplayıp,
Kakançılı Büyük Keñtuñ,
O yurdun tamamı
Bozulup dağılıverdi.
Horluk görüp tepişip,
Deminki Kalça domuzun
Cin illeti tuttu diye,
Yurdu kuşatıp durdu diye,

Yurt sararıp ağlaştı.
Koñurbay'ın hâlini sorarsan,
Heybetli kocaman tepenin
Ortası gibi görünüp,
On iki ırmak vadisinin
Çağlayan yeri gibi görünüp;
İnsandan üstün Kalça'nın
Hangi huyunu söyleyelim:
İki gözünün çukuru
Tepesi çökmüş mezara benzer,
Kaşla göz arası
Bayın yayladığı başköşeye benzer.
Koñurbay'ın hâli işte böyle:
Altın aylı, sırlı çubuk,
Alaca dağ gibi er Kalça,
Emdikçe çubuğu

Mistaking their own child in bewilderment for another's,
Lamenting, giving up all hope of life,
Crying, Grant three days' respite!
Before Koñurbay
They bent the knee like brides.
Their nation bears the name of a wrathful khan;
While their nation stands like this,
To bend the knee and bow like women
Before their great ones —
Such is the custom of this land.
God, show not Your face —
He began his fury hard.
Doomsday broke, the people swarming,
Kakançı's Great Keñtuñ,
That whole entire realm
Broke and scattered wide.
Suffering scorn, trampling one another,
Saying, That swine Kalça of late
Is seized by a fiend's affliction,
Saying, He has hemmed the homeland in,

The land went pale and wept as one.
If you ask the state of Koñurbay:
Like the middle of a huge
And awesome hill he loomed,
Like the roaring reach
Of twelve river valleys he loomed;
Of Kalça, more than human,
Which of his ways shall we tell:
The hollows of his two eyes
Are like graves with sunken tops,
The span between brow and eye
Is like the head-seat where a bey summers.
Such indeed is Koñurbay's state:
The gold-mooned, glazed pipe —
Er Kalça like a dappled mountain —
Each time he sucks the pipe

Dibinden fokur fokur öter,
Ağzından çıkan dumanı
Bir kol boyunca tüter.
Yere sis çökmüş gibi,
Ordu aklını şaşırıp,
Kimi kimini bulamaz gibi
Bağrışıp çığrıştılar.
Ünü çetin, zehri güçlü;
Kalça'nın hâlini gören can
Düpedüz candan umut keser.
Pehlivanları bağırıp,
Güçlülerini çağırıp,
Kuvvetlileri görünüp,
Takati yok güçsüzler
Atlarıyla ayrıldı.
Erlerini, hanlarını
Bırakmadan toplayıp kalanı,
Katal'ın oğlu Karagul;
Baksana, baskın işte bu.
Halkı sıraya dizmişti,
Halkın sayımını almıştı.
Tümenleşen ordu olup,
Az değil, bol olup.

It gurgles bubbling from its bowl,
The smoke that leaves his mouth
Trails out a full arm's length.
As if mist had settled on the ground,
The host lost its wits,
As if none could find his fellow,
They shouted and they shrieked.
His fame is grim, his venom strong;
The soul that sees the state of Kalça
Gives up all hope of life outright.
Shouting for his champions,
Calling up his strongmen,
His mighty ones appearing,
The strengthless ones, their stamina spent,
Went off with their horses.
Their ers and their khans,
Gathering the rest and leaving none,
Katal's son Karagul —
Behold, this is the raid.
He had drawn the people up in ranks,
He had taken the people's count.
Becoming a host massed in tümens,
Not scant but plentiful.

Çınmaçın'dan, Kakan'dan
Toplanıp hep birden bol olup.
Kürme giymiş Çinlinin
Güçlüsünden asker alıp,
Taş kuşanmış Çinlinin
Kellerini toplayıp birden alıp.
Yer kaynayıp gürül gelse,
Deveyi bir yumrukta deviren
Döödür ile Koçku eri alıp.
Hep pehlivan, geniş göğüslü,
Ölçüye sığmaz aslanı alıp.
Nârâsı kulak sağır edip,
Han Koñurbay, Karagul,
Baksana, müşkül işte bu.
Kakançı'nın Bakburçu'nu,

From Çınmaçın, from Kakan,
Gathering all at once in plenty.
Of the Chinese clad in kürme
Taking soldiers from the strong,
Of the Chinese girded in stone
Gathering the bald ones all at once.
Should the earth seethe and come roaring,
The feller of a camel with one fist —
Taking Döödür and the er Koçku.
All champions, broad of chest,
Taking lions beyond all measure.
Their war-cry striking ears deaf,
Khan Koñurbay, Karagul —
Behold, this is the hardship.
Kakançı's Bakburçu,

Bırakmadan toplayıp bu yurdu,
Adı anılan devlerin hepsini
Topladı yiğit Kalça, o koca.
Kalça buyruğunu verip,
Halkını toplayıvermişti.
Kalabalık ordusunu velveleye verip,
Bir aşağı bir yukarı yürütüp,
Geçit resmine dizmişti.
Geniş sineli, yayvan göğüslü,
Geniş yapılı erlerini,
Gösterişli yiğitlerini
Kımıldatmadan tutup kaldı şimdi.
Gürültü duyunca düpedüz
Gayreti eksik kötüsünü,
Karaltı olacak adamını,
«Burut ile vuruşup
Ne murada ersin» diyerek,
«Güçsüzleri, cılızları,
Akıl bilmez kötüleri,
Bunların hepsi gitsin» diyerek,
Mızrağı tam, becerikli pehlivan,
Kalça bir uğursuzluk saldı şimdi;
Halkı ürkütüp, yurdu toplayıp,
Yüz yüze gelmekten çekinmeyen,

Kıyameti kopardı şimdi.
Hazırlanmış yığınla ok,
Tümen ordunun içinde
Neler var, neler yok.

Gece kapıya çıkmayan
Korkakları da çok.
Aybaltayı doğrultup vuramayan,

Mızrak çevirip saplayamayan
Beceriksizleri de çok.
Nåråsı aşkın gürültü kopunca
Şaşıranları da çok.
Kudurup yüz yüze gelince

Gathering this land and leaving none,
All the giants of storied name
The valiant Kalça gathered, that old one.
Kalça gave out his command,
He had gathered in his people.
Setting his teeming host in clamor,
Marching it up and down,
He had drawn it up on parade.
His broad-chested, wide-breasted,
His ers of ample build,
His braves of splendid show
He held fast, unstirring, now. On hearing the din outright,
The worthless ones short of fervor,
The men fit only for a silhouette,
"Fighting with the Burut
What goal should such attain," he said,
"The strengthless and the scrawny,
The witless worthless ones,
Let all of these be gone," he said —
The champion deft, whole of lance,
Kalça loosed an evil omen now;
Startling the people, gathering the land,
He who shrinks not from meeting face to face
Raised the very doomsday now.
Arrows heaped in readiness —
Within the tümen host
What is there not, what is there.

Those who step not out of doors by night —
The cowards too are many.
Those who cannot aim and strike the moon-axe,
Cannot turn and plunge the lance —
The clumsy too are many.
When the din beyond all war-cry broke,
The dumbstruck too are many.
When it came to facing the rabid onset,

Yıkıp perişan ederek
Kaçanları da çok.
O gelen kalabalık orduya
Katırdan yedek bindirip,
Karadan kürme giydirip,
Bırakmadan toplayıvermişti;
Kalabalık halkı velveleye verip
Geçit resmine dizmişti.
Binini bırakıp birini alıp,
Üstün pehlivan eri alıp,
Mızrağa usta aslanı alıp;
Düşman görünse hazırlanan,
Yoktan akıl bulan,
Kararından dönmeyen,
Yüz yüze gelince vurmadan yatmayan,
Sadağını düşmana çeviren,
Öldürüp yere tepeleyen
Erleri bir bölük.
Ezelden düşmandan dönmeyen
Yiğitlerini bir bölüp,
Mızrakçıların en
Ustalarını bir bölüp,
Sağlamlarını bir bölüp,
Vakti gelse düşmandan dönmeyen

Erlerini bir bölüp,
En akıllı, hilesi bol
Yiğitlerini bir bölüp.

Kıl gibi hepsi kara giyimli,
Dalgalanan tümen ordu.
Düşman görünse haykırıp
Varanlarını bir bölüp,
Aslanlar gibi dalıp geçen,
Nârâ, tümen gürültü patırtı

Salanlarını bir bölüp.
Ok geçmez demirden
Kürklüleri bir bölüp,

Wrecked and ruined utterly,
The fleers too are many.
For that teeming host that came,
Mounting spare mules for remounts,
Clothing them in black kürme,
He had gathered them in, leaving none;
Setting the teeming people in clamor
He had drawn them up on parade.
Leaving a thousand, taking one,
Taking the champion er supreme,
Taking the lion, master of the lance;
Those who ready at the sight of foes,
Who find wit out of nothing,
Who turn not from their resolve,
Who lie not still, unstriking, face to face,
Who train their quiver on the foe,
Who kill and stamp into the earth —
Such ers, one company.
Those who from of old turn not from foes —
His braves, another company;
Of all the lancers, dividing off
The deftest masters, one company,
Dividing off the staunch ones, one company,
Those who, come the hour, turn not from foes —
His ers, another company,
The shrewdest, rich in ruses —
His braves, another company.

Like hairs, all clad in black,
The tümen host a-billow.
Those who at the sight of foes cry out
And charge — one company,
Those who plunge through like lions,
Who loose war-cry, tümen din and tumult —
Another company.
Those in iron no arrow pierces —
The fur-clad, one company,

Baştan başa hançerli, belalı
Kollularını bir bölüp.
Boru ve zurna çaldırıp,
Çan sıkı sıkı vurulup,
Gergedana ok, barut yükletip,

Ordu aklını şaşırıp.
Belalı Beecin'den
Kapısını açtırıp,
Deveye ok, barut yükletip,
Nårå kulak sağır edip,
Göğü yaran gürültü olup,
Binlerce tümen ordu olup,
Az değil, bol olup,
Kaynaşan Çinli bol olup,
Ceznayın sesi takırdayıp,
Davul kulak sağır edip.
Hepsini sürüp kalabalık ordusunu,
Acele etmemiş meğer Koñurbay;
Sıkı kırgını Burut'a
Başlatmış meğer Koñurbay.
Türlü türlü alpı sürüp,
Birini komadan toptan sürüp, Karınca gibi kaynaşıp,
Oroñgu'yu, deniz gibi devi alıp,
Basıp yağmalayıp geçecek gibi.
Kışkırtıp yayanı alıp,
Geçit yapan devlerin hepsi;
Gök açık, yer kapalı,
Yerden bir dal görünmez,
Görüp duran canların
Koñurbay'ın ordusu bunca çok.
Yüreği ağzına gelecek gibi.
Mızrak çıkıp, yer kaynayıp,
Kulak sağırlaşıp, iç kaynayıp,
Halktan bir kişi bile görünmez.
Üşüşüp Çinli, Kakançı,
Önüyle daha gelmiş değil.

Daggered head to foot, calamitous —
The armed ones, one company.
Having horn and zurna sounded,
The bell struck hard and fast,
Loading arrows and powder on the rhinoceros,
The host lost its wits.
From calamitous Beecin
Having its gates thrown open,
Loading arrows and powder on the camel,
The war-cry striking ears deaf,
Becoming a din that split the sky,
Becoming a host of a thousand tümen,
Not scant but plentiful,
The seething Chinese in plenty,
The cezna's voice a-rattle,
The drum striking ears deaf.
Driving all his teeming host,
Koñurbay, it seems, had made no haste;
The hard slaughter on the Burut
Koñurbay, it seems, had begun.
Driving alps of every kind,
Driving all, leaving not one, Swarming like the ants,
Taking Oroñgu, the giant like a sea,
As if to trample, sack, and pass.
Inciting them, taking the foot-soldiers,
All the giants on parade;
Sky open, earth shut,
Not a twig shows from the ground —
Of the souls who stand and watch:
So vast is Koñurbay's host,
Their hearts like to leap into their mouths.
Lances rising, earth a-seethe,
Ears going deaf, guts a-seethe,
Not one man of the people can be seen.
Swarming Chinese, Kakançı —
Its van has not yet even come.

Binlerce tümen kalabalık ordu
Yağma koyup yürüdü;
Her bin başına birini
İyice koyup almıştı.
Karşısına çıkan sağ kalamaz,
Nârâ salıp bol olup,
Kahrolası Çin yurdu,
Zorlu Kalça'nın kahrından
Kırk hanın halkı ayaklanıp.
Ordunun hâli işte böyle:
Ordunun ortası Kara Dağ,
Kara Mançu, Tagılık,
Kakançılar, nice Çinli,
Üşüşüp kaplamış meğer.
Halkın hepsi ayaklanıp,
Ordunun kapladığı bütün yer
Bozulup kara yola dönüp,
Sayısını alan bir can yok,
Nice tümen ordu olup.
Dik dik bakışana düpedüz
Dikine girip geçecek gibi,
Çarpışanın ta kökünü
Kaplayıp geçse yetecek gibi.
Yüz yüze gelince kaynaşıp,
Boğuşan sağ hiç kalmadan
Eceli toptan yetecek gibi.
Öldüm deyip candan umut kesip,
Er başına birer birer,
Aş kaynatıp içmeye
Dökme demirden can kazanı
Er başına vermişti;
Sayısız kaplayıp gelmişti.

The teeming host of a thousand tümen
Set to plunder and marched;
For every thousand, one man
He had duly set and taken.
None who meets it stays alive,
Loosing war-cries in plenty,
The accursed land of China —
From the fury of hard Kalça
The people of the forty khans rose up.
Such indeed is the host's state:
The host's center is Kara Mountain,
Black Manchus, Tagılık,
Kakançı men, many a Chinese,
Have swarmed and covered it, it seems.
All the people risen up,
All the ground the host covers
Churned and turned to a black road,
No soul there is to take its count,
Become so many tümen of host.
At any who stare it down, outright
As if to drive straight in and through,
As if, o'erwhelming the fighter's very root,
It would pass and that suffice.
Seething as they come face to face,
As if no grappler would stay alive —
Death's hour would claim them all at once.
Saying "I am dead," hope of life cut off,
For every er, one apiece,
For boiling and drinking broth,
A soul-cauldron of cast iron
He had dealt to every er;
Countless they came covering all.

Porsuk görse tutup yer, Can karşısında duramaz,
Sur görse çekip yer,
Düzden kulan yakalasa
Tümünü bölüp onu yer.
Şekilden şekle girip kaplamıştı,

Sees a badger — seizes, eats it, No soul can stand before them,
Sees a marmot — drags it, eats it,
Catching a kulan on the flat,
Divides the whole and eats it.
Shifting shape to shape it covered all —

Yiğit, candan umudu kes.
Handan buyruk geldi diye,
Gök mızrak uzatıp saplaşsa,

Kara kurtça nice Çinli
Yağma koyup salmıştı.
Hücuma kalkıp, ordu kaplayıp,
Bir adam yanına gelemez.
Gücü yaman, bol kaplayıp,
Alööke oğlu Koñurbay,
Yayan, yüğrük at gibi koşup,
Önceden düşmanı çok görmüş,
Karakolundan gören can
Düpedüz candan umut kesip,
Yer dumanlanıp toz basıp,
Bölük pörçük ordu olup,
Yer kaynayan bol olup,
Yüz yüze gelince bu Çinli
Kargaşayı sıkı salacak gibi.
Dönmeden tümen ordu alıp,
Karşısına çıkanın hepsini
Kurtarmadan bağlayacak gibi.
Gök demir gibi ordu olup,
Mızrağın başını sürüşüp,
İnsanın başı başa değişip,
Mızrağın ucu titreşip,
Mızrağın başı sallanıp;
Ormanı gör, seli gör,
Orman gibi dalgalanıp kaplayan
Koñurbay'ın bu baskını,
Dolup taşan Çin halkını gör.

Kargaya dönmüş yolu gör,
Bu seferki büyük kavganın
Kinini bilemiş orduyu gör. Adı «Küçük Sefer»dir.
Ordunun ardını süren
Er Koñurbay büyüğü gör.
Topuyla birden savaşa.

Brave one, cut your hope of life.
Saying, From the khan the order came,
Should they thrust grey lances, trading stabs,
Many a Chinese like black worms
Had set themselves to plunder.
Rising to the charge, the host o'erspreading,
Not one man can come near.
Its might fell, covering in plenty,
Alööke's son Koñurbay,
On foot, running like a swift horse,
Has seen many a foe before;
The soul that watched from his outpost
Gave up all hope of life outright,
The ground fuming, trodden dust,
Becoming a host in ragged bands,
Becoming plenty, earth a-seethe,
Coming face to face, these Chinese
Look set to loose the turmoil hard.
Unturning, taking the tümen host,
All who come against it —
Look set to bind them, sparing none.
Becoming a host like grey iron,
Lance-heads driving on together,
Man's head pressed against man's head,
The lance-tips all a-tremble,
The lance-heads all a-sway;
See the forest, see the flood —
Billowing and covering like a forest,
This raid of Koñurbay —
See the brimming, overflowing folk of China.
See the road turned black with crows;
Of this great battle now at hand
See the host that has whetted its hate. Its name is "the Little Campaign."
He who drives the host's rear —
See Er Koñurbay the great.
To war with all its cannon at once.

Bende şöyle dursun, Çinliye
Dağ bile karşı duramaz;
Boğuşurum deyip denk gelip
Halk dayanıp gelemez.
Ottan sık Çinlinin
Sayısını hiç kimse bilemez.
Cezayla üşüşüp saldırsa,

Let me be — even against the Chinese
A mountain cannot stand;
Saying "I will grapple," matching them,
No people can hold out and come.
Thicker than grass, the Chinese —
No one at all can know their number.
Should they swarm and strike in punishment,

Yanına köle bile gelemez,
Karşısına çıkanı dümdüz eder.
Yiğit Kalça han imiş,
Göl bile karşı duramaz;
Gören can dayanıp Kalça'ya,

Not even a slave can come near,
It flattens all who come against it.
Valiant Kalça was a khan, it seems —
Not even a lake can stand against him;
The soul that sees, holding out against Kalça —

Ustaymış domuz, vay.
Manas'ın oğlu kan içiciyi
Yurduna tutup götürmeye,
Azıtmış meğer nice Mançu,
Dertli çarpışma müşkülünü
Geniş Talas'a salmaya.
Fitnesi çok, bol alıp,
Çok dikleşene bol olup;
Görsen, işte bu Koñurbay,
Uçarcasına yer yoklamış;
Semetey'in Çürök'ü,
Yılkısı için ordu toplamış,
Âleme yetmiş kavgası.

A master was the swine, alas.
The blood-drinking son of Manas —
To seize and haul him to his land,
Many a Manchu has run wild, it seems,
To loose the woeful hardship of combat
Upon the broad Talas.
His discord great, taking in plenty,
Plentiful against the most defiant;
See him — this very Koñurbay
Has probed the ground as if in flight;
Semetey's Çürök,
For his herds he has massed a host,
His quarrel has reached the whole wide world.

Bölük pörçük ordu bölüp,
Bine türlü küme bölüp,
Sığırcık gibi sarı alaca,
Boz binenleri bir bölüp,
Gerçekten benzer kara alaca,
Yedek binenleri bir bölüp.
Kara soylu, has küheylan,
Kalbur akciğerli, tunç bilekli,
Buğra perçemli, kapan belli,
Yaban koçu boyunlu, yuvarlak

Splitting the host in ragged bands,
Splitting clusters of a thousand kinds,
Yellow-piebald like the starling —
The riders of duns, one company,
Truly alike, black-piebald —
The riders of remounts, one company.
Black-blooded, thoroughbred coursers,
Sieve-lunged, bronze-wristed,
Camel-stallion-forelocked, trap-waisted,
Wild-ram-necked, round-barreled —

At binenleri bir bölüp.
Kıl kuyruğunu kırpılmış,
Sımsıkı düğümlüleri bir bölüp,
On iki töre yapışıp.
Kürme giymiş Mançu'nun
Güçlüleri bölünüp,
Taş kuşanmış Çinlinin
Kelleri görünüp;
Mercan sorguç, inci taş,
Kinini biledi̇ği o çağ.
Koñurbay'ın ordusunda,
Bu seferki topunda,
Luñ-tuñ'un hanı da karışık.
Yiğidi ayrı, alpı var,
Gök demir gibi çelikleşip,
Kaplamış meğer o heybetli.
Han Kalça'nın halkı var,
Boğuşanı sağ komaz;
Alakö'den Semetey,
Ne zaman olsa Koñurbay'ın
Kan içmek olmuş âdeti.
Bakay başta, Bölökbay,
Fitneci yıkıcı han odur;
Işteklerden Camgırçı,
Kırgız şöyle dursun, âleme
Savaş salacak can odur.
Yetkin Kalça bozkurdun,
Yetkin Beecin şehrine
Dev olduğu da gerçek;
Çınmaçın'a, Beecin'e
Gerçek kan içici Koñurbay'ın
Sahip olduğu da gerçek.
Beecin'in beri yüzünde
Kahrolası Kırgız yurdu
Karakolunda aslan kalesi,
Çarpışmaya girse er boğazlar.
İsteneni vermez mi!
Baksana, Kalça er olmuş.

The riders of such steeds, one company.
Their hair-tails clipped and trimmed,
The tight-knotted ones, one company,
Twelve töre lords holding fast.
Of the Manchu clad in kürme
The strongmen divided off,
Of the Chinese girded in stone
The bald ones showing forth;
Coral plume, pearl stone —
That was the season he whetted his hate.
In Koñurbay's host,
In this campaign's whole muster,
The khan of Luñ-tuñ too is mingled.
His brave apart, he has his alp,
Steeled like grey iron,
That awesome one had covered all, it seems.
Khan Kalça has his people —
It leaves no grappler alive;
Semetey from Alakö —
At any time whatever, Koñurbay's
Custom has been to drink blood.
Bakay at the head, Bölökbay —
He is the khan of discord and ruin;
Camgırçı of the Işteк —
Let alone the Kirghiz, on the whole world
He is the soul who will loose war.
That the consummate Kalça, that grey wolf,
Is a giant to the consummate
City of Beecin — that too is true;
That over Çınmaçın and Beecin
The true blood-drinker Koñurbay
Holds sway — that too is true.
On the hither face of Beecin
The accursed Kirghiz land —
A lion's fortress at his outpost,
Should he enter combat, he throttles ers.
Would he not give what is demanded!
Behold, Kalça has proved an er.

İsteneni vermezse,
Şaha kalkıp gemi azıya alıp,
Boşanıp gitse büyük kara at,
Kahrolası yetim kul,
Hantal hantal koşan tükenesice,
Yığılıp dağ gibi görünüp,
Altından dizginini silkeleyip,
Muradınıza erin,
Algara ile çekiştirip,
Altın düğmeli büyük dizgini
Sağa sola saldırıp,
Çift elle avuçta kavrayıp,
Yıkıp yakıp geçin.

If he gives not what is demanded,
Rearing up, taking the bit in his teeth,
Should the great black horse break loose —
The accursed orphan slave,
The lumbering runner, may he perish,
Looming heaped up like a mountain,
Shaking his rein from below, Attain your heart's desire,
Tugging and straining with Algara,
The great gold-buttoned rein
Flinging right and left,
Gripping it in both his palms,
Wreck and burn and pass.

Yalnız Kalça kul değil;
Hantal koşan büyük ata,
Art tarafına bağlanmış,
Törede deve kadar altın taht;

Kalça is no lone slave;
To the great lumbering-running steed,
Lashed to his hinder part,
A golden throne big as a camel in the place of honor;

Törenin oğlu Semetey'i,
Er Koñurbay bahadırın...
Manas'a soy komadan,
Kaplayıp varıp Talas'a
Oğlunu bağlayıp alalım.
Tutup götürüp Kakan'a,
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Salınıp süzülen güzele
Aygır salıp katalım,
Aldatıp soyunu alalım.
Karga ele geçirilse,
Tutup hep birden hepsini
Kırgından geçirelim.
İki çoro kul ele geçse,
Birbirine benzer iki oğul geçse,
Suratlarını asıp, sindirip,
Ganimet diye yakalayalım.
Denen söze uymaz mı;
Kavgasız, gürültüsüz,
Seksen bin hanı olsa da

The töre's son Semetey —
Of Er Koñurbay the bahadır...
Leaving Manas no lineage,
Let us sweep down upon Talas
And bind and take his son.
Let us seize and haul him to Kakan;
To the red-shirted, crescent-waisted
Beauty swaying and gliding
Let us loose a stallion, pair them,
Let us trick him and take his line.
Should the crow be captured,
Let us seize them all as one
And put them to the slaughter.
Should the two çoro slaves be taken,
Should two sons alike as twins be taken,
Let us darken their faces, cow them,
Let us seize them as our spoil.
Would he not bow to the spoken word;
Without battle, without din,
Though he had eighty thousand khans,

Kırgına uğramaz mı.
Dönüp bakmadan bas, kalabalık yurt,

Şurada duran Burut'u,

Kan bedeli isteyen Burut'u,
Kinle gelen bu yurdu,
Kökünü hep birden kurutun,
Dosdoğru basıp, boğazlayıp geçin!» –
Kırk boy Çinli der imiş,

Deyip, böylece Koñurbay
Kahrı katı başlattı;
Alaca flamalı tuğ çekip,

«Kakançı!» diye velvele koparıp,
Koñurbay ordusunu sürdü.
Dolup taşan tümen ordu
Dalgalanmadan bakıp kalmadı.
Dağ gibi olmuş er çirkin,
Oğlanlara saldığı kavgası bu.
Kalabalık Çinli, sayısız şibe,
Bela kaynağı Çinli, nice tırgoot,
Şaşarız, bilmeyiz, gerçekse,

Karakalmak'ı, tırgootları,
Bırakmadan tümünü sürdü;
Koñurbay'ın kahrını görünce
Esirgenip bir can kalmadı.
Bahadırları, erleri,
Düşmandan korkmaz aslanları,
Önden ayrılıp bölündü;
Karaltı olacak kötüsü,
Geri kaçacak haini
Art tarafında bölündü.
Geniş göğüslü erenler,
Kurumlanan yiğitler,
Uğurlusu ön yüzünde,
Kaplan gibi düşmana dalan

Would he not meet the slaughter?
Stamp on without a backward glance, teeming land,
The Burut standing there,

The Burut who demands blood-price,
This land that comes with hate —
Dry up their root all at once,
Stamp straight in, slaughter them, and pass!» – The Chinese of forty tribes would say,
So saying, thus Koñurbay
Began his fury hard;
Raising the standard with its motley pennant,
Bursting into clamor, crying «Kakançı!»,
Koñurbay drove his host.
The brimming, overflowing tümen host
Did not stand gazing without billowing.
The er grown ugly as a mountain —
This is the battle he loosed upon the boys.
Teeming Chinese, countless şibe,
The Chinese, fount of calamity, many a tırgoot, We marvel, we know not, if it be true,
The Karakalmak, the tırgoots,
He drove them all, leaving none;
Seeing the fury of Koñurbay
Not one soul was left held back.
His bahadırs, his ers,
His lions unafraid of foes,
Divided off, set at the front;
The worthless fit for silhouettes,
The traitors who would flee to the rear,
Were divided at the back.
The broad-chested holy braves,
The braves who bear themselves with pride,
The auspicious at the fore-face,
Those who plunge at the foe like tigers —

İri pehlivanı kıyısında.
Ustaları ön yüzünde,
Kamçıya gayret veren
Kan içicileri kıyısında.
Mızrakçılardan ereni
Alıp Kalça bölmüştür,
Hilesi sağlam kurnazı da.
Yer yarılıp toz olup,
Yer çalkalanıp can dolup,
Kıyı boyu dizilip dalgalanıp,

His burly champions at the flank.
His masters at the fore-face,
Those who give fervor to the whip —
His blood-drinkers at the flank.
From among the lancers Kalça
Has taken and divided off the holy ones,
And the cunning too, staunch in their ruses.
The earth splitting, turning dust,
The earth churning, filling with souls,
Ranged all along the edge and billowing,

Tırısta yürüyüp sallanıp.
Kudurasıcanın hâli işte böyle:
Kasıla kasıla kalkışıp,
Alööke oğlu Koñurbay
Hepsini birden toplayıp.
Gök demir mızrak uzatışıp,
Baştan ayağa göz yetmez,
Tümen ordu kaplayıp durur.
Yürüyüp geçtiği yerler
Kazılmış çukur hendek olup,
Yatıp geçtiği yerler
Kaynatılmış çorak olup.
Ne kadar tümen ayaklandı,
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kişi yok;
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yanından gelen kişi yok.
Masal söyledim eğlenceye,
Yitip gitmiş bahadırın
Yaptıklarını anlatıp vermeye.
Alööke oğlu Koñurbay
Hilesi bol görünür, bel imiş,

Fazlasıyla bilgiç aslan imiş.
Zulmedip tümen ordu sürüp,
Manas'ın oğlu şaşkınla
Buluşacağı çağ imiş.
İşte o zaman Koñurbay

Marching at the trot and swaying.
Such is the state of the rabid one:
Rising up strutting and strutting,
Alööke's son Koñurbay
Gathering them all at once.
Thrusting out grey iron lances,
Head to foot the eye cannot span it,
The tümen host stands covering all.
The places where it marched and passed
Became dug hollow trenches,
The places where it lay and passed
Became a boiled-out barren.
How many tümen rose up —
Much of it lies, much of it truth,
No man has seen and come back;
Half invention, half the truth,
No man has come from beside it.
I have told a tale for pastime,
To recount the deeds
Of the bahadır lost and gone.
Alööke's son Koñurbay
Seems rich in ruses — a mountain pass he was,
A lion knowing over-much he was.
Driving a tümen host in tyranny,
With the dazed son of Manas —
It was the season he would meet him.
Just then did Koñurbay

Kahrı katı başlattı;
Varını yoğunu, Çinliyi, koca Mançu'yu,
Seyirlik edip hepsini
Kırıp geçiriverdi.
Kahırlanıp dikleşip,
Gayreti taşıp azıp,
Tüyü dökülmüş akbaba gibi hırslanıp,
Avcı aslan gibi kabarıp,
Kahırlanıp gümbürdeyip,
Kalça'nın gayretinden

Begin his fury hard;
All he had, the Chinese, the huge Manchu,
Making a spectacle of them all,
He cut through them at a stroke.
Raging and rearing up,
His fervor overflowing, running wild,
Greedy-fierce like a vulture molted bare,
Swelling like a hunting lion,
Raging and thundering,
From the fervor of Kalça

Yer sarsılıp güm güm ötüp.
Nice günler geçince,
Belli yere varınca,
Buz borası gibi uğuldayıp,
Ağzından alev şarıldayıp,
Altın aylı, sırlı çubuk,
Ala Dağ gibi er Kalça,
Semer kaşı gibi yalçına,
Asker yürür alçağa
Algara'nın ağzını çevirdi.
Aç haykırış, kuru nârâ,
Boz kırda Koñurbay
Kargaşa salıp durmuştu.
Kılıcını çekip bağırıp,
Mançu, şibe hanlarını
«Bana gelin!» diye çağırıp, Büyüklüğü dağın dengi,
Kalça'nın sesini duyunca
Kaldaylar koşup geldi;
«Hana ne oldu?» diyerek,
Kaptırıverdi dedirtip,
Şaşakalıp nice pehlivan
Zavallı candan umut kesip.
Mızrağı alçak tutuşup,
O Kalça'nın önüne
Tazimlerini kılıp varıp,
Pehlivanlar boyun büktü;
Kara saatli Kalça'nın,

The earth shook and boomed and boomed.
When many days had passed,
When he reached the appointed place,
Howling like an ice-storm,
Flame gushing from his mouth,
The gold-mooned, glazed pipe,
Er Kalça like the Ala Mountain,
To the crag like a saddle-bow pommel,
While the army marches to the low ground,
He turned Algara's mouth.
Hungry outcry, hollow war-whoop —
On the grey steppe Koñurbay
Had stood dealing out turmoil.
Drawing his sword and shouting,
The khans of Manchu and şibe
Calling, «Come to me!», His greatness the equal of a mountain,
On hearing Kalça's voice
The kaldays came running;
"What has befallen the khan?" they said,
Made to say, He has let it be seized,
Many a champion stood astounded,
The poor souls giving up hope of life.
Holding their lances low,
Before that Kalça
Coming to pay their homage,
The champions bowed their necks;
Of black-houred Kalça —

Altı bin Çinli, sayısız kalday,
Ak sakallısı Koñurbay,
Söze başlayıp durmuştu:
Mançulara bağırıp,
Pehlivanlarını, erlerini
Baştan ayağa çağırıp:
«Kalabalık yurdum, beri gel,
Gayretim taştı, görün!
Geri dönmeden, nice Çinli,
Karaltı olup arka verin.
Yetim aldı yılkımı,
Enseleyip boğazladı yurdumu,
Yakalayıp götürdü karakoldan
Er Muradıl kardeşimi.

Silkip gitti, gördün mü,

Ta içimdeki öfkemi.
Bakay başta, o Burut
Önce boğazımı tıkadı,
Kırıp geçti yılkıdan
Kırk yılkıcı halkımı.
Keñ-Kol'dan sürüp göç almadan,
Cengi salıp vuruşup,
O Burut'tan öç almadan,
Üstün küheylan Algara'nın
Nasıl ağzını çeviririm;
Çarpışıp öç almadan,
Boğuşup kan dökmeden
Nasıl sağ dururum.
Boğuşacağım o yetimdir;
Keçil'in hanı Koñurbay,
Cengini vermeden yılkısını,
Nasıl sağ dururum?» –
Deyip, böylece, Koñurbay
Kahırlansa iki gözü
Kan dökülmüş bir şey gibi,
Sahiden yanıp, pek tutuşup,
Gerçekten yanıp, içini ateş alıp,

Six thousand Chinese, countless kalday —
Their white-beard Koñurbay
Had begun to speak his word:
Shouting to the Manchus,
His champions and his ers
Calling them up from head to foot:
«My teeming homeland, come you here,
My fervor has overflowed — behold!
Without turning back, you many Chinese,
Stand as silhouettes and give me backing.
The orphan took my herds,
He collared and throttled my homeland,
He seized and carried from the outpost
Er Muradıl my brother.

He shook loose and went — have you seen?
—
The wrath deep down within me.
Bakay at their head, that Burut
First stopped up my throat,
He cut down from the herds
My forty herdsmen folk.
Without driving the camp from Keñ-Kol,
Without loosing battle and fighting,
Without taking vengeance on that Burut,
Of the supreme courser Algara
How should I turn back the mouth;
Without fighting and taking vengeance,
Without grappling and shedding blood,
How should I stay alive?
It is that orphan I will grapple;
Koñurbay, khan of Keçil,
Without giving battle for his herds,
How should I stay alive?» –
So saying, thus, Koñurbay —
When he rages his two eyes
Are like a thing bathed in spilled blood,
Truly burning, fiercely kindling,
Verily burning, fire seizing his inwards,

Homurdanıp coşup,
Nice türlü şekle girip,
Altı bin Çinli, sayısız kalday,
Pehlivanına söylenip:
Duysan müşkül, kara bir iş;
Uyusa gelmez bu düş;

Manas'ın oğlu yetime
Bunca yılkıyı kaptıran
Boyda var mı böyle iş?
Ayıp oldu bu ettiğimiz,
Kurban olayım pehlivanlar,
Şuraya bakıp durunuz.
Yardan çıkıp baktım,

Growling and surging,
Passing through shapes of many kinds,
Six thousand Chinese, countless kalday,
Muttering to his champions:
Hard to hear of, a black affair;
Were one asleep, this dream would not come;
To the orphan son of Manas
To let so many herds be seized —
Is there such a deed in any tribe?
A shame it is, this thing we did,
Let me be your offering, champions,
Stand and look you yonder.
I went out from the cliff and looked,

Manas'ın oğlu Semetey'in
Erliği ne kadardır, saydım.
Algara'nın ağzını çevirişim,
Bilerek sınayıp durmuşumdur.
Kahırlı adam varamamış,
On sekiz bin âlemden
Ukuruk çevirecek kalmamış.
Semetey bozkurt bir er imiş,
Her yanı denk imiş.
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden geniş imiş.
İnsanın gücü yetmez,
Aslanın dişi geçmez.
Yüz tutup dalıp o kula
Mızrak uzatsan şaşıracak gibi;
Dik dik bir baksa,
Bendenin oğlu kaçacak gibi.
Er Semetey er imiş;
Belini sıkı bağlaması,
Yılkıyı vurup kovması,
Atışmayı bolca salması,
Manas'ın kan bedelini alması,
Gelmesi de yerinde imiş.
Yalnız başı sayısız orduya bedel;

Of Manas's son Semetey
I reckoned up how great the manhood is.
My turning of Algara's mouth —
I did it knowing, as a trial.
No wrathful man could get to him;
Out of the eighteen thousand worlds
None is left to swing the lasso-pole.
Semetey was an er, a grey wolf,
His every side was matched.
Should you sit and search his inward parts,
Wider than the earth he was.
Man's strength does not suffice,
The lion's tooth does not go through.
Turning face-on, plunging at that slave,
Thrust a lance — it would but stagger you;
Should he fix one glaring stare,
The bondsman's son looks fit to flee.
Er Semetey was an er indeed;
His binding of his belt so tight,
His striking and driving off the herds,
His loosing volleys in plenty,
His taking the blood-price of Manas,
His coming, too, was fitting.
His head alone is worth a countless host;

Yılkımı vuran Semetey
Bendeden başka bir aslan imiş,
Babası Manas aslandan
Aşkın doğmuş bir şey imiş.
Kendi hâline bıraksak mal komaz,
Savaş açsa can komaz,
Perişan edicinin ta kendisi imiş;
Talas'a varmadan yanasıca,
Kırda gezdiği çağ imiş.
Dediğim budur, bilesin;
Sayısız Çinli, sözümü tut,
Ağır başlı yolunu gözetleyelim,
Manas'ın oğlu yetimin
Ardından kovalayıp varalım.
Kuru izine ot koyup,

Semetey who struck my herds
Was a lion beyond this bondsman,
Than his father, lion Manas,
A thing born mightier still he was.
Left to himself he'll leave no stock,
Should he open war he'll leave no soul,
The very ruiner himself he was;
May he burn before he reaches Talas —
It was the season he roamed the steppe.
This is what I say — so know it;
Countless Chinese, hold to my word,
Let us watch his grave-paced road,
Behind the orphan son of Manas
Let us go off in pursuit.
Laying grass on his cold trail,

Sarara sarara kovalayalım,
Kasılaşıp vuruşup,
Kovalaşıp duralım.
Kahırlanıp mızraklaşıp,
Kaçmadan durup vuruşup,
Atışmayı bolca salalım;
Vurup gittiği tümen malı
Kurtarıp geri alalım.
Göğü yaran gürültü olup,
Nârâlaşan uğultu olup,
Yiğitlenen kul ile
Yüz yüze gelelim».
Deyip, böylece, Koñurbay,
Sırtındaki fitilli tüfeği
Omzundan çekip aldı şimdi;
Yumruk başı kadar ateş çeliğini,
O tüfeğe, gebersice,
Doğrulup barut hakkını koydu şimdi.

Let us chase him, paling, paling,
Bracing stiff and trading blows,
Let us keep up the chase.
Raging, trading lances,
Standing fast, unfleeing, fighting,
Let us loose volleys in plenty;
The tümen stock he struck and took —
Let us rescue it and win it back.
Becoming a din that splits the sky,
Becoming a war-crying roar,
With the slave who plays the brave
Let us come face to face».
So saying, thus, Koñurbay
The matchlock musket on his back
Drew down from off his shoulder now;
The fire-steel big as a fist's head —
Into that musket, may he croak,
He set upright the powder's due measure now.

Kalça'nın hâli işte böyle:
Senin bildiğin o fitilli,
Ölçüsüz keskin bir tüfek;
Heybetli er Kalça,

Such indeed is Kalça's state:
That matchlock which you know,
A musket keen beyond all measure;
The awesome er Kalça,

Usanmadan, yanasıca,
Tüfeğin içini kurcalayıp,
Saf tunçtan tunç harbiyi
Usanmadan nice kez çekip,
Kazıyıcıyla kazıyıp,
Tokmağıyla vurup,
Çektirmesiyle çekip,
Atışa usta Koñurbay
İçini temizleyip kurcalayıp.
Kutudaki barutu
Avuçlayıp tutan er Kalça,
Tüfeğin ağzına
Kürül kürül döküverdi;
Sıkı kurşun, çelik oku
Korkurdatıp sürüverdi.
Düzleyip tutup tıkaçlayıp,
Okla karışık barutunu

Untiring, may he burn,
Rummaging the musket's bore,
The bronze ramrod of pure bronze
Drawing untiring many a time,
Scraping with his scraper,
Striking with his mallet,
Drawing with his puller,
Koñurbay, master of the shot,
Cleaning out and rummaging its bore.
The powder in the box —
Er Kalça, seizing it by handfuls,
Into the musket's mouth
Poured it rumbling, rumbling down;
The tight ball, the bolt of steel
He rammed home with a rattle.
Smoothing, holding, wadding it,
His powder mixed with shot

İKİNCİ BÖLÜM

Kara-Döbö'de Kopan Kıyamet

Koñurbay, kavurucu Dıñşa çölünü aşarak yaklaşır; tan vakti Eçki-Ölbös'ün Koş-Moynok tepesinden gözcülük eden Bakay, Algara'nın tozunu ve altı bin Hıtay ile sayısız kaldayı görür. Semetey, Manas geleneğince yedi yaşındaki kısrağı kurban eder, Bakay dua verir; Külçoro "ölürsem kemiklerimi Surkoen'le Talas'a taşıyın" vasiyetiyle vedalaşıp Kara-Döbö taş meydanına iner. Koñurbay'ın boz katırlı devi Tokuşker ile teke tek dövüşte mızraklar kırılır; Külçoro altın yanaklı ay baltayla tolgasını parçalar, Almambet'in altı su verilmiş Coykuma kılıcıyla başını alır. Ardından Manas'ın öldürdüğü Şıpşaydar'ın canavar oğlu Orokbaş çıkar; altı gün süren boğuşmanın sonunda Külçoro onu da göğsünden mızraklayıp devirir.

Çileden çıkan Koñurbay ordusunu topyekûn saldırıya sürer. İhtiyar Bakay iki pehlivanı bir mızrakta deler, Akolpok'u kuşanan Semetey Buurul'la savaşa dalar; yedi günlük kırgında dört yiğit koca orduyu bozguna uğratır. Koñurbay jay taşı büyüsüyle sis, dolu ve karanlık salıp görünmeden Beecin'e kaçar; kapana kısılan artçı ordu koyun gibi kırılır. Beecin'de yeniden toplanan Koñurbay "Küçük Gaza" adını verdiği yeni seferi ilan eder: yedi urgan derinliğinde hendek tuzakları, kırk hanın orduları, Talas'ı köleleştirme yeminleri. Tam bu sırada bozgundan dönen hazine nişancısı, Külçoro'nun bir hamlede altı ustayı deldiğini ve Semetey'in Manas'ı bile aştığını anlatarak savaş yerine Manas'ın kanı için kun (kan bedeli) ödenmesini öğütler.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bakay, Koş-Moynok'tan Koñurbay'ın altı bin Hıtay ve sayısız kaldaylık ordusunun tozunu görür (seg117).
- Semetey, Manas geleneğince kısrak kurban eder; Külçoro vasiyetini bırakıp Kara-Döbö meydanına teke teke iner (seg117).
- Külçoro, dev Tokuşker'i ay baltayla sersemletip Almambet'in Coykuma kılıcıyla başını keser (seg117).
- İkinci pehlivan Orokbaş ile altı gün süren düello, Külçoro'nun mızrağının düşmanın göğsünü delmesiyle biter (seg118).
- Dört yiğit orduyu bozguna uğratınca Koñurbay jay taşı büyüsüyle sis ve dolu salıp Beecin'e kaçar (seg118).
- Koñurbay "Küçük Gaza" seferberliğini ilan eder; bozgundan dönen nişancı gözcü ise savaş yerine Manas'ın kununu ödemeyi öğütler (seg119).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Oçogor'a harbi sürüp,	*Driving his war-host upon Oçogor,*
Mançulara bağırıp,	*Shouting to the Manchus,*
Pehlivanların hepsini	*Calling all his champions,*
Durmadan gel diye çağırıp.	*Bidding them come without cease.*
Tuğu dağ gibi salınıp,	*His banner swaying like a mountain,*
Altı bin Hıtay, sayısız kalday Görsen pehlivan Konurbay	*Six thousand Hıtay, kaldays past counting Behold the champion Konurbay*
Alööke'nin Konurbay'ı	*Alööke's own Konurbay*
En önde ayrılıp,	*Breaking away at the very fore,*
Tepeye çıkıp gerinip,	*Climbing the crest and stretching tall,*
Belliymiş Konurbay,	*Konurbay was plain to see,*
Beri vuracakmış gibi sallanıp.	*Swaying as if to strike this way.*
Silahını pusatını kuşanıp,	*Girding his weapons and his gear,*
Kınsız kılıç bağlanıp,	*A sheathless sword bound at his side,*
Yeniden yağacak bulut gibi	*Like a cloud about to pour again*
Kahrı yüzüne vurup,	*Wrath struck upon his face,*
Ordusundan çıkıp ayrılıp,	*Riding out apart from his host,*
Kahrı dolup Kalça'nın	*Kalça brimming with fury,*
Kan içecek hâli görünüp.	*Looking fit to drink men's blood.*
Uğursuz koca Kalça	*The ill-omened old Kalça,*
Tutuştuğunu çiğneyip yutan	*Who chews and swallows what he grips,*
Orak gibi biçiciliği dahi var,	*He has a sickle's mowing skill besides,*
On iki tümen er gelse	*Should twelve tümen of warriors come,*
Tek başına kırıp atan	*He cuts them down alone —*
Yetkin bahadır Kalça'nın	*Of the consummate batyr Kalça,*
Opol Dağı gibi heybetlenip,	*Looming grand like Opol Mountain,*
Oburluğu dahi var.	*There is his gluttony besides.*
Kalça böyle dururken	*While Kalça stood just so,*
Kimi korkup, kimi ürküp, Türlü türlü yer basıp,	*Some in fear, some in dread, Treading ground of every kind,*
Mançu yürüyemez bocaladı,	*The Manchu faltered, could not march,*
Belalı Kalça'nın	*At the going of baleful Kalça*
Gidişine şaştı kaldı.	*They stood amazed and stared.*
«Bu kudurmuş Kalça'nın	*«This rabid Kalça —*
Düşmanı nerede kaldı?» – deyip, Yerin üstünü dolaşıp	*Where has his foe remained?» – saying, Roaming over the face of the earth*

Altı bin Hıtay, sayısız kalday Kalmış
meğer Konurbay.
Bakıp durup şaştı kaldı.
Algara'nın ağzını çevirmeden,
Kahırlanıp «Kakan!» diye haykırıp,
Sürmeden Kalça dinmedi.
Atılıp saldıran Kalça'nın
Arslan olduğu göründü,

Six thousand Hıtay, kaldays past counting
Konurbay, it seems, had stayed.
He gazed and stood astonished.
Not turning Algara's mouth aside,
Raging, crying out «Kakan!»,
Kalça did not rest till he charged.
Of Kalça hurling in assault
The lion's nature showed,

Pehlivanını sürüp aldığında,
Başkaca yola koyduğunda,
Kalabalık Hıtay, tümen ordu,
Tümen ordudan ayrıldı.
Gök kepenek bürünüp,
Gök kaban gibi hamle kılıp,
Düşman dendi mi daima
Yolu açık olan Konurbay
Kır sakallı koca Mançu
Görsen hâli işte böyle.
Üzengisi tıpırdayıp,
Arkasında kara saç
Tokmak gibi sallanıp,
Göz üstünde kara kaş
Terkiye bağlı kaftan gibi.
Gayretli budur, dayanak odur,
Düşman kesilenden çekinmeyen
Han Konurbay, arslan odur.
Beecin'de becerikli doğan,
Yöneldiği yere Konurbay
Salıp durur velvele.
Ağzını yayıp yalpalanıp,
Kalça'nın hâli işte böyle.
Engebeli beller aşıp,
Yol almış meğer Konurbay,
Aşık kemiği gibi tümsek dağ aşıp,

Dikleşen inişli dere aşıp,
Atı doludizgin sürüp,
Göz yetmeyen engin çöl,

When he drove his champion forth,
When he set him on his separate road,
The teeming Hıtay, the tümen host,
He parted from the tümen host.
Wrapped in a grey felt cloak,
Lunging like a grey boar,
Whenever foe was named, always
Konurbay whose road lies open,
The grey-bearded old Manchu —
Behold him, such was his state.
His stirrup clattering,
The black hair at his back
Swinging like a mallet,
Black brows above his eyes
Like a kaftan lashed to the saddle-thongs.
His is the zeal, he is the prop,
Unflinching before sworn foes,
Khan Konurbay, he is the lion.
Born deft in Beecin,
Wherever he turns, Konurbay
Keeps loosing tumult there.
Mouth spread wide, lurching along,
Such is the state of Kalça.
Crossing the rugged passes,
Konurbay, it seems, had made his way,
Crossing hump-backed hills like knucklebones,
Crossing steep-pitched plunging gorges,
Riding his horse at full gallop,
The boundless desert past eye's reach,

Tanrı'nın çarptığı o yer,
O çöle geldiğinde
Kahrı katı başlattı,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday
Ak sakallı Konurbay

That place struck down by God,
When he came to that desert
He loosed his fury hard,
Six thousand Hıtay, kaldays past counting,
White-bearded Konurbay

Karışık hepsini tokmaklayıp,
Can, canavar geçemez,
Kudurmuşun hâli işte böyle,
Kırıp geçiriverdi.
Konurbay ivedi yol yürüyüp,
Tek kişinin gelip geçmediği,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Alööke Han'ın Konurbay'ı,
Hilesi bütün domuz ya.
Sarı yokuş, düz geçit
Bunun yolunu gözetlemiş,
Sürülüp giden çok yılkı
Dıñşa'nın çölüne basmıştı,
İzini bulup kalmış.
Konurbay'ın hâli işte böyle
Kaçkını demin kaçmış gibi,
Eyer beli gibi yamaçtan
Karısını kara basmış gibi,
Kovanı hemen ardından kovar gibi,
Şimdi vardı dayanıp.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday Toynak
değip durmadan,
Sürüp gelmiş akrabaymış gibi.
Büklüm büklüm bel ile,
Alçak engebeli yer ile,
Kurt, tilki doyunup.
Pehlivanını sürüp yol yürüyüp,
Konurbay'ın hâli işte böyle,
Başkaca Kalça bol yürüyüp.
Güreşe usta, gedikli kul,
Engebeli bel ile,
Sayısız tümen halk ile,
Alööke'nin Kalça'sı

Bludgeoning them all pell-mell,
No soul, no beast may pass,
Such is the rabid one's state,
He smashed them through and through.
Konurbay pressed on in haste,
Where no lone man had come or passed,
Riding hard, not sparing his horse,
Alööke Khan's Konurbay,
A swine all made of guile.
The yellow slope, the level pass —
He had watched along this road,
The many herds of driven horses
Had trodden Dıñşa's desert,
He had found and kept their trail.
Such is the state of Konurbay:
As if the fugitive had just now fled,
From the slope like a saddle's spine
As if a nightmare pressed his wife,
As if chasing the chased hard behind,
Now he arrived, pressing on.
Six thousand Hıtay, kaldays past counting
Hooves striking without cease,
He came driving as if they were kin.
Over passes fold on fold,
Over low and broken ground,
Wolf and fox eating their fill.
Driving his champion, marching on,
Such is the state of Konurbay,
Kalça besides riding hard.
Master at wrestling, seasoned slave,
Over the rugged pass,
With countless tümen folk,
Alööke's own Kalça

Eyer beli gibi yokuşta
Belde yürüyüp gelmekte,
Hiç varıp görmediği
Çölde yürüyüp gelmekte.
Çölün hâli işte böyle:
Kuğu uçsa kulağı
Kulan kaçsa toynağı
Yanıp kavrulan çölmüş.
Kırpıp yiyecek otu yok,
Çıt diye yutacak suyu yok,
Talihinin Kalça'nın
Angut uçsa gözü kararan,
Denk olduğunu gördün mü?
Akbaba uçup yetemeden,
Aslında âdemoğlunun
Ortasında bunalan.
Kuzgun uçup yetemeden,
Ortasında çığrışan.

Damağı kavrulup kuruyan.
Tanrı'nın çarptığı yermiş.
Kara basmış çölmüş.
Beecin'deki çok Hıtay
Dıñşa-Dalan dermiş.
Şöyle böyle deyince,
Açıp gözü yumunca,
Beri yana aşmıştı.
Kalça nerden sakınsın,
Alööke'nin er Kalça'sı
Kara yerler oyulup,
Ardına Kalça'nın
Düşmanın çaresini kendi
Baştan bilen becerikli kul.
Konurbay'ın hâli işte böyle –
Ne zaman olsa kanadı
Asırda kavgacı düşman çıksa
Ne zaman olsa Konurbay
Un ufak edip biçmek âdeti.
Altında küheylan Kara atı.

On the slope like a saddle's spine
Comes marching on the pass,
Where he has never gone nor seen,
Comes marching through the desert.
Such is the desert's state:
Should a swan fly, its ears —
Should a kulan bolt, its hooves —
A desert scorched and burning.
No grass to crop and eat,
No water to gulp with a snap,
Of Kalça's fortune —
Where the shelduck's eye goes dark in flight,
Have you seen how it was matched?
Where the vulture cannot cross in flight,
In truth the sons of Adam
Stifle in its midst.
Where the raven cannot cross in flight,
Screaming in its midst.

Where palates parch and dry.
It was a place struck down by God.
It was a desert nightmare-pressed.
The many Hıtay in Beecin
Would call it Dıñşa-Dalan.
While one said this and that,
While an eye opened and shut,
He had crossed to this near side.
How should Kalça be on guard,
Alööke's warrior Kalça,
The black earth gouged and torn,
Behind Kalça's back
The remedy against the foe
A deft slave who knows from the start.
Such is the state of Konurbay –
Whenever it may be, his wing,
Should a warring foe rise in the age,
Whenever it may be, Konurbay's
Custom is to mow them down to dust.
Beneath him his courser, the Black steed.

Kara atının var galiba derim
Böğründe kanadı,
Vuruştuğu düşmana böylece
Kırgın salmak âdeti.
Er olduğunu gördün mü?
Pehlivan da odur, arslan da odur
Belalı Kalça, er odur.

His Black steed has, I would say,
A wing upon his flank,
Upon the foe he battles, so
His custom is to loose slaughter.
Have you seen that he is a man?
He is the champion, he the lion,
Baleful Kalça, he is the man.

Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara bahadırı kovup
Yetişeceği çağ işte bu.
Engebeyi, geçidi, yokuşu
Gözetlemiş olduğu çağmış,
Semetey'in yattığı vadinin
Boğazını gözetleyip er Kalça
Beklemekte olduğu çağmış.
Kalça böylece dururken
Hunhar Bakay ağasının
Kerametine bak sen,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Ağan Bakay ihtiyar,
Her işi bilen evliya.
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Duramayıp namaz kılıp,
Kökçolok'u eyerleyip,
Kaba etinden ürperip,
Alnına vurup çıkmıştı.
O gün Bakay'ın
İşaret verip, doğan misali,
Kaburga kemiği zonkluyor,
Durmayıp çekip kurnaz yürek,
Göğsünde çarpıp duruyor.
Altındaki Kökçolok
Yortmasına yel yetişmez,
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Dört ayağı fısıldayıp,
Koştuğunda o çokça

Laying grass upon the yellow trail,
Paling, paling, hounding the batyr,
This is the hour he shall catch him.
The rough ground, the pass, the slope —
It was the hour he had watched them,
Of the valley where Semetey lay
Warrior Kalça, watching its gorge,
It was the hour he lay in wait.
While Kalça stood just so,
Of fierce elder Bakay —
Behold his wonder-working:
When dawn broke and light cracked,
When brightness touched the earth,
Elder Bakay, the aged one,
The saint who knows all things.
Starting up out of sleep,
Turning on his right side,
Unable to lie still, he prayed,
Saddled his Kökçolok,
His haunches shuddering,
Striking his brow, he had gone out.
That day, of Bakay,
Giving sign, like a falcon,
His rib-bones throbbing,
The cunning heart unresting, tugging,
Beating within his breast.
Beneath him Kökçolok —
No wind can catch his trot,
No beast can match his walk,
His four feet whispering,
When he ran, so plentiful,

Otun başı kıpırdayıp.
Bakay Han'ın Kökçolok'u,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kasırga gibi yeri savurup,
Orak gibi olan kara sırt,
Düşünsen gözcü yeri işte bu.
Bakay Han'ın gözcü taşı,
Eçki-Ölbös'ün Koş-Moynok'u,

The grass-heads barely stirring.
Bakay Khan's Kökçolok,
Laying back ears like a kulan,
Whirling the earth like a squall,
The black ridge shaped like a sickle —
Think on it: here is the lookout place.
Bakay Khan's watching-stone,
Eçki-Ölbös's Koş-Moynok,

Aşağısı iki yarık olan,
Yukarısı tepe başı olan.
Nicesini görmüş er Bakay,
Soluk soluğa koşturup,
Tepeye çıkıp varmıştı,
O gün er Bakay
Tavşan değneğini ele alıp,
Gözünü açıp bakınmıştı.
Pusarık olup köşelenen,
Buğulanıp uçlanan,
Göz yetmeyen ovaya,
O ovanın kendisinden
Er Bakay haber almıştı.
Eyer beli gibi geçidin
El aşmayan belinden,
Çöñörlü'nün kıyısından,
Fışkır fışkır toz çıkar,
Tozu görüp aldığında
Han Bakay'dan can çıkar.
Fışkıran tozu baksa,
Elin esenliğini baksa,
Konurbay'ın tozuymuş.
Altındaki bindiği
Algara küheylan malmış.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday
Ardında kâfirin
Yoldaşı bunca varmış.
İşte o zaman er Bakay
Kahırlanıp bağırıp,
Külçoro ile Kançoro,

Below it, two clefts,
Above, a summit crest.
Warrior Bakay who has seen so much,
Galloping breath on breath,
He had climbed and reached the crest,
That day warrior Bakay,
Taking his hare-staff in his hand,
Opened his eyes and looked about.
Cornered in the gathering haze,
Steaming, tapering at the edge,
Toward the plain past eye's reach —
From that plain itself
Warrior Bakay had taken word.
From the pass like a saddle's spine,
From the ridge no folk may cross,
From the banks of Çöñörlü,
Dust comes spurting, gush on gush,
When he caught sight of the dust,
The soul near left Khan Bakay.
If he looks at the spurting dust,
If he looks to the people's weal,
It was Konurbay's dust.
What he rode beneath him
Was the courser Algara.
Six thousand Hıtay, kaldays past counting,
Behind the infidel
So many comrades came.
Then it was that warrior Bakay
Cried out in wrath,
Külçoro and Kançoro,

Semetey'ini çağırıp.
Bakay'ın sesini duyunca
İki çoro yarışıp,
Üzengiler çarpışıp,
Külçoro ile Kançoro
Zırh giyip gürleşip,
Ay gibi yüzü parlayıp.
Ağam Bakay ihtiyar,
Her işi bilen evliya,

Calling his Semetey.
Hearing Bakay's voice,
The two çoros racing each other,
Stirrups clashing together,
Külçoro and Kançoro
Donning armor, thundering,
Faces shining like the moon.
My elder Bakay, aged one,
The saint who knows all things,

Haykırışın yerinde çıktı,
Epeydir sesin pek çıktı.
Ağa Bakay, söyleyiver,
Kazılıp konmuş çukur var mı,
Kaynatılmış acı var mı?
Han Konurbay baş olup,
Basıp gelen ordu var mı?
Sarıp alacak ağ var mı?
Gerçekten sesin pek çıktı,
Gerçekten gidecek ordu var mı?
Kakançı yurdu depreşip,
Kaç tümen ordu olursa,
Dua kılıp er ağam,
Sûfi kaftanı ver giyeyim,
Surkoen'i ver bineyim.
Babamdan kalma su verilmiş çelikmiş,
Oykuma'yı ver alayım,
On iki tümen Hıtay'a
Yıkımı tek başıma salayım.
Çınmaçın'a, Hakan'a,
Gerçekten sürüp gireyim,
Feryat ettirip Hıtay'ı
Beecin'e dek süreyim.
Ağacığım Bakay, söyleyiver,
Cevabınız nasıl, bileyim?»
O zaman Bakay söze başlayıp,
Yavaşça deyip, pek bırakıp,
Yavru kaz gibi ötüşüp,
Bahadır Bakay ağanın

Your outcry came in its right place,
For a good while your voice rang hard.
Elder Bakay, only say:
Is there a pit dug and set,
Is there a bitterness brewed?
With Khan Konurbay at the head,
Is there a host that comes treading down?
Is there a net to wrap us round?
Truly your voice rang hard,
Truly, is there a host to go?
The Kakançı land astir,
However many tümen strong the host,
Pray for me, warrior elder mine,
Give me the Sufi kaftan to wear,
Give me Surkoen to mount.
Tempered steel left from my father,
Give me Oykuma to take,
Upon twelve tümen of Hıtay
Let me loose ruin all alone.
Into Çınmaçın, upon the Hakan,
Let me truly drive and enter,
Making the Hıtay wail,
Let me drive them to Beecin.
Dear elder Bakay, only say,
What is your answer, let me know?»
Then Bakay began his speech,
Speaking softly, holding much back,
Calling like goslings together,
Of batyr elder Bakay

Ak sakalı parlayıp,	*The white beard gleaming,*
Kökçolok'unu yürütüp,	*Setting his Kökçolok to walk,*
Gök ala kalkanı ele alıp,	*Taking the grey-pied shield in hand,*
Gayreti dolup bağırıp,	*Filled with zeal, shouting,*
Kocamışken han Bakay,	*Though grown old, Khan Bakay,*
Semetey'ini çağırıp.	*Calling his Semetey.*
Arslanlar gibi hazırlanıp,	*Making ready like lions,*
Gaipten akıl bulunup,	*Counsel found from the unseen,*
Oğulları hep gelmişti,	*His sons had all come,*
Ağası gökyeleli Bakay'dan	*From their elder, grey-maned Bakay,*
Cevabını sormaya durmuştu.	*They stood to ask his answer.*
O zaman Bakay ihtiyar,	*Then the aged Bakay,*
Niceyi görmüş evliya:	*The saint who has seen so much:*
«Benim bildiğimi bildin mi,	*«Do you know what I have known,*
Benim gördüğümü gördün mü?	*Have you seen what I have seen?*
Boz ala doğan yavrularım,	*My grey-pied falcon fledglings,*
Boz atmaca çobanyıldızlarım,	*My grey-hawk morning stars,*
Ay karanlık gece geldi,	*The moon-dark night has come,*
Ecelin yeteceği gün geldi.	*The day has come when death shall reach.*
Pusarık kaplayıp toz geldi,	*Haze has spread, and dust has come,*
İşte o tozun içinde	*And there within that dust*
Tuğ ile tümen can geldi.	*Came banner and tümen souls.*
Sarp dağın çıkıntısından,	*From the steep mountain's jutting spur,*
Fışkır fışkır toz çıkar,	*Dust comes spurting, gush on gush,*
Fışkıran tozu gördüğünde	*When you see the spurting dust,*
Ağacığından can çıkar.	*The soul near leaves your dear elder.*
Fışkıran toza bakarsan	*If you look at the spurting dust,*
Algara'nın tozuymuş,	*It is Algara's dust,*
Silueti, heybeti,	*The silhouette, the grandeur,*
Ata binmiş endamı	*The bearing of him mounted —*
Konurbay'a benzer canmış.	*A soul that looks like Konurbay.*
Yer pusarıp, toz olup,	*The earth gone hazy, turned to dust,*
Yetmiş Beecin depreşip,	*Seventy Beecin astir,*
Vuracak olan, Tanrı çarpmış galiba,	*The one to strike — God-smitten, it seems,*
Alööke'nin Konurbay'ı	*Alööke's Konurbay*
Kastını dikmiş galiba,	*Has set his malice, it seems,*
Kalday'ını sürüp almış galiba,	*Has driven forth his kalday, it seems,*
Kırgını seyirlik salmış galiba,	*Has loosed slaughter for a show, it seems,*

Hıtay'ını sürüp almış galiba!
Nasıl zaman, nasıl gün,
Çocuklar, nasıl gece olur ki?
Fışkıran toza bakarsam,
Elin esenliğini düşünürsem,
Konurbay'ın kendisiymiş,
Kararmış kara gözüymüş.
Geçide Kalça konmuş,
Karşılaşacak çağın gelmiş.
Yola Kalça konmuş,
Buluşacak vaktin gelmiş.

Has driven forth his Hıtay, it seems!
What a time, what a day,
Children, what a night shall it be?
If I look at the spurting dust,
If I think on the people's weal,
It is Konurbay himself,
His black eye grown dark.
Kalça has settled at the pass,
Your hour to meet him has come.
Kalça has settled on the road,
Your time to face him has come.

Hıtay tümen ulu yurt,
Çokluğunu görsen kara kurt,
Dilediğinde Külçoro
Kaynayan Hıtay halkı var,
Kaşını çatıp, kılını kıpırdatmaz,
Tutuştuğunu boş komayıp,
Yakalayıp almak töresi var.
Pek dinleyin çocuklar sözümü,
Pehlivanlığı bir nice,
Ölümden geri dönmeyin,
Aç arslan gibi atılıp,
Ecelden biriniz kaçmayın.
Düşman dendi mi hazırlanıp,
Mızrak tutup, top bozup,
Kader yeterse oka uçup,
Tükenesice Kalça Mançu'ya,
Yüzleşene mızrak vursa
Keçil'in hanı domuza,
Dosdoğru girip mızrak uzatıver,
Beylerine kargaşa, büyük çığlık
Kadirli Manas'ın ruhu
Sırt sırtından kollarsa
Hıtay'a kırgın kılıver.
Düşman kurdu yiğidin,
Dizgin çevirip yılmadan,
Tuğ dibinde duruver.
Öfkesi yaman Kalça'nın

Hıtay, tümen, a mighty land,
See their numbers — black worms swarming, When he wills it, Külçoro
There is the seething Hıtay folk,
He knits no brow, stirs not a hair,
Never leaving loose what they have gripped,
Their custom is to seize and take.
Heed my words well, children, His prowess is manifold,
Do not turn back from death,
Hurling like a hungry lion,
Let none of you flee from fate.
At the word of foe, making ready,
Gripping the lance, breaking the mass,
If fate suffices, flying to the arrow,
At the accursed Kalça Manchu,
If a lance strikes him who faces —
At the swine, the khan of Keçil,
Go straight in and thrust the lance,
Chaos on their beys, a great cry —
If mighty Manas's spirit
Guards you back to back,
Deal slaughter to the Hıtay.
The foe-wolf of the brave young man,
Turning the rein, undaunted,
Stand fast beneath the banner.
Of Kalça of the dire wrath

Bir çaresine bakıver.
Kanlı kana karışıp,
Kaçmadan durup vuruşup,
Fırsatını bulursan Kalça'nın
Kılıçlayıp başını alıver,
Elini ayağını bulamayıp,
Kırgını seyirlik salıver.
«Vuruştan oğlum ne yapar – deyip,
Almambet oğlu Külçorom,
Arslan idin, şir idin,
Özellikle tek dayanak kılınan
Yüceltilen er idin.
Basıp gelen kalabalık ordu,
Han Konurbay bahadırdan,
Vuruşacak çağın işte bu yol.
Türlü türlü ordusuna,
Belli Kalça'nın yoluna
Yüz yüze durup,
Pek tutup mızrak uzatıver. Azabını
çekip ayrılırsam
Kahrı çetin Kalça'dan
Bir çareye bakıver» –
Deyip, böylece, bunu söyleyip,
Düşmana çok sataşıp vuruşup,
Almambet oğlu Çoro'yu

Find some remedy.
Blood mingling with blood,
Standing, fighting, never fleeing,
If you find your chance at Kalça,
Sword him and take his head,
So he cannot find hand or foot,
Loose a slaughter fit for watching.
«What will my son do in the fight – saying,
My Külçoro, Almambet's son,
You were a lion, you were a shir,
Made the one sole prop above all,
You were the man exalted.
The teeming host that comes treading,
From the batyr Khan Konurbay,
This road is your hour to fight.
Against his manifold host,
On known Kalça's road
Standing face to face,
Grip hard and thrust the lance. If I part
bearing its torment,
From Kalça of the grievous wrath
Find some remedy» –
Saying, thus, speaking this,
Long harrying and battling the foe,
Almambet's son, the Çoro,

Dileyerek erler durmuştu,
Kaygılanıp korkup, kımıldamaz,
Bahadırlığı bambaşka,
Güzelliği, endamı,
Üstünmüş kıymeti.
Alacak sınama tavrı varmış,
Salacak sınama tavrı varmış.
Gayreti berk yiğidin,
Düşman dendi mi sevinip,
Ok geçmez kaftanı giyinip,
Kınsız kılıç bağlanıp,
Kahırlanıp yalanıp,
Yemin etsem gönlüm der,

The men stood wishing him well,
Anxious, fearful — he stirs not,
His valor is a thing apart,
His beauty and his bearing,
His worth surpassing.
He had the tried way of taking,
He had the tried way of loosing.
The brave of iron zeal,
Rejoicing at the word of foe,
Donning the arrow-proof kaftan,
A sheathless sword bound on,
Raging, licking his lips,
My heart says: were I to swear —

Külçoro böyle dururken,
Ağacığı Semetey
Kıyametlik meşakkati
Kaynaşan Hıtay'dan
Görüp alır mı ola – deyip,
Kara kurt gibi halkından,
Vuruşun yolunu daha bilmez,
Ölüp gider mi ola – deyip.
Vuruşup geri dönersem,
Karaltı kıldığım Çoro'dan
Gün nasıl olur ki?» – deyip,
Aklı yarım yamalak idi,
Sonunda usta olmamış

While Külçoro stood so,
His dear elder Semetey:
"The travail of doomsday —
From the swarming Hıtay
Will he meet and take it? – saying,
From that folk like black worms,
He knows not yet the way of battle,
Will he go and die? – saying.
If I fight and return,
Without the Çoro I made my shade,
What kind of day would dawn?» – saying,
His wit was but half-patched,
In the end unmastered still,

Toy deneyimsiz çocuk idi.
Başkaca ayırıp bu gece,
Yamaçlı Hıtay'a, Mançu'ya
Çocukluk edip bu çorom,
Ayırtıverirse kara gün,
Cana denk küheylana,
Genç çocuk binip gitmekte,
Babam Manas'ın ruhu,
Bir sana emanet!
Oynanacak Hıtay eli değil,
Oynanacak yer değil» –
Deyip, böylece, Semetey,
Kederlenip duramayıp,
Kaygılanıp ağlayıp durmuştu.
İnsanın bilemeyeceği hikmeti söyler:
«Çocuktan başka bu yerde
Ezelden yalnız kurumuş can,
Kaygı bedel olur mu,
Sığınıp yattığım belim yok,
Bel bağladığım bu yerde,
Belli Kırgız elim yok.
Kaygılanıp durmak fayda mı?
Kahrını dökse çok Hıtay
Kaçıp girecek orman yok,
Karaltı olacak yardımcı yok.

He was a raw, untested child.
Setting him apart this night,
Against the hillside Hıtay, the Manchu,
If this my çoro, acting the child,
Lets the black day cut him off,
On the courser worth a soul
The young child rides away,
Spirit of my father Manas,
To you alone entrusted!
The Hıtay land is no playground,
No place at all for play» –
Saying, thus, Semetey,
Grieving, unable to rest,
Stood weeping in his care.
He speaks wisdom no man can know:
«In this place, but for the child,
A soul long since withered alone,
Can sorrow serve as ransom?
I have no pass where I lie sheltered,
In this place where I set my trust,
I have no known Kırgız people.
What use to stand in sorrow?
Should the many Hıtay pour their wrath,
There is no forest to flee into,
No helper to stand as shade.

Sığınıp yattığım belim yok,
Dayanak kılıp oturduğum,
Çocuktan başka elim yok» –
Ecel yetip, gün bitip,
Deyip, böylece, Semetey,
Yedi yıldır damızlık kalan,
Yetkin yörük doru kısrağı,
Yılkıdan yakalayıverdi,
Güreşe güreşe ben ölürsem,
Perçemi ile kulağını,
Birlikte tutup koca yaratık
Yıkılmadan duran o kısrağı
Belli gökyeleli Manas'tan
Hediye kalan koca yaratık
Yıkılmadan duran o kısrağı
Ay toynağından çelmişti.
Kımıldatmadan tutup mert er, Belde kaldı dedirtme.
Başını kesip almıştı.
Gökten inmiş boz kese

I have no pass where I lie sheltered,
Where I sit making my prop,
I have no people but the child» –
Death arriving, days run out,
Saying, thus, Semetey,
Kept for breeding seven years,
The consummate swift bay mare,
He caught her from the herd,
If wrestling on and on I die,
Her forelock and her ear
Gripping both together, the great creature,
That mare that stood unfelled,
From famed grey-maned Manas
The great creature left as gift,
That mare that stood unfelled,
He tripped her by the moon-shaped hoof.
Holding her fast, the valiant man, Let none say he was left on the pass.
He cut and took her head.
The grey pouch come down from heaven,

Babası Manas'ın mirası,
Boynuna alıp kuşanıp,
Kaygılanıp Çoro çocuğa
Semetey durdu yalvarıp.
Duacı Bakay ağası
«Âmin!» – deyip, el açıp,
Çocuğa dua vermişti.
Çocuk olduğunu görmüştü,
Çarpışan düşmana girince
Çaresi ne kadar olur – deyip,
Manas'ın oğlu Semetey
Daha çok tasalanıp durmuştu.
O zaman Çoro şunu söyler,
«Vah ağam, ne dersin,
Kara Hıtay, Mançu yurdu,
Kaçmadan durup vuruşmadan,
Tasalanma, ağa, çocuğuna,
Benim gibi çocuğun

His father Manas's legacy,
Taking it on his neck, girding it,
In care for the Çoro child
Semetey stood pleading.
His praying elder Bakay,
«Amen!» – saying, palms spread wide,
Gave the child his blessing.
He had seen he was a child,
Entering against the clashing foe,
How much strength has he? – saying,
Semetey, son of Manas,
Stood fretting all the more.
Then the Çoro speaks this:
«Ah, my elder, what say you,
The black Hıtay, the Manchu land —
Not standing to fight, unfleeing —
Fret not, elder, for your child,
Of children like me

Nicesi size kurban!
Çarpışacağım Konurbay
Zorbalığı dağın dengi,
Ölüp kalırsam Kalça'dan
Alıp git kemiğimi
Bu Hıtay'a bırakmadan.
Dayandığın demir gibi,
Almambet oğlu Külçoro
Eceli yetip Kakan'dan
Gömülmeden kaldı dedirtme.
El çiğnenen büyük ova
Çölde kaldı dedirtme,
Eyer beli gibi dikleşen
Belimden tutup katlayıp git,
Surkoen'e yükleyip git.

Let many be your sacrifice!
Konurbay whom I shall fight —
His tyranny the match of mountains,
If I die and fall by Kalça,
Take my bones and go,
Leaving none to this Hıtay.
Like the iron you lean upon,
Külçoro, Almambet's son —
His death come from Kakan —
Let none say he lay unburied.
The great plain where folk are trampled —
Let none say he was left in the desert,
Steep like a saddle's spine —
Take me by the waist, fold me, and go,
Load me on Surkoen and go.

Mezarlı yere rastlarsan,
Bindiğimi adayıp kesip git!
Kemaline ermeden,
Kederli oğlum öldü – deyip,
Keñ-Kol'a kurulmuş bahtın yok
Geri dönülmez gerçek yurdu
Zavallı çocuk gördü – deyip,
Belli yere koyup git.
Beş Arkar yıldızı batıncaya dek
Beş kez yolunu emziren
Yiğit anam Kanıkey
Ak sütünü helal etsin – deyip,

If you come upon a place of graves,
Vow my mount, slaughter it, and go!
Before he reached his ripeness,
My sorrowful son died – saying,
You have no fortune set at Keñ-Kol,
The true land of no returning
The poor child saw it – saying,
Lay me in a known place and go.
Till the Five Arkar stars go down,
She who five times nursed me on the way,
My valiant mother Kanıkey —
May she bless her white milk to me – saying,

Kim razı buna,
Ağa, tasalanma yoldaş oğluna.
Benim gibisi katlanıp görmez mi!
Gün tükenip, su biterse,
Fitil topundan bela görürüz.
Atacığım Manas kollarsa,
Adımı Tanrı düzeltirse,
Kara kurt gibi kâfiri,
Han Konurbay bahadırı
Fırsatını bulursam Kalça'yı

Who would consent to this?
Elder, fret not for your comrade son.
Shall not one like me endure and see!
If days run out and water fails,
We shall meet bane from the fused cannon.
If my dear father Manas guards me,
If God sets my name aright,
The infidel like black worms,
The batyr Khan Konurbay —
If I find my chance at Kalça,

Kızıl kana boyarım,
Yere sererse ellerim Kalça'yı
Bu sözüme razı olun,
Hiç olmazsa Argın'ın
Hanlığını bana veriver.
Kul denen adım yok olsun,
Derleme başım düzelsin.
Boynu bükük adım yok olsun,
Denk olup adım düzelsin.
Kim razı buna,
Tasalanma benim gibi oğluna.
Bana tasalanıp duracak
Talas'a kurulmuş bahtın yok,
Ne zaman Manas oğlu idim?
Rahat yayılıp yattığın çağın yok.
Kakan'dan kaçıp yâd olan
Keñ-Kol'a kurulmuş bahtın yok, Zavallı
Almañ'ın oğlu idim.
Gerinip yattığın çağın yok.
Kaygılansa bu başka
Kadir gecesi gibi gece var mı,
Tanrı bilir çekişmeyi,
Bütün kunduz derisini

I shall dye him scarlet in blood,
If my hands lay Kalça on the earth,
Consent then to this word of mine:
At least of the Argın
Grant the khanship to me.
Let the name of slave be gone from me,
Let my foundling head be set aright.
Let my bowed-neck name be gone,
Let my name stand equal and aright.
Who would consent to this?
Fret not for a son like me.
To stand and fret for me —
You have no fortune set at Talas,
When was I ever Manas's son?
You have no hour to sprawl at ease.
An exile fled from Kakan —
You have no fortune set at Keñ-Kol, I was poor Almañ's son.
You have no hour to stretch and lie.
Were one to grieve, that is another thing,
Is there a night like the Night of Power?
God knows the striving,
The whole beaver pelt —

Yarısını dilip alıp,
Paça ağzına koyup,
Eskisi gibi gün var mı?
Çekişeceğin çok Hıtay,
Tasalanacak çağın yok.
Talas'a kurulmuş bahtın yok,
Kapışacağın Kakançın,
Kaygılanacak çağın yok.
Ağa, gökyeleli, ne dersin,
Eceli gelen kişi ölmez mi,
Her belanın başa yazılanı,
Sokmaz mı kazılan mezara,
Kader yetip, gün biterse,
Bunca âlemi
Yok eden kara yer,

Slicing away the half of it,
Setting it at the trouser-cuff,
Is there a day like the days of old?
The many Hıtay you shall strive with —
You have no hour for fretting.
You have no fortune set at Talas,
Kakançın that you shall grapple —
You have no hour for sorrow.
Elder, grey-maned one, what say you,
Does not he die whose hour has come?
Each bane that is written on the brow —
Does it not thrust one into the dug grave?
If fate arrives and days run out,
All this world —
The black earth that unmakes it,

Vah, ağa, tasalanma,
Ölüp kaldığım vakitte
Şölende gezer biriydim,
Ölmeden diri gezerken
Almambet Han'ın oğluydum.
Aşırı tasalanacak gibi,
Cefayı bunca çekecek gibi,
Gökyeleli ağa, sözümü dinle,
Daha çok tasalanacak gibi,
Belini pekçe kuşanan,
Seninle bir doğan,
O dünyaya göçen şir Manas
Gerçek belinden birlikte süzülen,
Yiğit anan Kanıkey
Aynı rahmi tepip çıkan,
Rastladık düşmana ovada,
Tasalanma benim gibi çocuğa.
Tanrı bilir Kalça'dan

Ah, elder, do not fret,
In the hour when I lie dead
I was one who walked at feasts,
While I walked alive, undead,
I was Almambet Khan's son.
As if to fret beyond all measure,
As if to bear so much torment,
Grey-maned elder, hear my word,
As if to fret still more —
He who girds his loins full hard,
Born one with you,
Shir Manas gone to that world,
Sprung together from the same true loins,
Your valiant mother Kanıkey,
Who kicked forth from the same womb —
We have met the foe upon the plain,
Fret not for a child like me.
God knows whether from Kalça

Ölmeden diri dönüşü.
Gel, ağacığım, elini – deyip,
Çevir beri boynunu – deyip, Kahırlı eri Konurbay
Ağası gökyeleli töreye
Nazlısı olan er deli
Yakasına el atıp,
Demin ki töre gökyelelinin
Düğmesini koparıp aldı şimdi.
Büyük ova gibi göğsünden
Hıçkırta hıçkırta derin koklayıp,
Hışırdata pekçe koklayıp,
Vuruştan geri gelinceye dek,
Ak nurlu yüzünü görünceye dek,
Esen kal» – deyip, koklayıp.
Ölümden geri dönmeyen.
Deyip, böylece, Külçoro
Kara yanak ak kamçıyı
Tutuverip çevirip,
Bulut gibi uçan Surkoen'i

One returns alive, undead.
Come, dear elder, your hand – saying,
Turn your neck this way – saying, The wrathful warrior Konurbay
To his elder, the grey-maned töre,
The wild warrior, his cherished one,
Laying hand upon his collar,
From the grey-maned töre of just now
He tore away a button now.
On his chest like a great plain,
Breathing him deep, sob upon sob,
Breathing him hard till it rustled,
Till I come back from the fight,
Till I see your white-lit face,
Fare you well» – saying, breathing him in.
He who turns not back from death.
Saying, thus, Külçoro
The white whip with the black cheek —
He gripped it and swung it round,
Surkoen who flies like a cloud —

Sağrısına çekiverip,
Tepeye çıktı ayrılıp,
Yiğitlik hâli görünüp,
Engebeye doğru ayrılıp,
Arslanlık yüzü görünüp.
Boy ölçüşecek düşmanı Çınmaçın,
Basışacağı Bakburçun,
Kapışacağı Kakançın,
Vuruşacağı Konurbay.
Karal-Döbö, taş meydan
Vuruşmaya çıkıverince
Çocuğu Tanrı korusun – deyip,
Dedesi Bakay ihtiyar ağlayıp.
Gören canın hepsi ağlayıp,
Elma gibi boynu uzayıp,
Gökten bulut bürünüp,
Çocuk ne olur ki – deyip,
Semetey'in başına
Altmış meşakkat bir gelip.
Düşüncesi dallanıp bölünüp,
Vuruşacağı Konurbay
Opol Dağı gibi görünüp.

He lashed it across his croup,
He climbed the crest, parting away,
The look of valor showing,
Parting toward the broken ground,
The lion's face showing.
His foe to measure strength: Çınmaçın,
His ground to trample: Bakburçun,
His match to grapple: Kakançın,
His foe to fight: Konurbay.
Karal-Döbö, the stony square —
When he rode out to the fight,
May God protect the child – saying,
His grandsire, aged Bakay, weeping.
Every soul who saw him weeping,
Necks craning like apples on the bough,
Clouds mantling from the sky,
What will become of the child? – saying,
Upon Semetey's head
Sixty travails came as one.
His thought branching and dividing,
Konurbay whom he must fight
Looming like Opol Mountain.

Boy ölçüşeceği Karagul

Büyüklüğü dağın dengi
Vuruşa gelip Külçoro
Ovada öldü dedirtme,
Çocuğu Tanrı korusun – deyip,
Semetey durdu bunu söyleyip,
İşte o zaman Külçoro
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir nice,
Gök arslan gibi atılan,
Düşman dendi mi hazırlanan,
Ecelden geri dönmeyen,
Kapçal dolusu sel gelse,
Kakan'ın yurdu denk gelse,

Karagul with whom he would measure strength,
His bigness the match of mountains,
Külçoro come to the fight —
Let none say he died on the plain,
May God protect the child – saying,
Semetey stood speaking this,
Then it was that Külçoro —
His valor a thing apart,
His prowess manifold,
Hurling like a grey lion,
Making ready at the word of foe,
Never turning back from fate,
Though a flood fill the gorge,
Though Kakan's whole land come against him,

Ölümden korkmayı aklına almaz,
Fazlasıyla yiğit Külçoro
Bindiği atı Sur olan,
Babası Almambet'inden.
Mızrak saplayıp er olan.
Karşısına benim gibisi varmayan,
Vuruşanı diri kalmayan.
Külçoro'nun hâli işte böyle,
Cenk pusatını kuşanıp,
Düşmanı gözleyip hazırlanıp,
Su gibi olan Sur atın
Çekip ağzını çevirmişti,
Kara-Moynok taş yara
Vuruşa çıkıp durmuştu.
Külçoro'nun hâli işte bu
Tutuşup gözü kızarıp,
Kahırlanıp somurtup,
Gök demir kaftanını kuşanıp
Sağ küreği geniş Çoro –
Oyrot'u bozacak şir Çoro.
İşte o zaman Külçoro
Meydana çıksa pehlivana

He gives no thought to fear of death,
Külçoro, brave beyond all measure,
He whose mount is the Sur,
From his father Almambet.
Made a man by driving the lance.
Whom none like me dares meet,
Who fights him stays not alive.
Such is the state of Külçoro:
Girding his gear of war,
Watching the foe, making ready,
The Sur horse fluid as water —
He drew and turned his mouth,
To the stone cliffs of Kara-Moynok
He rode out to the fight and stood.
Such is Külçoro's state:
Kindled, his eyes reddening,
Raging, glowering,
Girding his grey-iron kaftan,
The Çoro broad of right shoulder-blade –
The shir Çoro who will break the Oyrot.
Then it was that Külçoro,
If he rides out against the champion —

Tek başıma at koyup yetişsem – deyip,
Kahırlansa dimdik kesilip,

Düz yerden Hıtay görünse
Atışa girse görülmeye değer.
Tükeninceye dek vuruşsam – deyip.
Yukarı aşağı bakmadan,
Ölümden canını esirgemeden.
Çepeçevre bakınmadan,
Çetin pehlivan Kalça'dan
Kıl kadar canını esirgemeden.
Tepeye çıkıp gerinip,
Yöneleceği düşman nerede – deyip,
Baltaya usta, becerikli
Beri vuracakmış gibi sallanıp,

Let me charge alone and reach him – saying,
When wrath takes him, standing bolt upright,
Should Hıtay show on open ground,
His entering the fray is worth beholding.
Let me fight till all is spent – saying.
Looking neither up nor down,
Not sparing his life from death.
Not glancing all around,
From the grim champion Kalça
Not sparing his life a hair's breadth.
Climbing the crest and stretching tall,
Where is the foe to turn upon? – saying,
Master of the axe, deft-handed,
Swaying as if to strike this way,

Dimdik bakıp durmuştu.
Konurbay'ın pehlivanı,
Almambet oğlu Çoro'nun
Bütün boyu düğmeli,
Dolgun yüzünün hepsi
Tüktüükaman'ın oğlu.
Cenge yaraşır zırh donanımlı.
Tavrı başka görünüp,
Yoldaşlardan ayrılıp,
Meydana çıka varmıştı
Külçoro'nun hâli işte bu
Bunu böylece bırakalım,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Konurbay,
Ondan haber başlayalım.
Konurbay'ın kırk töresi,
Vuruşsa salacağı görülmeye değer.

Altı bin Hıtay, sayısız kalday
Tokuşker'in hâli işte böyle,
Ak sakallı Konurbay.
Pehlivanlarının hepsini,
Genciyle yaşlısını,
Hiçbirini komadan çağırıp.
Er Konurbay Kalça'nın
Yukarı çıksa desteği,
Aşağı inse dayanağı,
Karşıya çıksa karaltısı,
Baş gününden beri Kalça'nın
Yanı başındaki gölgesi.
Dövüşe hazırladığı
Konurbay Han'ın kırk töresi, İşte o zaman pehlivanı,

Beecin'den çıkma koca yaratık,
Kapıştığının canını komayan,
Vuruşanı sağ kalmayan,
Bir kabanın etine
Bir yiyişte doymayan,

He stood gazing bolt upright.
Konurbay's champion —
Of Almambet's son the Çoro —
His whole frame set with buttons,
All of his full face —
The son of Tüktüükaman.
Fitted in armor meet for war.
His manner showing otherwise,
Parting from his comrades,
He had come out upon the field.
Such is Külçoro's state —
Let us leave this so awhile,
Cotton-sashed, wide-booted,
Konurbay, khan of Keçil —
Let us take up word of him.
Konurbay's forty töre,
When he fights, his onslaught is worth beholding.
Six thousand Hıtay, kaldays past counting
Such is the state of Tokuşker,
White-bearded Konurbay.
All of his champions,
The young of them and old,
Calling all, leaving out none.
Of warrior Konurbay Kalça:
His support when he climbs up,
His prop when he goes down,
His shade when he goes out to face,
Since Kalça's earliest day
The shadow at his side.
The one he made ready for combat —
Khan Konurbay's forty töre, Then it was his champion,

A great creature sprung from Beecin,
Sparing no life of those he grapples,
Who fights him stays not whole,
On one boar's flesh
Unsated at a single feeding,

Demirden urgan ağını,
Dümdüz hançer kolçağını
Cümle törenin sağlamı,
İnsandan öte kuruntusu,
Tükenesicenin hâli işte böyle,
Bu, Beecin'in devi,
Savaşın has sahibi.
Bu doğduğu zaman
Toyuna doksan kestiren,
Tokuşker diye ad koyan.
Büyüklüğü dağın dengi,
Çok insan gelse yutacak gibi.
Kırk törenin kıymetlisi,
Hepsinin bahadırı,
Dileyerek çıktı savaşa,
Tokuşker denen bahadırın.
Tüyü dökülmüş akbaba gibi çatık,
Görünüşü soğuk bu çokça,
Alıcı kartal gibi kurulup.
Koca çizmenin tabanı
Altı karış bir seremiş,
Kapıştı mı canı hiç komadan
Kırgın kılan ermiş,
Boz alaca kaftan giydirmiş,
Boz küheylan katır bindirmiş,
Burut'a bozgun salayım deyip,
Onu da birlikte yürütmüş.

His net of iron rope,
His straight dagger vambrace —
Stoutest of all the töre,
His pride beyond a man's,
Such is the accursed one's state,
This is the giant of Beecin,
War's own true master.
When this one was born
They slaughtered ninety for his feast,
They gave the name Tokuşker.
His bigness the match of mountains,
As if to swallow crowds who come.
The prized one of the forty töre,
The batyr of them all,
He went to war of his own wishing,
Of the batyr named Tokuşker —
Scowling like a molted vulture,
His look exceeding cold,
Perched like a hunting eagle.
The sole of his huge boot
Was six spans and a stretch,
When he grapples, sparing no life at all,
He was a man who deals slaughter,
They dressed him in a grey-pied kaftan,
They mounted him on a grey courser mule,
Saying, let me loose rout upon the Burut,
He set him marching with the rest.

Katıra binip mızrak alıp,
Kını yok kılıç bağlanıp,
Meydana çıkıvermesi.
İşte o zaman Konurbay
Cübbesini giydirip,
Katırdan yörüğü bindirip,
Konurbay'ın kırk töresi
Geçit resmine koyması.
Konurbay'ın tutuvermesi,
Tokşuker'in hâli işte böyle –
Yatan it gibi kaşı var,

Mounting the mule, taking the lance,
A sword without sheath bound on,
Behold him riding out on the field.
Then it was that Konurbay
Dressed him in his robe,
Mounted him on the swiftest of mules,
Konurbay's forty töre —
He set them on parade.
Behold Konurbay's taking hold,
Such is the state of Tokşuker –
He has brows like a crouching dog,

Koca kazan gibi başı var.
Büyüklüğü dağın dengi,
Kapışmaya girse Çoro'yu
Atıyla birlikte yutacak gibi.
Perişan edip canı bırakan,
Kahırlanıp yumruklasa
Deveyi yara yumruklayan.
Karşısına insan gelmeyen,
Yüzleşip kişi yenmeyen.
Gayreti yüksek, zehri güçlü.
Sataşanı dümdüz eder.
Ev gibi çomağı ele alan,
Serin yerde yatıran,
Kaynayıp duran Beecin'den,
Kastını dikmiş elinden,
Kapışmada güçlü olsun deyip,
Hazineden baktırılan.
Tokuşker diye adı var,
Beecin'den çıkma heybetli,
Ay baltasını kuşanıp,
Oçogor yayı, sırlı oku
Sağ yanına bağlanıp,
Yel estiren bulut gibi,
Kahrı yüzüne vurup.
Rast gelen esen olmaz – deyip, Deyip,
böylece, Konurbay,
Yöneldiği diri kalmaz – deyip, Kırk
töremin en becerikli
Cenge yaraşır donanan,
Pehlivanından Konurbay

He has a head like a huge cauldron.
His bigness the match of mountains,
Should he enter the grapple, the Çoro —
As if to swallow him, horse and all.
Leaving the soul in ruin,
Should he rage and strike with fists,
He punches camels into wounds.
No man comes out to face him,
No one meets and bests him.
His zeal is high, his venom strong.
He flattens all who harry him.
Taking up a cudgel big as a house,
Laying men to rest in the cool ground,
From seething Beecin,
From the land where he set his malice,
Saying, let him be strong in the grapple,
Fed and kept from the treasury.
Tokuşker is his name,
A grand one sprung from Beecin,
Girding his moon-axe,
The Oçogor bow, the lacquered arrow
Bound at his right side,
Like a cloud that drives the wind,
Wrath struck upon his face.
Who meets him fares not well – saying,
Saying, thus, Konurbay,
Whom he turns on stays not alive – saying,
Of my forty töre the deftest —
Arrayed as befits war,
From among his champions Konurbay

Tokuşker'i seçip koşmuş.
İşte o zaman Tokuşker
Benim gibiden başka hâli var,
Yöneldiğini olduğu gibi,
Çiğ çiğ yiyecek hırsı var.
Dilersen o denli itibarı var,
Düşman yanına seğirtip,
Gelmiş meğer heybetli.

Chose and harnessed Tokuşker.
Then it was that Tokuşker —
His state is other than the likes of me,
Whatever he turns upon, just as it is,
He lusts to eat it raw.
And such esteem he has, if you will,
Hastening to the foe's side,
The grand one, it seems, had come.

Dağ gibi olan boz katır,
Aşığına vurup haykırıp,
Katırın ağzını çevirmişti,
Er Konurbay Kalça'nın
Çok sözünü dinleyip durmuştu.
O zaman Kalça bunu söyleyip,
Kişinin görmediği hileyi söyleyip:
«Yüzleşirse mızrak uzatıver,
Beylerini perişan ediver,
Vuruşu katı salıver,
Almambet oğlu Çoro'yu
Hemen bağlayıp alıver.
Cengi enine boyuna düşün,
Kene kadar canını koma,
Elini ayağını bağlayıp gel,
Yeniden yurdunu bul – deyip,
O kan kusasıca çocuğu,
Beri yana sürüp gel.
Durmadan dibe çöküver,
Diri kalmadan ölüver.
Ölmeden diri sen gelirsen,
Kendi sataşan Burut'a
Kişinin görmediği meşakkati sal».
Er Konurbay bunu söyleyip,
«Gözcüsünü yakalayıp gel,
Töresiyle Çoro'sunu,
Komadan birini sürüp gel!»
Pehlivanların sağlamı,
Mızraklının yiğidi,

The grey mule big as a mountain —
Striking its hock, crying out,
He turned the mule's mouth round,
To warrior Konurbay Kalça's
Many words he stood and listened.
Then Kalça spoke this,
Speaking guile no man has seen:
«If he faces you, thrust the lance,
Bring their beys to ruin,
Loose the fight full hard,
Almambet's son, the Çoro —
Bind him and take him at once.
Think the battle through and through,
Spare not a life so much as a tick's,
Come with his hands and feet bound,
Find your homeland once again – saying,
That child — may he vomit blood —
Drive him over to this side.
Sink to the depths without delay,
Die rather than stay alive.
If you come back alive, undead,
Upon the Burut who himself gave harry
Loose travail no man has seen».
Warrior Konurbay spoke this:
«Come with their scout caught fast,
Their töre and their Çoro both,
Leave none — drive one and come!»
Stoutest of the champions,
Bravest of the lancers,

Akıllı canın merdi,
Tokuşker sen git deyip,
Topluluğundan ayırıp gönderdi.
Kırk töreden atlanıp
Görsen gövdesi ayrılıp,
Huyu soğuk o pehlivan
Opol Dağı gibi görünüp,
Katırına kamçı vurup,
Kır düzün büyük meydanından,

Most valiant of the clever souls,
Saying, Tokuşker, you go,
He parted him from the host and sent him.
Mounted from among the forty töre,
See his bulk parting away,
That champion cold of temper
Looming like Opol Mountain,
Laying the whip to his mule,
From the great field of the level steppe,

Taş yarlı geniş vadiden,
Katır ile coşup,
Vuruşa çıka gelmişti.
Ölçüsüz uzun mızrağının
Dümdüzmüş çevresi.
Dalgalanıp geçse bu kula,
Dağ dayanak veremez,
Yüreği düşmeden benim gibisi,
Durup bakıp göremez.
Kara tepe, taş meydan,
Vuruşa çıktı bağırıp,
Erkeksen gel – deyip,
Çın çın edip aldırmaz,
İhtiyarın Bakay, Semetey,
Topunla birden saldırsan,
Durmadan hepiniz öldünüz – deyip.
Sahiden saplasa ölmedi,
Kahrım geldi, dikildim,
Sataşmadan komam birinize,
Mızraklayıp deşip, baş alıp,
Kıyamet salarım hâlinize».
Tokuşker durdu kabararak,
Külçoro'ya söylenerek,
Meydana çıkan pehlivanı,
Külçoro görüverdi şimdi:
«Diri kalırsam kazancım var,
Bu kuldan ölürsem imanım var.
Taş meydandan bağırıp,
Atışmayı bolca salayım,
Meydana çıkan zorlu ile
Bir kapışıp kalayım.
Çarpışmam Beecin yönüydü –
Dilediğim işte buydu» –

Deyip, böylece, Külçoro,
Surkoen'e bir vurup,
Sırlı kargıyı ele alıp,
Mızrak uzattı bağırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,

From the wide vale of stony cliffs,
Surging onward with the mule,
He came riding out to the fight.
Of his lance long past measure
The round was smooth and straight.
Should he pass billowing, this slave —
No mountain can give stay,
One like me, heart unfallen,
Cannot stand, look, and behold him.
The black hill, the stony square,
He rode out shouting to the fight,
If you are a man, come – saying,
Ringing shrill, he pays no heed,
Your elder Bakay, Semetey,
Though you charge all in one mass,
You all are dead men, every one – saying.
Though truly he stabbed, he did not die,
My wrath is up, I stand fixed,
I shall leave none of you unharried,
Lancing, gutting, taking heads,
I shall loose doomsday on your state».
Tokuşker stood swelling proud,
Muttering at Külçoro,
The champion come out on the field —
Külçoro caught sight of him now:
«If I stay alive, mine is the gain,
If I die by this slave, mine is the faith.
Shouting from the stony square,
Let me loose the fray in plenty,
With the mighty one come on the field
Let me grapple once for all.
My battle was toward Beecin –
This was the very thing I wished» –

Saying, thus, Külçoro,
Striking Surkoen once,
Taking the lacquered lance in hand,
He thrust the lance out shouting,
Crying the war-cry «Manas!»,

Almambet oğlu er Çoro,
Şay'ın kolladığı şir Çoro,
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde pehlivanı,
Vurup gelip geçmişti.
Göbeğin beri yanı – deyip,
Denk gelirse sırlı kargı
Ciğerine yetsin – deyip,
Ölçüp gözleyip mızrak alıp,
Keskin Çoro yetişmişti,
Yetiştiği yerde pehlivanı,
Vurup gelip geçmişti.
Kaşım gözüm demedi hiç,
Vuruştan pehlivan ölmedi hiç.
Katırına kamçı vurup,
Külçoro'nun sapladığı mızrağı
Topuğuna denk saymadan.
Sinek kadar görmedi hiç.
Hızla saplasa da ölmedi hiç,
Karaltı kadar görmedi hiç.
Külçoro geri dönünceye dek,
Çocuk toparlanıp dönünceye dek,
Katırına kamçı vurup,
Kahırlı mızrağı pekçe uzatıp,
Yamacıyla bağırıp,
«Möndü!» diye uran çağırıp,
«Kakan!» diye uran çağırıp,
Çam gibi mızrağının
Ne kadarmış çevikliği.
Katırına kamçı vurup,
Kahırlı mızrağı pekçe uzatıp,

Warrior Çoro, Almambet's son,
The shir Çoro whom Şay protects,
He arrived before the arrow,
And where he reached the champion,
He struck him and swept past.
This side of the navel – saying,
If the lacquered lance strikes true,
Let it reach his liver – saying,
Measuring, sighting, couching the lance,
The keen Çoro arrived,
And where he reached the champion,
He struck him and swept past.
He said not once "my brow, my eye,"
The champion died not from the blow.
Laying the whip to his mule,
The lance Külçoro drove in
He reckoned no more than a heel-tap.
He minded it no more than a fly.
Though driven hard, he did not die,
He minded it no more than a shadow.
Till Külçoro wheeled around,
Till the child regathered and turned,
Laying the whip to his mule,
Thrusting the wrathful lance full hard,
Roaring from the hillside,
Crying the war-cry «Möndü!»,
Crying the war-cry «Kakan!»,
Of his lance tall as a pine —
How great its nimbleness!
Laying the whip to his mule,
Thrusting the wrathful lance full hard,

Gayretinden kâfirin,
Yer yarılıp gümbürdeyip,
Tunç kargı uzatıp gürleyip.
Yetişip bağlayacakmış gibi,
Meydana çıkan çocuğa
Yetişip mızrak salmıştı,
Hışmı değip sırlı kargı,

From the infidel's fierce zeal
The earth split and thundered,
Thrusting the bronze lance, roaring.
As if to overtake and bind him,
At the child come out on the field
He closed and loosed the lance,
The lacquered lance struck with his fury,

Tokşuker saldı büyük hüner.
Esirgemeden mızrak sapladığında
Kahrı katı başlattı,
Kulan misali Sur attan
Düşecek gibi eyledi.
Aklı gidip yitip,
Eğilip düşüp doğrulup,
Kuvveti gidip yitip,
Düşe düşe doğrulup,
Üzengiden ayak kayıp,
Eyerden ardı fırlayıp,
Pehlivanı başka ermiş,
Kahır salmış Çoro'ya
Hazırlanıp sapladığı çağmış.
Saplamasından şir Çoro
Pehlivana nasıl yıkılsın,
Tunç sarılı mızrağı
Paramparça olup kırıldı.
Pehlivanın saplayışı hoyrat,
Yolu belli büyük saplayış,
Otağ gibi ak bulut
Mızraktan uçup savrulup,
Hızlanıp pehlivan değdirmiş,
Güç ile mızrak vurduğunda,
Çocuk yapılı Çoro'yu
Bahadırlığı bu denli,
Sapladığı yerde katırı
Dizine dek yere gömüldü.
Katırı çıkıp dönünceye dek,
Er Konurbay'ın önüne
Tokşuker denen dönünceye dek,
Kulu Tanrı sana versin – deyip,

Tokşuker loosed his great craft.
When he drove the lance unsparing,
He began his wrath full hard,
From the Sur horse like a kulan
He made him near to falling.
His wits went and were lost,
Bending, falling, righting again,
His strength went and was lost,
Falling and falling, righting again,
His foot slipping from the stirrup,
His seat flung from the saddle,
The champion was a man apart,
Loosing wrath upon the Çoro,
It was the hour he stabbed full ready.
From his stabbing, the shir Çoro —
How should he fall before the champion?
The bronze-wound lance
Shattered all to splinters.
Brutal is the champion's stab,
A great stab, its path well known,
A white cloud like a pavilion
Flew scattering off the lance,
Speeding, the champion struck home,
When he drove the lance with power,
The Çoro built like a child —
Such was his valor's measure,
Where he stabbed, his mule
Sank to its knees in the earth.
Till his mule climbed out and turned,
Before warrior Konurbay,
Till the one called Tokşuker returned,
May God give you His slave – saying,

Arkar misali Sur atın
Çekip ağzını çevirmişti,
Kendini toparlayıp Külçoro,
Pehlivana mızrak uzatmıştı.
Şöyle böyle deyince,
Açıp gözü yumunca,

The Sur horse like an arkar —
He drew and turned his mouth,
Gathering himself, Külçoro
Thrust his lance at the champion.
While one said this and that,
While an eye opened and shut,

Yetkin bahadır Külçoro,
Ucu çelik sırlı kargı,
Vuruşa böylesi yaraşır,
Almambet oğlu Külçoro
Mızrak uzattı atılıp.
Yörüğün ağzını çevirdi şimdi,
Gürleterek mızrağı
Tokşuker'e uzattı şimdi.
O meydanın ortasından,
Oktan önce yetişmişti.
Yetiştiği yerde pehlivanı,
Kalmuk eyerinin kaşı – deyip,

Tam yüreğin başı – deyip,
Ciğerle bağrın hizası – deyip,
Ne denli kâfir olsa da,
Öleceği yeri işte bu – deyip.
Alıp mızrak vurmuştu.
Bu tuhaflığı kim bilmiş,
Kan akıtıp, can kıyıp,
Vuruşu kılan büyük hengâme.
Yetişip vurup geçtiğinde
Katıra binmiş pehlivanın
Eyerinden ardı gidip,
Üzengiden ayak gidip,
Katırı yeleden tutamayıp,
Hıtay'ın dar üzengisine
Yeniden ayak sokamayıp,
Sarkaç olup sallanıp,
O pehlivan böylece durmuştu.
Sağ yanında çocuğun
Okluk başta olmak üzere karışık
Altınlanmış can kesesi,
Usta sanatkâr Bölökbay

Cenge yaraşır işlemiş.
Sağ elinde çocuğun,
Altın yanaklı ay balta,
Deniz gibiymiş Külçoro,

The consummate batyr Külçoro,
The lacquered lance steel-tipped,
Such a one befits the fight,
Külçoro, Almambet's son,
Hurling, thrust the lance.
He turned the courser's mouth just now,
Thundering, the lance
He thrust at Tokşuker now.
From the middle of that field
He arrived before the arrow.
And where he reached the champion,
The pommel of his Kalmuk saddle –
saying,
The very crown of the heart – saying,
The line of liver and of breast – saying,
However great an infidel,
Here is the place where he shall die – saying.
He couched the lance and struck.
Who has known so strange a thing —
Spilling blood and slaying souls,
The great tumult that makes the fight.
When he closed and struck and passed,
Of the champion mounted on the mule
His seat went from the saddle,
His foot went from the stirrup,
He could not grip the mule's mane,
Into the narrow Hıtay stirrup
He could not set his foot again,
Swinging like a pendulum,
So that champion hung and stayed.
At the child's right side,
Quiver first among the rest,
His gilded pouch for the soul —
The master craftsman Bölökbay

Had worked it meet for war.
In the child's right hand,
The moon-axe with golden cheeks,
Külçoro was like the sea,

Sallanıp pehlivan dururken
Aklını toplatıp dinlendirmeden,
Şahbaz Çoro'n yetişmişti,
Şakağın beri yüzü – deyip,
Babası Almam'dan kalma keskin çelik,
Bıyığın alt kıyısı – deyip,
Emanet cana üstün mülk,
Şaklayanın tam yeri – deyip, Kınından sıyırıp aldı şimdi.
Nişanlayıp balta savururs am,
Kudurmuş kulu yedim – deyip,
Çatal küreğin dibi deyip,

Ay baltayı ele almıştı,
Açtığı gözü yummadan,
Çekinip bakıp durmadan,
Altın yanaklı ay baltayı
Apaçık kavrayıp çevirdi,
Yerinden oynamayan şir Çoro,
Dağ gibi olan canavar,
Kaçacağı sıra hışırdayıp,
Çift elle çekiverdi.
Pehlivanlarına bağırıp,
Gök demirden tolga,
Paramparça olup çatırdayıp,
Gök alevlenip tütüp,
Ay balta fena yetişmişti,
Çat çat şakırtısına
Ay balta katı geçmişti.
Zavallı kadın Kanıkey
Vuruşa varan, zâr ağlayıp,
Velveleli savaşa
Bilerek varan, arınıp,
Almambet'in Coykuma'sı
Savursa gücü seksen dört,
Kara bahtlı yıkılasıcanın,
Savurduğu yanı yanan ateş.
Sıkışık cana güç gelirse,
Gerçek muradı yoldaşı,

While the champion hung there swaying,
Giving him no rest to gather wits,
Your gallant Çoro arrived,
This near side of the temple – saying,
Keen steel left from his father Almam,
The lower rim of the mustache – saying,
A prize beyond the loaned-out soul,
The very place where it cracks – saying, He stripped it from its sheath just now.
If I aim and swing the axe,
I have devoured the rabid slave – saying,
The base of the forked shoulder-blade – saying,
He took the moon-axe in his hand,
Not shutting the eye he had opened,
Not pausing to look in fear,
The moon-axe with golden cheeks —
He gripped it plain and swung it round,
The shir Çoro who yields no ground,
The monster big as a mountain,
Rustling at the moment of his flight,
He hauled with both his hands.
Shouting to his champions,
The helm of grey iron
Cracked and shattered all to shards,
Blue flame kindled and smoked,
The moon-axe landed cruelly,
At its crack-crack clatter —
The moon-axe bit clean through.
The poor woman Kanıkey,
For him who goes to battle, weeping sore,
To the tumultuous war
Who goes with knowledge, purified —
Almambet's Coykuma:
Swung, its force is eighty-four,
Of the black-fated one, doomed to fall,
The side it strikes is burning fire.
If strain besets the hard-pressed soul,
Its true desire is its comrade,

Gerçekten düşmana gelince
Sinek kadar canın yoldaşı.

Haykırıp kından çıkarılsa,
Kan içmeden boş dönmeyen.
Kana iyice doymazsa,
Yeniden kına girmeyen.
Altı kez su verilmiş çelikti,
Zorlu darlık yerlere
Yaraşan mülk idi.
Dönüp bakmadan er Çoro
Oykuma ile salmıştı.
Gövdesi var, başı yok,
Boz katırın üstünden
Gösterişli pehlivan Tokuşker
Yıkılıp yatakalmıştı.
Tokuşker'in öldüğünü
Dağ gibi Kalça görmüştü.
Gördüğü yerde Konurbay,
Sayısız kalday'ını çağırıp.
Feryadı baş yarıp,
Kahrolasıca Kalça'nın
Haykırışı taş yarıp,
Kahrı katı başlattı.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Bunun hepsini Konurbay,
Kudurmuşun hâli işte böyle,
Kırıp geçiriverdi.
Mançulara başka söyleyip,
Başkaca dişini sırıtıp,
Ateş gibi kaynayıp, göz alevlenip,
Aşırıymış Konurbay,
Kan içiciliği sahiden tutup.
Mızrakçıdan becerikliniz çıksın,
Çaresi tam sağlamınız çıksın!
Mızrağı üstün keskininiz çıksın,

Çare bulucu sağlamınız çıksın.

And truly, when it comes to foes,
Comrade of the life worth but a fly.

Drawn from the sheath with a cry,
It turns not back unblooded.
If not well sated with blood,
It enters not the sheath again.
It was steel six times tempered,
For places of grim strait
It was a fitting prize.
Without a backward glance, warrior Çoro
Struck home with Oykuma.
A trunk there is, no head —
From off the grey mule's back
The showy champion Tokuşker
Toppled and lay where he fell.
That Tokuşker was dead
Kalça big as a mountain saw.
Where he saw it, Konurbay
Called his kaldays past counting.
His wailing splitting heads,
Of the accursed Kalça
The outcry splitting stone,
He began his wrath full hard.
Six thousand Hıtay, kaldays past counting,
All of these Konurbay —
Such is the rabid one's state —
He smashed them through and through.
Speaking otherwise to the Manchus,
Baring his teeth another way,
Seething like fire, eyes aflame,
Konurbay was past all measure,
His blood-drinking truly seized him.
Let your deftest of lancers come forth,
Let your stoutest of resource come forth!
Let your keenest, supreme of lance, come forth,
Let your stout remedy-finder come forth.

Hazine beslemesi büyük pehlivan,

Tokuşker öldü demesi,
Cibek, Mançu hanınız, öl,
Rast gelen pehlivan hepiniz ölün!» Tek birini hiç komadan,
Bütün pehlivanlar birleşip,
Tokuşker gibi er idin,
Tokuşker öldü çocuğun elinden,
Bozukmuş görülen düş,
Kaynaşan Hıtay yurdu,
Asırda var mı bu iş!
Teke tek büyük meydan,
Meydana çıkılacak bu vadiye
Kötünüz kalıp, çürüğünüz çıksın,

Mızrakçıdan iyice,
Atanızın mezarı, kırk töre,
Dönülmez başka gece indi,
Vuruşta ölüp büyük pehlivan,
Baksana meşakkatli gün indi.
Ben Konurbay olalı,
Han ününü alalı,
Asra kırgın salalı,
Yoldaşından ayrılıp,
Yolda Kalça kalmamış.
Akıncılar, yiğitler,
Rastlayan esen kalmamış.
Altmış caysañ, kırk töre,
Dediğim işte bu, bilin,
Alın, pehlivanlar, sözümü tutun.
Nåranız taş yarıp,
Hep birden mızrak uzatın,
Bu hunharın soyunu
Birini komadan kırın.
Sönmedi Manas'ın han adı,
Öldükçe azıp çoğalan,

Tutuşup yanan Manas'ın âdeti.

The great champion fed from the treasury —
To say "Tokuşker is dead" —
Cibek, your Manchu khan, die,
Champions who meet him, die you all!»
Leaving not a single one,
All the champions joining as one,
You were a man like Tokuşker,
Tokuşker died at the hand of the child,
The dream that was seen was ill,
The swarming Hıtay land,
Was ever such a thing in an age!
Man to man, the great field,
To this vale where one rides out —
Let your bad ones stay, your rotten be cast out,
The best among the lancers,
Your fathers' grave, you forty töre,
Another night of no return has fallen,
The great champion dead in the fight,
Look — a day of travail has come down.
Since I have been Konurbay,
Since I took a khan's renown,
Since I loosed slaughter on the age,
Parted from his comrade,
Kalça was never left on the road.
Raiders, brave young men,
None who met him stayed unscathed.
Sixty caysañ, forty töre,
What I say is this — know it,
Take it, champions, hold my word.
Your battle-roar splitting stone,
Thrust your lances all as one,
This butcher's seed —
Cut them down, leaving not one.
Manas's khan-name is not quenched,
The more they die, the more they swell and spread —
Kindling and burning is Manas's custom.

Tükendikçe tüten,
Dibinden tütüp güçlenen,

Tükenesicenin âdeti.
Zavallı can bundan sıkışmış,
Yıkılanı kovup kaçar gibi,

Vuruşun yolu işte bundan.
Güçlenmiş meğer Burut yurdu,
Güçlenip mızrak uzatın,
Güçlendirmeden kırıp salın.
Teke tek o yetime
Meydana çıkıverin.
Kötünüz kalıp, işe yararınız var,

Cılızınız kalıp, güçlünüz var.

Hantalınız kalıp, becerikliniz var,

Büyük pehlivandan sağlamınız var!»

Deyip, böylece, Konurbay,
Kahrı katı başlattı.
Kalday'ların töresi
Kahırlanıp gümbürdeyip,
Yutup ediverdi.
Algara'nın ağzını
Çevirip durur Konurbay,
Her davul dümbelek,
Vurup durur Konurbay.
Bakılmaz kahırlı cin işini

Kılıp durur Konurbay.
Baş zırhı ok geçmez,
Eteğini tutup çekiştirip,
Koca Algara yörüğü
Boyun köküne dövüp,
Mançularına bağırıp,
Pehlivanlarını çağırıp,

Smoking on as it burns away,
Smoking from the root and growing strong —
Such is the accursed one's custom.
The poor soul is pressed by this,
As if chasing the fallen in flight,

From this comes the way of the fight.
The Burut land, it seems, has grown strong,
Grow strong and thrust your lances,
Cut them down before they strengthen.
Man to man against that orphan,
Ride out upon the field.
Your bad may stay — you have your able ones,
Your weak may stay — you have your strong.
Your clumsy may stay — you have your deft,
After the great champion, you have your stout!»
Saying, thus, Konurbay
Began his wrath full hard.
The töre of the kaldays,
Raging and thundering,
Swallowed it all down.
Algara's mouth —
Konurbay keeps turning it,
Every drum and kettledrum —
Konurbay keeps beating them.
The wrathful demon's work none dare behold —
Konurbay keeps working it.
His head-armor arrow-proof,
Gripping and tugging at its skirt,
The great courser Algara —
Beating at the root of his neck,
Shouting to his Manchus,
Calling his champions,

Altın yakalı cübbe,
Yanı başındaki yoldaşı
Sayısı hayli bir nice.
Yer sarsılıp titriyor,
Keçil'in hanı, geniş çizmeli,
Kurumlanan büyük töre,
Pehlivana salıp hengâme,
Karat'ın ağzını çevirmişti,
Karısını kara basmış gibi,
Hazine ganimetini saçar gibi,

The robe with golden collar,
The comrades at his side —
Their number many and manifold.
The earth is quaking, trembling,
The khan of Keçil, wide-booted,
The great töre swollen with pride,
Loosing tumult on the champion,
He turned Karat's mouth around,
As if a nightmare pressed his wife,
As if scattering the treasury's spoils,

Heybesindeki ganimeti saçar gibi,

Dizgin çekip silkinip,
Coşup azan er Kalça
Hesapsızca çırpınıp.
Aybaltası, pusatı
Bilekte, kalçada hazır durur.
Tütün doldurup bu domuz
Altın kaplı kart çubuğa.
Duman salıp bağırıp,
Tükenmiş kara Mançuları
Hiçbirini bırakmadan çağırıp,
Kalça hiç esirgemedi kendini,
Alöke oğlu Konurbay
«Dövüşmeye sen varıver» – deyip,
Boz doru ata bindirip,
Pehlivana söyleyiverdi.
Kızıl kamçı Şıpşaydar,
Onun yaman oğlu Orokbaş,
Söyleyecek sözü var.
Babasını Manas öldürmüştü,
O pehlivan oğullarında
Dinmez bir öç vardı.
Pehlivanın halini sorarsan,
Bir başka doğmuş, taşta büyümüş. O er meydanına çıkınca
İnsandan başkaydı o pehlivan,
Kulan izleyip, yaban büyümüş.

As if scattering the spoils from his saddlebag,
Pulling the reins, shaking himself,
The warrior Kalça, raging and wild,
Thrashing about without measure.
His moon-axe and his weapons
Stand ready at wrist and hip.
This swine stuffed tobacco
Into his old gold-plated pipe.
Blowing smoke and shouting,
The worn-out black Manchus —
Summoning every last one of them,
Kalça spared himself not at all,
Konurbay, son of Alöke,
«Go you forth to fight» – saying,
Mounting him on a grey-bay horse,
He spoke thus to the champion.
Şıpşaydar of the crimson whip,
His fierce son Orokbaş,
He has words to speak.
Manas had slain his father,
In those champion sons
There lived an unquenchable vengeance.
If you ask of the champion's state,
Born apart, raised on stone. When he came out to the field of battle
That champion was other than human,
Tracking wild asses, grown up wild.

Tutuştuğunu dümdüz eder.
Gözü göl çukuru kadar,
Görünen canı emecek gibi.
Boğa boyunlu, buğra butlu,
Çekişeni kurutup mahveden.

Çıplak bileğinin kası
Buğranın kalın beli gibi.
Mızrakta usta, en yaman,
Konurbay'ın önünden,
Kırk törenin yanından
Er meydanına koşup çıktı o.
Tunç pullu kaftan giyip,
Yel yetişmez küheylana binip,
O meydanın kıyısında
Han kolçağını takınıp,
Boz ipeğe bürünüp,

Belalı, kahrolası,
Düşman deyince hazırlanıp.
Erler içinde iri, azman biriymiş,
Yirmi altısına yeni basmış,
Orok'un halini sorarsan
Yeni yetiştiği çağıymış.
Eni kalın, boyu kısa,
Huyu insandan başka,
Yaklaşma pehlivana, uzağa kaç.

Saldırışı yaban domuzu gibi,
Haykırışı domuzun,
Kızıl pus koparan yel gibi.
Özenle kaftanı giydirip,
Geniş kaftanı giydirip,
Geniş kaftanın eteğini
Yayvanca yere değdirip.
Heybeti yüce dağa benzer,
İki burun deliği
Bozkırda bitmiş kovuğa benzer,
O kahrolası pehlivan,

Whatever he grapples he flattens.
His eyes big as a lake's hollow,
As if to suck the soul of all he sees.
Bull-necked, haunched like a bull camel,
Withering and destroying all who contend with him.
The muscle of his bare wrist
Like the thick waist of a bull camel.
Master of the lance, fiercest of all,
From before Konurbay,
From beside the forty töre,
He ran forth to the field of battle.
Donning a kaftan of bronze scales,
Mounting a courser the wind cannot catch,
At the edge of that field
Fastening on the khan's armguard,
Wrapping himself in grey silk,

The baleful, the accursed one,
Making ready at the word of a foe.
Among men he was huge, a monster,
Just turned twenty-six,
If you ask of Orok's state,
It was the season of his first ripening.
Broad of girth, short of stature,
His nature other than human,
Come not near the champion — flee far away.
His charge like a wild boar's,
His bellow a swine's,
Like a wind that tears up crimson haze.
They dressed him with care in the kaftan,
Dressed him in the wide kaftan,
The hem of the wide kaftan
Trailing broadly on the ground.
His majesty like a lofty mountain,
His two nostrils
Like hollows formed on the steppe,
That accursed champion

Er meydanına çıkıverdi.
Yüreği buz, kahrı güçlü,
Heybeti üstün, zehri güçlü,
Her kul onu bir görse
«Öldüm» deyip candan umut keser.
O er meydanına çıkınca,
Gönüller çöküp bölündü,
Almambet oğlu Külçoro
Bir çocuk gibi göründü.
Yüz yüze gelip durdular,
Mızrağı sıkı tutup vuruştular,
İki yiğit birbirini
Alt edemeden durdular,
Gece gündüz altı gün
Durup dinlenmeden vuruştular.

Came out to the field of battle.
His heart ice, his wrath mighty,
His presence supreme, his venom strong,
Should any mortal see him once,
«I am dead» he says, despairing of life.
When he came out to the field,
Hearts sank and were riven,
Külçoro, son of Almambet,
Seemed but a child beside him.
Face to face they stood,
Gripping their lances tight they fought,
The two braves, neither one
Could overcome the other,
Six days, night and day,
Without pause or rest they fought.

Karşı karşıya durdular,
Tüfek atıp, yay çekip,
Ezişerek vuruştular.
Kırlara dikilip durdular,
Yer verip durdu bahadırlar,
Yandan yana mızraklaştılar,
Böyle yapıp da onmadılar,
Mızraktan ecel gelmedi.
Mızrağı fırlatıp attılar,
Aybaltayla vuruştular,
Sapları ellerinde kaldı,
Çetin bir boğuşma oldu şimdi.
Silahtan çare olmayınca
Yaka yakaya tutuştular,
Kanıkey'in verdiği ak hançeri
Denk gelen yere daldırdılar,
Tulparın ayağı büküldü,
Bakanlar candan umut kesti,
Yer oyulup toz oldu,
Bakan kullar şaşa kaldı,
İşte böylece durdulardı.
Almambet oğlu Külçoro
Kahırlanıp davrandı,

They stood against each other,
Firing muskets, drawing bows,
They fought, grinding each other down.
They stood planted on the steppes,
The batyrs gave ground and stood,
From side to side they lanced each other,
Yet doing so they gained nothing,
Death came not from the lance.
They hurled their lances away,
They fought with moon-axes,
The hafts were left in their hands,
Now a grim grappling began.
When weapons brought no remedy,
They seized each other collar to collar,
The white dagger Kanıkey had given
They plunged wherever it might land,
The tulpar's legs buckled,
Onlookers despaired of their lives,
The earth was gouged to dust,
The watching mortals stood amazed,
Thus indeed they stood.
Külçoro, son of Almambet,
Roused himself in wrath,

Çocuk kaygıya düşünce
Gaipten bir akıl bulundu.
Seyredip duran insanın
Gönlü fazlasıyla açıldı.
İtişip sürdükleri kara yer
Ocak çukuru gibi kazıldı.
Göğe toprak saçıldı,
Durmak bilmeden dövüştüler,
Günler dolusu böyle vuruştular.
Serçe uçmaz geniş vadiden,
Düşman kurtulmaz mızraktan,
Er kurtulmaz bu çocuktan.
Almambet oğlu Külçoro
Haykırınca ayrı seçilip,
Kırılan Hıtay'ın gözüne
Kırk bin ordu gibi göründü.

When the boy fell into care,
A counsel came from the unseen.
The people watching on —
Their hearts were greatly gladdened.
The black earth they churned in struggle
Was dug out like a hearth-pit.
Soil was flung to the sky,
Knowing no pause they battled,
For days on end they fought so.
No sparrow flies from the wide valley,
No foe escapes the lance,
No warrior escapes this boy.
Külçoro, son of Almambet,
When he cried out, stood apart from all,
To the eyes of the broken Hıtay
He seemed an army forty thousand strong.

Zırh giyince ayrı seçilir,
Dikkat edene o gözü pek
Bambaşka bir surette görünür.
Bölökbay'ın yaptığı sırlı mızrak
Karanlıkta uzatılınca,
Düşmana karşı vurulunca,
Kor közü gibi görünürdü.
Gerinip bir yumruk vursa,

Denk gelen zavallının
Ucundan kanı dökülürdü.
O yapılmış sırlı mızrağı
Doğrultup kavradı şimdi,
Altında tulpar Surkoyon,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Mızrağı çevirip uzatınca,
Şıpşaydar oğlu Orok'a
Yüz yüze geldiği anda,
Orok'a mızrak uzatınca,
Hiç canını esirgemeden,
Haykırıp mızrak uzatınca,

Clad in armor he stands apart,
To one who looks closely, that bold one
Appears in a wholly different guise.
The lacquered lance that Bölökbay made,
When thrust out in the dark,
When struck against the foe,
Would gleam like a burning coal.
Should he stretch and strike one blow of his fist,
The wretch it chanced to meet —
From where it landed blood would spill.
That well-wrought lacquered lance
He leveled now and gripped,
Beneath him the tulpar Surkoyon,
Lashing the whip right and left,
Spurring to right and left,
When he wheeled and thrust the lance,
At Orok, son of Şıpşaydar,
The instant they came face to face,
When he thrust his lance at Orok,
Sparing his life not at all,
Crying out as he thrust the lance,

Külçoro'nun hali şöyleydi:
Karşısına kul çıkamazdı,
Yönelip düşmana saldırdı mı,
Yenmeden asla kalmazdı.
Heybetliye korku salmadan durmazdı,
Savaş için doğmuş bu yamana
Kement çevirecek kimse kalmamıştı.
Her yanı denkti, kusursuzdu,
Pirlerin koruduğu aslandı.
Tedbiri tam, zehri güçlü,
Bahadır Alman bozkurttan
Kendi gibi doğmuş bir erdi.
Işıldayan kızıl bir kordu,
İnsandan başka bir yamandı,
Yedi tümen orduya el salan,
Çelikten atılmış bir oktu.
Kulak duyup göz görmüş,
Yaratılmış kullar içinde

Such was Külçoro's state:
No mortal could stand before him,
Once he turned and charged the foe,
He never failed to conquer.
He never ceased to strike fear in the mighty,
To this fierce one born for war
None remained who could swing a lasso.
Every part of him was matched, flawless,
He was a lion guarded by the pirs.
Full of foresight, strong of venom,
Of the batyr Alman, that grey wolf,
He was a warrior born his very like.
He was a glowing crimson ember,
A fierce one other than human,
Laying hands upon seven tümen of troops,
He was an arrow cast of steel.
Of all that ear has heard and eye has seen,
Among created mortals

Bunun gibi bir yiğit yoktu.
Sırta çıkıp geldiğinde
Yiğidin halini sorarsan:
Mızrağı pekiştirip eline alıp,
Pehlivanı gözleyip durduğunda,
Var gücünü toplayıp o gözü pek
Haykırıp mızrak uzatınca,
Yer sarsılıp uğultu koptu,
Göğü yaran bir çığlık koptu,
Dinmek bilmez bir ulu
Aç nara, gulgule koptu.
«Çiğneyip Hıtay gider» – deyip,

Bu Kalça'nın yanında
Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden.
«Hıtay kana boyanır» – deyip,
Bahadırlarını çağırıp,
Sağa sola bakınmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden,

There was no brave the like of him.
When he came up onto the ridge,
If you ask the state of the brave:
Taking his lance firm in hand,
As he stood watching the champion,
Gathering all his strength, that bold one,
Crying out as he thrust the lance,
The earth shook, a roar broke out,
A scream broke out that split the sky,
An unending, mighty
Hungry war-cry, a clamor broke out.
«He will trample the Hıtay and go» – saying,
At this Kalça's side,
Without a glance around him,
Sparing his life not at all.
«The Hıtay will be dyed in blood» – saying, Summoning his batyrs,
Looking neither right nor left,
Sparing his life not a hair's breadth,

Surkoyon'a kamçı vurup,
Orok'a Çoro yetişti şimdi.
Dökme zırh takımının,
Kuşatıp saran demirin
Açık duran yeri bu – deyip,
«Şuraya saplarsam bu kulu
Ecelinden önce yerim» – deyip.

Kırıp geçip bırakıverdi.
Genç yaşta usta Külçoro
Ölçüsünü gözlemiş meğer.
Oktan önce yetişmişti,
Orok'u tam göğsünden
Yetişip vurup geçmişti,
Çift kaburga kemiği
Kırılıp fırlayıp çıktı şimdi.
Baksan yürek, can, ciğer
Yarılıp gitti şimdi.
Densizin dili bağlandı,
At üstünden o Orok
Gürleyerek uçup gitti.
Gök akbaba gibi dönüp,
Orok attan düşünce
Altı bin Hıtay, sayısız kalday, «Kuşatıp saldırın» – deyip,

Ak sakallı Konurbay,
Hilecilerin en yamanı,
Güçbela toparlandı, domuz vay.
Pehlivanlara bağırıp,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Çocuğu sağ komadan
«Basın üstüne» – diye çağırıp.
Mercan düğme, inci taş,
Konurbay'ın yanında
Dung-dungların hanı da karışık.
Taşlı Kalça hanı var,
Pehlivanlarının hepsi var.
Pehlivanını toplayıp bağırıp,

Lashing Surkoyon with the whip,
Now Çoro caught up with Orok.
Of his suit of cast armor,
Of the iron girding him about,
Here is the place left bare – saying,
«If I stab this mortal there,
I shall devour him before his fated hour» – saying.
He smashed through and let fly.
Külçoro, master though young in years,
Had marked his measure, it seems.
He had arrived before the arrow,
Orok, full in the chest —
He reached him, struck, and drove through,
A pair of his rib bones
Broke and burst out now.
Look — heart, life, and liver
Were split asunder now.
The insolent one's tongue was tied,
From horseback that Orok
Went flying with a thunderous crash.
Wheeling like a grey vulture,
When Orok fell from his horse,
Six thousand Hıtay, countless kalday,
«Surround him and attack» – saying,

White-bearded Konurbay,
Fiercest of all deceivers,
Barely gathered himself — oh, the swine!
Shouting to his champions,
Six thousand Hıtay, countless kalday,
Not to leave the boy alive,
«Fall upon him» – crying out.
Coral buttons, pearl stones,
At Konurbay's side
The khan of the Dung-dungs mingled too.
There is Kalça the stone-decked khan,
All his champions are there.
Gathering his champions, shouting,

Yürüyüşünden toz kopup,
Kahrolası Kalça'nın
Sesinden can çıkıp.
Kahrı Kalça başlattı,
Pehlivanı pek telaşlandı,
Nice yaman ihtiyarı,
Kırk törenin hepsi
Meraklanıp gürültü kopardı,
Konurbay'ın hali şöyleydi:
Mızrak, kılıç, zırh alıp,
Mançuları telaşa verip,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulan kovsa kaçırmaz,
Çölde koşsa solumaz,
Taşta koşsa azmaz,
Opol Dağı gibi büyük Kara at,
Sağa sola sürüp,
Kırıp geçirecekmiş gibi
Nice canı telaşa verip.
Heybetlenip han Kalça
Algara'nın başını çevirmişti,
Pehlivanlarına bağırıp,

Dust rising from their march,
From the accursed Kalça's
Voice, souls fled in fright.
Kalça began the fury,
His champions grew fretful indeed,
Many a fierce elder,
All of the forty töre
Grew anxious and raised an uproar,
Such was Konurbay's state:
Taking lance, sword, and armor,
Throwing the Manchus into alarm,
Sparse of tail, scant of mane,
Chasing a wild ass, never lets it flee,
Running the desert, never pants,
Running on stone, never falters,
The great Black horse, big as Mount Opol,
Driving it right and left,
As if to smash through all,
Throwing many a soul into alarm.
Khan Kalça, swelling with menace,
Had turned Algara's head about,
Shouting to his champions,

Bahadırlarını çağırıp,
Mançusunu sürüp telaşlandırıp,

Oynaklayan Karat'a
Yeri oydurup kazdırıp.
Altın halkalı sırlı çubuk,
O ağanın halini sorarsan,
Alaçık çadır gibi iri Kalça.
Mançusunu toplamış,
Ayakta koca çizme kabarık,
Mançuyu, Solon'u bir araya devşirip
Büyük kargaşa salmış.
«Er meydanına gelen Külçoro
Eksiksiz, yaman bir ermiş.
Yedi kapılı Beecin'i
Tek başına kıracak ermiş.

Summoning his batyrs,
Driving his Manchus, stirring them to alarm,
Beneath the prancing Karat
Making him gouge and dig the earth.
A lacquered pipe with rings of gold,
If you ask that lord's state:
Kalça huge as an alaçık tent.
He has gathered his Manchus,
On his feet great boots puffed wide,
Mustering Manchu and Solon together,
He has loosed a great turmoil.
«This Külçoro come to the field of battle
Is a complete and fearsome warrior.
Seven-gated Beecin —
He is a warrior to break it single-handed.

Hep birden basmazsanız,
O yanasıcanın soyunu
Susturup yok etmezseniz,
Derin hendeğini kazıp bozar,
Çarpışıp ordunu bozar.
Topunu çözüp paramparça eder,

Bu çocuk görülmedik iş açar.
Her yanı denkmiş, kusursuzmuş,
Babası kaçkın Almambet
Kendinden aşkın evlat doğurtmuş.
Şimdi halkım, sözümü dinle,
Vadili yere toz salan,
Dik bakana kan kusturan,
Hem beceriklimiş, hem aslanmış,
Kemendi denk atıverin,
Gücü kuvveti tam çocuğu

Tutuşup hiçbir kul yenemez,
Diri yakalayıverin.
Kara yeleli bir bozkurtmuş.
Sürün halkım, basıp geçin,
Bütün yerini hiç komadan,
Yere basıp çiğneyip geçin.
Vuruşmaya gücünüz yetmezse,
Doğmamış gibi yok oluverin,
Dosdoğru Hıtay, çok Mançu,
Biriniz kalmadan ölüverin.

Bu körpe çocuk Çoro,
Gerçek kırgının sahibiymiş,
Semetey'in gerçek deviymiş.
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir hayli.
Ölmezse Hıtay, görürsün,
O asil Almambet'inin
Ardında kalıp doğmuştur,
Sağ kalırsa Beecin'e
Amansız bir gulgule salar.

If you do not fall on him all at once,
That cursed one's seed —
If you do not silence and destroy it,
He will dig up and wreck your deep trench,
He will battle and break your army.
He will strip your cannon and smash them to bits,
This boy will work deeds never seen.
Every part of him matched, flawless,
His father, the runaway Almambet,
Has begotten a son who exceeds himself.
Now, my people, heed my word,
He who casts dust over the valleyed land,
Who makes the defiant vomit blood,
Skillful he is, and a lion too, Cast your lassos true,
The boy whose strength and power are whole —
No mortal can grapple and defeat him,
Take him alive.
He is a black-maned grey wolf.
Charge, my people, trample him down,
Leaving no ground of his untouched,
Tread him into the earth and pass over.
If your strength fails you in the fight,
Vanish as though never born,
Steadfast Hıtay, many Manchu,
Die to the last man of you.

This tender boy Çoro
Is the true master of slaughter,
He is Semetey's true giant.
His prowess is beyond compare,
His valor is a great deal indeed.
If he does not die, Hıtay, you will see,
Of that noble Almambet —
He was born and left behind him,
If he lives, upon Beecin
He will loose a merciless clamor.

Yamaçtaki Tırgoot obanı,
Şehrini bölüp gider.
Erginleşmeden, büyümeden,
Yetime kargaşa salalım,
Fırsat vermeden bağlayıverelim.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Dört yandan mızrak saplayalım,
Ayağa kaldırmadan bağlayalım,
Gökten pus ayrılmıyor,
Atışını iyice güçlendirirse
Can bırakacak gibi değil o haram.

Gücünüz yetmez olursa,
Pehlivanım, hep birden ölün.
Taş kuşanmış tazın ölsün,
Cepken giymiş güçlün ölsün.
Ovada, halkım, ölün,
O kartal oğlu yamanı
Çepeçevre kuşatıverin,
Yaklaşıp attan düşürün,
«Sürün halkım, sürün» – deyip,
Gövdesinde bin can olsa da,
Komadan ezip geçin,
Çepeçevre sarıverin,
Çocuğu sersemletip,
Diri yakalayıverin.
Kırk urgan boyu büyük zindana,

Huyu böyle olan çocuğu

Diri diri götürüp atın.
O kudurmuş Kakan zavallısından
Nice eski öcü alıverin.
Geri kalana mızrak uzatın,
Yangın sönmüş gibi edin.
Dört bir yandan basıp geçin,

Kara yakalı Tagılık
Bu sözüme uyuverin.

Your Tirgoot camp on the hillside,
He will carve up your city and go.
Before he matures, before he grows,
Let us loose havoc on the orphan,
Let us bind him before he has his chance.
Six thousand Hıtay, countless kalday,
Let us drive lances in from four sides,
Let us bind him before he can rise,
The haze does not part from the sky,
If he strengthens his shooting more,
That unclean one looks to leave no soul alive.
If your strength proves too little,
My champions, die all together.
Let your stone-girded hounds die,
Let your jerkin-clad strong ones die.
Die on the plain, my people,
That fierce son of the eagle —
Surround him all about,
Close in and bring him off his horse,
«Charge, my people, charge» – saying,
Though his body held a thousand lives,
Crush him utterly and pass on,
Encircle him all about,
Stun the boy,
And take him alive.
Into the great dungeon forty rope-lengths deep,
A boy whose nature is such as this —

Carry him off and cast him in alive.
On that rabid wretch of Kakan
Take many an ancient vengeance.
Thrust lances at all who remain,
Make it as though the fire had gone out.
Fall on him from all four sides and pass over,
Black-collared Tagılık,
Obey this word of mine.

Akla uymaz han olursanız,
Hepten benim elimden ölün.»
Deyip o zaman Konurbay,
Boru, zurna çaldırıp,
Yer bozulup söküldü,
«Gergedana yükü vurun,
Sonunda bizi onmaz eder,
Asla bizi sağ komaz.
Şamatalı kâfirin
Dönüp saldırır, malı alır, Konurbay'ın hali şöyleydi:
«Tutuşup duran Hıtay» – deyip,

Durup bakılacak gibi değil,
Hanınıza el kaldırır.
Kapkanın ağzını kocaman eder,
Dağ bile karşı duramaz.

Kahrolası bu yetim
Taştun'un başını kana boyar.» Yürüyüp
Kalça dönüp,
Deyip böylece Konurbay,
Gücü kudreti tam sözü söyleyip,
Kahrı şiddetle salmış,
«Basıp geçin» – diye söz edip, Altı bin
Hıtay, sayısız kalday,
Konurbay'ın sözü şaka mı,
Konurbay'ın sözü iki mi – deyip,
Baş sallayacak yüz mü var halkta, Kulan gibi kulak yatırıp,
Konurbay sözü saldı şimdi,
Kudurmuşun hali şöyleydi:
Savaşta vurulan davulbaz,
Sesini duysan uzağa kaç.
Çevresi kalınlığı üç kulaç,
Fil derisiyle kaplanmış,
Sesini duysan ırağa kaç.
Kendisi fil derisinden,
Düşmana vurulsa çınlayıp,

If you prove khans who heed no reason,
Then die, every one, at my own hand.»
So saying then, Konurbay,
Having horn and zurna sounded,
The earth was churned and torn up,
«Load the burdens on the rhinoceros,
In the end he will leave us past mending,
He will never leave us alive.
That clamorous infidel —
He wheels, attacks, and seizes the herds,
Such was Konurbay's state:
«The Hıtay stand locked in battle» – saying,
This is no time to stand and stare,
He will raise his hand against your khan.
He will stretch the trap's jaws gaping wide,
Even a mountain cannot stand against him.
This accursed orphan
Will dye Taştun's head in blood.»
Marching, Kalça wheeling about,
So saying, Konurbay,
Speaking words full of strength and power,
Loosed his fury with violence,
«Trample them down» – so speaking, Six thousand Hıtay, countless kalday,
Is Konurbay's word a jest?
Is Konurbay's word said twice? – saying,
Dare the people even shake their heads?
Laying back their ears like wild asses,
Konurbay loosed his word now,
Such was the rabid one's state:
The war-drum beaten in battle —
Hear its voice and flee afar.
Its rim three fathoms thick around,
Covered over with elephant hide,
Hear its voice and flee far off.
Itself made of elephant hide,
Struck against the foe it rings,

Yerinden göçüverir düpedüz,
Bütün Beecin'in yamacı.
Düşman yönelip bassa,
Yolu açık Kalça'nın,

Davranırsa pehlivanı vurur.

Şaşarız, bilmeyiz, gerçekse,
Şöyle böyle damların
Yıkılıp çıkar param parçası.
Davulbaz şiddetle vuruldu,
Nice törenin hepsi ulu.
Mızrak uzatıp haykırıp,
Yöneldiklerinde bunlar
«Beecin!» diye savaş narası atıp.
Bunu görüp dayanamadan,
En önde Konurbay,
Ala Dağ gibi görünüp.
Kendi kendine sövünüp,
Coşup taşan Kalça'ya,
Keçil'in hanı o domuzun,
Haykırsa yürek yarılıp,
Ak sakallı Konurbay,
Hoplayıp zıplayan koca Karat
Kasırga gibi yeri savurup.
Bastığı yeri çukur gibi çökertip,
Alöke oğlu Konurbay,
Kır sakallı koca Mançu,
Göğe savurtup koşturup,
Konurbay'ın sesini duyunca
Duracak kul kalmamış,
Dolup taşan Mançusunu
Kavut gibi savurup sürmüş.
Kaynaşan Hıtaylar
Haykırıp mızrak uzatmış,

Değerli eri Konurbay,
Görsen hali şuydu:
Ok geçmez gök zırh,

And clean uproots from its place
The whole hillside of Beecin.
Should the foe turn and press in,
Kalça's road stands open,

If he bestirs himself, he strikes down champions.
We marvel, we know not — if it be true,
Roofs of every sort
Come crashing down in shattered bits.
The war-drum was beaten with violence,
Many a töre, all of them grand.
Thrusting lances, crying out,
When these turned to the charge,
Raising the war-cry «Beecin!»
Seeing this, unable to hold back,
At the very front Konurbay,
Looming like the Ala Mountain.
Cursing to himself,
At Kalça surging over the brim,
The khan of Keçil, that swine —
When he bellows, hearts split open,
White-bearded Konurbay,
Great Karat, leaping and bounding,
Whirling up the earth like a hurricane.
Caving in like pits the ground he trod,
Konurbay, son of Alöke,
The grizzle-bearded old Manchu,
Galloping, flinging dust to the sky,
At the sound of Konurbay's voice
No mortal remained who could stand still,
His Manchus, brimming over,
He drove and scattered like parched meal.
The swarming Hıtay
Cried out and thrust their lances,

Konurbay, the prized warrior —
Could you see him, such was his state:
Grey armor no arrow pierces,

Eteği geniş, pek sağlam zırh,
Gök zırh kaftana bürünüp,
Görsen böyleydi Konurbay,
Gök kaplan gibi atılıp.
Gevherden düğmesi yumruk kadar,
Gücü kuvveti tam o heybetli.

Görsen hali işte böyleydi.
Kalça'nın kudretine
Aziz can dayanıp duramaz.
Konurbay'ın yiğitliği,
Kahırlanıp bağırsa,
Yer yarılıp sarsılır,
Kalça'nın kudretinden
Dağ bozulup sarsılır,
Gören gönül bölünüp,
Atıldığında Konurbay
Gök girdaplı buz gibi görünüp,
Çocuğa doğru yönelip,
Hepsi pehlivan kırk kalday,
Yiğidin başı sallanıp,
Çocuğa doğru yönelip.
Değerli eri koca töre,
Cihanı bilen büyük töre,
Yaptığı halka yarar töre.
Becerikli doğmuş Kalça kulu
Saldırıp mızrak uzattı,
Yığınla basıp at saldı,
Hücumu Kalça tez başlattı.
Mızraklısı önünde,
Aslanları yanında,
Kılıçlıları önünde,
Yamanları yanında,
Konurbay'ın halini görünce
«Sağ kalırım» demesin ahali,
Öylece kendisi yutar sizi,
Konurbay'ın yanından
Kanatlı karga bile kurtulamaz.
Gürleyip akan seli gör,

Armor wide-skirted, wondrous stout,
Wrapped in the grey-armored kaftan,
Could you see him, so was Konurbay,
Springing like a grey tiger.
His jewel buttons big as fists,
That majestic one full of strength and power.
Could you see him, thus indeed he was.
Against Kalça's might
No dear soul can stand and endure.
Konurbay's valor —
Should he roar in wrath,
The earth splits and shudders,
From Kalça's might
Mountains crumble and shudder,
Hearts that see him are riven,
When Konurbay hurls himself forward,
Looming like blue-whirlpooled ice,
Turning straight for the boy,
Forty kalday, champions all,
The brave one's head swaying,
Turning straight for the boy.
The prized warrior, the great töre,
The great töre who knows the world,
The töre whose deeds serve his people.
That deft-born mortal Kalça
Charged and thrust his lance,
Pressed in with the mass, loosed his horse,
Kalça began the onslaught swiftly.
His lancers before him,
His lions at his side,
His swordsmen before him,
His fierce ones at his side,
Seeing Konurbay's state,
Let no folk say «I shall stay alive»,
Just so will he swallow you whole,
From Konurbay's side
Not even the winged crow escapes.
Behold the flood that roars in spate,

Hızlanan Kalça eri gör.

Kahırla ses saldığında
Kanyon bile yankı veremez,
Kahrolası Kalça'yı
Tutuşup hiçbir kul yenemez.
Ok geçmez kaftanı var,
Ok yetişmez atı var.
Sataşanı perişan eden,
Yiğitliği, aslanlığı
Ay-âlemde eşi hiç yok.
Altmış Hıtay, sayısız kalday,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Fitilli tüfek patlatıp, ordu basıp,

Az değil, pek bol basıp,
Mızrak başları değişip,
İnsan başları sürtüşüp,
Kılıç uçları parıldayıp,
Sayısızca basıp geçti şimdi.
Kocamış Bakay ağanın
Gönlüne sığmaz nice kaygı,
Görüp duran er Bakay'ın
Gözünün yaşı on dere oldu.
Kaygıya dalıp bölündü,
Kocamışken Bakay'dan
Kan karışık sıcak yaş
Yüzünden dere dere döküldü.
«Kaderim yetmişse öleyim,
Ölmez kalırsam ben Bakay,
Gözbebeğim yalnız Çoro'ya
Arka olup durayım.
Mızraklaşıp saf bozup,
Ecelim yetmişse ben Bakay,
Bu Kakan'dan oka uçup,
Fitilli tüfek değerse öleyim,
Kahrolası canı vereyim.
Kurban edip kanımı

Behold the warrior Kalça gathering speed.

When he casts his voice in wrath,
Even the canyon cannot echo back,
The accursed Kalça —
No mortal can grapple and defeat him.
He has a kaftan no arrow pierces,
He has a horse no arrow overtakes.
He who lays low all who provoke him,
His valor, his lion's heart —
In all the moonlit world he has no peer.
Sixty Hıtay, countless kalday,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
Firing matchlock muskets, armies pressing in,
Not few, but pressing in abundance,
Lance-heads trading blows,
Men's heads grinding together,
Sword-points glittering,
Countless they trampled through now.
The aged elder Bakay —
Cares too many for his heart to hold,
Warrior Bakay, watching on,
His tears became ten streams.
He sank into care, was riven,
From Bakay in his old age,
Hot tears mingled with blood
Poured down his face in streams.
«If my fate has come, let me die,
If I, Bakay, remain undying,
For Çoro, apple of my eye, alone,
Let me stand at his back.
Trading lances, breaking ranks,
If my hour has come, I, Bakay,
Felled by an arrow from this Kakan,
If a matchlock ball strikes me, let me die,
Let me give up this accursed life.
Offering my blood in sacrifice,

Külçorom uğruna dökeyim.
Kocamışken kan esirgeyip,
Hangi murada ereyim.
Sakalım kuğu gibi akken,
Seferim yakınken daha,
Alöke oğlu Konurbay,
Bununla ben kendim
Bir kez yüzleşip gideyim.
Güreşi güçlü tutayım,
Heyula Kalça kul ile
Gümbür gümbür çarpışayım.
Boğuşmayı bolca edeyim,
Alöke oğlu Konurbay,
Bir kapışıp kalayım.
Denen söze uyayım,
Azabı bolca salayım,
Kurbanı olduğum yetimi
Ayırıp kurtarayım.»

Çay alınan Kara Dağ,
Bakay'ın aştığı dağdı,
Alöke oğlu Konurbay'ın
Yanında yürüttüğü orduydu.
Akına çıkıp çatıştılar,
«Tevekkel!» diye bağırıp,
Kargaşa tozunda kaldılar,
Duramayıp ulu Bakay,
Kuzgun gibi gözünü kızartıp,
Asil Bakay ağanız,
Ak sakalını savurup.
Kökçolok'u doğrultup eyerleyip,
Külçoro için ürperip,
Kaygı bilmez aslandı,
Savaş fendini pek bilmezdi o. «O usta mızrakçıdan
Çoro'yu Tanrı esirgesin»,
Deyip böylece ulu Bakay,
Altındaki Kökçolok'un,

Let me shed it for my Külçoro's sake.
Hoarding my blood in old age,
What wish would I attain?
While my beard is white as a swan,
While my last journey is yet near,
Konurbay, son of Alöke —
With him, I myself,
Let me face him once and go.
Let me wrestle him with all my strength,
With that monstrous mortal Kalça
Let me clash with thunderous din.
Let me grapple long and full,
Konurbay, son of Alöke —
Let me close with him once for all.
Let me heed the word that was spoken,
Let me deal out torment in plenty,
The orphan for whom I'd give my life —
Let me part him from the foe and save him.»
Kara Dağ, where the tea was taken,
Was the mountain that Bakay crossed,
And Konurbay son of Alöke's
Army was what marched at his side.
They rode out raiding and clashed,
Shouting «Tevekkel!» as one,
They were lost in the dust of turmoil,
Unable to hold back, great Bakay,
Reddening his eyes like a raven,
Your noble elder Bakay,
His white beard streaming.
Righting and saddling Kökçolok,
Trembling for Külçoro's sake,
He was a lion who knew no care,
Yet knew little of war's cunning. «From that master lancer
May God preserve Çoro»,
So saying, great Bakay,
Of Kökçolok beneath him

Göğüs kayışını uzatıp,
Kuskununu kısaltıp,
Tokasıyla o zavallının

Letting out the breast-strap,
Shortening the crupper,
With the buckle, that poor beast's

Kolanını sıkı çekip,
Gök ala kalkanı ele alıp,
Gök mızrağı uzatıp ele alıp,
Kocamışlığıyla Bakay'ın,
Altında Çolok atı var,
Bir sefer değil, er Bakay'da
Beş gazaya yetecek güç var.
Namlı Bakay ağan, o aslan,
Külçoro'nun uğruna
Mançuyla paralaşıp
Temaşa kurduğu yer orası.
Eksiksiz Bakay ağası,
Bakay hanın aslanlığına
Kocamışken bile bir bak.
Ergin Bakay ağacığın,
İnce kuşağı bele sarıp,
Yeri kaplayan Hıtay'a
Tek başına girip el salıp,
Ak kemeri bele kuşanıp,
Binlerce tümen Hıtay'a,
Kocasa da er Bakay'ın
Hangi hünerini söyleyelim.
İşte o zaman ulu Bakay,
Kaplan Bakay ağacığın,
Rahvan gidip gürleyerek,
Kökçolok'u oynatıp,
Denk geleni yere serip,
Elin kurdu ağacığın,
İnişte er mızraklayıp,
Denk gelince ağacığın,
Hıtayların pehlivanından
İkisini birden mızraklayıp.
Usta Bakay değil mi,
Düşmanın her halini bilen,
Becerikli Bakay değil mi.

Girth he drew up tight,
Taking up the grey-dappled shield,
Reaching out and taking the grey lance,
For all Bakay's old age,
Beneath him is his horse Çolok,
Not for one campaign — in warrior Bakay
There is strength enough for five holy wars.
Your famed elder Bakay, that lion,
For Külçoro's sake
Tearing at the Manchu —
That is the place he made his spectacle.
The elder Bakay, lacking nothing,
At khan Bakay's lion-heart
Look — even in his old age.
Your ripe dear elder Bakay,
Winding the slender sash about his waist,
Into the Hıtay who covered the earth
Plunging alone, laying hands on them,
Girding the white belt about his waist,
Against thousands of tümen of Hıtay —
Though he has aged, of warrior Bakay
Which of his feats shall we tell?
Then it was that great Bakay,
Your dear tiger elder Bakay,
Going at an amble, thundering,
Making Kökçolok prance,
Laying low whoever he met,
Your dear elder, wolf of his people,
Lancing warriors on the downslope,
When your dear elder met them,
Of the Hıtay champions
He lanced two at a single stroke.
Is it not master Bakay,
Who knows the foe's every state,
Is it not deft Bakay?

Ağası Bakay, sultan er,
Boğazdan yana bağırıp,
Altı bin Hıtay'ı, kalday'ı

The elder Bakay, a sultan of warriors,
Shouting toward the gorge,
Six thousand Hıtay and kalday

Sürüp savuruyor.
Derken çok geçmedi,
Ay sancak, kızıl tuğ,
Haykırışla kopan gürültü,
Yamaç yanına baksan,
Koca Buurul ile heybetlenip,
Babası cömert Manas'ın
Tıpkı kendisi gibi kurulup,
Kutlu boz kemeri
Haykırıp beline dolamış,
Manas'tan kalan Akolpok'u
Üstüne bastırıp giymiş.

He drives and scatters.
Then, not long after,
Moon banner, crimson standard,
Uproar bursting with the war-cries,
Look toward the hillside —
Grand upon great Buurul,
Like his father, bounteous Manas,
Seated just as he once sat,
The blessed grey belt
He has wound about his waist with a cry,
The Akolpok left from Manas
He has pressed down upon himself and donned.

Narası kulak sağır edip,
Naralı çarpışmaya
Semetey girivermiş.
Çarpıştığı pehlivan seksen dört,
Çarpıştığı yan kızıl alev.
Buurul'u şahlandırıp,
Düşman içinde oynatıp,
Yiğidin yöneldiğinde,
Beşer altışar yere serip.
Çevresine bakmadan,
Düşman kurdu er Semen,
Hiç mi hiç canını esirgemeden.
Kim görmüş böyle işi,
Uçsuz kırda Konurbay
Teke tek çıkıp durdu,
Teke tek kendisi vuruştu.
Semetey kırgın salmıştı,
Kırlardan Külçoro girivermişti. Çaresi yaman domuz vay,
Yetişip savaş saldığında,
Yer dumanlanıp toz oldu,

His war-cry deafening the ear,
Into the roaring fray
Semetey has plunged.
The champions he fought: eighty-four,
The flank he fought on: crimson flame.
Making Buurul rear,
Making him dance amid the foe,
When the brave one turned to charge,
He laid them low by fives and sixes.
Without a glance around him,
Warrior Semen, wolf to the foe,
Sparing his life not one whit.
Who has seen such a deed?
On the endless steppe Konurbay
Came out for single combat and stood,
In single combat he himself fought.
Semetey had loosed the slaughter,
From the steppes Külçoro had plunged in.
The swine, sore-pressed for remedy — woe!
When he arrived and loosed the battle,
The earth smoked and turned to dust,

Binlerce tümen ordu oldu.
There came to be thousands of tümen of troops.

Az değil, pek çok oldu,
Kara-Kol'u boylayıp,
Kara Dağ'ı yakalayıp,
Yer yarılan çığlık koptu,
Azışıp durdular,
Yedi gün durmadan vuruştular.

Not few, they were very many,
Ranging down the Kara-Kol,
Seizing hold of Kara Dağ,
A scream broke out that split the earth,
They raged on and on,
Seven days without pause they fought.

Dilese hangi murat kalır,
Kartalların sağken
Kakan'a saldıkları büyük kavga.
Haykırıp mızrak uzattılar,
İnatlaşıp hayli vuruştular,
Geçidini kesip durdular,
Çarpışıp savaş saldılar,
Alöke oğlu Konurbay,
Kökten kaçak domuzun,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı Konurbay,
Semetey'le Bakay'ı görünce
Çaresin bulamayıp şaşmış,
Kurt aşmaz bellerden,
Başka can görmez yerlerden,
Geçidi zorlu bellerden,
Kırk günlük çölden,
«Çarpışmaya güç yetmez» – deyip,

Should he wish it, what desire remains?
While your eagles are yet alive,
Great is the war they loosed on Kakan.
Crying out they thrust their lances,
Stubbornly they fought long,
They stood cutting off the pass,
Clashing they loosed the battle,
Konurbay, son of Alöke,
That swine, a runaway from his root,
Cotton-sashed, wide-booted,
Konurbay, khan of Keçil,
When he saw Semetey and Bakay,
Found no remedy and was dazed,
Over passes no wolf crosses,
Through places no other soul beholds,
Over passes hard to thread,
Across a desert of forty days,
«No strength suffices for this fight» – saying,

«Semetey'in koca Buurul'undan
Hiçbir at kaçıp
kurtulamaz» – deyip.
Engebeli inişli bellerden,
Can yürümez bellerden,
Kır sakallı koca Mançu,
Gördüğü yerde şaşırmış,
Görünmeden Konurbay
Beecin'e doğru kaçmış.
Yolun yarısına varınca,
Alöke oğlu Konurbay,

«From Semetey's great Buurul
No horse can flee
and escape» – saying.
Over rugged, plunging passes,
Over passes no soul can walk,
The grizzle-bearded old Manchu,
Dazed wherever he looked,
Unseen, Konurbay
Fled away toward Beecin.
When he reached the halfway of the road,
Konurbay, son of Alöke,

Günü bozup gece edip,
Cay taşıyla günü bağlayıp,
Yamaca dolu yağdırıp,
Etek boyuna yağmur döktürüp,
Vadiden duman türeyip,
Gökten bulut kapanıp,
Yer yüzüne sis çöküp,
Hiç görünmez kıpırdayıp,
Gökten hep birden boşanıp,

Wrecking the day, making it night,
Binding the day with the cay stone,
Raining hail upon the hillside,
Pouring rain along the skirts,
Smoke rising from the valley,
Clouds closing over the sky,
Mist settling on the face of the earth,
Moving all unseen,
All at once pouring from the sky,

Altı dere dolu, sulu kar,
Yedekte giden bundan çok.
Yer bölünüp sızlayıp,
Yedi yandan yel olup,
Sis çöküp uğuldayıp.
Ne yapacağını bilemeden,
Baksan göze ilişmez,
Alöke oğlu Konurbay
Nerede olduğu bilinmez.
Gökte bulut tutulup,
Göz göre kaçıp kurtuldu.
Baksan göze ilişmez,
Hilesi tam er Kalça,
Nerede olduğu bilinmez.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday, Nice yaman oğullarını,
Kalça'dan kalan kalabalık orduyu
Yalnız atlarını alıp,
Er Semetey ile Külçoro
Ortalarına almışlar.
Bir canı bile bırakmadan,
Koyun gibi kırıp horlamışlar.

Six valleys of hail and sleet,
And more than this coming behind.
The earth split and ached,
Wind rising from seven sides,
Mist settling with a moan.
Not knowing what to do,
Look — he meets no eye,
Konurbay, son of Alöke,
Where he is, none can tell.
Clouds seized hold in the sky,
Before all eyes he fled and escaped.
Look — he meets no eye,
Warrior Kalça, complete in guile,
Where he is, none can tell.
Six thousand Hıtay, countless kalday,
Many of their fierce sons,
The teeming host left behind by Kalça —
Taking only their horses,
Warrior Semetey and Külçoro
Have taken them in their midst.
Leaving not a single soul,
They cut them down like sheep and scorned them.

Kadınlar kara yaşmaklı kalmış.
Konurbay'ın bu ordusuna
Arka olan Kalça yok,
Kahırlanıp bağırıp,
Bahadırlardan nicesi yok.
Çarpışacak derman yok,

The women were left in black veils.
For this army of Konurbay
There is no Kalça at its back,
Roaring in wrath,
Many of the batyrs are no more.
No strength is left to fight,

Geri sürdü savurup.
Boğuşacak çare yok.
Ne yapacağını bilemeden,
Şaşkın gezen bundan çok.
Beecin'e doğru yönelip,
Mızraklarını düşürüp,
Kaçıp giden ondan çok.
Nice küheylan tulpar at,
Kuskunu kopmuş,
Eyeri boynuna kaymış,
Üstünde binen sahibi yok,
Yaşlısı Bakay hanı var.
Başıboş gezen ondan çok.
Kimisi bir yerde
Durup kalan ondan çok.
Er Semetey dahi var.
Karaltısı görünmez Konurbay,
Azgın yedek atlar içinde,
«Kaçıp kendisi gitti» – diye,
Söverek gezen bundan çok.
Yokuş çıksa dayanağı,
Nice yürük katırın
Eyeri böğrüne düşmüş,

They drove them back, scattering.
No means is left to grapple.
Not knowing what to do,
More than these wander dazed.
Turning toward Beecin,
Dropping their lances,
More still flee away.
Many a courser, many a tulpar,
Its crupper torn away,
Its saddle slipped onto its neck,
No master mounted on its back,
Their elder, khan Bakay, is there.
More still roam masterless.
Some, in one spot,
More still stand rooted where they are.
Warrior Semetey is there as well.
Konurbay, not even his shadow seen,
Among the wild-running spare horses,
«He has fled and gone himself» – saying,
More than these roam cursing.
Their stay on the uphill climb —
Many a swift-paced mule,
Its saddle slipped down to its flank,

«Vah aziz kardeşim» – diye,
Ağlayıp gezen ondan çok.
Şaşırmış Hıtay dahi var.
Semetey'in halini görünce
«Bahadır, artık kuluz!» – diye,
Gelin gibi diz kırıp,
Kaçan Hıtay dahi var.
Durup savaşamadan,
Bölük pörçük dağılıp kaçıp,
Yoldaşını mahvedip,
Boş at yedeğe alanlar var.
Karakola çıkıp kurtulmuş,
Nice Hıtay, çok Mançu,
Hunhar oğlu Semetey,
Kara söğüt gibi Hıtay,

«Alas, my dear brother» – saying,
More still roam weeping.
There are Hıtay dazed outright.
Seeing Semetey's state,
«Batyr, we are now your slaves!» – saying,
Bending the knee like brides,
There are Hıtay who flee as well.
Unable to stand and fight,
Scattering in broken bands, fleeing,
Abandoning comrades to ruin,
Some lead off riderless horses in tow.
Escaped up to Karakol,
Many a Hıtay, many a Manchu,
Semetey, son of the bloodshedder,
The Hıtay like black willows,

Ne yapacağını bilemeden,
Apar topar nice Hıtay,
Kaçıp çıkıp geliyor.
Ardı sıra er Semen
Basıp çıkıp geliyor.
Kahırlanıp bağırıp,
Kakan'a sürüp savurup,
Ecelden geri dönmez,
Ölümden geri kaçmaz,
Semetey'in irası,
İnişte çekse desteği,
Önüne katsa düz yolu,

Not knowing what to do,
Many a Hıtay in headlong haste
Comes fleeing forth.
Hard on their heels warrior Semen
Comes pressing forth.
Roaring in wrath,
Driving and scattering them to Kakan,
He turns not back from death,
He flees not back from dying,
The heritage of Semetey,
Should his prop be drawn on the downslope,
Should the straight road lie before him,

Sürüp gitse sayısız ordusu,
Görse gönlü hep tok,
Er Semetey bahadıra
İkisinden başka kardeş yok.
Orta yerini Semetey,
Külçoro ile Kançoro,
Kaz dolanmaz dağ odur.
Aziz cana güç gelse,
Kara gün, müşkül iş gelse, Çok düşmanla tutuşup,
Dayanıp çıktığı dağ odur.
İki birden er Çoro,
İki aslan gibi denk Çoro.
Beli sıkı kuşanmış,
Kahırlanıp suratı asılmış.
Heybeti üstün görünen,
Düşmanına dalınca,
Ne yapacağını bilemeden,
Kaç bölük dağılırdı.
İnce kuşağı bele sarmış,
Kırgın dense yüzü sertleşen.
Nice tümen ordu gelse,
Aziz başa zor gelse,
Kızıl dolu ok gelse,
Haykıran puslu top gelse, Kendi bildiği yoldan,

Should his countless army drive on,
Whatever he sees, his heart is ever sated,
For the batyr, warrior Semetey,
There is no brother but these two.
The center ground — Semetey,
With Külçoro and Kançoro,
He is the mountain no goose can round.
Should hardship press the dear soul,
Should black days and hard straits come,
Grappling with many a foe,
He is the mountain they lean on and climb.
The two Çoro, warriors both,
Çoro matched like two lions.
Their waists girded tight,
Faces dark and scowling with wrath.
Their bearing supreme to behold,
When they plunge upon their foe,
Not knowing what to do,
In how many bands it would scatter!
The slender sash wound at the waist,
At the word of slaughter their faces harden.
Though many tümen of troops should come,
Though hardship press the dear head,
Though arrows come like crimson hail,
Though roaring, smoking cannon come, By the path he knows his own,

	«Öldüm» demeden düpedüz,	*Without once saying «I am dead», straight on,*
	Delip girip yol açardı.	*He would pierce through and open a way.*
	Çetin çekişip vuruşan,	*Fighting grimly, hard-contending,*
	Yeri kaplayan ordu gelse,	*Though an army come that covers the earth,*
	Emanet cana zor gelse,	*Though hardship press the entrusted soul,*
	Dalıp girip el salardı.	*He would plunge in and lay hands on them.*
122670	Atışmayı bolca edip,	*Trading shots in plenty,*
	Külçoro ile Kançoro,	*Külçoro and Kançoro,*
	İkisi kıl kadar denk çoro.	*The two çoro matched to a hair.*
	Ay-âlemi perişan eden,	*Who lay waste the moonlit world,*
	Mızrak ustası er Çoro.	*Warrior Çoro, master of the lance.*
	Kalabalık ordu kaçıp, kovalayıp,	*The teeming host fleeing, pursuing,*
	Alabildiğine toz koptu,	*Dust rose as far as eye could reach,*
	Kartalların hepsi,	*All of your eagles,*
	Değerli ihtiyar Bakay,	*The prized old man Bakay,*
	Gümbürdeyen yiğitler,	*The thundering braves,*
122680	Gümüş gözlü, gün yüzlü,	*Silver-eyed, sun-faced,*
	Çarpışan can çok öldü,	*Many a fighting soul has died,*
	Manas'ın oğlu Semetey,	*Semetey, son of Manas,*
	Hunhar oğlu yiğitler,	*The braves, sons of the bloodshedder,*
	Kıpkızıl toza bürünüp,	*Wrapped in crimson dust,*
	Karşı gelene bağırıp,	*Roaring at all who stood against,*
	Konurbay'ın tümen ordusunu,	*Konurbay's tümen host*
	Hiç komadan sürüp savurdu.	*He drove and scattered, sparing none.*
	Oyup aldığı dem imiş,	*It was the hour of gouging and taking —*
	Alın yanını er Bakay,	*The forefront side, warrior Bakay,*
122690	Görsen böyle değeri var,	*Could you see, such is his worth,*
	Manas'tan beri ulu Bakay,	*Great Bakay, since Manas's day,*
	Bunun gibi kırgının	*Of slaughter such as this*
	Nicesini görmüş o heybetli.	*That majestic one has seen many.*
	Sayısız ordudan geri dönmeyen,	*Who turns not back from countless hosts,*
	Boğuşmadan geri dönmeyen,	*Who turns not back from the grapple,*
	Vadili Keng-Kol, geniş Talas,	*Valleyed Keng-Kol, broad Talas —*
	«Yurdum» deyip burayı yurt tutan.	*Who called this «my homeland» and made it his home.*
	Yer yarılan çığlık gelse,	*Should a scream come that splits the earth,*
	Tek başına sayısız ordu süren.	*Who single-handed drives countless hosts.*

Ökçeli çizme, meşin şalvar,
Altın kalkan, geniş omuz,
Ağası Bakay bozkurdun,
Boğaz yanı sayısız kalday,
Bir hayli kırgın saldı,
Yiğit Manas sağken,
Belalı Hıtay ordusuyla.
Karışıp mızraklaşıp,
Görünce yürek bölünüp,
Kahraman Bakay'da
Hunharın çehresi göründü.
Eteği ile sakalı,
Aybalta, kılıç, tüm pusat,
Gerekli ihtiyar Bakay'ın,
Kızıl kova kan oldu,
Tel tel apak sakalı

Heeled boots, breeches of leather,
Golden shield, broad shoulders,
Your elder Bakay, the grey wolf —
By the gorge, countless kalday,
He loosed a mighty slaughter,
While valiant Manas yet lived,
Against the baleful Hıtay host.
Mingling in the lance-fight,
Hearts riven at the sight,
In the hero Bakay
The bloodshedder's visage showed.
His skirts and his beard,
Moon-axe, sword, all his weapons,
Of the needful old man Bakay,
Became a crimson pail of blood,
His snow-white beard, strand by strand,

Kalday'ı kovup mızrakladığında,
Başı sonu göz yetmez,
Puslu dağa yaslanıp.
Bakay hanın Kökçolok'u
Eski halinden ayrılıp,
Yelesi kuyruğu hepten yok.
Kocasa da Bakay han,
Ağandan üstün bahadır yok.
Altındaki bindiği
Kökçolok adını almış,
Zavallı Bakay'ın tulparı
Adı kötüye çıkmış.
Kocasa da Kökçolok,
Naralı savaşta,
Aybalta çalınan işte,
Sırlı mızrağa yönelse,
Aybaltayı kaldırsa,
Tutuşan düşmana yönelse,
O çarpışmada Kökçolok
Başını yere eğmiş,
Bambaşka adım açmış.
Boynunu yere eğmiş,

When he chased and lanced the kalday,
Its start and end beyond eye's reach,
Leaning against the hazy mountain.
Khan Bakay's Kökçolok
Has parted from his former state,
Mane and tail wholly gone.
Though khan Bakay has grown old,
There is no batyr above your elder.
The mount he rides beneath him
Has taken the name Kökçolok,
Poor Bakay's tulpar —
Its name has fallen into ill repute.
Though Kökçolok has grown old,
In the roaring battle,
In the work where moon-axes strike,
Should he head for the lacquered lance,
Should his rider raise the moon-axe,
Should he head for the grappling foe,
In that clash Kökçolok
Has bowed his head to the ground,
Has opened a stride like no other.
Has bent his neck to the ground,

Ölçüsüz adım açmış.
Yürüyüşüne yel yetişmez,
Adımına hayvan yetişmez,
Kulan gibi koşup fırlayıp,
Kasırga yetişmez o karaya,
O gün coşup azmış,
Eti iyice kızışmış.
Alın yanını atası,
Evliya kocanın oğlu,
Babası Manas'ın sırdaşı,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Ölümde ortak yoldaşı,
Alın yanını er Bakay
Oyup aldığı dem imiş.
Sağlı sollu düşürüp,
Boğazlayıp aldığı dem imiş.
Mızrağa yakın geleni,

Has opened a stride beyond measure.
No wind can catch his gait,
No beast can catch his stride,
Running, bursting like a wild ass,
No hurricane catches that dark one,
That day he surged and ran wild,
His flesh thoroughly afire.
The forefront side — the forefather,
Son of the saintly elder,
Confidant of his father Manas,
Of Manas who passed to the other world
His comrade sworn even in death,
The forefront side, warrior Bakay —
It was the hour he gouged and took.
Felling them right and left,
It was the hour of slaughtering and taking.
Whoever came within lance-reach,

Mızraklayıp saplayıp devirip,
Ondan yakın geleni
Aybaltayla yıkıp,
Ne yapacağını bilemeden,
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Şaşırıp kaldığı dem imiş.
Kaldayların hepsi
Apar topar ürküşüp,
Semetey gürleyip sürünce,
Kaçıp kaldığı dem imiş.
Orta yerini er bozkurt
Oyup aldığı dem imiş.
İki ucunu Külçoro
Boğazlayıp aldığı dem imiş.
Konurbay'dan gayrısı,
Yiğitler ardına düşünce,
«Çın-Maçın'ı, Kakan'ı
Kırılmadan sağ görelim» – deyip,
At sağrısını mızraklayıp,
Apar topar bocalayıp,
Yiğitlerin hepsi kaçıştı.

Lancing, impaling, toppling them,
Whoever came nearer still,
Striking down with the moon-axe,
Not knowing what to do,
Six thousand Hıtay, countless kalday —
It was the hour of their bewilderment.
All of the kalday,
Shying in headlong panic,
When Semetey drove on thundering,
It was the hour of their fleeing.
The center — the warrior grey wolf,
It was the hour he gouged and took.
The two flanks — Külçoro,
It was the hour he slaughtered and took.
All save Konurbay,
When the braves fell on their rear,
«Çın-Maçın and Kakan —
Let us see them alive, not slain» – saying,
Lancing their horses' croups,
Floundering in headlong haste,
The braves all fled apart.

Kartallar kırgın salmış,
Dönüp bakmadan Beecin'e
Yaklaştırıp sürüp varmış.
Tulpardan hayli at öldü,
«Direneyim» diyeni
Yöneldiği yerde tez öldü.
Manas'ın oğlu Semetey,
Fazlası bozkurt, hem aslan,
İçse kana doymayan,
Babadan oğula
Tutuşup gelen aziz er,
İlk atası Ogoy'u sorarsan,
Ogoy han nereden ondu.
Somduk suyunu boylayan,
Savaştığı adam yere serilen.
Yüzleşen dayanıp gelmemiş,
Kul ona azap salıp görmemiş.
Kök atası bütün han,

The eagles have loosed slaughter,
Without a backward glance, to Beecin
They drove them on and drew near.
Of the tulpars many a horse died,
Whoever said «I will resist»
Died swiftly where he turned.
Semetey, son of Manas,
More than all, a grey wolf and a lion,
Who drinks and is never sated with blood,
From father to son
The dear warrior come down grappling,
If you ask of his first forefather Ogoy,
Whence did Ogoy khan prosper?
Who ranged the Somduk waters,
Whoever fought him was laid low.
None who faced him withstood him,
No mortal ever dealt him torment.
His root fathers khans entire,

Kökünden Hızır dokunmuş.
Ogoy'dan doğan Karahan,
O Karahan ölünce,
Karahan'ın oğulları
Baygur, Cakıp, Ulakan,
Oğullar ergin olmadan genç kalıp,
Bahadır Baygur'u, Ürbü'sü,
Hıtay halkı basıp girip,
Bay'ın başını çektikleri öldü.

Kamçıya ölçüp böldüklerinde,

Tulumlusunu tuğ etmişler.

Dosdoğru yaman Kırgız'ı,
Evlerinin hepsini talan edip,
Anlatsa sözü tükenmez,
Yiğitlerin hepsini kul edip,
Kökünden beri Beecin'de,
Anlatsa sözü tükenmez.

Hızır's touch was on his root.
Karahan, born of Ogoy,
When that Karahan died,
Karahan's sons —
Baygur, Cakıp, Ulakan,
The sons left young before their ripening,
The batyr Baygur, and Ürbü,
The Hıtay people stormed in,
Bay at their head, those they dragged away died.
When they measured and shared them out by the whip,
They made the skin-clad one their standard.
The upright, fierce Kırgız —
Plundering all of their homes,
Were it told, the tale would never end,
Making slaves of all the braves,
From the root of time, in Beecin,
Were it told, the tale would never end.

Tükensin artık bu töre,
Kızıl gömlekli, ay gibi ince belli,
Salınan güzeli
Hıtaylar girip yağmalayıp,
Bölüşüp gittiği demler var.

Babasından, atasından beri,
Kara Hıtay'da, Mançu'da,
Tutuşacak bunca sözü var.
O öcü almak için,
Boğuşmadan erler yatar mı,
Eski derdini sorarsan,
Babasından, atalardan
Böyleymiş kavgası.
Opol Dağı gibi Buurul'un
Ağzını çekip oynatıp,
Sayısız tümen Mançuyu
Savurup sürüp yere serip,
Beli sıkı bağladığı yer.
Beecin'de Hıtay'dan, Mançu'dan,
Andığı vakit geç olup,
Bey bahadırı Kalça'dan,
Manas'ın kanını güttüğü yer. Ecel yetse ölmeye,
Hıtay ile Müslüman'ın
Kırışmasının aslı bundandır.
Binlerce tümen Beecin'den,
Cömert Manas başta olup,
Boğuştuğu yerden,
Kervancıdan can öldü,
Şu duran Beecin'e

Let this custom now be ended,
Red-shifted, slender-waisted as the moon,
The swaying beauty —
The Hıtay burst in and plundered,
There were hours they shared her out and went.
Since his father's, his forefathers' day,
With the Kara Hıtay, with the Manchu,
He has so many scores to grapple over.
To take that vengeance,
Can warriors lie idle without the grapple?
If you ask his ancient grievance,
From his father, from the forefathers,
Such was his quarrel.
Buurul, big as Mount Opol —
Drawing his mouth, making him dance,
Countless tümen of Manchu
Scattering, driving, laying low,
This is where he bound his waist tight.
In Beecin, on Hıtay and Manchu, The hour of remembrance come late,
On Kalça, the bey-batyr,
This is where he pursued Manas's blood.
To die should his hour come,
Of Hıtay and Muslim —
Herein lies the root of their slaughtering.
From Beecin's thousands of tümen,
Bounteous Manas at their head,
From the place where they grappled,
Souls died among the caravan men,
Against this standing Beecin,

Babası Manas başta olup,
Denk gelen canların hepsi öldü.
Muzburçak, Kökçö han öldü,
Önceki müşkül Beecin'de
Denk gelen canların hepsi öldü.
Atoynok ile Kökbörü,
Asil Manas'ın yâranı,

His father Manas at their head,
All the souls who met it died.
Muzburçak and khan Kökçö died,
In that earlier, grievous Beecin
All the souls who met it died.
Atoynok and Kökbörü,
Noble Manas's companions,

Büyük kırgında bunlar da öldü.
Ölümlük böyle öcü var.
Evliya oğlu ulu Bakay,
Çocukların gönlüne düşürüp,
Bilmediğini bildirip,
Sezmediğini sezdirip,

Söyleyip durduğu sözü var.
Beecin'in hanı Konurbay,
Bir kez yüzleşip kalmaya,
Dilese dilek geç olup,
Göz göze kırgın salmaya,
Nice eski öcünü almaya,
Naralı gürültü patırtı,
Narası kargaşa, ulu uğultu,
Onu Beecin'e salmaya,
Han bozulup davranıp,
İki gözü dört olup,
Kader, kaza kovup gelse,
Bu sinek gibi kurnaz canı,
Çın-Maçın'a, Kakan'a,
Sinek kadar canı kıymaya,
Gerçekten girişse altı ay boğuşup,
Yüz yüze durmaya,
Belayı sıkı salmaya,

Beecin'de büyük han Konurbay,
Manas'ın kanını almaya,
Yüzleştiği dem imiş.
Arıklamış Arbuurul
Bilge sahibini sarsıp koşturdu.
Buurul atın halini sorarsan,
Semetey'in kanadı,
Tutuşmaya girse güçlenmek,
Bu zavallının âdeti.
O savaşa girdiğinde,
Ağzı hızar gibi açılıp,
Kan karışık ak köpük,
Zavallı kalmış domuzun

These too died in the great slaughter.
Such is his vengeance unto death.
Great Bakay, the saint's son,
Planting it in the children's hearts,
Teaching what they did not know,
Making them sense what they had not sensed,
Has words he never ceased to speak.
Konurbay, khan of Beecin —
To face him once and stand,
The wish, if wished, come late,
To loose slaughter eye to eye,
To take many an ancient vengeance,
Roaring uproar and tumult,
His war-cry havoc, a mighty droning,
To loose it all on Beecin,
The khan unnerved, bestirring himself,
His two eyes turned to four,
Should fate and doom come hunting,
This soul cunning as a fly,
To Çın-Maçın, to Kakan,
To take his fly-small life,
Should he truly set to, grappling six months,
To stand face to face,
To loose calamity in earnest,

Konurbay, great khan in Beecin —
To take the blood-price of Manas,
It was the hour of their confronting.
Arbuurul, grown lean,
Bore his wise master jolting at a gallop.
If you ask the state of the horse Buurul,
He is Semetey's wing,
To grow stronger as the grapple starts —
Such is this poor beast's custom.
When he enters that battle,
His mouth gaping like a saw-frame,
White foam mingled with blood,
Over the swine left wretched —

Göğsüne saçılıp.
Geyik gibi endamı görünüp,
Kucak dolusu kuyruğu
Apışlıkta ikiye ayrılıp.
Bulut gibi uçup coşup,
Hayvandan başka türlü azıp,
Kalmış meğer Buurul at.
Dizgin çevirip «çü» dese,
Ayaklı canlar yetişemez,
Yanından saldırsa,
O zavallı yamandan
Kuzgun bile kurtulup gidemez.
Altı ay binse yorulmaz,
Altmış yaşına varana dek
Azı dişi dökülüp kocamaz.
Cet-Kayt'a binse yorulmaz,
Yetmiş yaşına varana dek
Azı dişi çıkıp kocamaz.
Yel kayığı gibi Buurul'un
Hangi vasfını söyleyelim,
Gazaya binilse o karanın
Ardındaki toynak kesekleri
Küçük çadır gibi saçılır,
Binen yiğit Semetey'in
Gözü umaç gibi açılır.
Açılmasının sebebi:

Spattered across his breast.
His form showing like a deer's,
His tail, a full armload,
Parting in two between his hocks.
Flying, surging like a cloud,
Running wild unlike any beast —
Such, it seems, was the horse Buurul.
Turn the rein and say «çü» —
No footed creature can catch him,
Should one charge at his flank,
From that fierce poor beast
Not even the raven gets away.
Ridden six months, he tires not,
Until he reaches sixty years
His molars will not fall, he will not age.
Ridden to Cet-Kayt, he tires not,
Until he reaches seventy years
His molars will not loosen, he will not age.
Of Buurul, swift as a wind-skiff,
Which of his virtues shall we tell?
Ridden to holy war, that dark one's
Hoof-flung clods behind him
Scatter like little tents,
And valiant Semetey who rides him —
His eyes open wide as bowls.
The reason they open so:

Kırgına binilse dönüp bakmaz,
Vuruşa binilse yorulmaz,
Yuları bir tutam kalmadıkça,
Kırk türlü kaza çarpmadıkça,
Zerrece düşmana kaptırmaz,
Buğra perçemli, kapan belli,
Çapa sağrılı, geniş toynaklı,
Gergin yapılı koca Buurul,
Boğuştuğu düşmana usta.
Sürüp girdi Hıtay'a,
Altındaki Buurul'u
Bulut gibi uçup ayrılıp,

Ridden to slaughter, he never looks back,
Ridden to battle, he never tires,
Till but a handspan of halter remains,
Till forty kinds of doom should strike,
He yields not a mote to the foe,
Camel-forelocked, trap-loined,
Hoe-crouped, broad-hoofed,
Great Buurul of taut build,
A master against the foe he grapples.
He drove into the Hıtay,
Buurul beneath him
Flying off like a cloud,

Üstündeki Semetey,
Yalçın kaya gibi görünüp.
Orta yerini er bozkurt
Oyup aldığı dem imiş.
Bir ucunu Külçoro
Boğazlayıp aldığı dem imiş.
Boğaz yanını Bakay han
Sürüp aldığı dem imiş.
Ara yerini Kançoro
Temizleyip aldığı dem imiş.
Cepken giymiş Hıtay'ın
Güçlüsünün öldüğü çağ imiş.
Taş kuşanmış Mançu'nun
Tazının öldüğü dem imiş.
Altı bin Hıtay, sayısız kalday,
Konurbay'ın yâranı,
Bir hayli kırgına uğradı.
Gövdesi kalıp başı yok,
Pehlivandan gayrı er öldü,
Eyer beli gibi ovayı
Etek gibi kaçıp sığındı.
Ermiş kalça Konurbay,
Bunlardan nasıl sakınırdı.
Kalmuklardan Orongu,
Hanlarını sorup onu,
Kaçıp varan Konurbay,
Altın direkli çadırını,

Semetey above him
Looming like a sheer crag.
The center — the warrior grey wolf,
It was the hour he gouged and took.
One flank — Külçoro,
It was the hour he slaughtered and took.
The gorge side — khan Bakay,
It was the hour he drove and took.
The ground between — Kançoro,
It was the hour he cleared and took.
Of the jerkin-clad Hıtay
It was the season their strong ones died.
Of the stone-girded Manchu
It was the hour their hounds died.
Six thousand Hıtay, countless kalday,
Konurbay's companions,
Suffered a mighty slaughter.
Bodies left with heads gone,
All warriors but the champions died,
Across the plain like a saddle's seat
They fled like scattering skirts for shelter.
Konurbay, that canny kalça —
How warily he guarded against these!
Orongu of the Kalmuks,
Asking after their khan — him,
Konurbay, arrived in flight,
His gold-poled tent,

Er Konurbay bahadırını,
Göz yetmez sayısız orduya,
Bölüştürdüğü çok halka,
Altındaki Kara atını
Yürüklüğüne salmış,
Kara atının varmış
Böğründe kanadı.
Nice zaman gitmiş,
Alöke oğlu Konurbay'ın
Nam salmış hüneri.
On sekiz bin âlemi,

Warrior Konurbay — his batyrs,
To the countless host beyond eye's reach,
The many peoples he shared out among,
His Black horse beneath him
He loosed to its full swiftness,
His Black horse, it seems, had
Wings upon its flanks.
Much time has passed,
Of Konurbay son of Alöke
The feats have won renown.
The eighteen thousand worlds —

Coştuğunda Konurbay,
Kılçık gibi biçme âdeti var.

Konurbay'ın Algara'sı,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Kulan görse kaçırmaz,
Tura'nın dibi masmavi taş,
Kovaladığı düşmana usta.
Dört ayaklıdan can yetişmez,
Kanatlı kuş olmadıkça,
Bu kâfirin atına
Bundan başka hayvan yetişmez.
Kalabalık orduyu Tagılık,
Han Konurbay vardığında,
Basıp yatan çok ulu,
Taş yarlı büyük meydan,
Tümen ordu yatan büyük vadiden,
Kıyısını çeksem bölündü,
Pekiştirip kazdıkları hendekten,
Beecin'in tümen ordusundan,
Nara atıp Konurbay
Algara'nın başını çevirmişti,
Sayısız ordunun hepsini çağırıp,
Burut'tan gelen dört yiğit,
Beecin'e ulu han imiş,
Buyruk verip durmuştu.
Mançularına bağırıp,
Pehlivanlarını Konurbay
Baştan sona çağırıp.
Cepken giymiş güçlüsü
Hanın önünde usluca durdu,

Kahırlanıp Konurbay,
Kalabalık orduya söz söyledi.
Dayanamayıp bağırıp,
Has pehlivanını, erlerini,
«Hazırlanın» – diye çağırıp.
Kaldaylarını, pehlivanını,
Kaynayıp yatan canlarını:

When Konurbay is roused,
He mows them like chaff — such is his custom.
Konurbay's Algara,
Sparse of tail, scant of mane,
Sees a wild ass, never lets it flee,
At Tura's base the stone is deep blue,
A master at running down the foe.
No four-footed soul can catch him,
Save it be a bird on the wing,
This infidel's horse —
No other beast can overtake it.
The teeming Tagılık host —
When khan Konurbay arrived,
Lying encamped, vast and grand,
The great square with cliffs of stone,
From the great valley where tümen hosts lay, Trace its rim and it would part,
From the trench they dug and strengthened,
From Beecin's tümen host,
Konurbay, raising the war-cry,
Had turned Algara's head about,
Summoning all the countless host,
Four braves have come from the Burut —
He was the great khan over Beecin,
He stood giving forth commands.
Shouting to his Manchus,
His champions Konurbay
Summoned from first to last.
His jerkin-clad strong ones
Stood meekly before the khan,

Konurbay, in his wrath,
Spoke words to the teeming host.
Unable to contain himself, shouting,
His chosen champions, his warriors,
«Make ready» – he called.
His kaldays, his champions,
His souls lying aswarm:

«Benim gördüğümü gördünüz mü,
Benim bildiğimi bildiniz mi,
Kazılmış derin, kalın hendek,
Berkitilmiş ulu yer.
Biriniz geri dönmemeye,
Kakançın'ın Beecin'ine
Biriniz ölmeden dönmemeye,
Ölesiye ant için,
Sözü sağlam edin.
Kahırlanıp dağılın,
Sataşırsa düşmanı dövün.
Şu yiğitliğe bakın.
Tufan suyu ermez Beecin'in
Topunu bozacak er geldi,
İskender dokunmaz Beecin'e
Gücü yeter dev geldi.
Manas'ın alamadığı Beecin'e
Bela salacak er geldi.
Kızıl, yeşil tunç mızrak,
Kahrolası Burut'tan,
Burut denen halktan,
Kan gütmeye gelen Semetey
Kastını dikti, göründü,
Dördü töre, gerçek yiğit,
Dördünün atı dört başka,
Dördü cihana bedel seçkin kaşka.
Bu başa büyük tümen düştü.
Kızarıp duman söküldü,
Hıtay'dan geçse eline

«Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
A trench dug deep and thick,
A great place fortified.
That not one of you turn back,
To Kakançın's Beecin
That none of you return but dead,
Swear an oath unto death,
Make your word fast.
Scatter forth in wrath,
If the foe provokes, then beat him.
Behold this feat of daring:
Beecin, that flood waters cannot reach —
A warrior has come to break its cannon,
Beecin, that İskender could not touch —
A giant has come with strength to match it.
Beecin, that Manas could not take —
A warrior has come to loose calamity on it.
Lances of bronze, crimson and green,
From the accursed Burut,
From the people called Burut,
Semetey, come to pursue the blood-feud,
Has fixed his intent and appeared,
The four of them töre, true braves,
Their four horses four apart,
Four peerless marked ones worth the world.
Upon this head a great host has fallen.
Smoke tore loose, glowing red,
Should it pass from Hıtay into his hand

Hangisine baksan da,
Büyüklüğü dağ kadar,
Pehlivanlık hâli göründü,
Belalı Beecin'e
Sultanlık hâli göründü.
Ok işlemez kürkü var,
Ok yetişmez atı var,
Namlı Talas yerinden,

Whichever one you look upon,
His greatness is as vast as a mountain,
The bearing of a pehlivan appeared in him,
To calamitous Beecin
The bearing of a sultan appeared in him.
He has a fur coat no arrow pierces,
He has a horse no arrow overtakes,
From the famed land of Talas,

Adı anılmış Kırgız elinden,
Üstümüze çullanan halkı var.
Bel yamaca ev kurup,
Haberin var mıdır,
Gerçek Manas'tan doğma,
Beecin'e salar velveleyi.
Müşkül de odur, can da odur,
Heybetini görüp sarsıldım,
Hep birden saldırıp basmazsak,
123040 Kırgını hayli salmazsak,
Kılıçlayıp başını almazsak,

Beecin'e kargaşa, fitne salar,
Beecin'de böyle mal olmaz,
Karşılaştığı yeri dümdüz eder.
Alpları, devleri çok gördüm,
Babası kökcal Manas'tan
Ondan da üstün doğmuş can imiş,
Karşısına hiçbir Mende varamaz,
Belli kökcal bir çocuk imiş.
123050 Bileği sağlam, taş yürek,
İhtiyarı Bakay ölmemiş,
Kıyamet yüzünü görmemiş.
Kendi gördüğü su ile,
Vadili pınar yolu ile
Hunharın oğlunu Kakan'a

Getirip dayadığı dem imiş.
Görüp duran Mende'ye
Bunca müşkül var imiş.
Biten dağın çıkıntısında,
123060 Kütük gibi duran burunda,
Çarpışmayı sert başlattı,
Altı bin Çinli, sayısız kalday

Altı bin erin görünüşü var.
Adil kırk töremi
Tümünü kırıp bıraktı.

From the renowned Kırgız people,
He has a folk that swarms down upon us.
Pitching his dwelling on the hillside slope,
Have you any word of it —
Born truly of Manas,
He casts tumult upon Beecin.
He is the hardship, he is the soul, Seeing his majesty I was shaken,
If we do not all fall on him at once,
If we do not deal out great slaughter,
If we do not strike with the sword and take his head,
He will cast chaos and sedition upon Beecin,
In Beecin there is no such treasure,
He flattens every place he meets.
I have seen many alps and giants,
From his father, the grey-maned Manas,
He was born a soul greater still,
No Mende can stand before him,
He proved a grey-maned cub indeed.
His wrist is firm, his heart is stone,
His elder Bakay has not died,
He has not seen the face of doomsday.
By the water he himself had found,
By the way of the valley spring,
It was the hour when the bloodthirsty one's son
Was brought and pressed against Kakan.
For the watching Mende
There was hardship such as this.
On the spur of the ended mountain,
On the promontory standing like a stump,
He began the clash with fury,
Six thousand Chinese, kaldays beyond count —
He has the look of six thousand men.
My forty righteous töre —
He cut down every one of them.

Bahadır da imiş, arslan da imiş,
Semetey'in yanında
Bütün uzuvları denk imiş.

Görünüşü soğuk bir can imiş,
Dış görünüşüne bakarsam,
Koruyup kollayanı var imiş.
Bir hamle edip mızrak vursa,

Sayısız ordu karşı duramaz,
Kahrolası Burut'u
Mızraklaşıp Mende yenemez.
Ben Koñurbay olalı,
Bu adla ün alalı,
Beecin'e sağlam han olup,
Maldan aşkın varlığı gördüm,
Nice şehri dolaştım.
Ulu Beecin, kadim şehir,
Buraya dek dolaştım.
Bindiği akıtmalı bir tulpar,
Semetey gibi can olmaz.
Ay kulağı kalkan gibi,
İri gözü Çolpan yıldızı gibi.
İri gövdeli kerata.
Sağ küreği geniş imiş,
Çinli şöyle dursun, âlemi
Kırıp geçecek biri imiş.

Görünüşü başka bu çocuğa
Mende bir eza edememiş,
Yiğitliği pek sağlam,
Karşısına kimse varamamış.
Ön yanına bakarsan
Ejderha gibi heybeti var,
Ardına bakıp otursan
Yiğitliği besbelli,
Mende'den başka bir can imiş,
Ona benzer çocuklar var imiş.

A batyr he was, a lion he was too, At Semetey's side
All his limbs were matched and even.

He was a soul cold of countenance,
If I judge by his outward look,
He had one who guards and shelters him.
Should he charge once and strike with the lance,
No numberless army can withstand him,
That accursed Burut —
No Mende can best him lance to lance.
Since I became Koñurbay,
Since I won renown by this name,
Standing firm as khan of Beecin,
I have seen wealth beyond all herds,
I have wandered many a city.
Great Beecin, the ancient city —
Thus far have I wandered.
He rides a blaze-faced tulpar,
There is no soul like Semetey.
His moon-ears like a shield,
His great eyes like the star Çolpan.
A huge-framed rascal he is.
His right shoulder-blade was broad,
Let alone the Chinese — the whole world
He is one who will cut down and pass through.

Different in aspect is this boy —
No Mende could do him any hurt,
His valor is most firm,
None could come to face him.
If you look upon his front,
He has the majesty of a dragon,
If you sit gazing at his back,
His valor is plain to see,
He was a soul apart from any Mende,
There were boys the like of him.

Çocuklarına bakarsam,
Büyüklüğü dağ kadar,
Rast geleni kemirip,
Gelen cana mızrak vurup,
Diri diri yiyecek gibi.
Bunca yeri dolaşmıştım,
Gezip gördüm, bilesiniz,
Badañ-şañ ile Dıñşa'yı,
Sazan-şañ elinden,
Tek gözlünün yerinden,
Madıkan ile Mamıtbek
Bunlar bambaşka dev idi,
Bu Beecin'e sahip idi.
Kahrı sert başlatan
Kaplan Manas, er Alman,
Bunları onlar çiğneyip yuttu.
Gerçek ondan doğmadır,
Ölmezsen yurdum, görürsün,
Bize de salar velveleyi.
Hanından derlenmiş erlerini,
Kendi yaşıtı denklerini,
Çarpışmadan geri dönmeyen,
Kızıl ateşten kaçmayan,
Nice yere velvele salan,
Alaca bayrak, tuğ alan,
Kuşanmadan insan erer mi,

Hazırlanın pehlivanlar,
Bu seferki büyük çarpışmanın
Adı «Küçük Gaza»dır.
Namus almadan kalmayalım,
Hep birden saldırıp,
Türlü türlü çarpışıp,
Çinlinin görmediği yolu kazıp,
Teke tek çıkacağı yerinden
Yedi urgan boyu hendek kazıp,
Bu çareye başvuralım,
Bir yolunu bulup tuzağa düşürsek,

If I look upon his boys,
Their greatness is as vast as a mountain,
Gnawing whatever they chance upon,
Striking with the lance each soul that comes,
As if they would devour men alive.
I had wandered all these lands,
I roamed and saw — know it well —
Badañ-şañ and Dıñşa,
From the land of Sazan-şañ,
From the place of the one-eyed one,
Madıkan and Mamıtbek —
These were giants of another kind,
They were masters of this Beecin.
Those who began the wrath with fury,
Tiger Manas, the man Alman —
These they trampled and swallowed whole.
Truly he is born of him,
If you do not die, my land, you shall see —
He will cast tumult upon us too.
His men gathered from his khan,
His peers matched to his own years,
Those who turn not back from battle,
Who flee not from the red fire,
Who cast tumult on many a land,
Who take the motley banner and the tuğ —
Can a man attain without girding on his arms?
Make ready, pehlivans,
This coming great clash
Bears the name «Little Gaza».
Let us not rest until honor is taken,
Falling on him all at once,
Fighting in every manner of way,
Digging a road the Chinese never saw,
At the place where he comes out man to man
Digging a trench seven lasso-lengths deep,
Let us resort to this device,
If we could find a way to snare him in the trap,

Aybalta çalıp, balta vurup,
Striking with the aybalta, hewing with the axe,

Bir yolunu bulup başını alalım,
Let us find a way and take his head,

Tükendikçe tüten,
Kökünden beri güçlenen,
Tükenesice hunhar oğlunun
Kökünü bir kurutalım.
Yurdum, atışmadan kalmayalım,
Smoking still even as it burns out,
Growing stronger from the very root,
That doomed bloodthirsty one's son —
Let us wither him at the root.
My land, let us not stand back from the fray,

Çarpışmayı isteyip çetin kılıp,
Vuruşmayı daha da sıkı kılıp,
Nara atıp, saf bozup,
Eceli yeten oka uçup,
Craving the clash and making it grim,
Making the fighting tighter still,
Roaring war-cries, breaking ranks,
Those whose hour has come felled by the arrow,

Çarpışmadan bakıp kalmayalım,
Let us not stand watching apart from battle,

Aylarca, yıllarca vuruşup,
At gücüyle yüklenip,
Tulparların seçmesine binelim,
Oğlanlara aman vermeden
Talas'a sürüp girelim.
Basıp varıp Talas'ını,
Tepe tepe her yanını çiğneyelim,
Gayret gösteren erlerini,
Kuşanıp çıkacak arslanlarını,
Fighting on for months, for years,
Bearing down with the strength of horses,
Let us mount the pick of the tulpars,
Giving the young men no quarter,
Let us drive on into Talas.
Overrunning his Talas,
Let us trample every hill and hollow of it,
His men who show their mettle,
His lions who will gird themselves and come forth —

Yerli yerinde saplayıp ezelim,
Let us spear them where they stand and crush them,

Koyun boğazlar gibi horlayalım,
Tek canını sağ komadan,
Susturup yok edelim.
Malını mülkünü yağmalayalım,
Bahadırlık taslayan erlerini
Yorulmadan kuşatalım.
Kimse kalmadan savaşalım,
Başları Semetey olsa gerek,
İşte böyle kıralım.
Sıkıca mızrak saplaşıp,
Let us despise them as one slaughters sheep,
Leaving not a single soul alive,
Let us silence them and wipe them out.
Let us plunder his goods and chattels,
His men who play at being batyrs —
Let us besiege them without tiring.
Let us war until none remain,
Their chief must be Semetey —
Thus, even thus, let us cut them down.
Thrusting lances hard and fast,

Kırgını kızıştırıp salalım.
Yamanlık taslayan erlerinin,
Bakay başta, Semetey,
Bu soydan yiğitlerini
Yol üstünde sürükletip,
Azgın köpeklere yem edelim.
Vuruşup ortalığı ezelim,
Kendisi sataşan Burut'un
Gözünü umaç gibi açalım.

Let us kindle the slaughter and let it loose.
Of his men who play at wickedness,
Bakay at their head, Semetey,
The warriors of this line —
Let us drag them along the road
And make them meat for savage dogs.
Let us fight and crush all before us,
Of the Burut who himself gave provocation
Let us open his eye like gruel spread wide.

Nakışlı yandan kırk kilim,
Suçluya hazırlanmış,
Çetin yurt, dinle sözümü,
Kırgız'ın hâlini ben bilirim.
Oymalı yandan on kilim,
Oygut'un sırrını ben bilirim.
Cengi enine boyuna salalım,
Gösterişli sağrılı, ay gibi belli,
Gelini güzel Kırgız'ın,
Kadınını ganimet alalım.
Kızıl gömlekli, ay belli,
Kızı güzel Kırgız'ın
Nicesini ganimet edelim.
Kendisi sataşan Burut'a

Forty rugs, brocaded at the border,
Made ready for the guilty one,
Stubborn land, hear my word,
I know well the state of the Kırgız.
Ten rugs, carved-work at the border,
I know the secret of the Oygut.
Let us wage the war in length and breadth,
With stately croup, with moon-bright waist,
The Kırgız whose brides are fair —
Let us take their women as spoils.
Red-shifted, moon-waisted,
The Kırgız whose daughters are fair —
Many of them let us take as booty.
Upon the Burut who himself gave provocation

Göğe savrulsun toprak,
Asker basıp toz koparıp,
Erlerden nice han ölsün,
Hesapsız savaş edelim,
Kahrolası Burut'a,
Yanası Burut yurduna,
Hanlarını kara yasa boğalım,

Let the earth be hurled into the sky,
Soldiers trampling, raising dust,
Let many a khan among their men die,
Let us make war beyond all reckoning,
Upon the accursed Burut,
Upon the Burut land that shall burn,
Let us drown their khans in black mourning,

Çuvala çocuklarını dolduralım,
Var gücümüzle öcü alalım.
Bahadırlık taslayan, aslında
Yanıp yakılası bu Burut
Beecin'e özünde düşmandır,

Let us stuff their children into sacks,
Let us take revenge with all our might.
Playing the batyr, yet in truth
This Burut fit to burn and blaze
Is at his core the foe of Beecin,

Bahadıra benzer, arslana da benzer,
Dönüp bakmadan hepsini kırıver,
Başıboş yatan malı almış,
Böylesi belalı bir ele benzer.
Ben böylesini görmüş değilim,
Takibe hep beraber koyulalım,
Haykırarak mızraklaşırsak,
123210 Bol nara, velvele kopup,
Yer kaynayan uğultu olup,

Yüz yüze gelecek olursak
Kükreyip mızrak uzatalım,
Sersem sersem dolaşan hunharı

Çepeçevre kuşatalım.
Kırk kapılı Beecin'de,
Gösterişli lañ-tañ elinde,

Oraya düşen can kurtulmamış,
Kırk urgan boyu büyük zindan,
123220 Tutuşursa yakalayıp atalım,
Sersemin oğlu o hödüğü
Susturup yok edelim.
Ulularını, devlerini,
Mançularını, hanlarını...
Kır sakallınız ben oldum,
Gayreti sağlam canlarım,
Yar gibi tepe görünen,
Altın kazdıkları yerlerini,
Boğuşmadan geri dönmeyen,
123230 Azgın Çinli erlerim,
Kara tüfek çat edince,
Yılmadan düşmana saldırıver.
Tanrı için, benim için,
Kara kökcal er için
Kahrolası Burut'u,
Dayandığı Talas'ı,
Sığındığı Manas'ı,
Yurtlarına doğru saf düzüver,

He is like a batyr, like a lion too, Cut them
all down without a backward glance,
He has taken the herds lying unattended,
He is like a people fraught with calamity.
Never have I seen his like,
Let us set out all together in pursuit,
If we clash lances with a battle-shout,
Great war-cries and tumult breaking out,
Becoming a roar that makes the earth seethe,
If we come to stand face to face,
Let us roar and thrust out the lance,
That bloodthirsty one wandering in a daze —
Let us ring him round on every side.
In forty-gated Beecin,
In the stately land of lañ-tañ,

No soul that fell there ever escaped —
A great dungeon forty lasso-lengths deep;
If he grapples, let us seize and cast him in,
That oaf, that son of a dullard —
Let us silence him and wipe him out.
Their elders and their giants,
Their Manchus and their khans...
Your grey-beard I have become,
My souls of steadfast mettle,
Their places that loom like cliff-brows,
Where they dig for gold,
You who turn not back from the grapple,
My fierce Chinese men,
When the black musket cracks,
Fall upon the foe unflinching.
For the sake of God, for my sake,
For the black grey-maned warrior's sake,
The accursed Burut,
The Talas he leans upon,
The Manas he shelters in —
Dress your ranks toward their lands,

Talas'a doğru sürüver.
Kalın kara ordu basıp,
Az değil, bol basıp,
Heveslenmiş kurnaz Burut,
Bu hengâmeyi koparıver.
Kara tüfek çat edince
Kaçmadan düşmana yönelip,
Kara çelik Zülfikar'ı
Usanmadan ele hep birden alıp,
Kırgını kızıştırıp salıver,
Kahrolası Burut'tan
Yılkımı ayırıp,
Geri çekip alıver.
Olup biten savaştan,
Kaldayım, geri dönme sakın,
Kalabalık Çinli el idin,

Kaplan Kalça ben idim,
Kahrolası hunharın
Ettiği işe bir bak.
Cengi ölçüsüz salalım,
Başbuğunu yakalayalım.
Bakay'ı düşerse bu ele,
Daha diri diri iken,
Bırakmadan başını alalım.
Gürleşip hep birden üşüşüp.
Koyun gibi karnını yaralım,
Komadan başını keselim.
Gün vaktini yitirmeyelim,
Gününde durup kalmayalım».
Sayısız kişiye bir kişi
Deyip, işte böyle, Koñurbay,
Kahırlanıp ayrılıp,
Han değil mi, koca Kalça,
Opol Dağı gibi görünüp,
Kürmesini kabartıp,
Karapçı kürkünü sallandırıp,
Kaldaylardan niceleri
Gök demirden tolgası,

Drive on toward Talas.
Pressing on with the thick black host,
Not few but pressing in abundance,
The eager, cunning Burut —
Loose this uproar upon him.
When the black musket cracks,
Turning to the foe without flight,
The black-steel Zülfikar —
Take it up all together, untiring,
Kindle the slaughter and let it loose,
From the accursed Burut
Cut out my herds of horses,
Draw them back and take them.
From the war that has come to pass,
My kalday, do not dare turn back,
You were the teeming Chinese people,

The tiger Kalça — I was he.
Of that accursed bloodthirsty one
Behold the deed he has done.
Let us wage the war without measure,
Let us seize their commander.
If Bakay falls into this land's hands,
While he is yet alive,
Let us take his head without release.
Thundering, swarming all at once,
Let us slit his belly like a sheep's,
Let us cut off his head without respite.
Let us not lose the day's hour,
Let us not stand idle in its day».
One man to men beyond number —
So saying, even thus, Koñurbay,
Parting in his fury,
Is he not a khan, the great Kalça,
Looming like Mount Opol,
Puffing up his kürme,
Letting his karapçı fur coat swing,
Many among the kaldays —
His helm of grey iron,

Yolu kuruyası er Kalça,
Akbaba kuşu gibi kanat gerip.
Çubuğunun büyüklüğü
Kalday'ın dağarcığına benzeyip,
Sarkık bıyığının,
Bıyığının bir teli
Yağlanmış balta sapına benzeyip.
Hanını görünce nice Çinli
Kahrı Kalça başlattı şimdi,
Gün gibi sayısız orduyu gördü,
Kır ovada topladı şimdi.
Buyruğu şöyle vermişti, «Atım yalnız» deyip söyleyip,
Âdeti imiş Çinlinin,
Savaş dendi mi hazırlanan,
Yüzünü gören şaşakalmış. Velveleye karışıp durmuştu.
Ay alemli tuğ olup,
Göğü yaran velvele olup,
Zurna kulak sağır edip,
Davul sesi gümbürdeyip,
Tunç boru sesi takırdayıp,
Bölük bölük ürküşüp,

The man Kalça, whose road shall wither,
Spreading wings like the vulture bird.
The bigness of his pipe
Like a kalday's provision-pouch,
Of his drooping moustache
A single hair of the moustache
Like a well-greased axe-haft. Seeing their khan, many a Chinese
Kalça now began the wrath,
He saw the army countless as the day,
He gathered it now on the grey plain.
Thus had he given his command, Saying «My horse is alone»,
Such was the custom of the Chinese,
Making ready at the word of war,
Whoever saw his face stood stunned. They had mingled into the tumult.
Becoming a tuğ crowned with the moon,
Becoming a tumult that split the sky,
The zurna deafening the ear,
The drum-beat booming,
The bronze horn's voice rattling,
Startling and scattering troop by troop,

Yer sarsılıp yürüyüşüp,
Püsküllü sırlı kargıyı
Dimdik yukarı doğrultup,
Gazayı bundan başlatıp,
Koñurbay söyleyip dururken
Herkes atına davranıp,
Sığır tüyü kadar çok Çinli,
Narası bol ordu olup,
Az değil, pek bol olup,
Kavgayı fena belleyip,
Başbuğ koyup sıralanıp.
Başıbozukluğu belli olup,
Ürke kaynaşa nice Çinli,
Asker telaşla koşuşup.
Dertli biri söz söyleyip,

Marching so the earth was shaken,
The tasselled, lacquered pike
Pointed bolt-upright to the sky,
Beginning the gaza from this,
While Koñurbay yet spoke,
Every man sprang to his horse,
Chinese many as the hairs on an ox,
Becoming a host rich in war-cries,
Not few, but in great abundance,
Marking the fray as an evil thing,
Setting a commander and forming ranks.
Their disorder plain to see,
Many a Chinese startled and seething,
Soldiers rushing about in haste.
One in anguish spoke his word,

Dizi yere bükülüp,
Arzını, derdini söyleyip Kalça'ya
Kimisi durdu diz çöküp.
Tazim edip, baş koyup,

Er Koñurbay bahadırın
Beecin'de ulu han adı var,
Kadınlar gibi diz çökmek
Ne zamandır âdetleri.
Kimisi söz söyleyip,
Er Koñurbay bahadıra
Kimisi söz söyleyip,
Arz edilen dertli bir azap,
Onulmamış nicesi
Uğultuya karışıp durmuştu.
Kimisi söz söyleyip,
Babam kocamış, kendim gencim,
Hâlim zayıf deyip söyleyip,
Yurt çığrışıp durmuştu.

Öfkelenmesinin sebebi:
On iki han Müslüman
Beecin'e gaza ettiğinde,
Yüz yüze gelip durduğunda,
Yersiz kırgını çok görüp,
Bir kürek kemiği kalmış el imiş.
Kargaşa çıksa birimiz,
Kakan'a geri dönmeden,
Tutuşacağın Semetey,
Kırılırız der imiş.
Gök ala gömlek, geniş şalvar, Kocamış imiş Koñurbay,
Çarpışmayı sert kılmaya,
Gazanın hâli böyledir,
Koñurbay'ın saldığı büyük kavga,
Adı kötüye çıkacağına,
El türlü türlü olup ürperip,
Güçsüzü bunca dertlenip,
Karapçıyı ele alıp,

His knee bent to the earth,
Telling Kalça his plea and his grief,
Some stood there kneeling down.
Bowing in homage, laying down their heads —

The man Koñurbay the batyr
Bears in Beecin a great khan's name,
To kneel like women
Has long been their custom.
Some spoke their word,
To the man Koñurbay the batyr
Some spoke their word,
A grieved torment laid before him,
Many left unhealed
Had mingled into the roar.
Some spoke their word:
My father is aged, I myself am young,
My state is feeble — so they said,
The land stood shrieking all together.

The cause of his anger was this:
When the twelve khans of the Muslims
Waged gaza upon Beecin,
When they stood face to face,
Seeing much slaughter without cause,
It was a people left a single shoulder-blade.
Should strife break out, one of us —
Without returning back to Kakan,
The Semetey you will grapple with —
We shall be cut down, they said.
Grey-motley shirt, wide trousers,
Koñurbay had grown old,
To make the clash a grim one —
Such is the way of gaza,
The great fray Koñurbay let loose:
Rather than his name turn to ill fame,
The people shuddering in every kind of way,
Their weak ones grieving so,
Taking the karapçı in hand,

Hanın önüne dertlerini
Hep birden döküp söyleyip,
Kalabalık ordu böyle durmuştu,
Çarpışa çarpışa hepiniz ölün.
Kahramanı dikilip kabararak,
Gök ala sakallı koca Mançu
Kalça'yı Tanrı çarptı şimdi,
Kalça'nın kahrından
Yer titreyip gürleyip,
Yetkin bahadır Koñurbay,
Âlemi bilen koca töre,
Kahırlanıp kükreyip,
Gayreti sert başlattı.
Kan içiciliği sahiden tutup,
Arz eden dertli adamını
Kırıp geçiriverdi.
Kırılana «müstahak» deyip,
Seyirlik edip sopalayıp,
Kırk boy Çinli, kötü yurt, Doğmadan yere geçeyim,
Bu yıl kırgın ederim deyip,
Açma ağzını, sus deyip,
Şimdi kırgına uğrarsın,
Öndeki yere toplan – deyip.
Basmışa benzer er Bakay,
Gaza başlatırım Burut'a,

Before the khan their sorrows
They poured out all together,
Thus stood the teeming host, Fight on, fight on, and die, all of you.
Its champion rising and swelling,
The grey-motley-bearded old Manchu —
God has stricken Kalça now,
From the wrath of Kalça
The earth trembling and rumbling,
The accomplished batyr Koñurbay,
The old töre who knows the world,
Raging and roaring,
Began the onslaught grimly.
Seized in truth by his blood-drinking,
The grieving man who made his plea
He cut down on the spot.
Saying «he deserved it» of the slain,
Making a spectacle, plying the cudgel,
Chinese of forty tribes, wretched land,
May I sink unborn into the earth,
This year I shall deal out slaughter, he said,
Open not your mouth — be silent, he said,
Now you shall meet the slaughter,
Gather at the ground before me – he said.
He seems to have struck, the man Bakay,
I shall open gaza upon the Burut,

Çarpışmaya gidiyorum,
Burut denen yurda.
Sıkı duracağın Çınmaçın,
Kocamışken Kalça ağana
Gayret ver, ey Kakançın.
Şibe'nin, Tırgoot'un, Solon'un,
İtiraz edecek sözün olur mu?
Büyüklüğü dağ kadar,
Halkıyla birlikte Kakan'a
«Kaçıp gitti» dedirtme.
Diri gezme, öl daha iyi,
Kara Kalmuk, Mançu yurdu,

I go forth to the clash,
Against the land they call Burut.
Çınmaçın, you who must stand fast,
To your elder brother Kalça in his age
Give your strength, O Kakançın.
Of Şibe, of Tirgoot, of Solon —
Have you any word of protest?
Great as a mountain in his bigness,
Together with his people, before Kakan
Let none say of you: «He fled away».
Better die than walk alive,
Black Kalmuk, land of the Manchu,

Kalanınız bunca kırgın el,
Doğmadan yere geçip öl,
Pehlivanın ölsün, hanın ölsün,
Atışan adam ölmez mi,
Ölen candan kalan can,
Bir yolunu bulup gün görmez mi.
Çarpışacağım koca Bakay,
Çay yaran dağ sırtı gibi,

Yorulmuşa benzer keşiş kul,
«Tutuşmadan kaçtı» dedirtme.
Mızrak saplayıp ustanız ölsün,
Biriniz kalmadan hepiniz ölün.
Bu sözümü, yurdum, gör.
Kalabalık ordusunu dağıttı – deyip,
Kocamışa benzer Koñurbay,
Vuruşmadan Beecin kaçtı – deyip,
Düşmandan bu sözü işitene dek,
Kırk boy Çinli, tümen ordu,
Biriniz kalmadan öleyim.
Kudurmuşa benzer Semetey,
Onunla kapışıp görürüm.

Göğe savrulsun toprak,
Asker yürüsün toz kopara.
Bölük bölük sökülsün,
Kara kurt gibi Çinli yurt,
Düşman gözüne görünsün.
İstenen söze uyun,
Kaçmadan, korkmadan, kötü el,

Bana arka olup veriniz.
Kıraanınızın dediği söz budur,
Tanrı çarpmış kötü el,
Bu dediğin nasıl söz?
«Atım yalnız» diyenin,
Öyleniz varsa, Çinli yurt,
Atını kesip tümünü yerim.
«Kendim yalnızım» diyenin

The rest of you, this slaughtered folk,
Sink unborn into the earth and die,
Let your pehlivan die, let your khan die —
Does the man who trades shots not die?
The soul left behind by the dying soul —
Does it not find a way and see the day?
The old Bakay I am to fight,
Like a mountain ridge that splits the tea-stream,
He seems weary, the monkish slave —
Let none say: «He fled without grappling».
Let your master die thrusting the lance,
Die all of you, till not one remains.
Behold this word of mine, my land.
He scattered his teeming host – so saying,
He seems grown old, Koñurbay,
Beecin fled without a fight – so saying,
Until I hear that word from the foe,
Chinese of forty tribes, army of tümens,
Let me die till not one of you remains.
He seems gone mad, Semetey —
I shall grapple with him and see.

Let the earth be hurled into the sky,
Let the soldiers march raising the dust.
Let them pour forth troop by troop,
Like the black wolf, the Chinese land,
Let it appear before the foe's eye.
Obey the word that is asked,
Without flight, without fear, wretched people,
Stand at my back and give me aid.
This is the word your kıraan has spoken,
God-stricken wretched people,
What manner of word is this you say?
Whoever says «My horse is alone» —
If there be such among you, Chinese land,
I shall slaughter his horse and eat it all.
Whoever says «I myself am alone» —

Kendini de kesip katıp yerim.
Tutuşacağım Semetey'dir,
Arka olup durmazsan,
«Anam kocamış» diyeni
Şimdi kesip katıp yerim!»
Deyip, işte böyle, Koñurbay,
Kahırlanıp tüyleri diken diken,
Kahrı sert başlattı,
Kara Çinliyi, Mançusunu,
Kahırlanan koca töre,
Yutuverecek gibi oldu.
Arslan gibi gözü parladı,
Aç nara, velvele salıp,
Koñurbay'ın hâli işte bu,
Kara Çinliyi, Mançusunu
Yutuverecek gibi oldu.
Altın aylı çubuğunu
Horuldatıp çekmişti,
Koñurbay'ın çevresinde
Cübbe giymiş güçlüsü,
Kün-cañcusu, kaldayı
Çepeçevre durmuştu.
Görünüşü soğuk er Kalça,
Donanışı bambaşka,

Him too I shall cut up and eat besides.
It is Semetey I shall grapple,
If you do not stand at my back,
Whoever says «My mother is aged» —
Now I shall cut him up and eat him too!»
So saying, even thus, Koñurbay,
His hairs bristling with fury,
Began the wrath grimly,
The black Chinese, his Manchu —
The raging old töre
Seemed as if he would swallow them whole.
His eye flashed like a lion's,
Loosing hungry war-cries and tumult,
Such is the state of Koñurbay,
The black Chinese, his Manchu,
He seemed as if he would swallow whole.
His pipe with its golden moon
He drew on with a rasping snore,
All around Koñurbay
His mighty ones clad in robes,
His kün-cañcu, his kalday,
Stood ringed on every side.
Cold of countenance, the man Kalça,
His array is of another kind,

Gözü gömgök demir gibi,
Burnunun büyüklüğü
Kuturmak Dağı'nın sırtı gibi.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Ona sataşırsan düpedüz
«Öldüm» deyip candan ümit kes.
Kahırlı cinneti tutmuştu,
Kalabalık Çinli, nice Mançu,
Sinek kadar çare bulamayıp,
«Peki»den başka söz demeden,
Hepsi boyun eğmişti.
Görkemi dağ gibi Koñurbay,
Gök mızrak alıp davranıp,
Gömgök demir kuşanıp,

His eye like blue-grey iron,
The bigness of his nose
Like the ridge of Mount Kuturmak.
His brow is high, his venom strong,
If you provoke him, then outright
Say «I am dead» and despair of your soul.
His wrathful frenzy had seized him,
The teeming Chinese, many a Manchu,
Finding no remedy even fly-small,
Saying no word but «So be it»,
All had bowed their necks.
His splendor mountain-like, Koñurbay,
Taking up the grey lance,
Girding on blue-grey iron,

Gök ala kalkanı ele alıp,
Çıplak bileğe beş dolayıp,
Aybaltayı takınıp,
Görsen böylesi Koñurbay,
Gök kaplan gibi hamle edip.
Kınsız kılıcı pek keskin,
Sağ yanında sallanıp,
Kor gibi otogot, mercan taş,
Tepesinden inesice Mançunun

Tepesinde parıldayıp.
Çubuğunun ağzı
Kıpkızıl kor olup,
Gözü yanan od olup,
Karşılık veren yurt olsa,
Bırakmadan başını kesecek gibi.

Bıyığı ile sakalı
Zırhı delip geçecek gibi.
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir hayli.
Demir urgandan ağ kuranını,
Baştan başa hançerli kollusunu,
Mızrakta usta becerikliyi,
Ejderha gibi ıslık çalanı,
Çare bilir sağlamını,
At taşıyamaz devlerini,

At oynatan cambazlarını,
Tırgoot'u tümden bağırtıp,
Kalday kara Kalmuk'unu,
Bırakmadan hepsini çağırıp,
Mançu hanı Ezkara,
Kalmuk hanı Karagul –
Baksan, kargaşa işte bu.
On başısını yüz başı,
Solonlardan çağırıp,
Keşişler başı lama,
Gelen orduyu hiç sorma,

Taking the grey-motley shield in hand,
Winding it five times round his bare wrist,
Buckling on the aybalta,
Behold him so, Koñurbay,
Charging like a grey tiger.
His sheathless sword most keen
Swinging at his right side,
Ember-bright otogot, coral stone,
On the crown of the Manchu who shall be struck down
Glittering upon his crown.
The mouth of his pipe
Becoming a red-hot ember,
His eye becoming burning fire,
Were there a land that answered back,
As if he would cut off its head without release.
His moustache and his beard
As if they would pierce through armor.
His prowess is of another kind,
His valor is no small thing.
Him who weaves a net of iron lasso,
Him whose arms are daggered head to foot,
The skilled one deft with the lance,
Him who whistles like a dragon,
The stalwart who knows the remedy,
Their giants no horse can carry,

Their riders who dance their horses,
Setting all the Tirgoot clamoring,
The kalday's black Kalmuk,
Summoning every one without release,
The Manchu khan Ezkara,
The Kalmuk khan Karagul –
Look — this is the turmoil itself.
His captains of ten, captains of a hundred,
Summoned from the Solons,
The lama, chief of the monks —
Of the army that came, ask not at all,

Bölük bölük ordu olup,
Baksa insan kaynaşıp,
Toprak uçup, toz yürüyen,
Dalgalanıp taşan ordu olup.
Cehennem azabı salmadan durur mu,
Az değil, pek bol olup,
Baltada usta erlerini,
Mızrakta çevik arslanlarını,
Gök demirden giyeneni,
Yönelip düşmana gireni,
Ecelden geri dönmeyenini,

Ölümden geri kaçmayanını,
Şaşmaz nişancısını,
Kement atan erini,
Yayda usta becerikliyi,
Can komaz sağlamını, Burut'tan önce kırarım,
Ulularını, hanlarını,
Kırk boy Çinli canlarını,
Dönüp bakmadan topladı gümbürdeyip,

Kalça'nın kahrından
Yürek çarpar güm güm atıp.

Gerçek bayrağını ele alıp,
İşi sıkı tuttu Koñurbay,
Çift davul, büyük tunç boru
Çaldırıp durdu Koñurbay,
Toplu kahrı başından
Aşıp durdu domuz herifin:
«Vay babasının körü, kötü yurt,

Becoming a host troop by troop,
To look on — mankind aswarm,
Earth flying, dust on the march,
Becoming a host that surges and overflows.
Can it fail to loose the torment of hell?
Not few, but in great abundance:
His men skilled with the axe,
His lions nimble with the lance,
Him who wears the blue-grey iron,
Him who turns on the foe and charges in,
Him who turns not back from his fated hour,
Him who flees not back from death,
His marksman who never misses,
His man who casts the lasso,
The skilled one deft with the bow,
His stalwart who spares no soul, I shall cut them down before the Burut,
Their elders and their khans,
The souls of the forty tribes of Chinese —
Without a backward glance he gathered them thundering,
From the wrath of Kalça
The heart pounds, beating thump on thump.
Taking his true banner in hand,
Koñurbay gripped the matter fast,
Twin drums and the great bronze horn
Koñurbay had sounded without cease,
The massed wrath from his head
Overflowed, that swine of a fellow:
«Woe, father's blind whelp, wretched land,

Kırk boy Çinli sen idin,
Cihan düşmanına baş vermez,
Gök ala sakallı er Mançu,
Kökcalınız ben idim.
Gelen orduda değer yok,
Sayısız yatan insandan

You were the Chinese of forty tribes,
Yielding no head to the world's foe,
Grey-motley-bearded Manchu man,
Your grey-mane — I was he.
In the army that has come there is no worth,
Among the men lying beyond number —

Neler var, neler yok.
Geceleyin kapıya çıkmayan
Korkak Çinli, varsınız,
Aybaltayı boşa çalan
Beceriksiz Çinli, varsınız.
«Atım yalnızdı» – deyip,
Derdinizi döküp söyleyin.
İçim baştan başa ateş yanıp,

Dayanamayıp duruyorum,
Bana kasteden düşmanım Semetey,
Duy yurdum, bunu.
Tutuşacağım Külçoro,
Çarpışacağım Bakay han,
Geri dönüp kaçanınızı
Burut'tan önce ben kırarım!
Hep birden, kalmadan ölün!
Halk kaynaşıp, ordu sürüp,
Çarpışmadan nasıl durayım,
Geri dönüp kaçanı
Bırakmadan tümünü ezip,
Ey yurdum, ne dersiniz».
Deyip, o zaman gümbürdeyip,
Er Koñurbay han öne çıktı.
Koñurbay'ın kahrını görünce
Karşılık veren bir can yok,
Tümen ordunun ödü koptu.

Korkağı candan ümit kesip,
Erlik taslayan arslanları,
Ne emredersen, işte biziz,
Deyip, işte böyle, Kalça'ya
Yaltaklanıp diz çöküp,
Göz yetişmez tümen ordu,

Karmakarışık koşuşup,
Gök açık, yer kapalı,
Alengir mızrak, büyük kargaşa,
Aç nara, kuru gulgule,

What is there, and what is not.
You who go not to the gate by night,
Cowardly Chinese — you are here;
You who swing the aybalta in vain,
Feckless Chinese — you are here.
Saying «My horse was alone» –
Pour out your grievance and speak.
My inward parts burning end to end with fire,
I stand here past all endurance,
My foe who plots against me is Semetey —
Hear this, my land.
It is Külçoro I shall grapple,
It is Bakay khan I shall fight,
Whoever of you turns back and flees —
I shall cut him down before the Burut do!
All together, die to the last man!
The folk aswarm, driving on the host,
How shall I stand back from the clash?
Whoever turns back and flees —
Crushing every one without release —
O my land, what say you».
So saying, then with a thunder,
The man Koñurbay khan came forth.
Seeing Koñurbay's wrath,
Not a soul gave answer back,
The army of tümens burst its gall with dread.
Its cowards despairing of their souls,
Its lions who play at manliness —
Whatever you command, here we are,
So saying, even thus, before Kalça
Fawning and falling to their knees,
The tümen host beyond the eye's reach,

Rushing about in wild confusion,
Sky open, earth shut fast,
The alengir lance, great turmoil,
Hungry war-cries, hollow clamor,

Kırk hanın eli Çinliyi
Dönüp baktırmadan hep topladı şimdi,
Haykırışı taş yarıp,
Kalça'yı Tanrı çarptı şimdi.
Düşmanı yıldıran sağlam arslan odur,
Düşmanın çaresini bilen er odur.
Yamaca kurulan siper odur,
Cenkten geri dönmeyen,
İş bu Beecin'e kalınca,
Düşmanın çaresini kendi bilen er odur.
Ak ala puslu tuğ olup,

Koñurbay'ın hâlini hiç sorma,
Ordusunu coşturup, el toplayıp,
Pehlivanlarını hep toplayıp,
Pehlivanın görünüşü şöyle:
Hınçla hırlayan nesne gibi,
Hınçlı, hırıltılı pehlivanı,
Pehlivanın biri boş kalsa,
Tutuşmaya giden adamın
Sığınacağı siperi odur.
Tırgoot'u tümden toplanıp,
Çan sıkıca çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp,
Pehlivanlarına bakılsa,
Hepsi Kalça gibi uzun boylu,
Her birinin büyüklüğü
Kar basmış dağ kadar,
Tutuştuğu adamı
Bırakmadan tümüyle yiyecek gibi.

Dalgalanan ırmağı, gölü gör,
Göl kadar Çinli eli gör,
Yerden biten otu gör,
Ot kadar Çinli çokluğu gör.
Bunca Çinlinin
Ulusu imiş Koñurbay,
Ulusu haber salınca,

The Chinese of the forty khans' land
He gathered all now, letting none look back,
Their shouting splitting the stone —
God has stricken Kalça now.
He is the firm lion who daunts the foe,
He is the man who knows the foe's remedy.
He is the rampart raised upon the slope,
He who turns not back from war,
When the matter falls to this Beecin,
He is the man who himself knows the foe's remedy. Becoming a white-motley misted tuğ,
Of Koñurbay's state ask not at all,
Rousing his host, gathering the people,
Mustering all his pehlivans —
Such is the look of the pehlivan:
Like a thing that snarls with spite,
His spiteful, rasping pehlivan —
Should one pehlivan stand free,
For the man who goes to grapple
He is the rampart to shelter in.
All the Tırgoot gathering,
The bell rung hard and fast,
The host driven out of its wits,
If you look upon his pehlivans,
All tall of stature like Kalça,
The bigness of each one
Like a mountain pressed with snow,
The man he grapples with —
As if he would devour him whole without release.
See the surging river and the lake,
See the Chinese people vast as the lake,
See the grass that springs from the earth,
See the Chinese multitude thick as grass.
Of all these Chinese
The elder was Koñurbay,
When the elder sent out word,

Sertçe haykırıp alınca,
Hanı kahrı başlattı,
Kalabalık elin hepsi
Bölük bölük kavga koparark,
Bozulup gidiverdi.
Dalgalanmaya durdu kalın ordu,
Cehenneme salan bu yoldur,
Gök demirden mızrağını
Göğe doğru dikeltip,
Aybaltası, kılıcı
Yerli yerinde görünüp,
Görüp duran ahali
Çoğu canından ümit kesip,
Haykıran velvele olup,
Bahadırları, erleri
Gayret edip bilenip,
Mücevherlileri, hanları,
Tümü kalmadan atlanıp.
Kırgını akla getirip,
Kılıcı kapıp alıp,
Kara çeneli aybaltayı
Bileğinde tutup çalıp,
Burut ile itişirsek,
Koparamadan çekişirsek,
Çare nasıl olur deyip,
Candan geçip vuruşup,
Pehlivanları, erleri,
Gerçek gayretli arslanları,
Kıyıda köşede koşuşup,
Kötü, güçsüz olanı
Ortaya düşüp bocalayıp,
Yersiz yere fena dövünüp,
Soyu kırk hanlı el imiş,
Tufan suyu toz edip girememiş,

Ta kökünden beri bu Çinli
Sağ kalmış bir şey imiş.
Kimse varıp ilişmediğinden,
Kendin gördüğün Beecin'i

When he took it up with a fierce shout,
Their khan began the wrath,
All of the teeming people,
Breaking into strife troop by troop,
Broke apart and streamed away.
The thick host set to surging,
This is the road that sends to hell,
His lance of blue-grey iron
Raised bolt-upright to the sky,
His aybalta and his sword
Each appearing in its place,
The folk who looked on —
Most despairing of their souls,
Becoming a shouting tumult,
Their batyrs and their men
Striving and whetting themselves,
Their jeweled ones, their khans,
Mounting to the last man.
Calling the slaughter to mind,
Snatching up the sword,
The black-jawed aybalta
Gripped in the wrist and swung,
If we tangle with the Burut,
If we tug and cannot tear free,
What remedy shall there be — so saying,
Forsaking the soul and fighting,
Their pehlivans and their men,
Their lions of true mettle,
Rushing about on edge and corner,
Their base and feeble ones
Falling in the midst and floundering,
Beating their breasts without cause —
Its stock was a people of forty khans,
The flood-water could not enter turned to dust,
From its very root this Chinese folk
Was a thing that had stayed unscathed.
Since none had come to touch it,
The Beecin you saw yourself —

Esenkan'ın eli der imiş.
Nur dökülüp Beecin'e,
Sağ kalmış yer imiş.
Kimsenin hesap sormadığı
Şu duran Beecin'e
Hiç kimse dayanıp varamamış.
Az değil, pek bol olup,
Söz ulayandan ulasak,
Bilenlerden sorsak,
Başka can basmadan, yer esen, Şu duran kara yer,
Kimse gelmeden el esen,
Çinli kıraan, nice yurt,
Çokluğunu görsen kara kurt,
Nice tümen bol olup,
Gösteriş edip mızrak alıp,
Kınsız kılıç kuşanıp,
Boz atlısı kıyısında,
Gösterişlilerin hepsi
Mızraklı düşman karşısında.
Mızrakları ön safta,
Asilleri kıyısında,
Katıra yükünü yükleyip,
Hanından buyruk gelince,
Pehlivanlarını bağırtıp,
Kalabalık el basıp üşüşüp.
Kara yakalı Tagılık,
Basıp duran nice ulu.
Gözcüsü, bekçisi,
Sert müşkül iş gelirse
Ulusuna, hanına
Cevap götürüp varanı,
Ala göğüslü, ters huylu,
Hantal, kaba ereni,
Apaçık düşmana saldıranı,
Âlemi bozan yiğidi,
Gök demirden kürk giyip,
Gök katır seçip at binip,

They called it Esenkan's land.
Light pouring down on Beecin,
It was a place kept safe and whole.
That Beecin standing there,
Which none has called to account —
No one could stand against it and prevail.
Not few, but in great abundance,
If we splice the word from the word-joiners,
If we ask of those who know:
No other soul had trodden it, the land at peace, That black earth standing there,
No one coming, the people at peace,
Chinese kıraan, many a land,
See their multitude — a black wolf swarm,
Many tümens in abundance,
Making a show, taking up the lance,
Girding on the sheathless sword,
Its grey-horsed rider at the flank,
All of the stately ones
Facing the lance-armed foe.
Their lances in the foremost rank,
Their nobles at the flank,
Loading the mule with its burden,
When the command came from their khan,
Setting their pehlivans shouting,
The teeming people pressed and swarmed.
Black-collared Tagılık,
Many an elder pressing on.
Its scout and its watchman,
Should hard trouble come,
To its elder, to its khan,
Him who carries back the answer,
The motley-breasted, cross-grained one,
Its lumbering, coarse man,
Him who charges the open foe,
The warrior who wrecks the world,
Wearing a fur coat of blue-grey iron,
Choosing a grey mule for a mount,

Yerden bir dal görünmeden,
Görse gönül bölünüp,
Koñurbay'ın gözüne
Ölçüye gelmez nice Mançu
Çekirge gibi görünüp.
Mızrağın başı tokuşup,

İnsanın başı vuruşup,
Kamış gibi mızrak salınıp,
Kara canların hepsi
Büklüm büklüm kıpırdaşıp,
Bölük bölük ordu olup,
Kara yer kaynayıp bitmiş.
Asker gelip durduğunda
Kalınlığından tütmüş.
Kaynaşıp halk kımıldayıp,
Kırk han imiş Çinli yurt,
Kıl kadar biri bile kalmadan
Gelmiş imiş yerinden oynayıp.
İşte böyle dururken,
Kalabalık orduyu telaşlandırıp,
Altındaki Algara
Yalpalanıp, er Kalça
Öteye beriye at sürüp,
Bahadırlarını Koñurbay
Çağırıp durur imiş.
Kırkı kırka bölünüp,
Kırkı hep birden basarsa,
Kalın imiş kara yer,
Kat katından yarılıp,
Göğe uçup toprak,
Asker kaynaşıp toz kopararak,
Müşkülü tümen el olup,
Yer silkinip, yel olup,
Yedisi bile bunca el olup,
Gök açık, yer kapalı,
Toprak uçup, toz basıp,
Elden bir dal görünmeden,
Kahrı Kalça başlattı,

Not a twig showing from the earth,
The heart splitting at the sight,
To Koñurbay's eye
Manchus past all measure
Appearing like locusts.
The lance-heads clashing,

The heads of men colliding,
Lances swaying like reeds,
All of the black souls
Writhing coil on coil,
Becoming a host troop by troop,
The black earth had seethed to its end.
When the soldiers came and stood,
It smoked from their sheer thickness.
The folk aswarm and stirring,
Forty khans it was, the Chinese land,
Not one left behind even hair-small —
It had come, heaved up from its place.
While it stood even thus,
Setting the teeming host astir,
Algara beneath him
Swaying, the man Kalça
Spurring his horse this way and that,
His batyrs Koñurbay
Kept summoning to him.
Forty split into forty,
If the forty press all at once,
Thick indeed is the black earth —
Splitting layer from layer,
Earth flying to the sky,
Soldiers seething, dust breaking loose,
Its trouble a tümen people,
The earth shuddering, turned to wind,
Even seven of them so great a people,
Sky open, earth shut fast,
Earth flying, dust pressing down,
Not a twig showing from the land,
Kalça began the wrath,

Tümenlenmiş kalın ordu,
Topyekûn velvele kopup,

Er Koñurbay bahadıra,
Keşişin hanı kâfire,
Gücü tam pehlivana
Kalın ordu basıp durdu şimdi. Kül azığını dürüşüp,
O ordunun içinde
Mercan otogot, sedef taş,
123720 Luñ-tuñ hanı aralarında,
Hanlarının hepsi feryat edip,
Kalabalık yurdu çığrışıp:
«Bahadır dendin, er dendin,

Bütün Beecin, Kakançın,
Bel bağladığı sen idin,
Göz diktiğimiz Burut'a
Düpedüz basıp geçelim,
Handan buyruk gelince,
Yaşlısını gencini hep kırıp,
123730 Heveslenmişe benzer kurnaz Burut,
Yamaç yanından görünüp,
Köküne hep birden erelim.
Yağmalayıp dönelim,
Tümünü kırıp Burut'a
Acı gerçeği bildirelim.
Duymayalım güzel sözlerini,
Zırvalarsa Burut'un
Gözlerini yumruklayıp çıkarıp,
Elinin hepsini kıralım,
123740 Şaşkınını ganimet edelim,
Saf saf girelim,
O onmaz Burut'u
Gün batıya doğru sürelim.
Nara kulak sağır edip,
Canına cefa salalım,
Üşüşüp girip, kavga başlatıp,
Tutuşan canı kurtarmadan,

The thick host massed in tümens
Broke into tumult all as one,

Upon the man Koñurbay the batyr,
Upon the monk-khan, the infidel,
Upon the pehlivan whole in strength,
The thick host came pressing now.
Bundling up their ash-meal rations,
Within that host,
Coral otogot, mother-of-pearl stone,
The luñ-tuñ khan among them,
All of their khans crying out,
The teeming land shrieking as one:
«Batyr you were called, man you were called,
All Beecin, Kakançın —
It was you they bound their hopes upon,
Upon the Burut we have marked —
Let us march straight over and through,
When the command comes from the khan,
Cutting down their old and young alike,
He seems eager, the cunning Burut,
Appearing from the hillside flank —
Let us reach his root all together.
Let us plunder and return,
Cutting down the Burut to a man,
Let us teach him the bitter truth.
Let us not hear his honeyed words,
If the Burut raves and babbles,
Punching out his eyes,
Let us cut down all his people,
Let us take his dazed ones as booty,
Let us enter rank on rank,
That hopeless Burut —
Let us drive him toward the setting sun.
War-cries deafening the ear,
Let us lay torment on his soul,
Swarming in, opening the fray,
Sparing no soul that grapples,

Bırakmadan kırıp alalım.	*Let us cut them down and take them without release.*
Hazine bozup, altın alıp,	*Breaking open the treasury, taking gold,*
Karıncayı gör, kurdu gör,	*See the ant and see the wolf,*
Altın yükleyip, mal alıp,	*Loading gold, taking herds,*
Kurt kadar Çinli yurdu gör.	*See the Chinese land thick as wolves.*
Kara gözlü kızdan binini alıp, Vadiden akan seli gör,	*Taking a thousand of the black-eyed girls, See the flood that pours from the valley,*
Köle olacak canı alıp,	*Taking the souls to be made slaves,*
Sel kadar Çinli eli gör.	*See the Chinese people vast as the flood.*
Ganimet edip malı alıp,	*Taking the herds as booty,*
Öteden beri düşman Burut'un	*Of the Burut, our foe from of old,*
Varını yağmalayıp alalım,	*Let us plunder and take all he has,*
Dönmeden altı ay vuruşup,	*Fighting six months without returning,*
Bozgunu böylece salalım».	*Let us loose the rout upon him so».*
Kaldayları bunu söyleyip,	*His kaldays spoke this,*
Tümü kalmadan gürleyip,	*Thundering to the last man,*
Topyekûn uğuldayıp,	*Droning all as one,*
Boru-zurna çaldırıp,	*Sounding horn and zurna,*
Gergedana yük vurdurup,	*Loading burdens on the rhinoceros,*
Ay alemli tuğ olup,	*Becoming a tuğ crowned with the moon,*
Haykıran velvele olup,	*Becoming a shouting tumult,*
Ovanın hepsi insan olup,	*The whole plain becoming men,*
Kıpır kıpır Çinli basarsa,	*If the teeming Chinese press on,*
Ölüm ortak sel olup.	*Death becomes a flood shared by all.*
Kamçı değse eğilmez,	*It bends not at the touch of the whip,*
Gayretlisi ayrılıp,	*Its mettled ones parting off,*
Mızrak değse kıpırdamaz,	*It stirs not at the touch of the lance,*
Koñurbay kahrı başlattı,	*Koñurbay began the wrath,*
Yurdu taşıyan kara yer	*The black earth that bears the people*
Silkinip gidiverdi.	*Shuddered and gave way.*
Göğü yaran uğultu olup,	*Becoming a roar that split the sky,*
Narası fazla velvele olup,	*Becoming a tumult rich in war-cries,*
Sel gibi basıp sökülüp,	*Pressing on and pouring like a flood,*
Bini bine bölünüp,	*Thousand split from thousand,*
Kalday'lanıp nara atıp,	*Raising war-cries kalday-wise,*
Hanın savaş narasını çağırıp,	*Calling the khan's battle-cry,*
Altın damaklı davulbazı	*The gold-palated kettledrum*

Güm güm vurdurup,
Kaynayan Çinli halkı imiş,
Kan içmek töresi imiş.
Görse gönül bölünüp,
Kaldırdığında mızrağı,
Yükselen göğün

Beaten boom on boom —
It was the seething Chinese folk,
Blood-drinking was its custom.
The heart splitting at the sight,
When he raised his lance,
Like the pillar of the rising

123790 Direği gibi görünüp.
Asker toplayıp, ordu sürüp,
Kimi korkup, kimi ürküp,
O ordunun hepsini
Birer birer ayırmadan hep sürüp,

Sky it appeared.
Gathering soldiers, driving the host,
Some in dread and some in flight,
All of that host,
Driving all on without parting one from one,

Tüketir mi ki Kalça – deyip,
Kara-Döbö taş meydan,
Yamacı geniş, enli vadiden,
Koca mızrak elde dikilip,
Hepsinden öte bahadır Koñurbay,
123800 Koca çomak elde kabarıp,
Yer dönüp toz olup,
Şimdi olacak çatışmada
Yetmiş Beecin yerinden oynayıp.
Mızraklaşılacak büyük meydan,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kuzey yanı çok ordunun
Çımaçın'ın tarafında,
Gün batısı çok ordunun,
Beecin'in Dıñşa'sı derlerdi, Kırk töreden pehlivanı,
123810 Dıñşa'nın orta yerinde.
Bir bölüğü çok ordunun
Dıñşa-Talaa tarafında.
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kişi yok,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Han Koñurbay önüne,
Yanından gelen biri yok. Atta cambaz, yaya yürük,
Masal ettim eğlenceye,

Can Kalça ever spend them – so saying,
Kara-Döbö, the stony square,
From the wide-sloped, broad valley,
The great lance upright in his hand,
Batyr beyond them all, Koñurbay,
The great cudgel swelling in his hand,
The earth turning, becoming dust,
In the clash now to come,
Seventy Beecins heaved from their place.
The great field where lances shall cross —
May God not show his face there.
The north side of the vast host
On the side of Çımaçın,
The sunset side of the vast host —
They called it Beecin's Dıñşa, The pehlivans of the forty töre,
In the very middle of Dıñşa.
One division of the vast host
On the side of Dıñşa-Talaa.
Much of it lies, much of it truth,
None has seen it and come back,
Half invention, half the truth,
Before Khan Koñurbay,
None has come from his side. Acrobat on horseback, swift on foot,
I have made a tale for delight,

Yitip gitmiş erlerin,
Ata binmeden yaya yürüyen,
Cenkçi arslanların
Yaptıklarını söyleyip vermek için.
Koşup telaşla vardı,
Kulak duymuş, göz görmüş,
Altın işli çadıra,
Kaynayan Çinli halkına,
Er Koñurbay bahadıra,
Ulu imiş Koñurbay,
Bunca ordu toplayıp,
Kudurmuşa benzer domuz herif.
Kurbanın olayım, Koñ töre!
Öte uçtan beri uca
Göz kararıp, göz yetmeden,
Bindikleri bambaşka,
Yer tümen tümen ordu olup,
Kıl gibi tıpkısı at binmiş,
Kaldayları, pehlivanı,
Kalmadan gelip durdular.
Alengir yay, sırlı ok,
Göğe doğru kurdu,
Tümenlenmiş sayısız orduyu

Of the men lost and gone,
Him who walks afoot, never mounting,
Of the warring lions —
To tell over the deeds they did.
He ran and came in haste,
The ear has heard, the eye has seen,
To the gold-worked pavilion,
To the seething Chinese folk,
To the man Koñurbay the batyr —
An elder was Koñurbay,
Gathering all this host,
He seems gone mad, the swine of a fellow.
May I be your offering, Koñ töre!
From the far edge to the near edge,
The eye darkening, the eye falling short,
Their mounts of another kind,
The earth becoming host on host of tümens,
Mounted on horses alike as hairs,
Its kaldays and its pehlivans
Came and stood, not one left behind.
The alengir bow, the lacquered arrow
He drew up toward the sky,
The numberless host massed in tümens

Tükenesice Kalça başlattı.
Görünüşü soğuk Çinli, nice Mançu,

Bozulup gidiverdi.
Koñurbay'ın heybeti böyledir,
Algara'nın başını çevirmişti,
Önündeki puslu ovaya,
O yerde bakıp durmuştu.
Derken çok geçmedi,
Çarpışmadan ölmeden kalanı,
Altı bin Çinli, sayısız kalday,

Onlardan ölmeden kalanı,
Karman çorman toz olup,
Tanrı yüzünü göstermesin,

Kalça, doomed to wither, set them moving.
Cold of countenance, the Chinese, many a Manchu,
Broke apart and streamed away.
Such is the majesty of Koñurbay,
He had turned Algara's head about,
Toward the misted plain before him,
There he had stood and gazed.
Then not long had passed —
Those left undying from the clash,
Six thousand Chinese, kaldays beyond count,
Those of them left undying,
Becoming dust churned all together —
May God not show his face there —

Kızıl aşı boyası kan olup,
Hazine bekçisi büyük nişancı,
Fazlasıyla yürük, hem becerikli,
Haberini söyleyip vardı:
«Tanrı yüzünü göstermesin,
Âlemi bilen koca töre,
Ok işlemez kürk giymiş,
Mende'den görünüşü bambaşka,
Kakançın'lı Beecin'e
Kıyamet salacak seçkin yiğit,

Uğultuya girdi, Koñ töre,

The red ochre becoming blood —
The treasury's keeper, the great marksman,
Swift beyond measure and deft besides,
Came and told his tidings:
«May God not show his face there,
Old töre who knows the world,
He wears a fur coat no arrow pierces,
His look is other than any Mende's,
Upon Kakançın's Beecin
A chosen warrior who will loose the doomsday —
He has entered the roar, Koñ töre,

Narası bol, büyük müşkül,
Velveleye girdi, Koñ töre.
Kazılmış derin hendek çıktı,
Kaynayıp duran bela çıktı.
Hunharın oğlu Semetey,
Dört adamla başı çekip zorlu çıktı.
Geri dönsek nice olur,
Kalday'a kara gün başladı,
Kırk töreñ ile sayısız ordunu,
Han Koñurbay baş olup,
Bırakmadan kırıp geçirdi.
Bindiklerine bakarsan,
Kara bayır kazanat.
Hepsi bedevi, akıtmalı,
Hayvandan görünüşü bambaşka.
Boşuna kuyruk, yele değil,
Beecinlinin malı değil,
Semizinden yaraşmış.
Kahrolası domuzlar,
Şaha kalksa düpedüz
Uçup gidecek bir şey gibi,
Göğe hep birden bakmış.
Hayvandan görünüşü bambaşka,
Hepsi tulpar, akıtmalı.
Cenge binse sarsılmaz,
Kaburgalı kazanat,

Rich in war-cries, a great hardship,
He has entered the tumult, Koñ töre.
A deep-dug trench appeared,
A seething calamity appeared.
The bloodthirsty one's son Semetey
With four men came forth grim at their head. How would it be if we turned back?
A black day has dawned for the kalday,
Your forty töre and your numberless host,
With Khan Koñurbay at their head,
He cut down and crushed without release.
If you look upon their mounts —
Black-bay kazanats.
All thoroughbreds, all blaze-faced,
Their look is other than any beast's.
No idle tail, no idle mane,
No stock of any Beecin man,
Fitted out from the fattest.
The accursed swine —
Should they rear up, outright
Like things about to fly away,
They have gazed all together at the sky.
Their look is other than any beast's,
All tulpars, all blaze-faced.
Mounted for war they do not falter,
Deep-ribbed kazanats,

Kalbur ciğerli, tunç bilek,
Buğra kâkül, kapan bel,
Ketmen toynak, geniş sağrı,
Cenge dayanır püsküllü ayak,
Tulpardan seçip at binmiş,
Şaşırıp kaçıp yollandık,
Çaprazlama sürüp, o yanasıca,
Kıl kuyruğunu sıkıca düğümlemiş.
Bahadırlardan hepimiz
Velvele duysa söküp gelir,
Koştuğunda kara yer
Kat katından bölünür.
Bel yamaçtan çıktı dört adam,
Dört kıraana yenik düştük.
Belli eri Semetey –
İriliği dağ kadar,
Gayretlisi Bakay er –
Devrilmiş sarp kaya sırtı gibi.

Sieve-lunged, bronze-wristed,
Camel-forelocked, trap-waisted,
Mattock-hoofed, broad of croup,
Tassel-legged, enduring in war,
He has mounted the pick of the tulpars,
Bewildered, we turned and fled,
Driving aslant, that doomed one,
He has knotted the hair of his tail up tight.
All of us among the batyrs —
At the sound of tumult he comes tearing on,
When he runs, the black earth
Splits apart layer from layer.
Four men came forth from the hillside pass,
To four kıraans we fell defeated.
Their proven man Semetey –
His bigness vast as a mountain,
Their mettled one, the man Bakay –
Like the ridge of a toppled sheer crag.

Almambet oğlu Külçoro,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Canını sakınacak oğul değil,
Pes edecek kul değil,
Dayandığı demir gibi,
Kakan'dan nice ordu gelip,
Er Semetey öksüzken,
Erken öldü dedirtmeden.
Ölmeyişinin sebebi:
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir hayli,
Dalgalanan tümen el gelse,
Almambet oğlu Külçoro
Durmadan mızrak uzatacak gibi,

İnsan değil, o domuz,
Dağı talkan edecek gibi.

Kayalık geçidi delip geçecek gibi,
Tutuşursa başı kesecek gibi,

Almambet's son Külçoro,
Çubak's son Kançoro —
No son to spare his own soul,
No slave to yield and cry quarter,
Like iron he leans upon,
Though host on host come from Kakan,
While the man Semetey was orphaned,
They let none say he died too soon.
The cause of his not dying:
His prowess is of another kind,
His valor is no small thing,
Though a surging tümen people come,
Almambet's son Külçoro
Seems as if he would thrust the lance without cease,
No man is he, that swine —
He seems as if he would grind the mountain to talkan.
As if he would bore through the rocky pass,
As if, grappling, he would sever the head,

Uzun boylu, geniş kürekli,
Hem pehlivan, hem arslan,
İnsandan çıkmaz böyle er.
Altmış Çinli, sayısız kalday,
Üstün pehlivan kırk töre,
Kükreyip mızrak saldığında,
Yetkin imiş Külçoro,
Yetişip tek başına saldırıp,
Pehlivanımız, hanımız,
Kıpkızıl kana belendik.
Sert çarpışmaya tutulduk,
Sayısız kaldayın hepsinden
Ganimet edip atı aldı,
Harap edip başı aldı,
Nice kızgın işi başlattı.
Haykırıp mızrak uzattığında,

Tall of stature, broad of shoulder-blade,
Both pehlivan and lion —
From mankind comes no such man.
Sixty Chinese, kaldays beyond count,
Forty töre, pehlivans supreme —
When he roared and let the lance fly,
Accomplished was Külçoro,
Overtaking, charging all alone,
Our pehlivan, our khan —
We were bathed in crimson blood.
We were caught in the grim clash,
From all the numberless kaldays
He took the horses as his booty,
He wrought ruin and took heads,
Many a burning deed he began.
When he shouted and thrust out the lance,

Hep birden girip ordu basıp,
Akın edip velvele koparark,
Kükreyip mızrak vurduğunda,
Kırgını kızıştırıp başlattı,
Devleri kıl kadar görmeden
Kırıp geçirdi.
Ölen handan kalanı,
Kırıldı nice pehlivanı.
Heybetine dayanamayıp,
Telaşla koşup yiğitleri,
Çay yaran dağa yaslandık,
Nice pehlivan, nice dev,
Kıpkızıl kana belendik.
Manas'ın oğlu Semetey
Şay'ın koruduğu arslan imiş,
Töresinden Çorosu
Fazlasıyla bahadır biri imiş.
Heybeti güçlü, kahrı güç,
Nicemizi kırıp dümdüz,
Kahrı sert başlattı.
Koçaklarının hepsini yere serip,
Pehlivanları dimdik devirip,

Entering all at once, overrunning the host,
Charging on, breaking into tumult,
When he roared and struck with the lance,
He kindled the slaughter and began it,
Counting the giants not even hair-worth
He cut them down and crushed them.
Those left of the dying khans —
Many a pehlivan of theirs was slain.
Unable to withstand his majesty,
Their warriors running in haste,
We set our backs to the tea-split mountain,
Many a pehlivan, many a giant,
We were bathed in crimson blood.
Manas's son Semetey
Was a lion in Şay's keeping,
Of his töre, his Çoro
Was one exceeding rich in valor.
His majesty mighty, his wrath is hard,
Cutting down many of us flat,
He began the wrath grimly.
Laying all their stalwarts on the earth,
Toppling the pehlivans bolt-upright,

Hepsini kırıp bıraktı.
Çaresi her işte yerinde imiş,
Yaratılmış âdemoğlundan
Üstün doğmuş sağlam imiş.
Yürüyüşünden can çıktı,
Saplayışından kan çıktı.
Beecin'e kargaşa salar – deyip, Ay-âlemi perişan eden,
Karşısına çıkan canı alır – deyip,

Amansız sağlam imiş.
Ben zavallının canı çıktı.
Kınsız kılıç kuşanmış,
Kahrı yüzüne vurmuş,
Temrenli sırlı mızrağı
Dimdik yukarı saplamış,
Vuruşulan düşmana
Korkup koltuk açmamış.

Eline düşerse kalanı
Tavşan gibi yere çalmış.

Üstün Bakay, o dahi,
Karşısına çıkan Mende'nin
Yiğidim Kalça, sözümü dinle,
Çıkıp gelecek siperi odur,
Kahrolası o kulağı kesiğin
Yaman zehrini pek görüp,
Kahrolası, candan ümit kestim,
Sınçının sözünü dinler – deyip,
Kıymetlim Kalça, koca töre,
Âlemi bilen koca törem,
Gördüğümü söyleyip vermek için,
Kökcalım, sana koştum.
Yanında gencecik çocuğu,
Alabildiğine sağlam er imiş,
Almambet oğlu der imişler.
Babası kıraan çocuklarla
Boğuşmaya çare bulunmaz,

He cut them all down and left them.
His remedy was apt in every task,
Of all created sons of Adam
He was born superior, born firm.
From his advance the soul went out,
From his thrust the blood came out.
He will cast chaos on Beecin – saying, He who lays waste the moonlit world,
He takes the soul that stands against him – saying,
He was firm beyond all mercy.
The soul went out of wretched me.
He has girded on a sheathless sword,
His wrath has risen to his face,
His lacquered lance with its forged head
He has driven bolt-upright,
Before the foe he fought
He never flinched nor bared his flank in fear.
Whoever fell into his hands, the rest —
He dashed them to the earth like hares.

Supreme Bakay, that one too —
Of the Mende who comes against him
My warrior Kalça, hear my word,
He is the rampart that will come forth;
That accursed crop-eared one —
Having well seen his fell venom,
Accursed one, I despaired of my soul.
He heeds the appraiser's word – saying,
My precious Kalça, old töre,
My old töre who knows the world,
To tell over what I saw,
My grey-mane, to you I ran.
Beside him a boy still tender-young,
He proved a man firm beyond all bounds,
Almambet's son, so they call him.
With the sons of the kıraan father
No remedy is found for the grapple,

Çarpışmaya güç yetmez,
Çelmeleşen sağ gidemez.

İnişte er sapladı,
Mızrakçıların ustasından,
Rakipsiz çetin sağlamından
Altısını sıraya bir saplayışta sapladı.
Kulak duymuş, göz görmüş,
Böylesini kim görmüş.
Duyulan söz dedikodu olur,
Apaçık gördü şu garip göz.
Mızrakçıdan usta imiş,
Beecinlinin soyundan,
Yiğidim Alma'mın öz oğlu,
Suur gibi kupkurşuni at binmiş,
Kuyruğunu sıkıca düğümlemiş.
Enli gövde, yayvan göğüs,
Işıldayan kızıl kor imiş,
Kızıl puslu ateş imiş.
Mende'den başka bir yaman imiş,
Mende oğluna bakarsan,

Böyle pehlivan yok imiş.
Çınmaçın'ı, Kakan'ı
Kıyısından kemirir diye duruyorum.

Kahırlanırsa Semetey,
Kakançın'ı, Beecin'i
Ateşe verir diye duruyorum.

Kaplan Manas öldüğünde,
Vay babasının körü, Koñ töre,
Gafil kalmışız!
Bozgun edip Burut'a
Varmamış kalmışız,
Çocuklarına bir kırgın
Salmamış kalmışız,
Gafil avlanmışız,
Onlardan soy türemez – deyip,

No strength suffices for the clash,
Who trades trips with him goes not off whole.
On the downslope he speared a man —
Of the masters of the lancers,
Of the peerless, hardy stalwarts,
He speared six in a row at a single thrust.
The ear has heard, the eye has seen —
Who has ever seen the like?
A word merely heard is idle gossip —
This poor eye of mine saw it plain.
He was a master among lancers,
Of the stock of the Beecin folk,
My warrior Alma's own true son,
He rode a horse marmot-grey all over,
He knotted its tail up tight.
Broad of trunk, wide of chest,
He was a glowing crimson ember,
He was a fire wrapped in crimson mist.
He was a bane apart from any Mende,
If you look upon the sons of Mende,

There is no such pehlivan among them.
Çınmaçın and Kakan —
He will gnaw them from the edge, I stand and say.
If Semetey is roused to wrath,
Kakançın and Beecin —
He will put them to the torch, I stand and say.
When the tiger Manas died,
Woe, father's blind whelp, Koñ töre,
We were caught unheeding!
Routing the Burut —
We failed to go and stayed;
Upon his children one slaughter —
We failed to loose and stayed;
We were caught off guard,
No line will spring from them – saying,

Aşık kemiği kadar yerde dağı yok,

Bunu düşünüp durmuşuz,
Dediğine uyalım,
Babası cömert Manas'ın,
Almambet, Çubak, Sırgak'ın
Söyletmeden kununu verelim.
Savaşı hep birlikte kaldıralım,
Kavgalaşmadan, çekişmeden,
Cefayı böylece dindirelim.
Gösteririm, Koñ törem,
Dıñşa'dan beriki ovayı.
Gösteririm gözüne
Hunhardan doğma çocuğu.
Yavuz da imiş, arslan da imiş,
Kalmuklardan Oroñgu,
Önceden geçmiş arslanlardan,
Manas'la boğuşmuş erlerden,
Almambet, Çubak ikizden,
Sırgak, Serek deniz gibilerden,
Şimdiki dördü de er imiş.
Ama sözüme uymazsan,
Manas'ın kununu vermezsen,
Maralını kovalayıp inek eder,

Yalan dersem nasip olmasın,

Bu Beecin'i perişan eder.
Gök maralı kovup, inek eder,

Göz koyduğu yeri perişan eder.
Kahrı sert bir salar,
Çarpışırsa Beecin'in
Hanlığını çekip alıverir.
Pehlivan da imiş, arslan da imiş,
Her yanı denk, kusursuz da imiş.
İçini yoklayıp otursam,
Yeryüzünden geniş de imiş.

With no mountain on ground even knucklebone-small,
So we sat and thought.
Let us heed what he has said:
Of his father, bounteous Manas,
Of Almambet, Çubak, Sırgak —
Let us pay the blood-price unbidden.
Let us lift the war away all together,
Without quarrel, without strife,
Let us thus put the torment to rest.
I shall show you, my Koñ töre,
The plain on this side of Dıñşa.
I shall show before your eye
The boy born of the bloodthirsty one.
Fierce he was, a lion he was too, Of the Kalmuks, Oroñgu,
Of the lions passed away before,
Of the men who grappled with Manas,
Of the twins Almambet and Çubak,
Of Sırgak and Serek, those like the sea —
The present four are men their equal.
But if you heed not my word,
If you pay not the blood-price of Manas,
He will chase your maral down and make it a cow —
If I speak false, may fortune be denied me —
He will lay this Beecin waste.
He will chase the grey maral and make it a cow,

He will lay waste whatever place he marks.
He will loose a grim wrath,
If he gives battle, Beecin's
Khanship he will wrench away.
A pehlivan he was, a lion he was too,
Even on every side, flawless he was too.
When I sit and search his inward parts,
He was wider than the face of the earth.

Babası hunhar Manas'tan
Üstün doğmuş er imiş.
Dediğim budur, bilesin,
Boş yere yurdunu kırdırmadan,
Han Koñurbay, sözümü dinle.
Haberin var mıydı,
Can-Cürbös'ün çölünde
Almambet'in bulduğu yeni yer –
Altın kazılan madeninde,
Arslan Manas kökcalın
Boğuşmasını gördüm, Cööceldet,
Altı gün su içmeden,
Altındaki Aymanboz,
Uzun kulağı sarkıp sallanıp,
Savaşa Manas girdiğinde,
Issız ovada Boz atı
Yürümez oldu çırpınıp,
Çinlilerden Boroonçu,
Gösterişliden Bozkertik,
Kuytu yerden Muzkindik,
Koca Ulama Kalmuk var,
Koca Coloy gibi pehlivan var.
Koca Koñurbay sen olup,
Toplanıp mızrak sapladığında,
Arslan gibi gözü süzülüp,
O Manas'ın etine
Altı bin mızrak bir değip,
O zaman mızrak saplandığında,
Eğilip Manas kılt bile etmeden,

Than his father, bloodthirsty Manas,
He was born a man superior.
This is my word — know it well:
Before your land is cut down in vain,
Khan Koñurbay, hear my word.
Had you any word of it —
In the desert of Can-Cürbös,
The new land Almambet found –
At the mine where gold is dug,
Your grey-mane, the lion Manas —
I saw his grappling, Cööceldet:
Six days without drinking water,
Aymanboz beneath him,
His long ears drooping and swaying,
When Manas went into the war,
On the desolate plain his grey horse
Ceased to walk, though struggling on.
Of the Chinese there is Boroonçu,
Of the stately, Bozkertik,
From the hidden place, Muzkindik,
There is old Ulama the Kalmuk,
There is a pehlivan like old Coloy.
You yourself being old Koñurbay,
When you massed and drove the lance in,
His eye narrowing like a lion's,
Into that Manas's flesh
Six thousand lances struck as one —
Then, when the lances were driven home,
Manas bowed but never even flinched,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Demir Ağın Ortasında Yalnız Aslan

Kun öğüdünü veren, Külçoro'nun mızrağından sağ kurtulmuş cellat Cööceldet'tir; kız ve zehirli boza armağanlarıyla hileyle boğazlamayı önerir. Koñurbay onu korkaklıkla aşağılayıp "Manas'ını boğazlayan Bahadır Kalça benim!" diye kükrer ve orduyu yine de yürütür. Tepeden ucu bucağı görünmeyen seli seyreden Bakay, Ümötöy'den Koşoy'a, beş handan Töştük'e uzanan müttefik listesi sayarak Talas'a çekilmeyi önerir; fakat Semetey "Kaçıp dolaşıp öleceğime, vuruşarak öleyim" diyerek reddeder, Bakay'ı yılkıyla Talas yoluna gönderir. Meydana tek gözü kova gibi Matı dev çıkar; Koñurbay ona Alööke'nin Manas önünde nasıl kaçtığını, yakalanıp azgın itlere yem edildiğini anlatarak intikam ateşini körükler, Çet-Beecin hanlığını vaat eder.

Külçoro, Almambet'ten miras Sırbaran tüfeğiyle devin tek gözünü tabak gibi nişanlayıp kör eder; Semetey Sır mızrağıyla Matı'yı devirir, Külçoro Manas'ın Zulpukor'uyla başını alır ve boz katırını yakalar. Semetey'in heybetinden yılan Koñurbay Algara'yla kara kayaya tırmanıp kaçar; Semetey Akkelte'yle Kıtay saflarını biçer. On bir gün süren kırgında Madı ve Şıyka han dâhil nice ulu düşer; fakat tükenmez Kıtay eli öncekinden beş beter kaynayıp gelir. Koñurbay, Külçoro'yu diri yakalayana Uluñçu-Dıñşa hanlığını vaat ederek kement ve ipek ağ ustalarını salar; kırk iki kat kuşatmanın ortasında yalnız kalan genç aslan, "ölmeye gelmişim meğer" diyerek Coykuma'yı sıyırıp direnir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kun öğütçüsü cellat Cööceldet'tir; zehirli boza hilesini önerir, Koñurbay onu korkaklıkla aşağılayıp seferi sürdürür (seg120).
- Bakay, Ümötöy'den Koşoy'a ve beş hanlara uzanan müttefik listesiyle Talas'a çekilmeyi önerir; Semetey kaçmayı reddeder (seg120-121).
- Bakay yılkıyı Talas'a sürerken, yiğitler ölürse ak hançerle canına kıyacağına ant içer (seg121).
- Tek gözlü Matı dev meydana çıkar; Koñurbay, Alööke'nin Manas'a yem oluşunu anlatıp ona Çet-Beecin hanlığını vaat eder (seg121-122).
- Külçoro Sırbaran'la devin tek gözünü kör eder; Semetey mızraklar, Zulpukor devin başını alır; Koñurbay kara kayaya kaçar (seg122).
- On bir günlük kırgının ardından Koñurbay, Uluñçu-Dıñşa hanlığı vaadiyle Külçoro'yu kırk iki kat kuşatmaya aldırır; genç yiğit tek başına Coykuma ile direnir (seg123).

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Büyüklüğü dağ kadar ulu Manas,	*Manas, great as a mountain in his vastness,*
O hunhar bir kımıldasa	*When that bloodthirsty one but stirred,*
Eyerden ardı kıpırdamaz,	*His seat never shifted from the saddle,*
Kollarını gerip bağlayacakken,	*When we would have stretched and bound his arms,*
124100 Manas'a bela salacakken,	*When we would have brought ruin on Manas,*
Sekiz gün boyu çarpışıp,	*Battling for eight days on end,*
On bir gün durmadan direnip,	*Holding out eleven days without pause,*
Ecelin yetip oğullardan	*Till death came upon the sons,*
On üç gün oluncaya dek	*Until thirteen days had passed*
Kargılaşıp vuruştuk.	*We fought there, lance against lance.*
Altı bin Hıtay, kırk kalday, Keşfe çıksa yorulmaz,	*Six thousand Hıtay, forty kalday, Untiring when he rides to scout,*
Karışık devlerin hepsi var,	*All the motley giants were there,*
O Ezkara dahi var.	*Even that Ezkara was there.*
Gayretli hunhar Manas'ın	*Of zealous, bloodthirsty Manas*
124110 Dirseğine yaslanıp kalmayan,	*None stayed propped against his elbow,*
Mihnet basmış ulu hana,	*Hardship had beset the mighty khan,*
Heybetli bela Manas'ı	*When that awesome scourge, Manas,*
Karşılayıp bağlayamayınca,	*Could not be met and bound,*
Kargı çevirip burduğunda,	*When he whirled and twisted his lance,*
Alpların, devlerin hepsi	*When all the alps and giants*
Tutuşamayıp durduğunda,	*Stood unable to grapple him,*
Kulağı demir Kutan alp	*When iron-eared Kutan the alp*
Çevirip kement attığında,	*Swung and cast his lasso,*
Alnı demir koca Mankuç	*When iron-browed old Mankuç*
124120 Bağlayayım deyip durduğunda,	*Stood saying «Let me bind him»,*
Altmışın en üstünü,	*The foremost of the sixty,*
Kırk çoranın yamanı,	*The fiercest of the forty çoro,*
Hepsinin en değerlisi,	*The most precious of them all,*
Kırk yiğidin çolpanı,	*Morning star of the forty braves,*
Sığır sağrılı Sarala'yla	*On Sarala of the ox-broad croup*
Savaşa girip Almambet,	*Almambet entered the fray,*
Altın ağızlı tunç çubuğu	*His bronze pipe with golden mouth*

Öne arkaya savurup,
Konur, seni tutmak üzereydi,
Yetişip başı keserken,
Kargı ile vurup dövüp,
Kıraan Alma'n, o aziz şir,
Kırgın saldı bu yerde,
Ölmeyecek can imişsin,
Bir çift eş kaburganı
Kırarak sançtı Almambet,
Köökör üfleyip sen Kalça,

Swinging it fore and aft,
Konur, he was about to seize you,
Overtaking, about to cut off your head,
Striking and beating with the lance,
Your falcon Alma, that blessed lion,
Wrought slaughter on this ground,
You proved a soul not fated to die,
A matched pair of your ribs
Almambet pierced and broke,
Blowing the köökör, you, Kalça,

Altı ayda ancak sağaldın.
O Alma'ndan doğma bir oğul var,
Bu sözünde eksik var,
Öfkelenip çarpışırsan,
Kimsenin görmediği belayı,
Kalça, görüp durma sakın,
Ölüp kalıp gitme sakın.
Cenge girse tasalanmaz,
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda sak,
Kestirip uyku almayan,
Âleme yeten kudreti,
Hunhar Manas er ile
Kendisi kardeş çocuğu,
Kara çeliğin keskin ağzı,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Yer kaynayan savaşta,
Okdan önce yetişen,
Gittiği yerde ölçüp biçen,
Beni sançıp geçtiğinde,
Benden aşıp er Sırgak
Seni de attan düşürüp,
Sıra ile sançıp geçtiğinde,
Almambet kahrını saldığında,
Kökala'ya kamçı vurup,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Kınından kılıç aldığında,
Coşmuş erler yetişirken,

Only in six months were you healed.
There is a son born of that Alma,
In these words of yours there is a flaw,
If you clash with him in wrath,
A ruin that none has ever seen —
Kalça, beware lest you behold it,
Beware lest you die and be gone.
He frets not when he enters battle,
Light for the horse, equal to a foal,
Sleepless, wary on the road,
Never dozing, taking no sleep,
His might reaching all the world,
With bloodthirsty Manas the man
He himself a brother's child,
The keen edge of black steel,
Khan Manas's Sırgak,
In battle where the earth seethes,
Arriving before the arrow,
Measuring and reckoning wherever he goes,
When he ran me through in passing,
Passing beyond me, Sırgak the brave
Threw you too from your horse,
When he speared us each in turn,
When Almambet loosed his fury,
Laying the whip on Kökala,
Akbaltay's Çubak
When he drew sword from scabbard,
As the raging warriors closed in,

İnim inim inleyen pehlivanı
Kaldırıp ata bindirdiğinde,
Sönmüş ateşi tutuşturup,
Ölmüş canı kurtarıp,
İşte o zaman kargı yedim,
Kızılca kıyamet savaşta
Bu Sırgak gibi yiğit er

The champion moaning and groaning
When he lifted and set him on a horse,
Kindling the fire that had died,
Saving the life that had perished,
It was then I took the lance,
In that red-doom battle
A brave man like this Sırgak

Doğmaz sanırdım ben.
Almambet oğlu Külçoro
Her yanıyla tam denkmiş,
Sırgak'a denk bir şirmiş,
Kapkara taşın oyuğundan,
Cerge-Tal'ın boyundan,
Oynak sazlığın yüzünden,
Kara-Suu'nun kıyısından,
Yedisini yetişip bir sançtı,

Yedinin biri ben idim,
Yetişince yaman el saldı.
Kargısını görüp yandım,
Yiğitliğini görüp o çocuğun
Aziz candan umut kestim.
Dediğim budur, bilesin,
Arslanım Kalçam, sözümü tut. «Kapat hemen ağzını,
Görse gönül bölünür,
Tutuşursan kanın dökülür.
Yetimlikten yetişen,
Yurda güç bela katılan,
Erginleşip er olan,
Er oğluyla denk olan,
Kararıp bulut bölünmez,
Kun almaz hali görünmez.
Akıl dolu üstün han idin,
Alööke'nin Konurbay'ı,
Çin-Maçin'e, Beycin'e
Sağlam kurulmuş dam idin,
Yiğitliğini söyledim, bilesin,

I thought could never be born.
Almambet's son Külçoro
Proved his full match in every way,
A lion equal to Sırgak,
From the hollow of the pitch-black rock,
From along Cerge-Tal,
Across the quaking reed-marsh,
From the banks of the Kara-Suu,
He overtook and speared all seven at a stroke,
One of the seven was I,
Overtaking, he laid a fearsome hand.
Seeing his lance I burned,
Seeing that boy's valor
I gave up hope of my dear life.
This is my word, so know it,
My lion Kalça, heed my word. «Shut your mouth this instant,
The heart quails at the sight of him,
If you grapple him your blood will spill.
Raised up out of orphanhood,
Joined to the folk through grievous toil,
Come of age and made a man,
A match for the hero's son,
The darkened cloud will not part,
No sign he'll forgo the blood-price.
You were a peerless khan full of wisdom,
Alööke's Konurbay,
For Çin-Maçin, for Beycin
You were a stronghold firmly built,
I have told your valor, so know it,

Azizim Kalçam, sözümü tut!
Gafil avlayıp çocukların
Aklını hileyle çelelim,
Bunlara düzenle çukur kazalım.
Babası hunhar Manas'ın
Dediğine uyalım,
Kırmızı gömlekli, ay belli,
«Babanın kanı bedeli işte» deyip,
Kızlardan armağan verelim.
Fıçıya boza hazırlatalım,
O bozanın içine

My dear Kalça, heed my word!
Catching the boys unawares,
Let us beguile their wits with cunning,
Let us dig them a pit by stratagem.
About his father, bloodthirsty Manas,
Let us fall in with what he says,
Red-shirted, moon-waisted,
Saying «Here is your father's blood-price»,
Let us give a gift of maidens.
Let us have boza readied in a cask,
And into that boza

Olmadık zehirden koyalım.
Bozayı içince zehirlenip,
Olmadık derde çatarlar.
Kahrolası çocukların
Kırıp keselim başını,
Kahrolası çocukları
Hile ile böylece
Susturup yok edelim».
Cööceldet böyle dedikten sonra,
İşte o zaman Konurbay,
Kahrı gelip dikleşip,
Hışmını şiddetle başlattı,
Homurdanıp, kabarıp,
Söz söyleyip duran cellâdı
Haşlayıverdi bir anda:
Kahrolasıca Cööceldet,
Bahadır senin gibi olur mu?
Bahadır deyip söylemek yaraşır mı?
Telaşla soluk soluğa,
Onlardan yaman kaçarken
Kaybolup gitmişsin sen,
Kuvvetin kaçmış, keskinliğin yok,
Sakat olup kalmışsın.
Bu lafını kim dinlesin,
Bir karanlık gece dinlesin,
Bundan başka kim dinlesin!
Beycin ucuz yer miymiş,

Let us put an unheard-of poison.
Drinking the boza, poisoned,
They will meet unheard-of woe.
Those accursed boys —
Let us smash and cut off their heads,
Those accursed boys —
Thus by cunning
Let us silence and destroy them».
After Cööceldet had spoken so,
It was then that Konurbay,
His wrath rising, bristling,
Loosed his fury with violence,
Growling, swelling,
The executioner still holding forth
He scalded in an instant:
Accursed Cööceldet,
Can a batyr be the like of you?
Is it fitting to call you batyr?
In panic, gasping for breath,
Fleeing from them in disgrace,
You went and lost yourself,
Your strength fled, your edge gone,
You were left a cripple.
Who would listen to this talk of yours?
Let some dark night listen,
Who else would listen!
Is Beycin such a cheap place,

Hunharın oğlu o soysuz
Benden çetin er miymiş?
İnsan geçmez geniş boğaz
Kendim yürüdüğüm yol idi,
Altı kez aldattığım ordu idi.
Cenge girse tasalanmaz,
Aziz Kalça'n ben işte!
Tutuşup hepsini yok eden
Merd Kalça'n ben idim!
Haberin var mıdır ki,

Is that baseborn son of the ogre
A harder man than I?
The broad gorge no man passes
Was the road I walked myself,
It was the horde I tricked six times.
He frets not entering battle —
Your dear Kalça, here am I!
Who grappled and destroyed them all —
Your valiant Kalça, it was I!
Do you even know of it?

Kıyıp geçtim alpların hepsini,
Yastığımı alıp yatarım.
Manas'ını boğazlayıp yok eden

Bahadır Kalça ben işte!
Kaynaşan Hıtay yurduna
Boz sahraya dam oldum,
Fitne başlatıp, düşman kırıp,
Beycin yurdu, sana han oldum.
Düşünsene, ey cellat,
Manas'ın oğlu yetimin
Vadide malını toplarım,
Ateş sönmüş gibi dağıtıp,
Tıpkı babası gibi ederim!
Hunhar Manas şir miymiş,
Hunhardan Kalça eksik miymiş,
Beycinlik, sana ölüm yok.
Oğulları kızıl bela deyip,
Deyip, böylece, Konurbay,
Bu dediğin doğru mudur?
Savaş habercisi gelmiş gibi
Yüksekten atıp söz söyleyip,
Onları tutar olmuşsun.
Manas'ın oğlu böyleymiş deyip,
Yürekliliğinden kâfirin
Övüp durur olmuşsun.
Benzin atmış, pek ürküp,
Onmaz olup kalmışsın,

I cut down all the alps in passing,
I take my pillow and lie at ease.
Who slaughtered and destroyed your Manas —
Batyr Kalça, here am I!
For the swarming Hıtay land
I became a stronghold on the grey steppe,
Sowing discord, felling foes,
Land of Beycin, I became your khan.
Think on it, O executioner,
That orphan son of Manas —
I shall gather his herds in the valley,
Scattering them like a fire gone out,
I shall serve him just as I served his father!
Was ogre Manas such a lion,
Was Kalça any less than the ogre?
Man of Beycin, for you there is no death.
Calling his sons a red scourge,
So saying, thus, Konurbay —
Is this word of yours the truth?
As though a herald of war had come,
Talking big, boasting from on high,
You have begun to take their part.
Saying «Such is the son of Manas»,
For the infidel's boldness
You have taken to endless praising.
Your color fled, sore frightened,
You have been left past mending,

Suratsız kahrolası,
Adam olmaz olmuşsun.
Yerli yerinde Hıtay, kalın yurt,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Toplanan tümen ordu,
Çokluğunu görsen kara kurt,

Ele yaraşır tümen ordu
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu?
Bir kişiyi bin adam
Dövse leşini kor mu?
Bu Beycin kolay yer miymiş,
Bu Hıtay ucuz el miymiş?
Şimdi dokundun öfkeme,
Kahrım geldi, dikleştim,
Sataşmadan komam birinize.
Öfkelenince püskürürüm,
Yurt kurutan Burut'la
Hiç değilse ben Kalça

Ecelim yetse ölürüm,
Kocayıp kaldığım çağımda
Hunharın oğlu o densizle
Tutuşup bir göreyim».
Deyip, böylece, Konurbay,
Kara suda gemi yok,
Kaplan başım sağ iken
Karşı koyacak kimse yok.
Sayısız orduda dengi yok,
Yiğidiniz Kalça var iken
Mağara gibi ağzı açılıp,
Açsa ağzının içinden
Kahırlı ateş saçılıp,
Coşup Kalça gürleyip,
Yer yarıldı gümbürdeyip.
Hışmını şiddetle başlattı,
Kalın Hıtay, tümen ordu
Hışımlanan kâfirden

Ill-faced accursed wretch,
You have become no man at all.
The Hıtay in their place, a teeming land,
God forbid you see its face,
The tümen host assembled,
If you saw their multitude — a black swarm,
A tümen host worthy of the folk,
If seven wolves one sheep
Fall upon — would they leave the carcass?
If a thousand men one man
Beat — would they leave his corpse?
Is this Beycin such an easy place,
Are these Hıtay such a cheap folk?
Now you have touched my anger,
My wrath has risen, I bristle,
I'll not leave one of you unassailed.
When angered I erupt,
With the Burut who wither the land,
At the least I, Kalça,

If my hour comes, I shall die,
In this age of my growing old,
With that insolent son of the ogre
Let me grapple once and see».
So saying, thus, Konurbay:
On the black water there is no ship,
While my tiger head is whole
There is none who can withstand.
In the numberless host he has no equal,
While your brave Kalça lives —
His mouth opening like a cavern,
When he opened it, from within
Wrathful fire came spraying,
Kalça raging, thundering,
The earth split with the rumbling.
He loosed his fury with violence,
The teeming Hıtay, the tümen host,
Before the raging infidel

Kırılıp gide yazdı.	*Came near to perishing outright.*
Davul şiddetle vuruldu.	*The drum was beaten hard.*
Ordu aklını şaşırdı.	*The host lost its wits.*
Kalça'nın sesini duyunca	*Hearing Kalça's voice,*
Pek telaşla korkan halk	*The folk, panicked and afraid,*
Her biri atına davrandı.	*Each man sprang for his horse.*
Han Konurbay gayretli,	*Khan Konurbay, full of zeal,*
Hışmını şiddetle başlattı,	*Loosed his fury with violence,*
Malından canından tümen ordu	*Of goods and life the tümen host*
Büsbütün geçiverdi.	*Gave up altogether.*
Onbaşısı koşuşup,	*Its corporals scurrying,*
Ellibaşısı dikilip,	*Its fifty-captains standing to,*
Yüzbaşısı seğirtip,	*Its centurions dashing,*
Binbaşısının hepsi	*Its thousand-captains all*
Canından toptan umut kesip.	*Giving up hope of life as one.*
Boru zurna çalınıp,	*Horn and zurna sounding,*
Kahırlı gayret söylenip,	*Wrathful war-cries spoken,*
İnsan başı dalgalanıp,	*Heads of men surging in waves,*
Kargının ucu oynayıp,	*Lance-points dancing,*
«Düşman nerde?» deyip çığrışıp,	*Shrieking «Where is the foe?»,*
Torala bayrağı sallayıp,	*Waving the Torala banner,*
Kulak sağır eden uğultu olup,	*A din to deafen the ear,*
Göğü yaran çığlık olup,	*A scream to split the sky,*
Sayısız yatan kalın ordu,	*The teeming host lying numberless,*
Bölük pörçük bölünüp,	*Splitting into scattered bands,*
«Düşman nerde?» der görünüp.	*Appearing, saying «Where is the foe?».*
Yavaşça sürüp yürütüp,	*Riding forward slowly,*
Narayla kulak sağır edip.	*Deafening ears with battle-cries.*
Cenge girecek erenler,	*The warriors bound for battle,*
Aybalta çalan yiğitler	*The braves who swing the moon-axe,*
Altışar katır at yedekleyip,	*Leading six mules and horses each,*
Âdetiymiş tümen ordunun,	*Such was the custom of the tümen host,*
Ön yanını boş bırakıp.	*Leaving its vanguard open.*
Yüz binlerce ordu olup,	*A host of hundreds of thousands,*
Az değil, mol olup,	*Not few but plenteous,*
Davul dövüp gürültü koparıp,	*Beating drums, raising clamor,*
Yağma salıp geçecek gibi,	*As if to pass through pillaging,*
Tutuşanın köküne	*To the root of all who grapple them*

Basıp varsa yetecek gibi.
Dalgalanıp geçtiği yere
Dağ dayanıp duramaz,
Yanaşıp geçtiği yere
Cehennem dayanıp gelemez.
Ormanı gör, seli gör,
Dolup taşan Hıtay eli gör.
Kamışı gör, seli gör,
Kaynayan Hıtay eli gör.
Boz pusarık kümeyi gör,
İnleyen yay okunu gör.
Kuşattığında Hıtay'dan
Kuzgun uçup geçemez,
Kalınlığından Hıtay'ın
Kulan kaçıp gidemez.

As if they'd tread and reach it.
Where they pass in surging waves
No mountain can stand fast,
Where they draw near and pass
Hell itself cannot hold against them.
See the forest, see the flood,
See the Hıtay folk overflowing.
See the reeds, see the flood,
See the Hıtay folk seething.
See the grey-hazed mass,
See the moaning bow's arrow.
When the Hıtay lay siege,
No raven can fly across,
Through the thickness of the Hıtay
No kulan can flee away.

Naradan can kurtulmaz,
Müşküllü bela ordu olup,
Tüm Hıtay derlenip,
Kökünden beri kımıldayıp,
Sığır tüyü kadar can olup,
Karaltısı nice sayı olup,
Geyik görse çiğneyip yiyip,
Kulan görse kovup yiyip,
Maral görse basıp yiyip,
Porsuk görse yakalayıp yiyip,
Yer toprak toz olup,
Coşup tümen toz olup,
Tanrı yüzünü göstermesin,
İnsanın yüreği bölünüp,
Aybaltalar, çoyunbaşları
Küçük çadır gibi kabarıp,
Sırt sırtında görünüp.
At oyuncusu, yayaları
Yağmaya koyulmuş idi,
Türlü türlü devleri.
Ölmem deyip insan kurtulmaz,
Basan Hıtay azgın el,
Kaçıp insan kurtulmaz.

From their war-cry no soul escapes,
A host of grievous calamity,
All the Hıtay mustered,
Stirring from their very root,
Souls numerous as hairs on an ox,
Their dark mass beyond all count,
Seeing a deer, trampling and devouring it,
Seeing a kulan, chasing and devouring it,
Seeing a maral, crushing and devouring it,
Seeing a badger, seizing and devouring it,
Earth and soil turned to dust,
The raging tümen turned to dust,
God forbid you see its face,
The heart of man splits asunder,
Moon-axes and iron maces
Bulking like small tents,
Showing back upon back.
Their trick-riders and their footmen
Had set themselves to plunder,
Their giants of every kind.
Saying «I'll not die» no man escapes,
The trampling Hıtay, a savage folk,
By fleeing no man escapes.

«Düşman nerde?» deyip çığrışıp,
Düşman deyince pek durup.
Geri dönersen öldün deyip,
Binbaşısı çok dövüp.
Gök açık, yer kapalı,
Yerden bir dal görünmez,
Toprak uçup, yer tozuyup,
Halktan bir tek görünmez.
Buna benzer kim gezmiş,
Aziz Kalça'n var iken
Çocuklara saldığı büyük bela.
Fark eden can yanıp,
Ordunun halini gören can
Öldük deyip, candan umut kesip.
Türlü türlü pehlivanını
Bırakmadan Kalça sürdü.

Shrieking «Where is the foe?»,
Halting sharp at the word «foe».
Saying «Turn back and you are dead»,
Their thousand-captains beating hard.
The sky is clear, the earth is veiled,
Not a branch can be seen from the ground,
Soil flying, earth turned dust,
Not one of the folk can be seen.
Who has ever seen the like —
While your dear Kalça lives,
The great ruin he loosed on the boys.
The soul that marks it burns,
The soul that sees the host's condition
Says «We are dead», giving up hope of life.
His champions of every kind
Kalça drove on, leaving none behind.

Vuruşacağı Semetey,
Kırgını kızgın başlattı,
Kaynaşan tümen ordu
Hep birden saf olup çığrışıp,
Candan geçiverdi.
Yer dumanlanıp sarsılıp,
Yetmiş Beycin kımıldadı.
Az değil, mol oldu.
Ustalarını hazırlattı,
Gayreti yok kötüyü
Karaltı olup dursun deyip,
Ortaya katıp sürdürdü.
Konurbay basıp yürüyünce
Kargının başı çarpıştı,
İnsanın başı tokuştu.
Gündüz kapanıp gece oldu,
Belası böyle gün oldu.
Ordunun önü dalgalanıp,
Tümenlere ordusu bölündü,
Çetin bela, büyük kavga
Olacağı besbelli göründü.
Ordu ardında Karagul,

The one he will fight is Semetey,
He began the slaughter hot,
The swarming tümen host
Forming ranks as one, shrieking,
Gave up their lives outright.
The earth smoking and shaking,
The seventy Beycin stirred.
Not few, they were plenteous.
He had his masters made ready,
The worthless without zeal,
Saying «Let them stand as a dark mass»,
He drove them mixed into the middle.
When Konurbay came treading on,
Lance-heads clashed together,
Heads of men knocked together.
Day closed over and became night,
Such a day of ruin it became.
The van of the host surging,
His host split into tümens,
That grim ruin, a mighty battle,
Plainly showed it was to come.
At the host's rear, Karagul,

Ordu ortası Cööceldet,
Ordu önünde Konurbay.
Ordu çığrışıp gürüldeyip,
Kaynaşıp kaldığı demmiş,
Art yanından Karagul
Yüz binlerce sayısız orduyu

Sürüp durduğu demmiş.
Karası tamam kâfirin,
Han Konurbay bahadırın
Agayar denen pehlivanı,
Fesadı önce başlatan,
Hışımlanıp davransa
Deveyi yumrukla deviren.
Pehlivanları, şirleri,
Yüzleşip insan yenmeyen
Yiğitleri, erleri
Beycin'den beri kımıldayıp,

At the host's center, Cööceldet,
At the host's front, Konurbay.
The host shrieking, thundering,
It was the moment it stood seething,
From the rear Karagul —
The numberless host of hundreds of thousands
It was the moment he kept driving on.
The infidel's dark mass complete,
Khan Konurbay the batyr's
Champion called Agayar,
The first to set mischief afoot,
Who, when he moves in fury,
Fells a camel with his fist.
His champions, his lions,
Whom no man bests face to face,
His braves, his men,
Stirring all the way from Beycin,

Kargaşa salıp Konurbay,
Kalmadan yurdu geldi.
Vuruşacağı Semetey,
Yüz yüze gelip görecek.
Bele çıkınca ordu kaynaşıp,
Baktığında dert kaynayıp,
Torala bayrak tuğ olup,
Dağ dalgalanan çığlık olup,
Narayla kulak sağır edip,
Göğü yaran gürültü olup,
Kıyı tutup dalgalanıp,
Sıra sıra dizilip kımıldayıp,
Kaldayları davranıp,
Kara Hıtay Mançusu
Ardı sıra üşüşüp.
Nice tümen ordu olup,
Kaynayıp yatan kalın ordu,
Tüyü kalmadan elinin
Tümüyle atlanıp.
Kakançın'ın yerinden,

Konurbay spreading turmoil,
The whole land came, none staying behind.
The one he will fight is Semetey,
He shall meet him face to face.
Cresting the ridge the host seethed,
At the sight woe came seething,
The Torala banner raised as standard,
A scream to set mountains surging,
Deafening ears with battle-cries,
A clamor splitting the sky,
Lining the edges, surging,
Stirring, drawn up rank on rank,
Their kaldays bestirring themselves,
The Manchu of the black Hıtay
Swarming at their heels.
A host of many tümens,
The teeming host lying aseethe,
Not a hair of the folk left behind,
All of them mounted whole.
From the land of Kakançın,

Şaşarız, bilmeyiz, gerçekse,
Buyruk kılsa Konurbay,
Kötü hali görünür,
Rast gelene çığrışıp,
Aldırmadan basıp yetecek gibi,
Rast geleni parçalayıp,
Düşmanlık edip gelen insanı
Bırakmadan basıp gidecek gibi.
Hıtay'ın hali işte böyle,
Kaynaştırıp ordu sürüp,
Çetinmiş Konurbay.
Vadiden yürüyen seli gör,
Sel kadar Hıtay eli gör.
Kaynayıp yatan orduyu gör,
Ordu önünde davranıp,
«Düşman nerde?» deyip hazırlanıp,
Fitilli topunu kuşanıp,
Silah pusata davranıp,
Orduyu komadan aceleye verip,

We marvel, we know not, if it be true,
Should Konurbay give the order,
An evil plight appears,
Shrieking at whomever they meet,
As if to tread on heedless and overtake,
Tearing apart whomever they meet,
Any man who comes in enmity —
As if to trample all, sparing none.
Such is the state of the Hıtay,
Driving the host aseethe,
Grim indeed was Konurbay.
See the flood coursing down the valley,
See the Hıtay folk vast as the flood.
See the host lying aseethe,
Bestirring at the front of the host,
Making ready, saying «Where is the foe?»,
Girding on his fuse-lit cannon,
Reaching for weapon and armor,
Hurrying the host on, sparing none,

Hoplatıp Kara atını,
İleri geri sürerek,
Görse yürek bölünüp,
Görecek olsan Konurbay
Gök arslan gibi görünüp,
Konurbay'ın hali böyleydi,
Cenge yaraşır usta kul,
Çaresin bilen yaman kul. Kara çelik som kargı
En akıllısı, hilesi bol,
Esirgemeyen Hıtay'a
Ala-Too gibi han odur.
Çaresi yaman, kendi er,
Alööke'nin Konurbay'ı,
Beycin'e yaman can odur.
Taş kuşanan Hıtay'ın
Davulunu güm güm vurup,
Han ardında kalın ordu
«Düşman nerde?» deyip çığrışıp,

Making his Kara horse prance,
Riding it back and forth,
The heart splits at the sight,
Were you to look on Konurbay,
He seemed a grey-blue lion,
Such was Konurbay's state,
A master hand well fit for war,
A fell one who knows every remedy. A lance of solid black steel,
The shrewdest of them, rich in guile,
For the unsparing Hıtay
He is a khan like the Ala-Too.
Fell in his remedies, himself a man,
Alööke's Konurbay,
For Beycin he is a formidable soul.
Of the stone-girded Hıtay
Beating their drum boom on boom,
Behind the khan the teeming host
Shrieking «Where is the foe?»,

Kamış gibi kargı dalgalanıp,
Tuğ dibinde duranı,
Kılıcın ucu oynayıp,
Çıngıraklı davul vurulup,
Konurbay'ın ardında
Basıp gelen çok ulu,
Hışımlanıp Konurbay,
Burut'a salar büyük fesat,
Gayreti üstün canları,
Kırgın girse tükenmez,
Çokluğuna göz yetmez,
Kaynayan Hıtay eli o,
Vuruşmaya han Kalça
Hazırlanıp çıktığı dem o,
Taş kuşanmış hası,
Görse gönül bölünüp,
Üşüştüğünde çok Hıtay
Can kıyacak hali görünüp,
Ulusu Kalça dahi var.
O Kalça'nın ardında
Türlü türlü hanı var.
Cengi şiddetle kılmaya,
Rast geleni kırmaya,
Buyruk gelse hanından
Cihanı basıp durmaya,

Lances waving like reeds,
Those standing at the standard's foot,
Sword-points dancing,
The belled drum beaten,
Behind Konurbay
The many great ones treading on,
Konurbay in his fury
Looses great mischief on the Burut,
Souls of surpassing zeal,
Not spent though slaughter comes,
The eye cannot compass their numbers,
That is the seething Hıtay folk,
That is the moment khan Kalça
Made ready and rode out to fight,
His elect girded with stone,
The heart quails at the sight,
When the many Hıtay swarm,
Their look shows they will take life,
There is Kalça, their great one, besides.
Behind that Kalça
Are khans of every kind.
To wage war with violence,
To cut down whomever they meet,
Should the order come from their khan,
To trample and hold the world,

Rastlaşanı yok edip,
Bırakmadan büsbütün kırmaya.
Savaşı isteyip salmaya,
Silme edip Kırgız'ı,
Yılkısını komadan büsbütün,
Sığırını yağma etmeye,
Kalın Hıtay inatlaşıp,
Bırakmaz sonunda terkisine alıp,

Kaynaşan Hıtay eliymiş,
Kargıcıdan ustası,
Çare bulucu yamanı,
Akılda usta ihtiyarı,

Destroying all they encounter,
To slay them wholly, sparing none.
To seek and loose the war,
To sweep the Kırgız clean away,
Their horse-herds wholly, leaving none,
To plunder all their cattle,
The teeming Hıtay grown stubborn,
Will not leave off till all is slung behind the saddle,

Such was the swarming Hıtay folk,
Masters among their lancers,
Their fell finders of remedies,
Their elders masterly in counsel,

Yorulmadan basıp hepsi,
Üstün bilgiç sınçısı,
Kargaşa olsa durmayan,
Kan içmeden dönmezi,

Kızıl kordan kaçmazı,
Han Konurbay ardından
Destek olup, çığrışıp,
Nice ulu hanları,
Söz düzen ereni,
Seğirten hatip yiğidi,
Bölük pörçük halkları,
Türlü türlü alpları,
Cepken giyen güçlüsü,
Bileği dolu pehlivanı,
Kalmadan basıp geleni,
Kocayınca Konurbay'ın
Ağır müşkül kavgası,
Hançerli pehlivanı,
Hançerin çekip saldırtsa,
Tutuşmaya varan insanın
Çıkar mı sağ siperi.
Mançusu ayrı ulusu,

Kırgız'a kargaşa salayım deyip, Alacağı tasarısı.
Han Konurbay bahadırın
Kocayınca kıldığı fesadı.
Kocasa dahi Konurbay,
Han olduğunu gördün mü,
Bele kurulmuş yel yıkmaz
Mercan toka, mercan taş,
Dam olduğunu gördün mü?
Üstün pehlivan, üstün şir
Can olduğunu gördün mü?
Koca çizme ayakta kabarıp,
Cenk edecek bahadırın
Dağ koçu gibi boynu kıvrılıp,
Gözlüğü parlayıp,

All treading on unwearied,
Their peerless all-knowing appraisers,
Never idle when turmoil comes,
Those who turn not back till they drink blood,
Those who flee not the red embers,
Behind Khan Konurbay
Giving support, shrieking,
Their many mighty khans,
Their men who fashion words,
Their darting orator braves,
Their peoples in scattered bands,
Their alps of every kind,
Their strongmen clad in jackets,
Their champions of brimming wrist,
All coming on, none staying behind,
In his old age, Konurbay's
Heavy, grievous battle,
His dagger-bearing champions,
If he bids them draw daggers and charge,
Of any man who goes to grapple
Would the shield come through unscathed?
The Manchu a nation apart,

Saying «Let me loose turmoil on the Kırgız», Such is the design he holds.
Of Khan Konurbay the batyr,
The mischief wrought in his old age.
Though Konurbay be grown old,
Have you seen how he is khan?
Set upon the ridge, unfelled by wind,
Coral buckle, coral stone,
Have you seen how he is a stronghold?
A peerless champion, peerless lion —
Have you seen what a soul he is?
Great boots bulking on his feet,
The batyr bound for battle,
His neck curved like a mountain ram's,
His eye-piece gleaming,

Köökör kadar mercan taş
Tepesinde ışıldayıp.
Ayapak gibi koca kese,
Âlemin hepsi sığacak gibi,
Sağ yanında sallanıp.
Avurdunda dişlediği
Altın kakmalı sırlı çubuk,
Ruhları dağ gibi er Kalça,
Yatan it gibi kaşını gör,
Yarım dağ gibi başını gör,
Gözü gölün koyağı gibi,
Görünse canı yutacak gibi,
Eline düşen kulun
Komadan başını koparacak gibi,
Kahrı gelip dikilse
Bırakmadan canı emecek gibi.
İçse kana doymayan,
Yüz yüze geldiğinde
Kul karşısında sağ kalmayan,
Göğsünde ışıldayıp,
Cevherden düğme yumruk kadar,
Görecek olsan Konurbay'ın
Azgınlığı işte böyle.
Sinsi kalmış Kalça'nın
Pehlivanları, orduları,
Var dünyayı parçalayıp,

Cepkenini kabartıp,
Güçlüleri bölünüp,
Karabcısını sallandırıp,
Hanları göze görünüp,
Konurbay hanın yanında
Lun-tun hanı karışık.

Yüz binlik ordu basıp,
Telaşa düşüp zavallı baş,
Sürdüğü çok Hıtay,
Yüz binlerce ordusu var,
At oyuncusu, yaya yüğrüğü,

A coral stone big as a köökör
Glittering on his crown.
A pouch huge as an ayapak,
As if all the world would fit within,
Swinging at his right side.
Clenched in his cheek,
A glazed pipe inlaid with gold,
Kalça the man, his spirit like a mountain,
See his brows like a couching hound,
See his head like half a mountain,
His eye like the hollow of a lake,
At his mere sight fit to swallow souls,
Any slave who falls into his hands —
As if he'd tear off his head, sparing none,
When his wrath rises and he rears,
As if he'd suck out the life, letting none go.
Drinking, never sated with blood,
When one comes face to face,
No slave survives before him,
Glittering on his breast,
A jeweled button big as a fist,
Were you to look on Konurbay,
Such is his ferocity.
Of Kalça grown crafty,
His champions, his hosts,
Tearing the whole world apart,

Puffing out their jackets,
Their strongmen forming bands,
Their musketeers swaggering,
Their khans coming into view,
At Khan Konurbay's side
The khan of Lun-tun mingled among them.
A hundred-thousand host treading on,
The poor wretch falls into panic,
The many Hıtay he drives,
He has hosts of hundreds of thousands,
Trick-riders, swift runners afoot,

Pehlivanları dahi var.
Demir örme ton giyeni var,
Yanaşırsa yarıp geçecek,

Hep hançerli ordusu var,
Kahırlıymış, hem belmiş,
Tutuşanı hiç komadan
Basıp gidecek elmiş.
Coşup ordu bassa,
Eyere sançıp geçecek gibi,
Buyruk alsa hanından
Dönmeden basıp gidecek gibi.
Kimsenin bilmediği sözü var,
Pehlivanlığı bambaşka,
Bahadırlığı bir nice,
Hiç kimse dayanıp varmayan,
Boy ölçüşen sağ kalmayan,
Bela dolu Hıtay eliymiş.
Tufan suyu dalgalanıp yetemez,

İşte bu yüzden Hıtay'a
Esenkan eli derlermiş.
Cellatları, hanları,
Yere giresi Kalça'nın
Yetmiş türlü pehlivanı,
Uluları, şirleri,
Yanıp gidesi Hıtay'ın
İşte böyleymiş erleri.

Dalgalanıp coşsa Hıtay'a
Dağ dayanıp duramaz,
Kargaşa fesat çıkarsa,
Topunu insan yenemez.
Ala-Too gibi görünüp,
Önü sıra bölünüp,
Han Konurbay gerinip,
Tam önüne salmıştı,
Çin-Maçin'i Bakburçun,
Luntu-Kentuu, Dınşa imiş,

He has champions besides.
Some wear coats of woven iron,
Who'll cleave through all who close with them,
He has a host all bearing daggers,
Wrathful they were, and a scourge,
Sparing none who grapples them,
A folk that tramples on its way.
When the host charges in fury,
As if to spear men to the saddle in passing,
Taking the order from their khan,
As if to tread on without turning.
They have words known to none,
Their prowess is of another kind,
Their valor manifold,
None dares stand and approach them,
None who measures strength survives,
A Hıtay folk brimming with bane.
The flood-waters surging cannot reach them,
For this very cause the Hıtay
Are called the folk of Esenkan.
Their executioners, their khans,
Of Kalça — may the earth take him —
Seventy kinds of champions,
Their great ones, their lions,
Of the Hıtay — may they burn away —
Such indeed were their men.

When the Hıtay surge and rage,
No mountain can stand fast,
When turmoil and mischief break out,
No man can best their whole.
Looming like the Ala-Too,
Forming bands before him,
Khan Konurbay stretching tall,
Had loosed them right before him,
Çin-Maçin and Bakburçun,
Luntu-Kentuu and Dınşa,

Yuvası bütün Hıtay'ın
Bunca yurdu var imiş.
El başlayan ulusu,
Er Konurbay durusu,
Arkasından kalın ordu,
Yağma koyup, çığrışıp,
Kargı uzatıp bağrışıp,
Âlemi basıp geçecek gibi,
Burut değil, bu Hıtay,
Kulak duyup, göz gören
Elin köküne yetecek gibi.
Yetmiş canı olsa da
Rast gelenin hepsini
Yağmalayıp gidecek gibi.
Boz atlısı bir bölük,
Kıble yönü karşısında
Doru atlısı bir bölük.
Kaspan-Too'nun kıyısında
Sarı atlısı bölünüp,
Sançışacak düşman karşısında.
Katırlısı, develisi
Karaltı olup ardında,
Gelen orduda ölçü yok,
Konurbay'ın tümen ordusu,
Neler var, neler yok.
Karınca gibi yer kaynayıp,
Kuşatıp geçse dert kaynayıp,
Başka türlü ordu olup,
Yer üstüne ordu dolup,

The whole nest of the Hıtay —
So many lands they had.
Their great one who leads the folk,
Konurbay the man, their purest,
Behind him the teeming host,
Set on plunder, shrieking,
Thrusting lances, bellowing,
As if to trample all the world,
Not the Burut — these Hıtay,
All that ear has heard and eye seen,
As if to reach the people's very root.
Though a man had seventy lives,
All whom they meet
As if to plunder as they go.
Their grey-horse riders one division,
Facing toward the kıble
Their bay-horse riders one division.
At the edge of Kaspan-Too
Their yellow-horse riders in bands,
Facing the foe they'll cross lances with.
Their mule-riders, their camel-riders
A dark mass at the rear,
The oncoming host past measure,
Konurbay's tümen host,
What is there not among them!
The earth seething like ants,
Woe seething should they encircle,
A host of another kind,
The host flooding over the earth,

Kökünü kaldırıp çok Mançu
Dümdüz basıp almıştır,
Zahmeti bunca salmıştır.
«Küçük Kazat» denir namı,
Han Konurbay'ın kavgası.
Ordunun ardını kaçırmadan,
Toplayıp sürüp almış,
O Karagul ulusu.
Vuruşacağı Semetey,

The many Manchu, uprooted whole,
Have trampled flat and seized,
Such toil have they inflicted.
«The Lesser Kazat» is its name,
The battle of Khan Konurbay.
Letting not the host's rear stray,
He has gathered and driven them on,
That great one Karagul.
The one he will fight is Semetey,

Konurbay'ın fesadı.
Torala bayrak, kızıl tuğ,
Tam kargaşa, curcuna,
Kazılmış kalın hendek olup,
Kalmadan halkı kımıldayıp,
Doru aygırlı Karagul
Durmadan sürüyor işte bu.
Savaşta böylesi kim gezmiş,
Yılkısına dokunup Kalça'nın,
Semetey'in saldığı büyük kargaşa.
Gök demir gibi kuşanıp,
Göğe toz sürüklenip,
Yer kaynayan toz olup,
Yer sarsılıp can dolup,
Yağma koyup, yüz tutup,
Gayretlenip Konurbay
Hışmını şiddetle başlattı.
Basın! deyip haykırsa,
Kalın Hıtay çığrışıp,
Bu Kalça'nın sesinden,
Bozulmuş çehresinden,
Kalın Hıtay hanları,
Büsbütün gitti mecalleri,
Tepe saçı diken diken,
Beyi imiş Konurbay,
Konurbay'ın sesi çıkınca
Yüz binlerce sayısız ordunun
Bahadırları ürperip.
Hepsi kavga başlattı,
Malından canından o Hıtay,

Such is Konurbay's mischief.
The Torala banner, the red standard,
Sheer turmoil, uproar,
Like a deep-dug trench,
All the folk astir, none staying,
Karagul on his bay stallion
Driving on without pause — there he is.
Who has seen the like in war —
For touching Kalça's horse-herds,
The great turmoil Semetey loosed.
Girded like grey iron,
Dust trailing to the sky,
The earth aseethe with dust,
The earth shaking, filling with souls,
Set on plunder, faces forward,
Konurbay, summoning his zeal,
Loosed his fury with violence.
When he cries out «Charge!»,
The teeming Hıtay shriek,
At this Kalça's voice,
At his ravaged countenance,
The khans of the teeming Hıtay
Lost their strength altogether,
The hair of their crowns on end,
Konurbay was their lord,
When Konurbay's voice rang out,
Of the numberless hundred-thousand host
The batyrs shuddered.
All of them began the fight,
Of goods and life those Hıtay,

Hepimiz ölsek razıyız deyip, Yiğit
Bakay ağası
Candan geçiverdi.
Erenleri karşısında,
Nice türlü düşünce düşünüp,
Ahmakları kıyısında.
Gelen ordunun hepsinde,
Derleyip aldığı topunda,

Saying «We are content though all of us
die», The valiant elder Bakay,
They gave up their lives outright.
His warriors before him,
Pondering thoughts of many kinds,
His fools at his flank.
In all of the oncoming host,
In the whole he has mustered,

Han sürdüğü yığında,
Cenge giren topunda,
Neler var, neler yok,
Kanlı kana kanmışlar,
Kaçmadan durup vuruşanlar,
Ustaları dahi var.
Kırgına çetin girecek,
Dönüp bakmadan düşmana çatacak

Namlıları dahi var.
Aybaltayı boşa çalan
Beceriksizleri dahi var,
Gece dışarı çıkmayan
Korkakları dahi var.
Karaltı görse titreyip
Şaşıranları dahi var,
Cenge yakın yanaşmadan
Kaçanları dahi var.
Yer bozulup, yol tozuyup,
Sürüp çıkıp gelmekte,
Kurt gibi kaynaşıp vızıldayıp,
Kaynaşıp çıkıp gelmekte.
Baksa Hıtay güçlenmiş,
Yitirmeden ordusunu bütünlemiş.

Kahrolası kara yer
Kalınlığından tütmüştür.
Bele çıkageldi idi,
Yer kaynayan tümen ordu,
Yetişip Bakay ağası
Kırdan görüp almış idi.
Konurbay'dan ürperip,
Kökçolok'u düzeltip eyerleyip,
Aziz candan umut kesip,

Sır kargı tutup yanarak,
Çocuklarından umut kesip,
«Yaradan!» deyip yalvarıp,
Elini suya saldı idi,

In the mass the khan drives on,
In the whole that enters battle,
What is there not among them:
Blood-soaked men drunk on blood,
Those who stand and fight, not fleeing,
There are masters besides.
Some will enter the slaughter grimly,
Will close with the foe without a backward glance —
There are famed ones besides.
Some swing the moon-axe in vain —
There are bunglers besides,
Some never step out by night —
There are cowards besides.
Some tremble at a dark shape —
There are the bewildered besides,
Some never draw near the battle —
There are runaways besides.
The ground churned, the road adust,
They come driving up and on,
Seething and buzzing like worms,
They come swarming up and on.
Look — the Hıtay have grown strong,
Losing none, they have made their host whole.
The accursed black earth
Smoked from their thickness.
They had come up onto the ridge,
The tümen host, earth aseethe,
Elder Bakay, arriving,
Had spied them from the upland.
Shuddering at Konurbay,
Setting right and saddling Kökçolok,
Giving up hope of his dear life,

Grasping the lacquered lance, burning,
Giving up hope for his children,
Pleading, crying «Creator!»,
He put his hands into the water,

Sarsılmayan er Bakay
El abdestini aldı idi,
Ayağını suya daldırdı idi,
Ayak abdestini aldı idi,
Ay karanlık kapanırsa
Gece nice olur deyip,
Tümen tümen Hıtay basarsa,
Tükenmiş çocuklar bunların
Günü nice olur deyip,
Yer bozulup kaynamıştır,
Yere giresi Konurbay'ı
Eski derdi tutmuştur.
Tırgoot'u, Hıtay'ı, Mançusu,
Tümünü silme derlemiştir,
Âleme yetecek büyük kavgayı
Konurbay domuz kılmıştır.
Aç nara, kuru avaz,
Üstün gayret, büyük telaş,
Gergedana yük artıp,
Hıtay eli dalgalanıp,
Kocamış Bakay ağası
En önünde Konurbay
Hanını görüp almış idi,
Yere sığmaz kalın orduyu
Hepsini görüp almış idi.
Orduyu görüp yanarak,
Keramet Bakay ağası
Gitti candan umut kesip.
Sete çıkıp bağırıp,
Hunharın şiri Semetey'i
Öne yanına çağırıp.
Coştu Bakay bağırıp,
Külçoro ile Kançoro'yu
Dahi öne yanına çağırıp.

Bakay the unshaken man
Performed the ablution of his hands,
He dipped his feet into the water,
Performed the ablution of his feet,
If the moon closes over in darkness,
Saying «What then will the night be?»,
If the Hıtay tread on, tümen on tümen,
Saying «These worn-out children —
What then will their day be?»,
The earth was churned and seething,
Konurbay — may the earth take him —
His old ailment had seized him.
Tırgoot, Hıtay and Manchu,
He has mustered all in one clean sweep,
A battle vast enough for all the world
Konurbay the swine has made.
Hungry war-cries, hollow clamor,
Surpassing zeal, great tumult,
Loading burdens on the rhinoceros,
The Hıtay folk surging,
The aged elder Bakay —
At their very front, Konurbay,
He had spied their khan,
The teeming host earth cannot hold —
He had spied them all.
Seeing the host, burning,
Elder Bakay of wonder-working grace
Went giving up hope of life.
Mounting the ledge, shouting,
Semetey, lion of the ogre-born,
He called to his side.
Bakay raged aloud, shouting,
Külçoro and Kançoro
He called to his side as well.

«Tulpardan kalan tırnağım,
Bileği yetkin kâfirden,
Tuğ küheylanım, körpecim,
Allah'ın sahip çıktığı üstünüm,

«My hoof left me by the tulpar,
From the infidel of able wrist,
My standard courser, my tender one,
My peerless one whom Allah guards,

Kargıya taktığım flamam,
Arslanlardan mirasa
Alıp kaldığım armağanım!
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim gördüğümü görmezsen,
Benim bildiğimi bilmezsen,
Göz yetmez pusarık,
Duman basıp, toz çıkar,
Ordu önünde Konurbay,
Sesinden can çıkar.
Gündüz kapalı çisenti,
Yer sarsılıp kımıldayıp,
Türlü türlü ordu gelip,
Ordu önünde Konurbay,
Âlemi bozan ulu gelip,
Tutup binecek küheylan yok.
Kazılmış meğer kara yol,
Kaynamış meğer bizim çile! İsteyip içip doymayan,
Sekiz kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu?
Saldırıp Hıtay üçünüzü
Dövse canınızı kor mu?
Kahrolası Beycin'in,
Beycin'deki elinin
Kazılmış hazır çukuru var,
Kaynatılmış çilesi var,
Düşmanlaşıp insan yenmeyen,
Kara kurt gibi ordusu var,
Çatan canın çilesi var.
Nice olur bizim gün!
Düze kurulmuş gölü gör,
Göl kadar Hıtay eli gör,
Yer üstünde otu gör,
Ot kadar Hıtay çokluğunu gör.
Deyip, böylece, han Bakay,
Fitilli top değse buyruğu
Görmeye gelmişiz meğer,

My pennant fixed upon the lance,
From the lions, as inheritance
The gift I took and kept!
Have you seen what I have seen,
Have you known what I have known?
If you see not what I have seen,
If you know not what I have known —
A haze the eye cannot pierce,
Smoke settles, dust rises,
At the host's front, Konurbay,
His voice enough to drive out the soul.
The day closed in with drizzle,
The earth shaking, astir,
Hosts of every kind coming,
At the host's front, Konurbay,
The great one who ruins the world coming,
No courser to catch and mount.
The black road, it seems, was dug,
Our torment, it seems, was set aboil!
Drinking at will, never sated,
If eight wolves one sheep
Fall upon — would they leave the carcass?
If the Hıtay charge and beat
You three — would they leave you your lives?
Accursed Beycin —
The folk that dwell in Beycin
Have a pit already dug,
Have torment set already boiling,
Unbested by any man turned foe,
They have a host like black worms,
Torment waits for any soul that clashes.
What then will our day be!
See the lake spread on the plain,
See the Hıtay folk vast as the lake,
See the grass upon the earth,
See the Hıtay multitude vast as the grass.
So saying, thus, Khan Bakay:
The fuse-lit cannon's word, should it strike,
We have come, it seems, to behold,

Ecelimiz yetse Kakan'dan,

Han Konurbay bahadırdan
Ölmeye gelmişiz meğer.
Kuşatırsa iner demir ağ,
Kapanmış imiş bizim yol,
Kaynamış imiş bizim çile.
Bugün gören yarın yok,
Böyleymiş meğer şu boş dünya!
Bu kavgada takatim yok,
Müslüman'ın elinden,
Kaynayan Kırgız elinden
Alıp geldiğin ordun yok,
Cefaya düşen kırgını
Görmeye gelmişiz meğer,
Ceza böyle Hıtay'dan
Ölmeye gelmişiz meğer.
Kaz dolanmaz kaya yok,
Sarp geçitli kara dağ yok,
Arka kılıp tutuşacak,
Açgözlüyü komayan
Sultan Kırgız elim yok.
Kaçıp girecek orman yok,
Arka olacak yâren yok,
Bel bağlayacak belin yok,
Sağlamca sığınacak yerin yok,
Yüzleşip savaş kılacak
Argın Kırgız elin yok!
Nasıl zaman, nasıl gün,
Basıp Hıtay el koyarsa,
Ateş basmış seli gör,
Yetince yakıp geçecek
Ateş gibi Hıtay eli gör!»
Yılkının tulparı Kökçolok'un
Ağzını çekip döndürdü idi,
Yorulmadan ağan Bakay han

Kaynayıp yatan Hıtay'ın
Halkını söyleyip durdu idi:

Should our hour come, at Kakan's hands,

At the hands of Khan Konurbay the batyr
We have come, it seems, to die.
If they encircle, the iron net descends,
Our road, it seems, was closed,
Our torment, it seems, was set aboil.
Who sees today is gone tomorrow,
Such, it seems, is this empty world!
For this battle I have no strength,
From the land of the Muslims,
From the seething Kırgız land,
You have no host brought hither,
The slaughter sunk in suffering
We have come, it seems, to behold,
Such punishment from the Hıtay —
We have come, it seems, to die.
No crag here that geese cannot round,
No black mountain of steep passes,
To set at our back and grapple,
That spares no greedy foe —
I have no sultan Kırgız folk.
No forest to flee into,
No comrade to stand at our back,
No ridge for you to trust in,
No place of sure refuge for you,
To face the foe and make war —
You have no Argın Kırgız folk!
What a time, what a day,
If the Hıtay tread and seize us,
See the flood overrun with fire,
That will burn all it overtakes —
See the Hıtay folk like fire!»
Kökçolok, tulpar of the herd —
He drew rein and turned his head,
Khan Bakay, flowing on unwearied,

Of the Hıtay lying aseethe
He kept telling of the people:

«Ay kulunum, çocuklarım,
Dediğim budur, bilesiniz,
Asilim oğullar, sözümü tutun,
Eceli yeten oka uçup,
Kaynayıp yatan bu yurda
Cenk kılıp da nideriz,
Tutuşmadan Hıtay'la
Talas'a esen varalım.
Halka haber salalım,
Sar-Arka'yı yurt tutan,
Ağır çetin er denen,
Darısını taş gibi döven,
Ata öcünü Konurbay'la

Karısını kız diye öven,
Bol etli, çorbası yağlı aş,
Çalkalaşıp görelim.
Kesmik ayran, kök kurut,
Haberci ölsün, han ölsün,
Vadinin tozu burcuyup,
Türküsünü söyleyen bağrışıp,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Kazak'tan çıkma er denen,
Armansız vuruşup,
Cenk edip insan yenmeyen,
Bir yere altı ay konmayan, Yaktığı ateşi söndürüp,
Rast gelen insan onmayan,
Karanlıkta yol yürüyen,
Kutlu Kazak içinden
Han Kökçö'nün Ümötöy'ü
Ana yandan böle idi,
Seninle de, Semetey,
Yakınlığı var idi.
Altı yüğrük at verip,
Sefere karaltı olsun deyip,

Zorbasını, hanlarını,
Ümötöy'e mektup verip,

«O my foals, my children,
This is my word, so know it,
My noble sons, heed my word,
He whose hour comes falls to the arrow,
Against this land lying aseethe
What good is it to make war?
Without grappling with the Hıtay
Let us come safe to Talas.
Let us send word to the people,
Who holds Sar-Arka for his land,
Called a heavy, grim man,
Who threshes his millet hard as stone,
Who'd settle the father's score with Konurbay,
Who praises his wife as a maiden,
Meals rich in meat, broth full of fat,
Let us mingle and see.
Curdled ayran, blue-grey kurut,
Let herald die, let khan die,
The valley's dust wafting sharp,
Singers of songs crying out,
Kökçö's son Ümötöy,
Called a man sprung from the Kazak,
Fighting without regret,
Whom no man bests in war,
Camping no six months in one place,
Quenching the fire he has lit,
No man who meets him prospers,
Who walks the road in darkness,
From among the blessed Kazak,
Khan Kökçö's Ümötöy
Was a cousin on the mother's side,
With you as well, Semetey,
He had ties of kinship.
Giving six swift steeds,
Saying «Let him be a dark mass for the march»,
His strongmen, his khans,
Giving Ümötöy a letter,

Bunun ordusunu alalım,
Gök demir gibi ordu toplayıp,
Az değil, mol toplayıp,
Karşı karşıya duruşup,
Tüfek atıp, yay çekip,
Göğüs göğüse vuruşup,
Yayın oku vızıldayıp,

Let us take this one's host,
Gathering a host like grey iron,
Gathering not few but plenteous,
Standing arrayed face to face,
Firing muskets, drawing bows,
Fighting breast to breast,
The bow's arrow whirring,

Fitilli topun oku çığrışıp,
Yüz yüze gelip vuruşup,
Ecel yetse ölüşüp,
Kargı tutup, saf bozup,
Kan bedeli kovarken kavga olsun,

The fuse-lit cannon's shot shrieking,
Meeting face to face and fighting,
Dying together if the hour comes,
Gripping lances, breaking ranks,
Let there be battle in pursuit of the blood-price,

Arda kalan kula
Unutulmaz türkü olsun.
Sefer kılıp vuruşursak,
Kazaklardan Ümötöy,
Ümötöy'ün ordusunu alalım,
Kader yetse ölelim,
Güç yeterse er ile
Kendi çatan Hıtay'a,

For those slaves who remain behind
Let it be a song never forgotten.
If we march forth and fight,
From the Kazaks — Ümötöy,
Let us take Ümötöy's host,
If fate decrees, let us die,
If strength suffices, man with man,
Against the Hıtay who themselves gave battle,

Tutuşan canın hepsi ölsün,
Doğrultup kargı uzatıp,
Üşüşüp gelen Hıtay'ın
Canını sindirip hepsini
Kakan'a geri göçürüp,
Tulpar seçip binelim,
Durdurmadan bunları,
Bu Hıtay'ın hepsini,
Ulusu Kalça kocasını,
Kargı sançan erenini,
Taş kuşanan yiğidini,
Dalgalanan çirkinin
Çokluğa güvenen canlarını,
Beycin'e doğru sürelim.
Bel bağlayıp karşı vuruşup,
Kırgının tadını bilelim,

Let every soul that grapples die,
Leveling and thrusting lances,
Of the Hıtay come swarming,
Cowing the souls of all of them,
Driving them back to Kakan,
Let us choose tulpars and mount,
Without pause, these —
All of these Hıtay,
Their great one, old Kalça,
Their warriors who thrust the lance,
Their braves girded with stone,
Of the surging foul horde
The souls that trust in numbers,
Let us drive them toward Beycin.
Taking heart, fighting them face on,
Let us know the taste of slaughter,

Yettiği yerden ordu derleyip,
Orduyu komadan mol derleyip,
Yiğitten kalan beş tuğu

Mustering hosts from wherever they reach,
Mustering hosts plenteous, sparing none,
The five standards left by the brave

Beş altı yere dikip,
Yüz tutanı süründürüp,

Kargaşayı pek salalım,
Yiğit imiş Konurbay,
Böylece öcü alalım.
Hıtay tümen, biz yalnız,
Ay kulunum Semetey,
Kırgını nasıl salarız,
Yer kaynayan halkı var,
Yetmiş Beycin kımıldayıp,
Yere sığmaz mol olup,
Gelmiş imiş azametli,
Tutuşanı sağ komadan,
Ne zaman olsa Konurbay'ın
Kanını içer töresi var.
Oyun değil Hıtay eli,
Dört narayla sayısıza el koyan, Yuvarlak başlı kulda
Bu huyun doğru değil.
Bel bağladığı beli var,
Berkinip yattığı yeri var,
Hışımlanırsa böylece,
Kalday haber kıldığında
Basıp gidecek yolu var.
Yuvalı Hıtay ulu yurt,
Çokluğu bol kara kurt,
Kalday'ın oğlu kâfire,
Han Konurbay bahadıra
Aklı bolca kılalım,
Artırıp ordu derleyelim,
Yüzleşe çıkıp vuruşup,
Pek kırgın olup duruşup,
Kakançlı* seferde
Böyle akıl kılalım.

Planting them in five or six places,
Laying low all who turn their face against us,
Let us loose turmoil in earnest,
A brave man was Konurbay —
Thus let us take the vengeance.
The Hıtay are tümens, we are alone,
O my foal Semetey,
How shall we loose the slaughter?
They have folk that make the earth seethe,
The seventy Beycin astir,
Plenteous past the earth's holding,
They have come in majesty,
Leaving alive none who grapples,
At any time, Konurbay
Has his custom of drinking blood.
The Hıtay folk are no game,
Seizing numberless folk with four war-cries, In a round-headed slave
This habit of yours is not right.
He has a ridge he leans upon,
He has a place where he lies fortified,
If he rages thus,
When the kalday sends the word,
He has a road to march upon.
The nested Hıtay, a mighty land,
Their numbers vast — a black swarm,
Against the infidel son of the kalday,
Against Khan Konurbay the batyr,
Let us lay in wisdom aplenty,
Let us muster hosts and more,
Going out to fight face to face,
Standing firm in fierce slaughter,
On the Kakan-bound march*
Let us take such counsel.

Hıtay yüz bin, biz yalnız,	*The Hıtay are a hundred thousand, we are alone,*
Uğraşsak da güç yetmez,	*Strive as we may, strength will not serve,*
Han Konurbay koca domuz,	*Khan Konurbay, the old swine,*
Kalmuk tümen, biz yalnız,	*The Kalmuk are tümens, we are alone,*
Tutuşsak güç hiç yetmez,	*If we grapple, strength will never serve,*
Karısı Ayım dul kalan,	*He whose wife Ayım is left a widow —*
Kocayınca Bakay'ın	*Bakay in his old age,*
Dediği budur, bilesin,	*This is his word, so know it,*
Asilim oğlum, sözümü tut.	*My noble son, heed my word.*
Baban Manas şir ile,	*With your father Manas the lion,*
Heybeti yaman er ile	*With that man of dread majesty,*
Gökten yıldızı oynamış,	*His star danced with his in the sky,*
Öbür dünyalık dost olan,	*A friend for the world beyond,*
Malı bir arada ağıldaş,	*Their herds in one fold together,*
Aşı bir arada yoldaş,	*Their food shared, companions,*
Hazineyi birlikte toplayan,	*Who gathered treasure side by side,*
Kaplan ile yaşıt akran,	*Age-mate and peer of the tiger,*
Kırgına girse tozu bir,	*One dust when they entered the slaughter,*
Dirlikte canı bir,	*One soul in life together,*
Bahadırı yurtça denenmiş,	*A batyr proven before the whole land,*
Manas'tan kalan emaneti,	*The trust left behind by Manas,*
Yoldaş olacak kişi idi,	*He was a man to be a comrade,*
Babasından da oğlu	*And more than the father, the son*
Çare bilir yaman er idi,	*Was a fell man who knew every remedy,*
Böyle han yaratılmaz zaten,	*Such a khan is not created twice,*
Bu bahadırın halini söyleyeyim.	*Let me tell you this batyr's state.*
Buhara şehri öte yanı,	*Beyond lies the city of Buhara,*
Bozulmuş Çambıl beri yanı,	*This side lies ruined Çambıl,*
İki arayı yurt tutan,	*Holding the land between the two,*
Anan insan er diyen,	*Whom your mother called a true man,*
Eğdirip kul yenmemiş.	*No slave has bowed or bested him.*
Fesat müşkül iş gelse	*When mischief and hard matters come,*
Kötü söze bağlanmaz,	*He is not bound by evil words,*
Karanlıkta bozkır tilkisinin	*In darkness, the steppe fox's*
İzini sürse yanılmaz.	*Trail he follows unerring.*
Ak sakalı bir kucak,	*His white beard an armful,*
Aydarkan oğlu Muzburçak,	*Aydarkan's son Muzburçak,*

Gök demir gibi doluyu,
Kara kalabalığı tam yöneten,
Dolu tanesini vurup atan.
O Burçak'ın kendinden
Buyanbek adlı oğul kalmış.

Muzburçak oğlu Buyanbek,
Buna haber salalım,
Ulum oğlum, dinleyiver,
Bunun ordusunu alalım.
Karşı karşıya vuruşup,
Kavgayı yaman salalım,
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Böylece öcünü alalım.
Kırk günlük yerde ya,
Kırım denen elde ya,
Urumkan oğlu Kökbörü
Manas'a denk er idi.
Ay âlemi buyruğuna alan,

Esirgemez şir idi.
Can yaratıp kulundan
O Kökbörü'ye benzerini
Yakın zamanda vermez zaten.
Kargı çevirip saf bozan
Ustalığı var idi.
Çareci kişi, alabildiğine
Namlılığı var idi.
Kökbörü'nün halini sorarsan:
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmayan büyük hatip,
Baban Manas'ın sırdaşı,
Ahiretlik yâri,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Yüğrük hatip oğul idi,
Delil bulucu bu idi.
Dilde usta akıl eri,
Düpedüz çetin oğul idi,

The hail like grey iron,
Who rules the black throng outright,
Who strikes the hailstones from the sky.
From that Burçak himself
A son named Buyanbek remains.

Muzburçak's son Buyanbek,
Let us send word to him,
My great one, my son, but listen,
Let us take this one's host.
Fighting face to face,
Let us loose the battle fiercely,
For Manas gone to the world beyond,
Thus let us take his vengeance.
In a land forty days away,
In the folk called Kırım,
Urumkan's son Kökbörü
Was a man the equal of Manas.
Who took the moonlit world under his command,
He was an unsparing lion.
Creating souls among His slaves,
The like of that Kökbörü
He will not soon grant again.
Whirling the lance, breaking ranks —
Such mastery he had.
A man of remedies, beyond all measure
Such renown he had.
If you ask of Kökbörü's state:
Flat-jawed, broad-tongued,
A great orator unerring,
Your father Manas's confidant,
His friend for the hereafter,
Who whets his black tongue,
Who trills before the khan,
He was a son swift of speech,
He was the finder of proofs.
A master of the tongue, a man of wit,
He was an outright hard son,

Biraz uzak yerde idi,	*He was in a somewhat distant land,*
Çare bilir yaman er idi.	*He was a fell man who knew every remedy.*
Altı yüğrük at verip,	*Giving six swift steeds,*
Avuç kadar mektup verip,	*Giving a letter big as a palm,*
Burma dövme tunç kargıyı	*The twisted, hammered bronze lance*
Ucundan tutup çevirip,	*Gripping by the tip and whirling,*
Ok yetmez yüğrüğe bindirip,	*Mounting him on a courser arrows cannot reach,*
125060 Ok geçmez tonu giydirip,	*Clothing him in a coat arrows cannot pierce,*
Haberi sıkı salalım,	*Let us send the word in earnest,*
Urumkan oğlu Kökbörü,	*Urumkan's son Kökbörü —*
Bunun ordusunu alalım,	*Let us take this one's host,*
Yüz yüze gelip vuruşup,	*Meeting face to face and fighting,*
Kıyasıya duruşup,	*Standing firm without quarter,*
Yer kaynayan kâfire,	*Against the infidel who makes earth seethe,*
Han Konurbay bahadıra	*Against Khan Konurbay the batyr,*
Tutuşmayı sıkı salalım,	*Let us press the grappling hard,*
Nice yerde öcü alalım.	*Let us take vengeance in many a place.*
125070 Çambıl-Beli'ni yurt tutan,	*Who holds Çambıl-Beli for his land,*
Çarpışıp insan yenmeyen,	*Whom no man bests in combat,*
Belen'in belini yaylayan,	*Who summers on the ridge of Belen,*
Kapısının önüne	*Before his very gate*
Binden kulun bağlayan,	*Who tethers foals by the thousand,*
Uzun kargı, gök kılıç,	*Long lance and grey-blue sword,*
Savaş dense bilenmiş,	*Honed at the very word of war,*
Canaalı, Karaç iki han,	*Canaalı and Karaç, the two khans,*
Ona haber salalım,	*Let us send word to them,*
Onun ordusunu alalım,	*Let us take their host,*
125080 Şenlik olup vuruşup,	*Fighting as at a festival,*
Kurban olayım kulunlar,	*May I be your sacrifice, my foals,*
Kırgınlaşıp kalalım.	*Let us stand fast in slaughter.*
Ondan beri gelince,	*Coming this way from there,*
Ordalı şeyh, gök yiğit,	*The sheikh of the horde, the grey-blue brave,*
Ulu Kokon, Margalan,	*Great Kokon, Margalan,*
Margalan'da Malabek,	*In Margalan, Malabek,*
Ancıyan'ın özünde	*In the heart of Ancıyan,*
Çatal sakal Sınçıbek,	*Fork-bearded Sınçıbek,*

Samarkand'da Sançıbek,
Kokon hanı Kozubek,
Ken-Kaşgar'ın özünde
Yurt yöneten Alabek,
Sayısı beş han el idi,
Bunların ordusunu alalım.
Türlü türlü can gelsin,
Beş hanın eli, gücü gelsin,

In Samarkand, Sançıbek,
Kokon's khan Kozubek,
In the heart of Ken-Kaşgar,
Alabek who governs the land,
Five khans' peoples in their count,
Let us take the hosts of these.
Let souls of every kind come,
Let the five khans' folk and strength come,

Onun ordusu az olursa
Hindistan'dan da gelsin,
Beş hanın eli toplanıp,
Yola çıkıversin hele,
Yuvarlak pişmiş ekmeği var,
Dört köşe kurulmuş damı var,
Keçil'in hanı it ile
Bel bağlayıp düşmana varmayan,
Önceden sefer salmayan,
Yolda yürüyen el idi,
Hepsinin eyeri yok,
Çula binen el idi.
Toplanan orduda akıl yok,
Atlarının hepsi aygır,
Gelecek olsa o yurt,
Kuskundan hiç eser yok.
Yüz yüze gelip vuruşup,
Kıyasıya duruşup,
Haberci ölsün, han ölsün,
Ay âlemin hepsine
Cenk eden canın hepsi ölsün, Namı yayılmış er denen,
Beş hanın eli Müslüman,
Karaltı olup güç versin,
Beş handan derleyip, ordu sürüp, Bahtı açan er Koşoy,
Bereketli mol sürüp,
Azgınlaşan kara Hıtay'a
Sürüyü nasıl veririz,
Azgınlaşmış imiş Konurbay,

If their host proves too few,
Let more come even from Hindistan,
The five khans' folk assembled,
Just let them set out on the road,
They have bread baked round,
They have houses built four-square,
With the dog khan of Keçil —
None go trusting him against the foe,
Never first to launch a march,
They were a folk who walk the road,
Not one of them has a saddle,
They were a folk who ride on cloth.
In the gathered host there is no sense,
Their horses all stallions,
Should that land come marching,
Of a crupper not a trace.
Meeting face to face and fighting,
Standing firm without quarter,
Let herald die, let khan die,
For all the moonlit world,
Let every warring soul die, Called a man of far-spread fame,
The five khans' folk are Muslim,
Let them mass dark and lend strength,
Mustering from five khans, driving hosts,
Koşoy the man who opens fortune,
Driving plenty in abundance,
To the raging black Hıtay
How should we yield the herds?
Konurbay has grown rabid,

Gümbürleşip görürüz.

Öncüyü* sıkı toplayalım,
Seferin hali böyledir,
Cenkten diri kalmayalım.
Ondan beri inince,
Ken-Kaşgar'ın öte yanı,
Kebezdüü-Too'nun beri yanı,
Ken-Talaa'yı yurt tutan,
Eleman bayın er Töştük'ü,
Kurumlu er denen,
Halis ipek ton giyen,
Çalkuyruk tulpar ata binen,
Hilal altın kızıl tuğ

Töştük'e haber salalım.
Yüz binlerce ordu kılıp,
Az değil mol kılıp,
Töştük'ün ordusunu alalım.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Cengi genişçe salalım,
Nice yerde öcü alalım.
Belayı baştan başlatalım,
Malınla beraber dünyadan
Büsbütün geçip atalım.
Ondan beri çekilince,
Yavru kaz gibi öterek,
Ak sakalı ışıldayıp,
Kendisi bilgiç evliya,
Atamız Koşoy ihtiyar,
At-Başı'nı yurt tutan,
Tutuşup insan yenmeyen.
Bağlanıp kalmış pazarın,
Çukura düşmüş garibin
Elini çözen er Koşoy.
Atamız Koşoy ihtiyar,
Başka türlü doğmuş evliya,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Nice yaşa varmış evliya,

We shall thunder against each other and see.
Let us gather the vanguard tight,*
Such is the way of the march,
Let us not come out of battle alive.
Descending this way from there,
Beyond lies Ken-Kaşgar,
This side lies Kebezdüü-Too,
Holding Ken-Talaa for his land,
Eleman-bay's brave Töştük,
Called a man of proud bearing,
Clad in a coat of pure silk,
Riding the tulpar steed Çalkuyruk,
The crescent-gold red standard —

Let us send word to Töştük.
Making a host of hundreds of thousands,
Making it not few but plenteous,
Let us take Töştük's host.
Cotton-sashed, wide-booted,
Let us loose the war full wide,
Let us take vengeance in many a place.
Let us start the scourge from the source,
Together with your goods, from this world
Let us pass on wholly and be done.
Drawing back this way from there,
Calling like a gosling,
His white beard glistening,
Himself a knowing saint,
Our father, old Koşoy,
Holding At-Başı for his land,
Whom no man bests in grappling.
For the market left bound fast,
For the poor wretch fallen in the pit,
Koşoy the man who frees their hands.
Our father, old Koşoy,
A saint born of another kind,
Koşoy, khan of the Katagan,
A saint come to great age,

Kocasa da han ağan,
Ak sakalını dalgalandıran,
Her çetin* sözü sezen.
Bunun ordusunu alalım,
Kırgını kızgın salalım.
Beycin'in hanı Kon töre,
Gönlü paha biçilmez mol töre,
Konurbay'a yüz tutarsak,
Orduyu sürüp kaynatıp,

Though old, your elder khan,
His white beard streaming in waves,
Who divines every hard word.*
Let us take this one's host,
Let us loose the slaughter hot.
Kon töre, khan of Beycin,
A bounteous lord, his heart beyond all price,
If we set our face toward Konurbay,
Driving the host, setting it aseethe,

Han Koşoy'a tutturup,
Sonra savaşa girişelim.
Yiğit de odur, aslan da odur,
Geniş Alay'ı yurt edinen,
Kaplan Koşoy ağanın
Heybeti dağ gibi er odur,
Kara tüfek gürleyince
Kaçmayan bir can idi,
Haşin tüfek çatlayınca
Ürkmeyen bir can idi.
Kaplan Koşoy ağanın
Büyük yüreği var idi,
Onun ordusunu alalım.
Azıtmış meğer Koñurbay,
Güçlülerden bunca asker toplayıp,
Onun ordusunu alalım.
Göğüs göğüse duralım,
Oradan öte yol alırsak,
Atı esirgemeden bolca yürürsek,
Köönö-Turpan yönünde,
Barbar Dağı'nın ucunda,
Lop ırmağının koyağında,
Büyük vadinin boyunda,
Adına Oygut denen halk,
Tutuşup kulun yenemediği,
Yurduna düşman geçmeyen,
Esen yelin ulaşamadığı,
Bu sözünü kim dinlesin,
Kımız içip er yetişen,

Entrust it to Khan Koşoy,
Then let us enter the war.
He is the batyr, he is the lion,
Who made the wide Alay his homeland,
Of the tiger, elder Koşoy —
A man whose majesty is like a mountain,
When the black musket thundered
He was a soul who did not flee,
When the fierce musket cracked
He was a soul who did not startle.
Of the tiger, elder Koşoy,
A great heart there was in him,
Let us take his army.
Koñurbay, it seems, has run wild,
Gathering so many troops from the
mighty, Let us take his army.
Let us stand chest to chest,
If we travel onward from there,
If we ride hard, not sparing the horse,
In the direction of Köönö-Turpan,
At the tip of Barbar Mountain,
In the gorge of the Lop river,
Along the great valley,
A people called by the name Oygut,
Whom no slave could grapple and defeat,
Whose homeland no foe has crossed,
Whom the safe wind could not reach,
Who would heed this word of his,
Where men grow strong drinking kumis,

Kahrolası Oygut'un
Dört tülüğü denk büyüyen,

Toburçak, tulpar at ordadır,
Bundan başka kim dinlesin,
Dolup taşan can ordadır,
Oygut'un hanı Karaça,
Ona bir haber salalım,
Denen söze uysun diye,
Bu kavgaya gelsin diye,
Manas'ın oğlu Semetey —
Ruhlardan korkarsa Karaça,
Arka olup dursun diye,
Onun ordusunu alalım,

Çekişmeyi çetin kılalım.
Ondan beri gelince,
Kurumlanan er denen,
Acıbay, Çegiş — iki han,
Akbaltay'ın yurdundan
Geriye kalmış Müslüman.
Onun ordusunu alalım,
Nârayı bolca salalım,
Andican'ın Boz-Talaa'sı,
Boz-Talaa'yı yurt edinen,
Ölçüye sığmaz er denen,
Eştekler'in Camgırçı'sı,
Gök demir gibi asker toplayıp,
Az değil, bolca derleyip,
Kuşağı sarık diye doladıp,
Kudret'e* yalvartıp,
Hokand'ın ordusunu alalım,
Hıncımızı komadan salalım.
Deyip, böylece, söyledikten sonra
Manas'ın oğlu Semetey,
Bakay'a durup şunu söyler:
Vay, ağa, ne diyorsun?
Kazılmış derin hendek duysun,
Kaynayıp duran çorak duysun.

Of the accursed Oygut,
Whose four kinds of herds grow in equal measure,
Toburçak and tulpar steeds are there,
Who else besides would heed it,
Souls brimming over are there,
Karaça, khan of the Oygut —
Let us send word to him,
So he may heed the spoken word,
So he may come to this fight,
Semetey, son of Manas —
If Karaça fears the spirits,
So he may stand as our support,
Let us take his army,

Let us make the struggle fierce.
Coming this way from there,
The man called proud and haughty,
Acıbay and Çegiş — two khans,
From the homeland of Akbaltay
The Muslims left behind.
Let us take his army,
Let us raise the war-cry in plenty,
Andican's Boz-Talaa,
He who made Boz-Talaa his homeland,
The man said to exceed all measure,
Camgırçı of the Eştek,
Gathering troops like blue-grey iron,
Mustering them not few but many,
Winding the sash on as a turban,
Making them plead to the Almighty,*
Let us take the army of Hokand,
Let us loose our fury without holding back.
Saying so, after he had spoken thus,
Semetey, son of Manas,
Stood and said this to Bakay:
Alas, elder brother, what do you say?
Let the deep-dug trench hear it,
Let the seething barren waste hear it.

Aşıtı çetin bel duysun,
Kalın kara yer duysun,
Yiğide benzer Semetey,
Dayandığı demir gibi,
Manas'tan doğmayıp yere gireyim,

Han Koñurbay Kalça'dan*
Kaçıp gitti dedirtmeden,
Kaçıp dolaşıp öleceğime,
Vuruşarak öleyim ben,
Obası uzak, yeri ırak,

O yurdunun hepsine
Nasıl haber vereyim?
Vay, ağa, ne diyorsun,
Karşı karşıya dururum,
Mızrak yetişmez olursa,
Tüfek ile vuruşurum.
Mızrak tutup, alay bozup,
Kader yeterse okla uçarım,
Ölmediğim yerde direnirim.
Yumuşak kamış kuruyana dek,
Mıyzam çalısının gülü uçana dek,

Sıkıca altı ay çarpışırım.
Kazılan mezar almaz mı beni,
Kara toprak yok etmez mi?
Ecel alacağı yaklaşınca,
Söyleyen kurnaz dil kısılır.
Gerçek kement atılınca,
Hanginiz kaçıp kurtulur?
Gazâya binilen koca Buurul,
Kasıla yürüyen karayı,
Ordugâha binip göreyim,
Kalday'ın oğlu Kalça'nın
Gayreti ne kadarmış bileyim,
Kaynaşan kâfiri,
Kakan'a kadar süreyim.
Almambet oğlu Çoro'yu,

Let the pass with its cruel defile hear it,
Let the thick black earth hear it,
Semetey, the like of a batyr,
Like the iron he leans upon,
May I sink into the earth unborn of Manas,

*From Khan Koñurbay Kalça**
Without letting them say "he fled away,"
Rather than die roaming in flight,
Let me die in combat,
The camp is far, the land is distant,

To all of that homeland
How shall I send the word?
Alas, elder brother, what do you say,
I will stand face to face,
If the lance falls short,
I will trade fire with the musket.
Gripping the lance, breaking the ranks,
If fate suffices I fly with the arrow,
Where I do not die, I stand my ground.
Till the soft reed withers dry,
Till the bloom of the mıyzam bush is blown away,

I will fight hard six months through.
Will the dug grave not take me,
Will the black earth not undo me?
When the appointed hour draws near,
The cunning speaking tongue falls mute.
When the true lasso is thrown,
Which of you escapes by flight?
Great Buurul, ridden forth to holy war,
The proudly striding dark one,
Let me mount and see the war-camp,
Of Kalça, son of Kalday,
Let me learn how great his zeal may be,
The swarming infidel
Let me drive as far as the Kakan.
Çoro, son of Almambet,

Belime dayanak edeyim,
Er Çubak oğlu Çoro'yu,
Yanıma gözcü kılayım.
Baç için toplanan sayısız mal —
Karayla dolu tümen mal,
Öz tulpar sürüsünü bağlayadur, Bölük bölük yaş akar.
Ağa Bakay, ihtiyar,
Çok yılkıyı sürüver.
Canına cefa gelmezse,
Ağa Bakay, sultan er,
Yılkını sürüp yürüyedur,
Sevincim yavrum, nerde? — diye,
Kıdır'lı Bakay ağanız

I will make the prop of my back,
Çoro, son of Er Çubak,
I will make the watchman at my side.
Countless goods gathered for tribute —
Ten thousand head of dark-filled stock,
Keep tethering your own tulpar herd, Tears flow troop by troop.
Elder Bakay, old one,
Drive on the many horse-herds.
If no torment comes to your soul,
Elder Bakay, sultan-hero,
Keep driving the herds along,
Where is my joy, my darling? — saying,
Your elder Bakay of Kıdır

Benim için yedi gün yan, bekle.
Yedi günde varamazsam,
Kendi gördüğün çok yılkıdan
Yedi gün kesip yiyip git.
Yetkin idi bahadırlar,
Kendi gördüğün Kıtay'dan
Kırgına uğradı deyip git.
Yedi günde varamazsak,
Gün batısı şehrini geçip git,
Kül-viran çocuklar öldü — diye,
Ağa Bakay, ihtiyar,
Umudunu bizden kesip git!
Engebeli dağda durup git,
Asil çocuklar öldü — diye,
Ağa Bakay, ağıt yakıp git.
Kocamış Bakay, han ağa,
Kökçolok'un başını çevirme,
Yandığım çocuklar öldü — diye,
Canına dert edinme sakın!
Kaynaşan kâfire
Kaptırırsak adımız kara,
Kocamış Bakay ağamız,
Bir Tanrı'ya emanet!»
Semetey böyle dedikten sonra,

Burn and wait for me seven days.
If in seven days I do not come,
From the many herds you saw yourself
Cut and eat for seven days, and go.
Accomplished were the bahadırs,
From the Kıtay you saw yourself
Say "they met with slaughter," and go.
If in seven days we do not come,
Pass by the city of the sunset, and go,
Saying "the children died in ash and ruin,"
Elder Bakay, old one,
Cut your hope of us, and go!
Halt on the rugged mountain, and go,
Saying "the noble children died,"
Elder Bakay, raise the lament, and go.
Aged Bakay, khan and elder,
Do not turn Kökçolok's head,
Saying "the children I burned for died,"
Do not make it a wound upon your soul!
To the swarming infidel
If we are captured, our name is black,
Our aged elder Bakay,
To the one God be entrusted!»
After Semetey spoke thus,

O zaman Bakay ihtiyar,
Düşüncesi bine bölünüp,
Gözünden yaşı dökülüp,
Kocamış Bakay ağanın
Kara üzüm gibi gözünden
Kamçı boyu yaş iner,
Bıldırcın gibi zavallı göz,
Kaygıyla Bakay'ın
Kaburga kemiği sökülüp,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Kıbleye yüz tutup,

Then the old man Bakay,
His thought split into a thousand,
Tears pouring from his eyes,
Of the aged elder Bakay
From eyes like black grapes
Tears fall a whip-length long,
The poor eye like a quail's,
With sorrow, Bakay's
Rib-bones wrenched apart,
The tears that flowed from both his eyes
Poured down past the collarbone,
Turning his face toward the qibla,

Avuç açıp çocuklara,
İyice elini kaldırıp,
Yağlanmış buğday yüzlü,
Yedi günde yetişmezsen,
Alacakaranlık, sisli gözlü,
On iki pîre el verip:
«Kan içe içe katılaşan,
Kara bozkurt diye ad alan,
Kuşağını beline saran,
Yedi millet* düşman gelse,
Tek başına dalıp saldıran,
Altı aslanın küçüğü*,
İnsanın sevdiği kulu,
Zayıpuruş er bozkurt,
Bozulan işi onara gör,
Önceden göçen aslan Manas,
Yetimleri koruya gör!
Yılkıda tulpar Alabaş,
Argımak, buudan* karışık,
Almambet, Çubak — adları uyaklı,

Opening his palms for the children,
Raising up his hands full well,
Oil-anointed, wheat-hued of face,
If you do not arrive in seven days,
Dusk-dim and misty-eyed,
Giving his hand to the twelve pirs:
«Hardened drinking blood on blood,
Named the black grey-wolf,
Binding the sash about his waist,
Though seven nations come as foes,*
Plunging in to strike alone,
Youngest of the six lions,*
The servant beloved of mankind,
Zayıpuruş, hero grey-wolf,
See that you mend the work that broke,
Lion Manas who passed before,
See that you guard the orphans!
Alabaş, tulpar of the herd,
Argımak and buudan mingled,*
Almambet, Çubak — their names in rhyme,

Alöökö Han'ın eri Kalça,
Âlemi bozan ikizim,
Sırgak, Serek — denizim,
Irçı, Şuutu — yiğidim,
Önceden göçen erenim,

Kalça, man of Alöökö Khan,
My twin who shattered the world,
Sırgak, Serek — my sea,
Irçı, Şuutu — my brave,
My saint who passed before,

İşite gör sözümü,
Savaşa giren çocuklara,
Sala gör gözünü!
Ey Semetey, kulunum,
Şay'ın koruduğu aslandın,
Yoldaşımdan ayrılıp,
Çökmüş Bakay ben idim,
Yoldaş için bozlayıp yanardım,
Kaptırırsan adın kara,
Bahadırdan kalan tırnak — diye,
Yaratan'ın yalnız kendisine
Çocuklarım, seni ben Bakay,
Kendime arka bilirdim.
Çocuklarım, sözünü tutayım,
Yılkıya telaş salayım,
Yedi gün yılkı sürüp,
Yılkının ardını süreyim,

Hear now this word of mine,
To the children gone to war,
See that you cast your eye!
O Semetey, my foal,
You were the lion whom Şay protected,
Parted from my companion,
I was Bakay, sunk and broken,
I moaned and burned for a companion,
If you are captured, your name is black,
The nail left from the bahadır — saying,
To the Creator alone
My children, you it was, I Bakay,
Counted the support at my back.
My children, let me keep your word,
Let me stir haste among the herds,
Driving the herds for seven days,
Let me follow behind the herds,

Talas'a sürüp gireyim.
Yedi gün seni gözlerim,
Altmış tay, kırk deveye
Satın alınan ak hançer,
Kınından sıyırıp alırım,
Kaburga altına daldırırım,
Sizden acı göreceğime,
Kendim ölüp kalırım.
Tulpardan kalan tırnaklar,
Tuğ soylu kazanat yavuzlar,
Mızrağa takılan flamalar*,
Ayköl'den kalan armağanlar,
Kapışacağın Kakançın —
Dosdoğru uzanan kara sırt,
Danışmadan aşılır dağ değil,
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kulun karşı koyacağı düşman değil.
Mızrakçıların ustasıydı,
Hileli, çetin, pek yamandı,
Kıtay'ın içine daldın,
Esen varıp sağ çıkasın,

Let me drive them into Talas.
Seven days I will watch for you,
For sixty foals and forty camels
The white dagger that was bought,
I will strip it from its sheath,
I will plunge it beneath my ribs,
Rather than see grief from you,
I will die myself and lie there.
The hooves left from the tulpar,
The banner-born kazanat fierce ones,
The pennants fixed upon the lance,*
The gifts left from Ayköl,
The Kakançın you will grapple —
A black ridge stretching straight ahead,
No mountain crossed without counsel,
Koñurbay, khan of Keçil,
Is no foe for a slave to withstand.
He was the master of lancers,
Wily, hard, exceeding fell,
You have plunged into the midst of Kıtay,
May you go in safety and come out alive,

Kan içici Manas, hunhar aslan,
Çarpışmada gözü üstünde olsun!
Almambet ile Çubak'ım
Yoldaş olup kalsınlar!
Yedi gün yanıp beklerim,
Yedi günde gelmezsen,
Ecelden önce ölürüm.
Sizi bıraktım emanet*».
Kocamışken Bakay ağan,
Kıble yönüne yüz tutup,
Haykırıp elini kaldırıp,
Savaşa kuşanılan boz kise,
Boynuna sıkıca asınıp,

Blood-drinking Manas, ravening lion —
May his eye be upon you in the clash!
My Almambet and Çubak,
May they remain as companions!
Seven days I burn and wait,
If in seven days you do not come,
I die before my appointed hour.
I have left you in God's trust».*
Your elder Bakay, grown old,
Turning his face toward the qibla,
Crying out, lifting his hand,
The grey pouch girded on for war,
Hanging it tight about his neck,

Deve yavrusu gibi bozlayıp o Bakay,
Kudret'e yalvarıp.
Çocuklarım esen olsun — diye,
Baabedin adağını tez deyip,
Gözünü sağ esen görmek için,
Ay tırnaklıdan at adayıp,
Keramet ehli Bakay ihtiyar,
Azap ile ecele
Boyun uzatan evliya,
Şahin Bakay ihtiyar,
Duramayıp ağlar dururken,
Kayın değil, söğüt ağlayıp,
Çocuklarının hepsi ağlayıp,
Yılkıya Bakay yönelip,
Kasaba* tuğunu kaldırıp,
Bakay Han'ın Kökçolok'u —
Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Kaygılı Bakay kaygılanıp,
Keşfe binip gezerken,
Kalmış meğer Kökçolok,
Yele ile kuyruktan yoksun.
Kökçolok adı konmuştur,
Bu yüzden o mübarek,
Kötü ada bürünmüştür.

Moaning like a camel's calf, that Bakay,
Pleading to the Almighty.
May my children be safe — saying,
Vowing quick the Baabedin offering,
To see their eyes alive and well,
Pledging a horse of the moon-hoofed,
Old Bakay, master of wonders,
To torment and to death
The saint who stretches out his neck,
Falcon Bakay, the old one,
While he wept and could not stop,
Not the birch — the willow weeping,
All of his children weeping,
Bakay turning toward the herds,
Raising the kasaba banner,*
Bakay Khan's Kökçolok —
The wind cannot catch his gallop,
No beast can match his stride,
Sorrowful Bakay sorrowing,
While riding out on reconnaissance,
Kökçolok, it seems, was left
Bereft of mane and tail.
The name Kökçolok was given,
And so that blessed one
Was wrapped in an ill name.

Dert ortağı Manas aslanından
Böylece Bakay ayrılıp,
Kendisi bahtı kara kişiymiş,
Böylece bozlayıp kaygılanıp,
Altındaki Kökçolok,
Engebeye vurup fırlayıp,
O yılkının ardından,
Aslan Bakay ağanız,
Nârayı bolca salmıştı,
Gürleterek karayı,
Hiç koymadan sürüp almıştı.
Bakay yılkı kovarken,
Nice çayır, nice ot,

From lion Manas, partner of his griefs,
Thus was Bakay parted,
He himself was a black-fated man,
Thus moaning and sorrowing,
Kökçolok beneath him,
Striking the rough ground, springing forth,
Behind that herd of horses,
Your lion elder Bakay
Had loosed the war-cry in plenty,
Making the dark one thunder,
Had driven them off leaving none.
While Bakay drove the herds,
Many a meadow, many a grass,

Tırnak değip oyulup,
Karanın ardı sıra,
Kurt ile tilki doyunup,
Usta Bakay ağası,
Davulbazı kapıverip,
Orta yere vurmuştu,
Kara bahtlı çok yılkı,
Teki kalmadan bir yere,
Topunu kaldırıp gürleyip,
Eren Bakay ağanın
Er olduğu görünüp,
Seçkin küheylanın hepsi
Ön tarafa ayrılıp,
Usta Bakay, ak yolludur,
Öne katsa, sayısız ordu gibi,
Kendi bildiği yol ile
Ağan Bakay ihtiyar,
Vadili pınar suyu ile
Ağan Bakay sultanın,
Yiğidin hiç sakınır mı,
Engebeli ak yokuş —
Seçkin yılkının hepsi
Ak yokuşa dayandı.
Yılkıyı aldı ulu Bakay.
Bunu böylece bırakalım,

Gouged where the hoof struck down,
In the wake of the dark one,
Wolf and fox eating their fill,
Master Bakay, the elder,
Snatching up the war-drum,
Had struck it in the midst,
The many black-fated herds,
Not one remaining, to one place,
Lifting all together, thundering,
Of saint-like elder Bakay
The manhood was made plain,
All of the choice coursers
Parting toward the front,
Master Bakay's path is white,
Driven ahead, like a countless host,
By the road he knew himself,
Your elder Bakay, the old one,
With valley spring-water,
Of your elder Bakay the sultan,
Does the brave man ever spare himself,
The rugged white slope —
All of the choice herds
Pressed on up the white slope.
Great Bakay took the herds.
Let us leave this as it is,

Yol kesip durur üç bahadır,
Onlardan haber başlatalım.
Buurul ile silkinip,
Coşturarak karayı,
Er ölmüş gibi çekiştirip,
Yaz tüyünü döktüğünde,
Kızıl kırçıl bir hayvan,
Kış tüyünü döktüğünde,
Kara kırçıl bir hayvan.
Buğra kâkül, kısa yele,
Arkar ayaklı, tunç bilek,
Arkar endamlı, puhu ayak,
Keşfe binilse yorulmaz,

Three bahadırs stand blocking the road,
Let us begin the tale with them.
Shaking himself with Buurul,
Rousing the dark one to fervor,
Tugging as if his master died,
When he sheds his summer coat,
A beast of red roan grey,
When he sheds his winter coat,
A beast of black roan grey.
Camel-stallion forelock, short mane,
Arkar-footed, bronze-shanked,
Arkar-framed, eagle-owl foot,
Ridden to scout, he does not tire,

Altı ay binilse arımaz,
Altmış asıy oluncaya dek,
Azı dişi çıksa da* kocamaz,
Som tırnağı çanak gibi,
Kıç yanındaki sağrısı,
Gerilmiş geniş bozkır gibi.
Apışarasının genişliği,
Tabılgı biten koyak gibi,
Alnındaki ak dişleri,
Dövülüp konmuş çelik gibi,
Burun deliğinin genişliği,
Kanyonlu vadi gibi,
Kara kalmış canavarın
Tepesindeki kâkülü,
Gözüne göre ölçülüp düğümlenmiş gibi,
Benim atım olsa — diye,
Gören kul yanar tutuşur.
Ta ilk günden Buurul'u
Kanıkey isteyip, zâr ağlayıp,
Karaça'nın Saykal'ına
Çarpışmaya vardığında,
Çekip almış ulu Manas,
Semetey'e adayıp,
Esen olursa biriciğim,

Ridden six months, he does not wear,
Until he is sixty asıy old,
Though his molars come in, he ages not,*
His solid hoof like a bowl,
The croup beside his haunches
Like the wide steppe stretched taut.
The breadth between his thighs
Like a gorge where tabılgı grows,
The white teeth at his front,
Like steel hammered into place,
The breadth of his nostril
Like a canyon-riven valley,
Of the beast left black
The forelock upon his crown
As if measured to his eye and knotted,
Were he but my horse — saying,
The slave who sees him burns with longing.
From the very first day, for Buurul
Kanıkey pleaded, weeping sore,
When against Karaça's Saykal
She went out to combat,
Great Manas seized and took him,
Vowing him to Semetey,
If my only one lives safe,

Burak at* edip binsin — diye, Sırtına
insan konar gibi.
Şahlanıp düşmana çarpsın — diye,
Baldırı buğra beli gibi,
Karşısına kul düşman çıkarsa,
Yurduna kadar sürsün — diye,

Özenle beslenen bu Buurul,
Pirinçten her gün yem verilen,
Dönmeden hantal olur — diye,

Engebeye vursa oyulmaz,
Geyik derisi yular sürütmüş.
Ayağı tunç olur — diye,
Engebeli yere alıştırmış.
Başına puhu tüyü taktırmış,
Birinin gözü değer — diye,

Issız yerde baktırmış.
Asıy* yaşında at olup,

Adanmıştı o çocuğa.
Asıy yaşını dolduranadek,
Issız kalan karan,
Issız otladığı bozkırda,
Geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek gelse,
Duraksamadan sıçrayan.
Küheylanlığını bilince,
Batmanla altın zer sunup,
Buhara'nın beyi istemiş,
İsteyene vermemişler,
Vermek şöyle dursun, karana
Abdestsiz* kişi binmemiş.
Arkar gibi boynunu buran,
Urgan boyu hendek gelse,
Adım gerip sıçrayan.
Üstünlüğünü bilince,
Alev alev altın zer verip,

Let him ride him as a Burak steed —*
saying, As if a man alights upon his back.
Let him rear and strike the foe — saying,
His shank like a camel-stallion's waist,
If a slave-foe comes against him,
Let him drive him to his homeland —
saying,
This Buurul, nurtured with care,
Fed every day on rice,
Lest he grow heavy before his turn —
saying,
Struck on rough ground he is not gouged,
He had him trail a deer-hide halter.
That his feet be bronze — saying,
He trained him to the rugged ground.
He had owl-feathers fixed on his head,
Lest someone's eye should strike him —
saying,
He had him kept in a desolate place.
Become a horse at asıy age,*

He was vowed unto that child.
Until he filled out his asıy years,
The dark one left in solitude,
On the steppe where he grazed alone,
Twisting his neck like a deer,
If a trench came a bowshot wide,
Leaping it without a pause.
When his courser-worth was known,
Offering gold coin by the batman,
The bey of Buhara sought him,
They gave him not to him who asked,
Giving aside, upon the dark one
No man unwashed had mounted.*
Twisting his neck like an arkar,
If a trench came a rope-length wide,
Stretching his stride and leaping.
When his mastery was known,
Giving gold coin blazing bright,

Nice hanlar istemiş onu,
İsteyene vermemişler,
Vermek şöyle dursun, karana
Yabancı el yanaşmamış hiç.
Yolu yaman Arbuurul,
Kaval kemiği yontulmuş gibi,
Bacağı bozkır yeli gibi,
Art yanı ince, döşü kalın,
Görkemli tulpar Buurul at,
Arkası yüksek, omzu yatık,
Kızıl kırçıl, kısa yeleli,
Yan yan süzülen karanın,
Yay gibi uçar vınlayıp,
Tırnak değince kara yer,
Dört bir yandan savrulup,
Koşsa gözde serap olur,
Bu kudurmuş Buurul at,

Many khans had sought him,
They gave him not to him who asked,
Giving aside, upon the dark one
No stranger's hand had ever come near.
Arbuurul, fell upon the road,
His shin-bone as if carved,
His leg like the steppe wind,
Slender behind, deep in the chest,
The stately tulpar Buurul steed,
High in the back, sloped in the shoulder,
Red roan grey, short-maned,
Of the dark one gliding sideways,
Like a bow he flies, humming,
When hoof strikes, the black earth
Scatters up on every side,
Running, he turns to mirage in the eye,
This frenzied Buurul steed,

Kulan kovsa yanına katar.
Kırk günlük yola koyulsa, Yola düzüldüğü demdi.
Geçidi çetin çölü aşsa,
Kırk çilten, Hızır İlyas'ı,
Kırk gün durmadan yol yürüse,
Haykırıp mızrak uzatmıştı,
Bir yudum su yutmayan,
Kıtay'a karşı sayısız bin asker olup,
Bir tutam ot koparmayan,
Arka olup durmuştu,
Yorulup çölde kalmayan,
Adı Kızır* divane,
Çarpışmada Buurul'a binilse,
Yorgun düşüp aksamayan, Salınıp giden Buurul'u,
Gerçek tulpar Buurul at,
Kişneyip yeri saçıp,
Karan bir salınıverse,
Yer bozulup oyulur,
Eşeleyince kara yer,

Chasing a kulan, he pulls alongside.
If he sets out on a forty-day road, It was the hour they took the road.
If he crosses the desert of cruel passes,
The forty çilten, Hızır İlyas,
If he travels forty days unresting, Had cried out, thrusting the lance,
Not swallowing a single gulp of water,
Against Kıtay a countless thousand strong,
Not plucking a single tuft of grass,
They had stood as his support,
Not tiring, not left in the desert,
His name Kızır, the crazed one,*
When Buurul is ridden into combat,
Never limping, worn with weariness,
Buurul pacing smoothly on,
The true tulpar, Buurul steed,
Neighing, scattering the earth,
If the dark one but sways once,
The ground is broken and gouged,
When he paws the black earth,

Ocak çukuru gibi bölünüp,
Üstündeki Semetey —
Semetey'in görünüşü işte şu:
Opol Dağı gibi görünüp,
Kara benekli kaplan,
Arka olup bozkurdun
Yanı sıra atılıp,
Güdük bozkurt aslan,
Ağzını açıp çömelip,
Önünde hazırlanıp,
Hayal gibi göze görünüp,
Görenin yüreği bölünüp,
Ezelden beri Yaratan,
Alp karakuş — zümrütanka*,
Kapıp uçuracak gibi,
Gökten ayağını uzatmıştı, Kara bahtlı Akkelte,
Kara benekli kaplanı,
Hemen kapıp devirecek gibi,
Bir yanından o karan,
Kalça'yı dövmeye durmuştu,
Koruyanı tam bir dokuz —
Koruyup durduğu demdi,
Çıplak bileğe dolamıştı,
Destekleyeni bir dokuz —
Destek olduğu demdi.
Kınından sıyırıp karanı,
Bahtı aşıp, talihi —

It splits like a hearth-pit,
Semetey upon his back —
Here is how Semetey appears:
Looming like Opol Mountain,
A black-spotted tiger,
Standing guard for the grey-wolf,
Bounding along beside him,
The stub-tailed grey-wolf lion,
Crouching with open jaws,
Making ready before him,
Appearing to the eye like a phantom,
The heart of the beholder splitting,
From of old the Creator,
The alp black-bird — the zümrütanka,*
As if to snatch and bear away,
Had stretched its talon from the sky, The black-fated Akkelte,
The black-spotted tiger,
As if to seize and topple at once,
From one side that dark one,
Had set to battering Kalça,
Its protectors a full nine —
It was the hour of their protecting,
He had wound it round his bare wrist,
Its supporters a nine —
It was the hour of their support.
Stripping the dark one from its sheath,
His fortune overflowing, his luck —

Manas'ın oğlu bozkurdun —
«Yavrum, buradan sür» — diye,
Sivri gemden yedeğe alıp,
Yedekçi olup kırk çilten,
Kalmıştı hayıflanarak,
Erenin oğlu yavuza,
Karşısına kul gelemez,
Yüzleşip kul yenemez,
Yayvan ağız, yar gibi kaş,
Uzun boylu, geniş omuzlu,

Of the grey-wolf, son of Manas —
«My child, drive on from here» — saying,
Taking the lead by the sharp bit,
The forty çilten as his lead-men,
Had remained there, lamenting,
To the fierce son of the saint,
No slave can come against him,
No slave can face him and prevail,
Wide of mouth, brows like a cliff,
Tall of stature, broad of shoulder,

Hem pehlivan, hem aslan,
Heybeti yüksek, zehri güçlü,
Manas'ın oğlu bozkurdun,
Kapışanı dümdüz eder.
Çın çın öter, aldırmaz,
Kaplayan Kıtay'ı, Koñurbay'ı,
Topuğuna denk tutmaz.
Erlik ile aslanlığı
Vermiş ona ölçüsüzce.
Kasaba tuğ elde dalgalanıp,
Omuz başında parıldayıp.
Kılıç kında şıngırdayıp,
Yan çekip er bozkurt,
Bakıp durur dimdik, heybetle,
Altın yanaklı aybalta,
Manas'tan kalan Zülfikâr'ı
Kınsız kavramıştı elinde.

Both pehlivan and lion,
Lofty in majesty, strong in venom,
Of the grey-wolf, son of Manas,
He flattens whoever grapples him.
He rings out clear, he does not care,
The engulfing Kıtay, Koñurbay,
He counts not equal to his heel.
Manhood and lionhood
Were given him without measure.
The kasaba banner waving in hand,
Gleaming at his shoulder's crest.
The sword chiming in its sheath,
Drawing aside, the hero grey-wolf
Stands gazing, upright, in majesty,
The gold-cheeked moon-axe,
The Zülfikâr left from Manas
He gripped unsheathed in his hand.

Üşüşen Kıtay hakanına
Yine saldıracakmış gibi,
Hazırlanıp durmuştu.
Gökten inen Boz kise,
Aziz cana dost olan kise,
Haykırıp bele dolayınca,
Kırk çilten* yoldaş olurdu. Kadınların endamlısından,
Üstünden sıkıca dolamıştı,
Aç aslan gibi gözü parlayıp,
Öfkelenip içi kaynayıp,
Doksan düğme, kırk kopça,
Eksiksiz yapılmış Akolpok,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift badana*, çayırkuşu göz,
İşinin ehli kadın Kanıkey —
Tabılgı yakılsa kor geçmez,
Fitilli tüfek atsa ok geçmez,

Kapışmaya girse mızrak işlemez.
Özenle ok geçmez dokunmuş,

At the swarming hakan of Kıtay
As if he would charge once more,
He had stood making ready.
The Grey pouch come down from heaven,
The pouch that befriends the precious soul,
When, crying out, he wound it at his waist,
The forty çilten became companions. Of the shapeliest of women,*
He had wound it tight above,
His eye gleaming like a starved lion,
Raging, his innards seething,
Ninety buttons, forty clasps,
The Akolpok made without flaw,
Its collar gold, its cuff of bronze,
Double badana, meadowlark eye,*
Kanıkey, woman master of her craft —
Burn tabılgı — the ember does not pierce,
Fire the matchlock — the ball does not pierce,
Enter the fray — the lance does not bite.
Woven with care, proof against the arrow,

O karayı donatmak için,
Hunharının dünyalığı,
Epeyce eksilmişti.
Balta ile bir vursa,
Altmış tüfek atılırdı.
Eceli yeten düşmanlar,
Ecele kendi sataşırdı.
İçi ipek atlas,
Kara bahtlı kahrolasının
Kalınlığı yarım arşın.
Orunboor, Margalañ —
Orta yerinde dokutmuş.
O günden beri o kumaşı,
Zorla getirtip almıştı.
Kocakarı biçip, kız dikmiş,
Endamlı usta kadın dikmiş.
Ok geçmez kılıp işlemiş,
Peri kızı Aruuke,
O Aruuke baş olup,

To fit out that dark one,
Her ravening one's worldly wealth
Had dwindled by a goodly share.
If one struck it with an axe,
Sixty muskets seemed to fire.
Foes whose hour had come
Would court their own death.
Its lining silk and satin,
Of the black-fated accursed thing
The thickness half an arşın.
Orunboor, Margalañ —
She had it woven in their midst.
From that day forth, that cloth
She had brought and taken by force.
The crone cut it, the maiden sewed,
The shapely master-woman sewed.
She worked it proof against the arrow,
The peri-maid Aruuke,
That Aruuke at their head,

Süzgün duran güzelden,
Kızıl gömlekli, ayça belli,
Yüksük ağızlı, boncuk gözlü,
Birbirine denk kara gözlü,
Süzülüp bakan güzelden,
Fener gibi başı nurludan,
Seksen gelin, seksen kız,
Sekiz yıl durmadan işlemiş.
Yılan karnı gibi kıvırtıp,
Yok olası karayı,
İnce ince diktirip,
Beğenilmeyen yerini söktürüp,
Batmanla çelik eğeletip,
Eğelenen çelik, kara kurç,
Ortasına döktürmüş.
Kul karşısında duramayan,
Karayı sırıdığında,
Çelikten yapılma biz,
Sapladıkça kırılırdı,

Of beauties with languid gaze,
Red-shirted, crescent-waisted,
Thimble-mouthed, bead-eyed,
With black eyes matched to one another,
Of beauties glancing sidelong,
Of heads radiant like lanterns,
Eighty brides and eighty maids
Worked eight years without pause.
Coiling it like a serpent's belly,
That dark thing doomed to perish,
Having it stitched fine and fine,
Having unpicked what displeased,
Having steel filed by the batman,
The filed steel, black kurç,
She had poured into its midst.
That before which no slave can stand,
When they quilted the dark one,
The awl that was made of steel
Would break at every thrust,

Kanıkey'in kırk gelini,
Zahmetine dayanamayıp,
Kahrolası eşyaymış — diye,
Bunca insan ağlamıştı.
Kanıkey kendisi donatmış,
Karanın kimi yeri,
Demir ile perçinli,
Karanın kimi yeri,
Altın ile kenarlı.
Düğmesi tam bir dokuz,
Düğmelerin dibine,
Top altın koyup sırımış,
Bakıp dursa karadan,
İnsanın gözü kamaşırdı.
Aziz anan Kanıkey —
Kopçası tam bir dokuz,
Kopçaların ta dibini,
Çelikten koyup çakmıştı.

Kanıkey's forty brides,
Unable to bear the toil,
What an accursed thing it is — saying,
So many souls had wept.
Kanıkey fitted it out herself,
Some parts of the dark one
Riveted with iron,
Some parts of the dark one
Bordered round with gold.
Its buttons a full nine,
At the base of the buttons
She stitched in balls of gold,
If one but gazed on the dark one,
A man's eyes would be dazzled.
Your precious mother Kanıkey —
Its clasps a full nine,
The very base of the clasps
She had driven in with steel.

Mızrak ile dövüşülse,
Mızrağın ucu körelirdi,
Düşünmedik akıl komamış,
Eğri yerini düzeltmiş.
Kan davası güdüp çarpışılsa,
Ok yanılıp geçmesin — diye,
Aziz kadın Kanıkey,
Büyük kavgaya yormuştu.
Bilmeden kalırsam boşuna — diye,
Ölürken kavuşulan biriciğe,
Ok yanılıp değer — diye,
Tavuk gözü nakışla sırımış,
Çift badana, çayırkuşu göz,
Kara bahtlı kahrolasından,
İnsanın gözü kamaşırdı.
Er Koñurbay baş olup,
Nice tümen asker gelse,
Eğdirip mızrak delemez,
Kara bahtlı kahrolasına,
Kelte'nin oku geçemez.

If men fought with the lance,
The lance's point would dull,
No thought unthought did she leave,
She straightened what was crooked.
If men clashed in the blood-feud,
Lest an arrow stray and pass — saying,
The precious woman Kanıkey
Had read it as the great war.
If I stay unknowing, in vain — saying,
To the only one met at dying,
An arrow strays and strikes — saying,
She quilted it with hen's-eye stitching,
Double badana, meadowlark eye,
From the black-fated accursed thing,
A man's eyes would be dazzled.
With Er Koñurbay at their head,
Though many tümen of troops should come,
No leveled lance can pierce it,
Into the black-fated accursed thing
The Kelte's ball cannot pass.

Kumaşını kat kat serdirmiş,
Fitilli tüfek oku dolanıp,
Dış yanında kalakalmış.
Çocuk Sultan Semetey,
Manas'tan kalan mirası,
Akolpok'u giymişti,
Sırlı mızrak elde dikilip,
Engebeli beli, sırtları,
Aşıp çıkıp ileri atılıp,
Altındaki karan Buurul'u,
Ok yanılıp değmesin diye,
Abay* örtüsüyle örtüp,
Salına salına yürütüp,
Hoplata hoplata yeldirip,
Coşturup silkindirip,
Issız kalan karayı,
Eri ölmüş gibi debelendirip,
Töre bozkurt Semetey,

She had its cloth laid fold on fold,
The matchlock's ball spins round
And stays lodged on the outer side.
The child Sultan Semetey,
The heirloom left from Manas,
The Akolpok he had put on,
The burnished lance raised in his hand,
The rugged passes and the ridges
Crossing over, surging forward,
The dark Buurul beneath him,
Lest an arrow stray and strike him,
Covering him with an abay cloth,*
Walking him with swaying gait,
Trotting him with bounding leaps,
Rousing him, shaking him out,
The dark one left forsaken,
Making him thrash as if his master died,
Töre grey-wolf Semetey,

Tepeye çıkıp erenin,
Kızışmış olan Buurul'un
Alıp başını çevirmişti,
Aşağıdaki gürültüyü,
Kestirip bakıp durmuştu.
Bakıp dururken Semetey,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Öfkelendi, bağırdı.
İşte o zaman bozkurdun,
Külçoro ile Kançoro —
İkisini birden çağırdı.
İki bahadır er Çoro,
Âlemi bozan aslan Çoro,
Ağasının yanına,
İki Çoro yarışıp,
Üzengileri tokuşup,
İki yanına bakınıp,
Dudağını, burnunu yalayıp,
Pehlivanlığı bambaşka,
Külçoro ile Kançoro,

Climbing up the hilltop, the eren
Of Buurul grown heated
Had taken and turned the head,
At the tumult down below
He had stood gazing fixedly.
While Semetey stood gazing,
Blood-thirst seizing him in truth,
He raged and gave a shout.
Then it was the grey-wolf
Külçoro and Kançoro —
Called upon the two at once.
The two bahadır Çoro men,
Lion Çoros who shatter the world,
To their elder brother's side,
The two Çoros racing,
Their stirrups knocking together,
Glancing to either side,
Licking their lips and noses,
Their pehlivan-might apart from all,
Külçoro and Kançoro,

Bahadırlığı bir hayli.
Gök demir zırh giyinip,
Gök çelik mızrak ele alıp,
Altın çehreli, nur yüzlü:
«Kurbanın olayım ağam,
Öfkelenip bağırınca,
Sesin bozuk çıkmaya başladı,
Dağ boğazında biten söğüt,
Sesinden duramayıp,
Yıkılıp gitti nerdeyse,
Ey ağacığım, doğrunu söyle:
Kazılıp konmuş hendek mi var?
Kaynayıp duran dert mi var?
Gürültüsü kulak sağırlatan,
Uzayıp giden ordu mu var?
Beli yalman dağ mı var?
Kurbanın olayım ağacığım,
Yüz yüze gelinecek düşman mı var?» —

Their bahadır-valor plentiful.
Clad in blue-grey iron mail,
Taking blue steel lances in hand,
Golden-visaged, radiant-faced:
«Let me be your sacrifice, my elder,
When you raged and shouted,
Your voice began to come out broken,
The willow grown in the mountain gorge,
Unable to withstand your voice,
Well-nigh toppled to the ground,
O my dear elder, speak the truth:
Is there a trench dug and set?
Is there a trouble seething there?
Deafening the ear with its din,
Is there an army stretching on?
Is there a mountain with blade-sharp pass?
Let me be your sacrifice, dear elder,
Is there a foe to meet face to face?» —

Deyip, böylece, çorolar,
Atın başını çevirmişti,
Töresine bunu söyleyip.
O zaman durup Semetey:
«Burada tutup binilecek küheylan
Takımından taşıp çok Kıtay,
yok, Kaplayıp bastığı demdi.

Kara bahtlı dünya,
İkinizden başka kardeş yok.
Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş işte, dünya bok!
Yer kaynatan ordu gelir,
Yetkin cana bile zor gelir,
Tulpar yorulup güç giderse,
Tutup binilecek küheylan yok,
Arka olup duracak,
Kara günde Kırgız kardeş yok,

Saying so, in this way, the çoros
Had turned their horses' heads,
Speaking this to their töre.
Then Semetey, standing, said:
«Here, a courser to catch and mount
Kıtay past counting, overflowing its ranks,
is none, It was the hour they engulfed and pressed.
The black-fated world,
No brother but you two.
Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
What is today, tomorrow is not,
So it is, then — the world is dung!
An army comes that makes earth seethe,
Hard even for the accomplished soul,
If the tulpar tires and strength departs,
There is no courser to catch and mount,
To stand behind us as support,
No Kırgız brother in the black day,

Kaynayıp yatan kâfire,
Han Koñurbay bahadıra,
Hanginiz dalıp saldırırsınız?
Avuç kadar Kırgız'ın
Vebali sevabı olur mu?
Yükünü hanginiz alırsınız?
Külçorom ile Kançorom,
Teke tek hanginiz gidersiniz?
Hanginiz gider, o varsın,
Bir kişilik gücünüz var.
Tulparın başını çevirver,
Tanrı için, benim için,
Tam bir kırgını yapıver.
Cazayıl* değse parıldayıp,
Ürküp kaçıp gitmeden,
Tuğun dibinde duruver.
Yağmur gibi yay çekilse,
Ürküp kaçıvermeden,
Gerçek hunharının kendisine,
Gerçek hizmetini ediver!

At the infidel lying seething,
At Khan Koñurbay the bahadır,
Which of you will plunge and strike?
Of the handful that is Kırgız
Is there sin or merit reckoned?
Which of you will take their burden?
My Külçoro and my Kançoro,
Which of you goes in single fight?
Whichever goes, then let him go,
You have the strength of one man each.
Turn the tulpar's head about,
For God's sake and for mine,
Make a thorough slaughter there.
Though the cazayıl strike, flashing,*
Without shying and fleeing away,
Stand fast at the banner's foot.
Though bows be drawn like rain,
Without shying and running off,
To the true ravener himself
Render your true service!

Benim gördüğümü gördün mü?
Benim bildiğimi bildin mi?
Dalgalanıp yatan pusu,
Orman mı desem, el imiş,
Kaygan karaltı, pırıltı,
Pırıltı desem, ateş imiş,
Kabarıp duran koca karaltı,
Yamaç mı desek, el imiş,
Kaynayıp Kıtay çığlık atıp,
Kaplayıp bastığı demdi.
Sıkı sürme çok orduyu,
Yavaşça sürüp kaydırıp,
Aç nâra, kuru uğultu,
Feryadı kulak sağırlatıp,
Kamışa bak, sele bak,
Kaplayıp yatan ele bak,
Yel vurup biten ota bak,

Have you seen what I have seen?
Have you known what I have known?
The ambush lying rippling there —
Should I say forest? It is a people,
The sliding shadow, the glimmer —
Should I say glimmer? It is fire,
The vast swelling darkness —
Should we say hillside? It is a people,
Kıtay seething, screaming out,
It was the hour they engulfed and pressed.
The many armies pressing hard,
Driving slowly, sliding on,
Hungry war-cry, dry droning roar,
Their wail deafening the ear,
Look at the reeds, look at the flood,
Look at the people lying spread,
Look at the grass sprung where wind has blown,

Ot kadar çok Kıtay'a bak,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Yeri kaynatan orduya bak,
Ordunun önünde Koñurbay —
Opol Dağı gibi uluya bak.
Beecin'e cazayıl çekilişini
Görmeye gelmişiz meğer.
Kıtay yüz binlik, biz üçüz,
Ölmeye gelmişiz meğer».
Semetey daha söylerken,
Sözünü ağzında toplarken,
Sağ yanına bakınca —
Burcu burcu toz çıkar,
Fışkıran toza bakınca,
Berikilerin canı çıkar.
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Akıl küpü domuz ah,
Çet-Beecin'de doğmuş,
Altısında Koñurbay,

Look at Kıtay many as the grass,
May God not show his face,
Look at the army making earth seethe,
At the army's head Koñurbay —
Look at the great one like Opol Mountain.
The hauling of cazayıl to Beecin —
It seems we have come to see it.
Kıtay a hundred thousand, we are three,
It seems we have come to die».
While Semetey yet spoke,
While gathering his words in his mouth,
Glancing to his right side —
Dust rises whirling, plume on plume,
Looking at the spurting dust,
The souls of these here leave them.
Alöökö's Koñurbay,
Vessel of cunning, the swine, ah,
Born in Çet-Beecin,
At six years old Koñurbay,

Beecin'e salmış velvele.
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Sekizinde silkinip,
Dokuzunda durulmuş,
Tam on yaşına bastığında,
Çınmaçın'ı, Kakan'ı,
Sahiden çiğneyip yemiş.
On bire yaşı gelince,
Kakançın'ı kuşatmış,
Karşı koyacak can kalmadan,
Rast geleni dövmüş.
On ikiye gelince,
Yıkımı ölçüsüz başlatmış.
Bununla Çoñ-Beecin,
Öfkesine dayanamayıp,
Bozulup gitmiş nerdeyse.
Yamaca kurduğu ev odur,
Mızrağın başı tokuşup,
Keçil'in yaman hanı odur.

Loosed uproar upon Beecin.
Alöökö's Koñurbay,
At eight he shook himself,
At nine he settled firm,
When he turned a full ten years,
Çınmaçın and the Kakan
He truly trampled and devoured.
When his years came to eleven,
He laid siege to Kakançın,
Till no soul was left to resist,
He beat whomever he met.
When he came to twelve,
He began ruin beyond measure.
At this, Çoñ-Beecin,
Unable to bear his wrath,
Well-nigh broke and scattered.
The house he set on the hillside is his,
Lance-heads knocking together,
He is the fell khan of Keçil.

İnsanın başı vuruşup,
Görsen işte bu Koñurbay,
Bozkurt doğmuş domuz ah,
Sırta kurduğu ev odur,
Kakançın'ın halkı imiş,
Beecinlinin hanı odur.
Haberi sert salmıştı,
Ölenlerden geri kalanlar,
125870 Koñurbay'ın önüne,
Toplanıp varmıştı.
Mızrakçının ustasını,
En hilebaz yamanını,
Toplayıp sürüp almıştı,
Ordunun önüne katmıştı.
Altından dizgini silkip, Paramparça eden kâfiri,
Algara'yı depretip,
Görsen böyledir Koñurbay,
Yürüyüşünden toz çıkıp,
125880 Kahrından can çıkıp,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Hilesi tam domuz ah,
Kara bela depreşip,
Yer yarılan ordu olup,

Men's heads striking together,
Behold him — this Koñurbay,
Born a grey-wolf, the swine, ah,
The house he set on the ridge is his,
It was the people of Kakançın,
He is the khan of the Beecin folk.
He had sent the word out harshly,
Those left behind from the dead
Before Koñurbay
Had gathered and come.
The master among lancers,
The most guileful and most fell,
He had gathered up and driven,
Had set before the army.
Shaking the reins of gold, The infidel who rends to pieces,
Spurring Algara on,
Behold, such is Koñurbay,
Dust rising from his march,
Souls departing from his wrath,
Alöökö's Koñurbay,
Perfect in guile, the swine, ah,
The black scourge stirring,
Becoming an army that splits the earth,

Karısını kara basmış gibi.
Tepeden tepeye Kalça bağırıp,
Düşman nerede diye çağırıp,
Buyruğu Kalça vermişti,
Onun sözünü duyunca,
125890 Kalın Kıtay'ı, Kakan'ı,
Tümden Tanrı çarpmıştı.
Topunu kaldırıp gürleyip,
Dümdüz mızrak uzatmıştı,
Sarmaş dolaş durmaya,
Rast gelse mızrak uzatmaya,
Nişanlaşıp pehlivanı,
Gelmişti ordu olup,
Hezaran tümen depreşip.

As if a nightmare crushed his wife.
From hilltop to hilltop Kalça shouting,
Calling out, "Where is the foe?",
Kalça had given the command,
On hearing his word,
The thick Kıtay, the Kakan,
God had struck them one and all.
Rising all together, thundering,
They had leveled lances straight,
To stand locked in the grapple,
To thrust the lance at whom they met,
Their pehlivans taking aim,
They had come as an army,
Thousands of tümen astir.

Çarpışmaya girse Kıtay'ın
Âdetiymiş öteden beri,
Hanı buyruk verdiğinde,
Kaplayıp gitmek töresiymiş.
Opol Dağı gibi devleri,
O devlerin ardından,
At cambazı yayaları,
Çevik vuran ustası,
Saldırıda yamanı,
Mızrakçıdan bahadırı,
İnsan geçse eline,
Cübbe giyen güçlüsü,
Kapışmada üstün ünlüsü,
Karşılaşan eline geçse,
Un ufak eden becerklisi.
Kuldan başka türlü zorbaları,
Karşısına çıkanı sağ komadan,
Yiyip yutmaktır kararı,
Katır binen halkları,

When Kıtay enters battle,
Such has been their custom of old:
When their khan gives the command,
To sweep and engulf is their way.
Their giants like Opol Mountain,
And after those giants,
Their footmen, acrobats on horseback,
Their master of the nimble blow,
Their fell one in the onslaught,
Their bahadır among lancers,
Should a man fall into his hands,
Their strong one clad in the robe,
Their famed victor in the grapple,
Should the one he meets fall into his hands,
Their skilled one who grinds him to meal.
Their tyrants of kinds beyond the slave,
Leaving alive none who confronts them,
Their resolve is to eat and swallow,
Their mule-riding peoples,

Tutuşunca kul* dayanamaz,
Kötüymüş töreleri.
Gücü yerinde kâfiri,
Karşısına çıkanı komayan,
Bir domuzun etine,
Bir yiyişte doymayan,
Böylesi korkunç bahadırı,
Sırtta duran ikisini,
Düşman burada diye bağırıp,
Yolu açık olan Koñurbay,
O sırada baksana,
«Möndü!»* diye nara atıp, Çoyun başlı* pehlivanı,
Öfkelenip pehlivanını,
«Kaplayıp geç*» — diye bağırıp, Demir urgan ağını,
Dalgalanıp Kıtay yetişti.
Çetinmiş Koñurbay,
Hazırlandı pehlivanı.

Once it grapples, the slave cannot hold,*
Evil indeed were their customs.
Their infidel in full strength,
Sparing none who comes against him,
On the flesh of a single swine
Not sated at one eating,
Such a dreadful bahadır,
The two standing on the ridge,
Shouting "The foe is here!",
Koñurbay of the open road,
At that moment — behold,
Roaring «Möndü!» in war-cry, His cast-iron-headed* pehlivan,*
Raging at his pehlivan,
Shouting «Engulf and pass!» — The net of iron rope,*
Kıtay surged up like a wave.
Hard indeed was Koñurbay,
His pehlivan made ready.

	Buyruk verse kumandanı,	*When their commander gives the order,*
	Üşüşmek oldu saldırıp,	*There was a swarming, attacking,*
	Hepsine dikkatle baksan,	*If you looked at them all with care,*
	Yayını, sadağını ele alıp,	*Taking up bow and quiver,*
	Bu üçüne doğru,	*Toward these three,*
125940	Yağmur gibi yay çekti,	*They drew the bow like rain,*
	Kalın ordu kaplamıştı,	*The thick army had engulfed,*
	Dolu gibi ok attı.	*They shot arrows like hail.*
	Kahrı sert başlattı,	*They began the fury harshly,*
	Han Koñurbay yiğidin	*Of Khan Koñurbay the brave,*
	Kahrına dayanamayıp,	*Unable to bear his fury,*
	O duran kara yer,	*The black earth where it stood*
	Titreyip gitti nerdeyse.	*Well-nigh shook and gave way.*
	Minare gibi yanan kora bak,	*Look at the ember blazing like a minaret,*
	Şaşmadan değen oka bak!	*Look at the arrow striking without fail!*
125950	Doluya bak, sele bak,	*Look at the hail, look at the flood,*
	Kaynayan Kıtay eline bak!	*Look at the seething Kıtay people!*
	Dalgalanıp kaplayıp gümbürdeyip,	*Surging, engulfing, rumbling,*
	Dolu ok değip çığrışıp.	*Hail of arrows striking, shrieking.*
	Yağmur gibi yay çekip,	*Drawing the bow like rain,*
	Dolu gibi ok atıp.	*Shooting arrows like hail.*
	Kazılmış derin hendek olup,	*Becoming a deep-dug trench,*
	Kaynayan çetin dert olup,	*Becoming a seething cruel torment,*
	Kaynayıp Kıtay depreşip.	*Kıtay seething and astir.*
	Dalgalanıp durduğu yere,	*Where they stood surging,*
125960	Dolu Kıtay eline,	*The Kıtay people thick as hail,*
	Dağ bile dayanamaz,	*Even a mountain cannot withstand,*
	Koñurbay'ın saldığı büyük akına,	*The great onslaught Koñurbay loosed,*
	İnsan dayanıp bakamaz.	*No man can withstand and watch.*
	Yayın oku vınlayıp,	*The bow's arrow whirring,*
	Cazayıl'ın oku çığrışıp,	*The cazayıl's shot shrieking,*
	Mızrağın ucu görünüp,	*The lance's point appearing,*
	Çepeçevre saracak gibi.	*As if to wrap them round about.*
	Kıyı köşesinde görünüp,	*Appearing at the edges and corners,*
	Yan tarafında düzelip,	*Forming up along the flanks,*
125970	Hep birden kancarkolço'yu*,	*All together, the kancarkolço*,*
	Çepeçevre saracak gibi,	*As if to wrap it round about,*
	Kalmıştı hazırlanıp.	*They had stood there, made ready.*

Nârası bol, uğultu olup,
Göğü yaran çığlık olup.
Yüzleşip mızrak uzattırıp,
Kahrı kulak sağırlatıp,
O ordunun tümen yüzünden,
Kutup yanı ucundan,
Yine çıktı başka dev,
Çoğu çevik, yürük, yaya.
İnsanın bilmediği gözü var,
Burnunun üstünde,
Kova gibi tek gözü var,
İnsandan başka türü var,
Karşısına çıkan insanı,
Vurup, ezip, parçalayıp,
Çiğneyip geçmek huyu var.
Kuldan başka bir devmiş,
Hayvan değil, yayaymış.
Bir boy Kıtay soyu,
Sazañ-Şañ eli derlermiş.

War-cries plenty, becoming a roar,
Becoming a scream that splits the sky.
Making them level lances face to face,
Their fury deafening the ear,
From that army's tümen-face,
From its polar-side far end,
Again came forth another giant,
Most of them nimble, swift, on foot.
He has an eye unknown to man,
Above his nose
He has a single eye like a bucket,
He has a kind apart from man,
The man who comes against him
He strikes, crushes, tears apart,
His habit is to trample past.
He was a giant beyond the slave,
No beast — he went on foot.
A tribe of Kıtay stock,
They called them the Sazañ-Şañ people.

Pehlivansın — diye Koñurbay,
Tüm endamını beğenmişti.
Gayreti yaman olsun diye,
Karşısına çıkanların hepsini,
Vurup, ezip doysun diye,
Öfkelenip kasılıp,
Tutuşan düşmana yetişsin — diye, Sen ulusuydun Koñurbay,
Tam yerinden vurduğunda,
Un ufak olup gitsin — diye,
Hazinelik acayip mahluk,
Acayipliğini artırmıştı,
Azı dişlilerle karışık,
Böğüren kahrolasını,
Nazlandırıp baktırmıştı.
Yöneldi mi canı komayan,
Bir domuzun etine,
Bir yiyişte doymayan.
Haydi, kapla! — denince,

You are a pehlivan — said Koñurbay,
Approving his whole frame.
That his zeal be fearsome,
All those who came against him
That he strike, crush, and be sated,
Raging and flexing taut,
That he reach the grappling foe — saying,
You were his great one, Koñurbay,
When he struck true on the spot,
That it be ground to meal — saying,
The treasury's wondrous creature,
He had heightened its wonder,
Mixed among the tusked ones,
The bellowing accursed thing
He had pampered and had tended.
Once set on, sparing no soul,
On the flesh of a single swine
Not sated at one eating.
When told, Come, engulf! —

Ahir zaman koparanı,
Ayt! — deyiverse Koñurbay,
Karşısına çıkan insanı,
Eren bile olsa sağ komadan,
Diri diri bağlayanı.
Gücü yerinde kâfiri,
Baksana türlü bahadırı.
O canın soyundandı.
Bunun anası Hint yosması,
Babası Kıtay delisi,
İnsanın gücü yetmeyen,
Aslanın dişi geçmeyen,
Hayvana çalar domuzu.
Erlerin eğdiremediği,
Hiçbirinin dayanıp varamadığı.
Adı Matı devmiş,
Tek gözlü, o saldırıp,
Hep birden topuz uzattı şimdi.
Çarpışacak düşmanın nerede — diye,
Han Koñurbay bahadıra,

The one who breaks loose the end of days,
If Koñurbay but said, Ayt! —
The man who came against him,
Even a saint, leaving none alive,
The one who binds them still living.
The infidel in full strength,
Behold his manifold bahadır.
He was of that being's line.
This one's mother a Hindustan coquette,
His father a madman of Kıtay,
Whom man's strength cannot master,
Whom the lion's tooth cannot pierce,
His swine that verges on the beast.
Whom men could never bend,
Whom none could stand against and reach.
His name was the giant Matı,
One-eyed, he, attacking,
All at once now leveled his mace.
Where is your foe to fight? — saying,
At Khan Koñurbay the bahadır,

Öfkelenip durmuştu.
İşte o zaman beriki,
Öfkesi gelip Kalça'ya,
Gözlerini devirip hışımlanıp,
Düşman nerede? — diye söylenip,
Ulu Beecin geniş şehrin,
Çiğneyip bozacak dağ nerede?

Denk gelecek koca Burut,
Manas'ın oğlu soysuz,
Bileği kalın, taş yürek,
Bizi gözleyip gelen koca hunhar,
Gömülesi Burut düşman nerede!
Atta cambaz, yayan yürük,
Düşman Burut geldi — diye,
Halkıma haber verip,
Neden saldın büyük kargaşa?
Han buyruğu geldi — diye,

He had stood there raging.
Then it was the other one,
His wrath rising at Kalça,
Rolling his eyes in fury,
Muttering, Where is the foe? —
Of great Beecin, the wide city,
Where is the mountain to trample and break?
The mighty Burut to match me,
The baseborn son of Manas,
Thick of wrist, heart of stone,
The great ravener come spying on us,
Where is the Burut foe fit for the grave!
Acrobat on horseback, swift on foot,
The foe, the Burut, has come — saying,
Sending word to my people,
Why did you loose this great turmoil?
The khan's command has come — saying,

Kahrı sert başlattık,
Yurt tuttuğum yerim Sazañ-Şañ,
Sazañ-Şañ'ı bıraktık.
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
İşte böyle durmaktayım.
Boşuna zahmet verdiysen,
Kakançın'ı, Bakburçun'u,
Uluñtu-Dıñşa, şu yurdu,
Yuvanı bozup kırarım!
Kırıp geçirme sebebim:
Kahrolası Burut geldi — diye,
Kargaşa saldın yerime,
Telaş saldın elime!
Katırdan ulak bağladın,
Kırk kapılı Beecin'in
Yamanıdır Esen Han,
Yazı kışı rahat yatan,
Esen Han'ın tahtından,
Taht önündeki bağından,

We began the fury harshly,
My homeland-seat is Sazañ-Şañ,
We left Sazañ-Şañ behind.
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Thus do I stand here now.
If you gave this toil in vain,
Kakançın and Bakburçun,
Uluñtu-Dıñşa, this whole land,
I will break and shatter your nest!
My reason for wreaking slaughter:
The accursed Burut has come — saying,
You loosed turmoil on my place,
You loosed alarm upon my people!
You bound couriers on mules,
Of forty-gated Beecin
The fell one is Esen Han,
Lying at ease summer and winter,
From Esen Han's throne,
From the garden before the throne,

Kapısı demir ordadan,
Acayip duran kaleden,
Çubuğuna vurmuştu,
Kargaşa çıkarıp sen Kalça,
Bozup topunu sürdün!
Burut'un ordusu geldi — diye, Kırıp geçirip ateşe verip,
Manas'tan üstün aslanları,
Kakançınlı Beecin'i,
Kıtay'ı dikeltip kaskatı,
Kırıp geçecek erleri,
Bugün gözüm gördü — diye,
Koyuverse dumanı,
Yalan söyleyivermişsin,
Mançuları, pehlivanı,
Türlü türlü hanları,
Neden bunca sürdün?
Seksen aşıp doksana,

From the iron-gated horde-camp,
From the fortress standing wondrous,
He had struck upon his pipe,
Stirring turmoil, you, Kalça,
Broke and drove your whole array!
The Burut's army has come — saying,
Breaking, slaughtering, setting aflame,
Lions surpassing Manas,
Beecin of Kakançın,
Setting Kıtay bolt upright and rigid,
Men who will break through and pass,
Today my eye has seen — saying,
If he lets loose the smoke,
You have simply told a lie,
The Mançu and the pehlivan,
Khans of every kind and sort,
Why did you drive so many?
Past eighty into ninety,

Varıp kaldığın çağında,
Sakalın kuğu gibi ak olup,
Bilgeleri, aslanları,
Kocayıp kaldığın çağında,
Yalan söyleyivermen —
Bunca neden sürdün?
Atının donunu sıyırtıp,
Âlemin hepsini kırdırıp.
Gayretliymiş, görsene — diye,
Köküme hepten yetti — diye,
Algara'nın kuyruğunu,
Karagul'un sakalını,
Tümden yolup gitti — diye,
Kara yollu Han Kalça,
Yalan söylemeni ne yapayım!
Deyip, böylece, Matı dev,
Koñurbay'a bunu söyleyip,
Yiğitlenip bel bağlayıp,
Sırttaki dağ gibi yalpalanıp,
Karşılık verecek kalmamış,
Görenin yüreği bölünüp,
Gök sarp kayalı dağ gibi görünüp.
Şimdi devi gördün — diye,

Bembeyaz katır ata binip,
Boz alaca kalkan kuşanıp,
Öfkelenip durmuştu.
Dişleyip durduğu koca çubuk,
Kalabalık pehlivan şaştı kaldı.

Bir tutamlık tütünü,
Kıtay çakmağı, çakmaktaşı,
Yolum-çadır kadar kav tutup,
Çubuğuna kor koyup,
Horuldatıp çekmişti,
Kocamış zavallının,
Keyfi yetip kanmıştı.
El bayrağı gibi tütüp,
Hezaran tümen kalın ordu,

In the season you have reached and stayed,
Your beard turned white as a swan,
The sages and the lions,
In the season you have grown old,
Your telling of a lie —
Why did you drive so many?
Having your horse's coat stripped off,
Having all the world cut down.
Zealous he is — just see! — saying,
He has wholly reached my root — saying,
Algara's tail,
Karagul's beard,
He plucked them out entire — saying,
Khan Kalça of the black road,
What am I to do with your lying!
Saying so, in this way, the giant Matı,
Speaking this to Koñurbay,
Playing the brave, girding his loins,
Swaying like the mountain on the ridge,
None was left to answer back,
The heart of the beholder splitting,
Looming like a blue sheer-cragged mountain. Now you have seen the giant — saying,
Mounting a mule-horse white as snow,
Girding a grey pied shield,
He had stood there raging.
The great pipe he stood gnawing at —
The crowd of pehlivans was struck amazed.

A single pinch of his tobacco,
Kıtay striker, flint-stone,
Taking tinder big as a yolum-tent,
Setting an ember on his pipe,
He had drawn on it with a snore,
The aged wretch's
Pleasure was fulfilled and sated.
Smoking like a hand-borne banner,
The thick army, thousands of tümen,

Ağzındaki dumana,
Yolunu şaşıracak gibi çığrışıp.
Cübbe giyen hanları,
Güçlü geçinen canları,
Hile bilen erleri.
Suratını asıp tüylenip,
Varına yoğuna baksan,
Sert bakışlarla hazırlanıp,
Kıtayların Koñ töresi,
Cihanı bilen ulu töre.
Karşısına kul gelmeyen,
Kul oğlundan tek bir can,
Karşı söz söyleyemeyen,
Yiğit de olsa, aslan olsa,
Kimse ona ilişmemiş.
Kırk han elli Kıtay'da,
Er Koñurbay bahadıra,
Yürüyüşünden toz çıkan,
Ulu idi Koñurbay,
Bu dev gelip bahadıra,
Karşı söz söyledi — diye,

At the smoke within his mouth,
Screaming as if to lose their way.
Their khans clad in the robe,
Their souls who pass for strong,
Their men who know deceit.
Scowling, bristling with rage,
If you looked at all he had and lacked,
Making ready with hard stares,
The Koñ töre of the Kıtay,
The great töre who knows the world.
Against whom no slave has come,
From the sons of slaves not one soul
Able to speak a word against him,
Be he brave, be he lion,
None had ever touched him.
Among forty khans, fifty Kıtay,
At Er Koñurbay the bahadır,
Dust rising from his march,
Great indeed was Koñurbay,
That this giant came at the bahadır,
And spoke a word against him — saying,

Koñurbay ile ikisi,
Kapışıp gidecekler — diye,
Ordu durup bakakaldı,
Cihanda var mı böyle iş,
Madı deve şaştı kaldı.

İşte o zaman Koñurbay,
Öfkelenip kükreyip,
Bakıp duran insanın,
Durmadan bedeni ürperip,
Gök zırhı bürünüp,
Görsen işte bu Koñurbay,
Gök kaplan gibi atılıp.
Aşağı yana gözünü sal,
Ey Madı dev, sözümü tut,
Dediğim şudur, bilesin!
Babası Manas, aslan şîr,

He and Koñurbay, the two of them,
Will fall to grappling — saying,
The army stood and stared,
Is there such a thing in the world,
They were struck amazed at the giant Madı.
Then it was Koñurbay,
Raging and roaring,
Of the men who stood watching,
The bodies shuddering without cease,
Wrapped in blue-grey mail,
Behold him — this Koñurbay,
Springing like a blue-grey tiger.
Cast your eye down below,
O giant Madı, mark my word,
This is what I say — so know it!
His father Manas, the lion-şîr,

Maamıtbek başta, Madıkan —
Atanı kıran o aslandır!
Bu Altay'da doğmuştur,
On ikiye geldiğinde,
Orda bozup, el kırıp,
Bize velvele salmıştır.
Özü Burut'tur gönlünde,
Bize düşmandır kökünde.
On ikiye geldiğinde,
Kahrı sert başlatmıştır,
Koçku'yu, Döñgö'yü, Orgo'yu,
Onların hepsini,
Genciyle yaşlısını,
Esenkan Han'ın elçisini,
Keşfe çıkan kılavuzunu,
Düşman ile hısımdan,
Haber alıp getirenini,
Bozkırda tutuşup,
Çarpışmayı sert başlatmıştır,
Babası Manas, koca hunhar,
Tek birini bile komadan,
Tümünü kırıp bırakmıştır.

Toburak'ın yolunda,
Koca Coloy'un ordusuyla,
Bel bağlayıp savaşı bir salmıştır.
Pehlivandan bin han ölüp,
Çekişen canların hepsi ölüp,
Gökte bulut tutulup,
Kalmakların hanı Coloy,
Yaralı olup kurtulup,
Altı bin pehlivan o yolda,
Ecele böyle tutulup.
Kıyameti bir koparıp,
Bin devedeki çayı bir alıp,

Kahrı sert salmıştı.
Kıtay'ın yılkısını bırakıp,
Sığırlarına dokunup aldığında,

Maamıtbek at their head, Madıkan —
That lion is the one who slew your father!
He was born in this Altay,
When he came to twelve,
Breaking hordes, shattering peoples,
He loosed uproar upon us.
In his heart he is Burut through,
At his root he is our foe.
When he came to twelve,
He began the fury harshly,
Koçku, Döñgö, Orgo —
All of them together,
Their young and their old,
Esenkan Han's envoy,
The guide gone out to scout,
From foe and kinsman both,
The one who fetched him tidings,
Grappling on the steppe,
He began the clash harshly,
His father Manas, the great ravener,
Not leaving even a single one,
Cut them all down and left them.

On the road of Toburak,
With great Coloy's army,
Girding his loins, he loosed a war entire.
A thousand khans of pehlivans dying,
All the contending souls dying,
Clouds veiled over in the sky,
Coloy, khan of the Kalmaks,
Escaping with his wounds,
Six thousand pehlivans on that road,
Thus were seized by death.
Rousing a very doomsday,
Seizing at one stroke the tea of a thousand camels,
He had loosed the fury harshly.
Leaving Kıtay's horse-herds,
When he touched and took their cattle,

Keçiller eline geçse,
Tanrı'nın çarptığı kurnaz Burut,
Kurnazlığını kesip atmıştı.
Hunharlığı ele bilinmiş,
Hunhar Burut imiş — diye,
Soyu sopuyla beraber,
Tükenip gidip ölmüş — diye,
Bu Burut'un erliği,
Beecin'in Karı Han'ının
Defterine çizilmiştir.
Kalın Kıtay, çok Mançu,
Ulu olup dururken,
Benim babam Alöökö,
Burut'a ak evli rehin olup,
Yalnız Burut eli değil,
Ötesindeki yurda da.
Geniş Margalañ şehrine,
Yaraşan bomboz bozkırda,
Nice kopmaz ağ alıp,
Kıtay'dan kırk tümen asker alıp.
Ak evli rehin olup dururken,
Altın ile gevher taşı,
Atını haraca katıp,

Should the Keçil fall into his hands,
The cunning Burut whom God has struck,
He had cut his cunning clean away.
His ravening was known to the people,
A ravening Burut he is — saying,
Together with his kith and kin,
He has perished, wasted away — saying,
This Burut's deeds of manhood
In the ledger of Beecin's Karı Han
Have been inscribed.
The thick Kıtay, the many Mançu,
While they stood in greatness,
My father Alöökö
Became a white-tent hostage to the Burut,
Not to the Burut people alone,
But to the land beyond as well.
To the wide city of Margalañ,
On the pale-grey steppe that suits it,
Taking many an unbreakable net,
Taking forty tümen troops from Kıtay.
While he stood as white-tent hostage,
Gold and gemstone treasure,
Putting his horse into the tribute,

Haraç alıp dururken,
O zaman Manas'ın namı,
Hâlâ çıkmaz gönlümden
O günlerde saldığı kavgası.
Kara günü şiddetle başlatan,
Han babamın hazinesinin
Kökünden söküp büyük hunhar
Direğini çekip atmıştı.
Bitip tükenmez fitneyi,
Kaptırdık binip gezdiği
Akkula misali küheylanı.
Ocağı yanası o burut
Benzerine vermesin,
Babama saldığı fitneyi.
Töre kalday babamın

While he was collecting tribute,
In those days the fame of Manas,
Still it does not leave my heart,
The battle he unleashed in those days.
He who began the black day with fury,
Of my khan father's treasury
The great bloodthirsty one tore up the root,
He pulled out its pillar and cast it away.
The never-ending strife,
We lost to him the steed he rode about,
The racer that was like Akkula.
That burut, may his hearth burn down,
May he never do the like to another,
The strife he loosed upon my father.
Upon my father, the lordly kalday,

Tepesinden basmıştı,
Dört tümen askerini öldürüp,
Babacığımın sayısız malını
Ziyan edip saçmıştı.
Manas'ın yiğitliğini bilince,
Sihirle sezip han babam
Hazinesini, tahtlarını,
Seyir için diktiği bağlarını,
Acayip köşkünü, ordasını,
Hepsini bırakıp babacığım
Ala-Too boyunca yol alıp,
Cins küheylanların hepsini
Çelikten nallar çaktırıp.
Manas'ın yiğitliğini görünce,
Hadsiz hesapsız şaşırmıştı.
Yığın yığın malı, dünyalığı
Kıl kadar görüp dönüp bakmadan,

Benim babam Alöke
Beecin'e doğru kaçmıştı.
Eyer sırtı belleri aşmıştı,
Ken-Kaşkar'dan geçmişti.
Küheylanı yeniden nallayıp,
Ken-Kaşkar'ın Ala-Too'sundan

Gün doğusuna doğru yol alıp,
Gece gündüz yol yürüyüp,
Güç esirgemeden bol yürüyüp,
Caman-Suu'dan geçmişti,
Kum-Arık'ın geniş Ak-Çiy'i,
Geniş Ak-Çiy'in yarı boyunca.
Geniş ırmaktan geçmişti,
Altın yüklü kölüklerle
Arslan babam gelmişti,
Kölüklerin sırtını boşaltıp,
Aktan çadırlar kurdurup,
Koca kazanlar kaynatıp,
Salt küheylan bedevleri
Gergin ipe rahatça bağlatıp.

He came stamping down upon his head,
Killing his four tümen of soldiers,
My dear father's countless herds
He wasted and scattered wide.
When he learned the valor of Manas,
Sensing it by magic, my khan father
His treasury and his thrones,
The gardens he planted for his pleasure,
His wondrous palace and his orda,
Leaving them all, my dear father
Took the road along the Ala-Too,
All of the purebred racers
He had shod with shoes of steel.
When he saw the valor of Manas,
He was amazed beyond all measure.
Heaps upon heaps of goods and wealth
Counting worth a hair, without a backward glance,
My own father Alöke
Had fled away toward Beecin.
He crossed the saddle-backed passes,
He passed through Ken-Kaşkar.
Shoeing his racer once anew,
From the Ala-Too of Ken-Kaşkar

Taking the road toward the sunrise,
Journeying on by night and day,
Marching hard, sparing no strength,
He passed through Caman-Suu,
The broad Ak-Çiy of Kum-Arık,
Along half the length of broad Ak-Çiy.
He crossed over the wide river,
With pack-beasts laden down with gold
My lion father came,
Unloading the backs of the pack-beasts,
Having white tents pitched up,
Setting huge cauldrons on to boil,
The choicest racing steeds
Tied at their ease to the taut rope.

Davulunu çaldırıp,
Altmış Kıtay ozanına
Seyre çıkmış han babam,
Hep birden destan söyletip.
Ken-Aksay'ın Çatkal'ında,
Eğlenceye dalmışken,
Töre Manas'a, Bakay'a,
Tependen inen bu burut
Elden dilden söz duyup,
İhtiyar han Alöke
Kepal'a kaçtı diye duyup.
Buruttan dedikodu duyup,
Bu Alöke ulu han
Beecin'e kaçtı diye duyup,
Cööceldet'in Koçku'su,
Önden kaçtı diye duyup,
Margalan denen ulu şehri
Bırakıp kaçtı diye duyup.
O Manas'ın yoldaşı
Kahrolası Bakay onmasın,
İşte usta, yolda mahir,
Yol bilir Bakay kaplan,
Belde yolunu gözlemişti.
Gök vaşak börkünü giyen,

Having his great drum beaten,
Sixty bards of the Kıtay —
My khan father went out for his pleasure,
Making them all chant epics together.
In the Çatkal of Ken-Aksay,
While he was lost in revelry,
To the lord Manas, to Bakay,
This burut come down from the heights,
Hearing talk from hand and tongue,
That the aged khan Alöke
Had fled to Kepal — so hearing.
Hearing rumor from the buruts,
That this Alöke, the great khan,
Had fled to Beecin — so hearing,
That Koçku of Cööceldet
Had fled on ahead — so hearing,
The great city called Margalan
That he left it and fled — so hearing.
That companion of Manas,
Accursed Bakay, may he never prosper,
A master indeed, deft on the road,
Bakay the tiger who knows the ways,
Had watched his road at the pass.
He who wears the grey-lynx cap,

Gökala kalkan oynatan,
Dövüşse düşmana doymayan,
Yüz yüze geleni sağ koymayan.

Who wields the grey-dappled shield,
Who in battle never has his fill of foes,
Who leaves none alive who meets him face to face.

Başını bargekle bezeyen,
Ayağını sarı altına dayayan.
Canırık'ın Car-Kıya'sı,
Yanına kattığı er Bakay,
Kötü söz söylense şaşmayan,
Karanlıkta karsak tilkisinin
İzini sürse yanılmayan,
Babamın izini görmüştü,
Görünce Bakay coşarak,
İz sürüp durmuştu.

Who decks his head with bargek plumes,
Who rests his feet on yellow gold.
At Car-Kıya of Canırık,
The warrior Bakay he took at his side,
Unshaken though ill words be spoken,
Who in darkness, on the karsak fox's
Trail, never errs in the tracking,
He had seen my father's trail,
And seeing it, Bakay, exulting,
Kept on following the track.

Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamıştı,
Soğumuş izine ot koyup,
Kudura kudura kovalamıştı.
At-Oynok ile Kökbörü,
Hunhar Manas'a çora, nöker.
O Manas'ın yoldaşı
Bay'ı ile gözcüsü
Baykur pehlivan ta kendisi,
Gördün mü hunharın güçlenişini.

Zırhlı yiğidi seksen dört –
Vurduğu yan kızıl alev.
Pehlivan Bakay'ın aslanları,
Hepsi seçkin erleri.
Kırk yerden gelmiş kırk yaren, Başları
Manas han olup,
Kırk yaren değil, kırk çora.
Kıran burutlar toplanıp,
Şimdi o yerin adı var
Savaş ettiğin yerde,
Böyle olmuştu bu iş, koca er.
Gece yarısı vaktinde,
At-Oynok olsun adı – diye,
Ak vadi, düz yamaç diye.
Haram ölesi Alöke,
Kazara dövüşe tutuşursa,
Aşıp kaçacağı yer – diye,
Ağzı açık uçurum boğaz,

Derdimi söylerim bir hayli,
At-Oynok adını koymuştu,
Kömür sandığı gibi kara dağ –
Ardı yanı ulu kaya.
Tek atın geçeceği keçi yolu,
Görünmeden kaçıp gider – diye,
Kökbörü adını koymuştu,
O At-Oynok, Kök-Börü,
O günden bugüne dek

Setting grass on the yellow trail,
Paling and paling, he gave chase,
Setting grass on the cold-grown trail,
Frenzied and frenzied, he gave chase.
At-Oynok and Kökbörü,
Çora and retainer to bloodthirsty Manas.
That companion of Manas,
His Bay and his lookout,
The pehlivan Baykur his very self,
Have you seen how the bloodthirsty one grows strong?
His armored braves are eighty-four –
Where he strikes is crimson flame.
The lions of Bakay the pehlivan,
All of them chosen warriors.
Forty comrades come from forty lands,
Manas the khan at their head,
Not forty comrades — forty çoras.
The slaughtering buruts gathering,
Now that place bears its name,
In the place where you did battle,
Thus did this matter pass, great warrior.
At the hour of midnight,
Let its name be At-Oynok – saying,
A white valley, a level slope – saying.
Alöke, may he die accursed,
Should he chance to be caught in battle,
The place he would cross in flight – saying,
A gorge of gaping precipice,

I shall tell my grief at length,
He gave it the name At-Oynok,
A mountain black as a coal-chest –
Behind and beside it, mighty crags.
A goat-track where one horse may pass,
He will flee away unseen – saying,
He gave it the name Kökbörü,
That At-Oynok, that Kök-Börü,
From that day until this,

Sorarsan işitirsin,
Yiğidin adı olmuştur.
Evi yanası kurnaz burut
Pehlivanını toplayıp haşlayıp,
Cümle yolları berkitip,
Kahrı şiddetle salmıştı.
Bay ile gözcü Baygur'u,
Kaçılacak tüm yolları,
Pehlivanı tutup beklemişti.
Öfkeyle ikileyip,
Kula atını hoplatıp,
On iki caysanı yedeğine alıp,
Cenk kılıcını beline kuşanıp,
Tan yeri ağarırken,
Yeri dolduran babama
Tek başına dalıp saldırıp,
Manas gelip girmişti,
Han babam başta olmak üzre
Paramparça edivermişti.
Koçkuları yere serip,
Kapıyı bekleyen caysanı
Tümünü kırıp devirip,
Benim babam Alöke
Bahadır geçinen yiğidin
Tepesinden basmıştı,
Deveye yüklü sayısız altını

If you ask, you will hear it,
It has become the hero's name.
The cunning burut, may his house burn,
Mustering his pehlivans, berating them,
Fortifying every road,
He loosed his wrath with fury.
Bay and the lookout Baygur,
On all the roads of flight,
He posted pehlivans to lie in wait.
Pressing on twice over in his rage,
Making his dun horse bound,
Taking twelve caysans in his train,
Girding his war-sword at his waist,
Just as the dawn was breaking,
Upon my father who filled the land,
Charging in and attacking all alone,
Manas came bursting in,
My khan father first of all —
He smashed them all to pieces.
Striking the Koçkus to the ground,
The caysans guarding at the gate,
Cutting them all down entire,
My own father Alöke,
That brave who passed for a bahadır —
He came stamping down upon his head,
The countless gold laden upon camels,

Çekip almış bunları,
Sahiplerine saçmıştı.
Mançular görmüştü,
Tümü kalmadan ta kökten
Kahrolası hunhar Manas'tan,
Diye, böylece, ulu Manas,
Kan içici o yeminsizden,
Bunca zahmeti başlatmıştı,
Altmış caysan pehlivanını,
Kökünden söküp tastamam
Tek bırakmadan kırıp atmıştı. Yol
üstünde sürükletip,

He seized them all away,
And scattered them back to their owners.
The Mançus saw it all,
All of them, root and branch entire,
From the accursed bloodthirsty Manas —
Saying thus, the great Manas,
From that oath-breaking drinker of blood,
He began all of this travail,
His sixty caysan pehlivans,
Tearing them up wholly by the root,
He cut them down, leaving not one.
Dragging him along the road,

O sayısız ordunun içinden
Babamı yakalayıvermişti,
Kahrı cehennem Alöke'ye
Kavgayı niye çıkardın – diye, Gerçek
ejderin önünden,
Nice dünyalık, sayısız malı
Müslümandan aldın – diye,
Fesadı işte sen saldın – diye,
Altı küheylan at varıp,
Yedi atanın öcü yokken,

Ulu atanız Kakançın'ın,
Hepsinin öcünü aldın – diye,
Seyir için kurduğu bağında,
Direnç gösteren canların,
Kara uğursuz seni domuz,
Kanını içiverdin – diye.
Güçlüleri, erleri
Altay'a sürüp kul ettin,
Birini sağ koymadan,
Kadınlarını dul ettin,
Kızlarını aldın ganimete,
Mallarını verdin seni domuz,
Kahrı şiddetle başlattım.
Keçil'deki mollalara.
Şimdi kara bahtlı Alöke,
Talas'a topladım göçümü,
Kakançın'la çarpışıp,
Tastamam alırım öcümü.
Ken-Kol'a düzerim göçümü,
Sana söylenen söz budur!
İnatlaşıp vuruşup,
Keçil'den alırım öcümü.
Altay'da atam hor oldu,
Namlı hunhar diye anılıp,
Bugün başım yüce oldu.

İstense verilmez dünyalığına
Soğuk urganı atayım,

From the midst of that countless host
He seized my father in a trice,
To Alöke, whose wrath was hell:
Why did you start the war? – saying,
Before the true dragon,
So much wealth, goods beyond counting,
You took from the Muslims – saying,
It was you who sowed this mischief – saying,
Six racing steeds going forth,
Though there was no feud of seven forefathers,
Of your great forefather Kakançın,
You took vengeance for them all – saying,
In the garden he laid out for pleasure,
Of the souls who offered resistance,
You black ill-omened swine,
You drank their very blood – saying.
The strong ones and the men
You drove to the Altay and made slaves,
Leaving not one of them alive,
You made their women widows,
You took their daughters as plunder,
Their herds you gave away, you swine,
I have begun my wrath in fury.
To the mullahs there in Keçil.
Now, black-fated Alöke,
I have gathered my camp to Talas,
Battling against Kakançın,
I shall take my vengeance in full.
I shall order my camp at Ken-Kol,
This is the word spoken to you!
Fighting on in stubborn strife,
I shall take my vengeance from Keçil.
In the Altay my father was scorned,
Renowned as the famed bloodthirsty one,
Today my head is held on high.

On the wealth not given when asked
Let me cast the cold rope down,

Yalvarana vermez hazineni
İşte böyle çekip alayım!
Benim babam Alöke'yi
Çıplak bileğinden yakalamıştı,
Azgın itlere yem etmişti,
Andıkça yanar yüreğim,
Çın-Maçin'de – Beecin'de
O sıra ben Kalça
Okumakta olduğum çağımdı.
Alöke han öldü – diye,
Beecin'in altın tahtında,
Ejderhanın önünde,
Okuyup durduğum çağımda
Babam Alöke'yi boğazlamıştı,
Alöke'nin sayısız kaldayını
Hepsini kesip devirmişti.
Dayanamadı bu garip can,
Hayır diyen hanları,
Karşılık veren canları
Tümünü kırıp attım!
Gören göz işte budur,
Madı pehlivan, sözümü dinle,
Çon-Beecin çarpışmasında,
Büyük gazanın vuruşmasında
Yiğitliğini gördüm Manas'ın.
Alnı demirden Mankuş alp,
Kulağı demirden Kutan alp,

Göbeği demirden Kiten alp,
Karager'e binmiş Kazan diye,
Nicemiz dalıp mızraklaştık.
Pehlivan eğilip devirememiş,
Kahrolası hunharı
Bir can eğip yenememiş,
Karşısına çıkan bulunmamış,
Heybetine sağ can dayanıp bakamamış.
Ondan üstün bir oğul var.
Her yanı denkti,
İçini görsen hunharın

The treasure you give not to him who begs,
Even thus let me seize it away!
My own father Alöke
He caught by the naked wrist,
He made him food for savage dogs,
My heart burns whenever I recall it,
In Çın-Maçin – in Beecin
At that time I, Kalça,
It was the season of my studies.
Alöke khan is dead – saying,
On the golden throne of Beecin,
There before the dragon,
In the season when I sat at study
He had slaughtered my father Alöke,
Alöke's countless kaldays —
He had cut them all down entire.
This poor soul could not endure it,
The khans who said him nay,
The souls who answered back —
I cut them all down entire!
Here is the eye that saw it,
Madı pehlivan, hear my word,
In the battle of Çon-Beecin,
In the clash of the great war
I saw the valor of Manas.
Mankuş the alp with brow of iron,
Kutan the alp with ears of iron,

Kiten the alp with navel of iron,
Kazan mounted upon Karager,
How many of us charged and crossed lances.
No pehlivan could bend and unhorse him,
The accursed bloodthirsty one —
No soul could bow him down and beat him,
None was found to stand against him,
No living soul could bear to look on his
dread. There is a son mightier than he.
His every side was matched and even,
If you saw the heart of that bloodthirsty one,

Yeryüzünden genişti.
İnsandan can yaratılalı
Yakın zamanda çıkmaz böylesi.
Kırgını coşkuyla başlatan,
Adlı sanlı alp-devi, pehlivanı
Kırıp geçirip atmıştı.
Akkula'ya bindiğinde,
Manas Manas olduğunda,
Kabarıp ata bindiğinde,
Karşı duran dayanamadı,
Belli ki hunharmış bu – diye,
Beecin halkı ağlamıştı.
Kımıldadı mı toz kopardı,
Homurtusundan can çıkardı.
Ok yetişmez atı var,
Eksik demeyelim yiğide
İşte öyle bir ulu er,
Ay-âlemi kasıp kavuran,
O denli itibarı var.
Kahrolasıca, Madı dev,
Sızan-Şan şehrinden,
İsteyerek geldim obana.
Hazineye baktırdığım
Beecin'den çıkma kırk ayyar
Yiğitmiş diye seni be hey,
Sihrini görüp beğenmişti,
Beli güçlü pehlivan sendin,
Yüz yüze düşman gelse
Naranın bolunu atar – diye,

Her bir müşkül iş gelse,
Beecin'e müşkül güç gelse,
Ayırıp kurtarır – diye,
Güvendiğim sendin.
Madı pehlivan, sözümü dinle,
Senin bu sözünde eksik var,
O belalı bozkurt hunharı

Tepeden sınayıp ben gördüm

It was wider than the earth itself.
Since souls were fashioned into man,
No age soon will bring forth his like.
He who begins the slaughter with fervor,
The famed alp-giants, the pehlivans,
He mowed them down and cast them away.
When he mounted upon Akkula,
When Manas was Manas indeed,
When he swelled with pride and rode,
None who opposed could withstand him,
Truly this one is bloodthirsty – saying,
The people of Beecin wept aloud.
Did he but stir, he raised the dust,
His growl alone drove out the soul.
He has a horse no arrow overtakes,
Let us not call the hero wanting,
Such a mighty warrior is he,
Scourging and searing the moonlit world,
So great is the renown he bears.
Accursed one, Madı the giant,
From the city of Sızan-Şan,
Of my own will I came to your camp.
Those I set to watch the treasury,
Forty tricksters out of Beecin,
Because they called you brave, hey you,
They saw your magic and approved it,
You were the pehlivan strong of loins,
Should the foe come face to face,
He will roar battle-cries in plenty – saying,

Should any hard task befall us,
Should hard force come against Beecin,
He will part the foe and save us – saying,
It was you in whom I trusted.
Madı pehlivan, hear my word,
In this word of yours there is a lack,
That baleful grey-wolf, that bloodthirsty one,

I tested him from the heights and saw:

Sağ küreği genişmiş,
Oyrot'u bozacak aslanmış,
Öbür dünyaya giden hunhardan

Daha yaman doğmuş biriymiş!
Şay'ın koruduğu aslanmış,
Atası bozkurt Manas'tan
Aşkın doğmuş biriymiş.
Heybeti dağ dengi,
Kazara kapışmaya girsen,
Kazara çelmeye tutuşsa,
Tüyünü bile bırakmadan,
Topunuzu birden yiyecek gibi.
Vay vay, korkarım koca Madı'm,
Manas'tan üstün doğmuş,
Kakançın'a, Beecin'e
Savaş açarsa Semetey,
Salacağı velvele!
Güç birleyip, sayısız pehlivan
Çepeçevre sarmazsak,
Öldürmeden – yitirmeden,
Diri tutup almazsak.
Han katındaki büyük zindana,
Götürüp atmazsak.
Sabanını sürdürtmez,
Yalan söylersem nasip olmasın,
Bu Beecin'de durdurmaz.
Kıyıda yılkı yaydırtmaz,
Yiğitliğini gördüm bu hunharın
Ekin tarla sürdürtmez,
Can koymayan bu burut

Bahar günü rahat komaz,
Yeleli kısrak bindirtmez.
Akıllı kişi düşünse,
Güz günü geldiğinde,
Azgınlaşırsa bu burut
Kuyruklu kuzu yedirtmez.
Semetey'in geldiği çağmış.

His right shoulder-blade is broad,
A lion fit to shatter the Oyrot,
Than the bloodthirsty one gone to the other world
He is one born fiercer still!
A lion under Şay's protection,
Than his father, the grey wolf Manas,
He is one born greater yet.
His dread is the equal of a mountain,
Should you chance to grapple with him,
Should he chance to close in the wrestling,
Leaving not even your hair behind,
He looks fit to devour you all at once.
Alas, alas, I fear, my great Madı,
Born mightier than Manas,
Upon Kakançın, upon Beecin,
Should Semetey open war,
What tumult he will loose!
Joining strength, countless pehlivans,
If we do not ring him all around,
Without killing him — without losing him,
If we do not take him alive,
To the great dungeon at the khan's court,
If we do not carry him and cast him in.
He will let no plow be driven,
If I lie, may fortune fail me,
He will let none abide in this Beecin.
He will let no herds graze on the shore,
I have seen this bloodthirsty one's valor,
He will let no field be tilled,
This burut who spares no soul

Gives no peace on a spring day,
He will let no maned mare be ridden.
Should a wise man ponder on it,
When the autumn day arrives,
Should this burut run wild,
He will let no fat-tailed lamb be eaten.
It is the season of Semetey's coming.

Kazara çatışmaya girsen,
Keçil'in hepsini kuşatıp
Mançuları darmadağın edip,
Hepsini boğazlar, serer.

Yüz tutarsa, bu burut
Beecin'e sağ varamayız,
Beecin'e sürüp girecek gibi,
Er Manas'ın kanı için
Tutuşacaksan bu burutla,
Nicesini versek yetmeyiz!
Kakan'a dek sürecek gibi.
Yüz tutan düşmanı gösterdim
Armağan et diye malı alır,

Pek yiğitlik göster, Madı.
Yüz tutacak olursa Semetey
Beecin'e sürüp götür, Madı,
Güçlüsüne el atar,
Tutup verirsen töreyi
Dediğine razı olurum,
Çet-Beecin'in hanlığını
Madı'm, sana veririm!
Altın tacımı giydiririm,
Altından tahta çıkarırım.
Kısa bacaklı, geniş şalvarlı,
Halkıma haber salarım,
Kakançın'ın Beecin'ine
Yiğitlik edersen, hey Madı'm,
Sonra Manas'ın kanı – diye,
Seni han kaldırırım!
Yurduma ferman çıkarıp,
Yarı han kılıveririm!
Muzburçak, Kökçö hanların
Güçlüysen, aslansan, Bokmurun, Şıgay canların
Kudretli Madı, ersen eğer.
Gerçek hasmım Semetey
Su verilmiş kızıl demir gibi,

Should you chance to meet him in battle,
Encircling the whole of Keçil,
Routing the Mançus utterly,
He will slaughter them all and lay them low.
If he sets his face this way, this burut,
We shall not reach Beecin alive,
He looks set to drive into Beecin,
For the blood of the warrior Manas
If you would grapple with this burut,
However many we give, it will not suffice!
He looks set to drive on to Kakan.
I have shown you the foe who comes on,
He takes the goods, saying: give them as gifts,
Show great valor now, Madı.
If Semetey sets his face this way,
Drive him off to Beecin, Madı,
He lays hands upon the strongest,
If you seize and deliver the töre,
I will grant whatever you say,
The khanship of Çet-Beecin,
My Madı, I will give to you!
I will set my golden crown upon you,
I will raise you to the golden throne.
Short-legged, wide-trousered one,
I will send word to my people,
To Kakançın's own Beecin,
If you do this deed of valor, hey my Madı,
Then, for the blood of Manas – saying,
I will raise you up as khan!
Issuing a decree to my land,
I will make you half a khan at once!
Of the khans Muzburçak and Kökçö,
If you are strong, if you are a lion, The souls of Bokmurun and Şıgay,
Mighty Madı, if you are a man.
My true foe is Semetey,
Like red iron tempered in water,

Kapışacağım Külçoro
Heybeti dağ dengi.
Koyun gibi kesip serer!

Öteki hasmım Kançoro
Bakıp duracak er değil,
Yandan yayını yağdırmadan Kıranların kanına
Bela da budur, han da budur Kıtay'ın malı yeter mi!

The one I must grapple is Külçoro,
His dread the equal of a mountain.
He slaughters men like sheep and lays them out!
My other foe is Kançoro,
No warrior to stand idly watching,
Never ceasing his bowshots from the flank,
In the blood of the slayers,
Here is the scourge, here is the khan, Will the wealth of the Kıtay suffice!

Tükenmez müşkül düşman budur!
Er Manas'ın ordusuymuş.
Kan davası güdüp Beecin'den,
Davranmadan orduyu kırmazsak,
Fırsat vermeden vuruşup,
Tam böyle bağlayıp almazsak,
Kazara kaptırırsak,
Evi yanası bu hunhar
Beecin'e amansız saldırır.
Cepken giyen Kıtay'ın
Taştan ne varsa hepsini yıkar,
Hazine kırıp, altın alır.

This is the endless, grievous foe!
It is the host of the warrior Manas.
Pursuing the blood-feud against Beecin,
If we do not act and crush that host,
Fighting before they get their chance,
If we do not bind and take them even so,
If by mischance we let them slip,
This bloodthirsty one, may his house burn,
Will fall on Beecin without mercy.
Of the jacket-wearing Kıtay
He will raze whatever stands of stone,
He will break the treasury and take the gold.

Altın yükleyip, varı alır,
Kızıl gömlek, hilal bel,
Süzgün bakışlı, kıvrak bel,
En güzel nazeninlerden
Bundan güzel kızı alır.
Duyun Kıtaylar, bunu! – der.
Almambet, Çubak, Sırgak'ın
Bunların kan bedelini ver diye,
Kale kapısının ağzını kan eder.
Bu sözüme uymazsan,
Bunların bedelini vermezsen,
Başından duman gider mi,
Böbürlenirsin sen, Madı,

He will load the gold and take the wealth,
Red-shirted, crescent-waisted,
Languid-eyed and supple-waisted,
Of the loveliest delicate maidens
He will take girls lovelier still.
Hear this, you Kıtays! – he says.
For Almambet, Çubak and Sırgak,
Pay the blood-price for these – saying,
He will turn the fortress gateway to blood.
If you heed not this word of mine,
If you do not pay their price,
Will the smoke ever leave your head,
You swagger and you boast, Madı,

Dikkat et, Madı'm, buna,

Take heed of this, my Madı,

Başından bela gider mi!
Gelenden söylenti duydum,
«Beli sıkıca bağlayıp
Yüz tutup çıktı diye duydum.

Beecin'deki Kıtay'dan
Kırgın olan bu yerde,
Kıranın kanın gütmeye,
Ertiş'ten aldı yılkımı,
Hesapsız kırdı yurdumu.
Karşıdan dalıp malımı aldı,
Sakalını yolup kul etti
Karagul denen hanımı!
Gördü Beecin şehrimi,
Birini komadan boğazlamış,
Muradıl pehlivan hanımı!
Muradıl'ın hâlini söyleyeyim!
Elin ucunda yurt tutmuştu,
Muradıl sağken yerinde
Beecin'e tek can gelmemişti
Onu yuttu Semetey.
Kırgın salmadan durur mu,
Yiğitliğini görüp şaştım ben!
Pehlivanlar sana güvenip,
Kapışmadan geri döndüm ben.
Çıkaralım burutun
Nice oyunlar ettirdim,
Altı bin Kıtay, sayısız kalday,
Yamaçtan burutu
Akıl bulur kırk törem
Topunu birden kırdırdım!
Destek olur mu ola – diye,
Kakançın'ı, Dınşa'yı,
Şimdi yurdum, bir düşün,
Sürüp getirdim bunca kişiyi!
Dediğim budur, bilesin,
Diri Kıtay, çok Mançu
Dilektaşım sayısız kalday,
Bu sözümü bilesin!

Will calamity ever leave your head!
From those who came I heard the tidings,
«Binding his waist up tight,
He has set his face and marched out — so I heard.
From the Kıtay in Beecin,
In this place of slaughter,
To pursue the slain one's blood,
He took my herds from the Ertiş,
He slew my people beyond counting.
Charging head-on he took my herds,
He plucked his beard and made a slave
Of my khan called Karagul!
He saw my city of Beecin,
He slaughtered all, sparing not one —
My khan, the pehlivan Muradıl!
Let me tell you Muradıl's fate!
He held his land at the realm's far edge,
While Muradıl lived in his place,
Not one soul came against Beecin,
Semetey swallowed him whole.
Will he rest without loosing slaughter,
I saw his valor and was amazed!
The pehlivans put their trust in you,
I turned back without closing to grapple.
Let us drive out the burut,
Many a trick I made them play,
Six thousand Kıtay, countless kaldays,
From the hillside, the burut —
My forty töres who find counsel,
I had them slain all at once!
Will they lend support, I wonder – saying,
Kakançın and Dınşa,
Now, my people, think on it,
I have driven hither all these men!
This is my word, that you may know,
Living Kıtay, many Mançu,
My fellow-petitioners, countless kaldays,
Know well this word of mine!

Pehlivanlarım – aslanlarım,
Hepiniz duyun, sözümü tutun!

Çarpışmayı şiddetle salalım,
Burutuna ulaştırmadan
Bunları sürüp alalım!
Talas'a kıstırıp varalım,
Yıkımı adamakıllı salalım!
Talas'taki Argın'ı, Kırgız'ı
Kul edip bağlayalım!
Tepesinden basalım,
Dört tür malını saçalım!
Töre geçinen hunharın
Baş köşesine kuyu kazalım!
Kılıç sürüyüp girelim,
Diklenirse burutun
Tam kafa derisini yüzelim!
Yiğitmiş, böyle yapalım,
Kahrolası burutun
Bir heybesini yoklayalım!
Ganimeti yağmalayalım,
Fesadı bunca salalım!
Yerle bir edip kırıp,
Silip süpürüp kıralım.
Bir daha dönüp saldırmasın,
Direnirse debelenip
Beynini ezip yumruklayalım,
Nerde ne havası varsa alalım.

Bir daha koşup gelmez edelim,
Korkup, ürküp Beecin'e
Bundan böyle bu yurdu
Gelmez hâle getirelim!
Bir kırgın salalım,
Kan güden burutun
Bir tulumunu yaralım!
Alayı başkaca edelim,
Kadını değil burutun
Kızlarını alıp dönelim!

My pehlivans — my lions,
Hear me all, and keep my word!

Let us loose the battle with fury,
Before word can reach his buruts,
Let us drive these off and take them!
Let us press them back upon Talas,
Let us loose destruction in earnest!
The Argın and Kırgız of Talas —
Let us bind them into slavery!
Let us stamp down upon their heads,
Let us scatter their four kinds of herds!
Of the bloodthirsty one who passes for a töre,
Let us dig a pit at his seat of honor!
Let us charge in, swords sweeping,
If the burut dares defy us,
Let us flay the very scalp from his head!
A brave one, is he — then let us do so,
Of the accursed burut
Let us rifle through his saddlebags!
Let us plunder all the spoils,
Let us sow mischief in this measure!
Crushing them level with the earth,
Let us sweep them clean away and slay.
That he may never turn and strike again,
If he struggles and resists,
Let us pound and crush his brain,
Let us take whatever pride he keeps,
wherever it be.
Let us make him never run at us again,
In fear and dread, to Beecin,
From this day forth, this land —
Let us make it so he never comes!
Let us loose a slaughter now,
Of the blood-pursuing burut,
Let us slash open one of his hide-sacks!
Let us deal otherwise with the whole troop,
Not the burut's women —
Let us take his daughters and return!

Bağırıp Kalça böylece,
Kahrı şiddetle başlattı.

Kahrına dayanamayıp,
Kaynayıp duran tümen ordu
Konurbay'ın kahrını duyunca
Bozulup dağılıverdi.
Varmış Kalça'nın han adı,
Ulusu böyle dururken
Karılar gibi diz çöken,
Ta kökünden gelen âdeti.
Davul gümbürtüsü kulak sağır etti,
Basıp geçip gidecekmiş gibi
Ordusu kaynaşıp yüz tutup,
Çelikten kalkan kaldırıp,
Ordunun öncüsünü yürüttü.
Göğü yaran çığlık koptu,
Naralı bir uğultu oldu.
Altın saplı sırlı kanca,
Üstünmüş Kıtay'ın
Alaçık gibi er Kalça.
Kalça'nın sesini duyunca,
Onbaşılar iki büklüm,
Baksan bela böyle bir iş,
Mızrakları titredi.
Yüzbaşısı koşuşup,
Binbaşıların hepsi
Düpedüz candan umut kesti.
Üstünmüş Konurbay,
Azgınlığı fena başlattı.
Konurbay'ın hâlini gören can
Öldük gayrı deyip düpedüz
Candan geçiverdi.
Karınca gibi kaynaşıp,
Kuşatacakmış gibi
Çepeçevre kımıl kımıl.
Mızrağın ucu kızarıp,
Göğe pus yükseldi
Gök açık, yer kapalı,

Thus shouting out, Kalça
Began his wrath in fury.

Unable to withstand his wrath,
The seething tümen host,
When they heard Konurbay's wrath,
Broke and scattered at once.
Kalça bore, it seems, the name of khan,
While his nation stood there so,
Kneeling down like women —
A custom come from their very root.
The thunder of drums deafened the ear,
As if to trample through and pass,
His host seething, pressing forward,
Raising up their shields of steel,
He set the vanguard of the host in motion.
A shriek broke out that split the sky,
There rose a roar of battle-cries.
A gilt-hafted lacquered hook —
Supreme among the Kıtay, it seems,
Was the warrior Kalça, huge as a yurt.
When they heard Kalça's voice,
The corporals bent double,
Look — such a calamitous business,
Their very lances trembled.
The captains of a hundred scurried,
The captains of a thousand, every one,
Gave up hope of life outright.
Supreme indeed was Konurbay,
He began his fury terribly.
Any soul who saw Konurbay's state
Said: now we are dead, and outright
Gave up their life at once.
Swarming like so many ants,
As if they meant to encircle,
All around, a crawling mass.
The lance-tips glowing red,
Haze rose up to the sky,
The sky clear, the earth shrouded,

Yardan tek can görünmez.
Toprak uçup, toz kaynayıp,
Elden tek can görünmez.

Kamış gibi mızraklar kaynaşıp,
Halk basıp kımıldayıp,
Kırk günlük gece yakasında,
Koca Dınşa yamacında
Tanrım yüzünü göstermesin,
Kara kurt gibi kıvıl kıvıl,
Halkı çıkıp gelmekte.
Kara Kıtay, çok Mançu
Toptan çıkıp gelmekte.
Katır binmiş, mızrak almış,
Bildik mal gibi sürülen
Hanı çıkıp gelmekte.
Kaynaşan Kakançın Kıtay'ı
Ötesinde pus içinde
Daha da çıkıp gelmekte.
Taşlı vadinin düzünde
Kaynaşıp çıkıp gelmekte,
Kumlu vadili düzlükte
Kurt gibi kaynayan çok Kıtay
Daha da çıkıp gelmekte.
İnsanlar telaşta koşuşurken
Yağma salıp girdiğinde
Gündüz kara gece oldu,
Böylesi müşkül gün oldu.
Çubak'ın oğlu Kançoro
Kıtay'ın hâlini görünce
Kahrolası candan umut kesti.
Yaman aslanı Semetey
Külçoro'ya doğru koştu.
Altındaki bindiği
Köböş'ten kalma Köktelki
Köktelki'nin başını çevirdi,
Gördüğünü söyleyip durdu:
«Kurban olayım ağabey!
Basıp geçecek sel gördüm,

From the cliff not one soul could be seen.
Earth flying, dust seething up,
Of the people not one soul could be seen.

Lances teeming like reeds,
The host pressing on, astir,
On the edge of the forty-day night,
On the slope of great Dınşa,
May God never show such a sight,
Wriggling like black worms,
Their host comes marching forth.
The Black Kıtay, the many Mançu,
Come marching forth in a mass.
Mounted on mules, lances in hand,
Driven like familiar herds,
Their khan comes marching forth.
The seething Kıtay of Kakançın,
Beyond them, wrapped in haze,
Still more come marching forth.
On the flat of the stony valley
They come swarming forth,
On the plain of the sandy valley
The many Kıtay seething like worms,
Still more come marching forth.
While men rushed about in panic,
When they burst in, loosing pillage,
Day became black night,
So grievous a day it was.
Kançoro, son of Çubak,
When he saw the state of the Kıtay,
The wretch gave up all hope of life.
The fierce lion of Semetey —
He ran toward Külçoro.
The mount he rode beneath him,
Köktelki, left from Köböş,
He turned Köktelki's head about,
And told all that he had seen:
«Let me be your offering, elder brother!
I saw a flood that will trample through,

Karaltılı korkunç el gördüm.
Kazılmış derin hendek gördüm,
Kaynayan tümen ordu gördüm!
Kırk boy Kıtay basarsa

I saw a dark and dreadful host.
I saw deep trenches dug,
I saw a seething tümen host!
If the forty tribes of Kıtay bear down,

Cazayıl değse şu kuru cana
Görebilir miyiz acep.
Mızrak tutup, saf bozup,
Ecel yetse okla uçup
Kurbanın olayım, ağabey,
Ölür kalır mıyız acep!
Yeri yakan büyük yangını
Görmeye gelmişiz meğer.
Sağ kalmadan bu aziz can,
Ölmeye gelmişiz meğer.
Konurbay'ın zulmünü
Görmeye gelmişiz, meğer!»
Diye, böylece Kançoro
Kançoro böyle deyince
Almambet oğlu Külçoro
Belini sıkıca bağlayıp,
Ok geçmez zırhını giyinip,
Kalabalık düşmanı görünce,
Şu yaman oğlan, onmayası
Kayınlarını görmüş gibi
Kahkaha atıp sevinip,
Değerli kaftanını giyinip,
Kayınını görmüş kız gibi
Kıpkızıl olup sevinip.
Kurban olduğum ağalar,
Düşmandan korkan onar mı!
Düşmandan korkan yiğit
Bir daha er olur mu,
Ezelden işi rast gider mi!

If a cazayıl ball strikes this frail dry soul,
Shall we ever see it, I wonder.
Gripping lances, breaking ranks,
If death arrives, flying with the arrow,
Let me be your offering, elder brother,
Shall we die and be left there, I wonder!
The great fire that burns the earth —
We have come, it seems, to see it.
This dear soul, not left alive —
We have come, it seems, to die.
The tyranny of Konurbay —
We have come, it seems, to see it!»
Saying thus, Kançoro —
When Kançoro spoke so,
Külçoro, son of Almambet,
Binding his waist up tight,
Donning his arrow-proof armor,
When he saw the thronging foe,
That fierce boy, the incorrigible,
As if he had seen his wife's kinsmen,
Laughed aloud, rejoicing,
Donning his precious kaftan,
Like a girl who has seen her betrothed's kin,
Blushing crimson with joy.
Elders for whom I would be offered,
Can he who fears the foe ever prosper!
The brave who fears the foe —
Can he ever be a man again,
Has his work ever prospered since time began!

Eceli gelen ölmez mi!
Azıcık bela ve azabı
Yiğit insan görmez mi,
Kazası yeten ölmez mi.

Does not he whose hour has come die!
A little woe and torment —
Does not a brave man see them,
Does not he whose doom arrives die.

Kıtay yüz bin, ben tekim

Kırgını coşkuyla salarım,
Ecel yetse okla uçup,
Derman gelse saf bozup,
Yaradan'ın yazdığı
Başıma gelirse görürüm.

Ölmeyip sağ gezerken
Hangi murada ereyim,
Kaynayan Kıtay halkıyla
Yüz yüze durup,
Sıkı tutup mızrak uzatıp,
Karşı karşıya vuruşup,
Kırgının yolunu açayım,
Kıtay'ın malını saçayım.
Babamın yaptığı işmiş,
Kaynayan Kıtay hakanına,
Han Konurbay zorbasına,
Kaynaşan Kıtay ordusuna,
Dosdoğru dalıp mızrak uzatayım,

Zahmeti ağır cehennemden
Canı azat edeyim!
Kara Kıtay, Mançu yurdu,
Çokluğu tümen kara kurt,
Gayreti yaman kâfire,
Han Konurbay bahadıra,
Atılıp mızrak uzatayım,
Basıp geçecek sayısız ordudan
Sizleri azat edeyim!
Ölümden arta kalışıp,
Ölçüşüp nice vuruşup,
Ölür kalırsam Kıtay elinde,
Önceden söylenmiş vasiyetim:
«Eyer beli gibi boyun geçidi,
O geçitte durup git,
Kemaline ermeden
Vakitsizce Çorom öldü – diye,

The Kıtay are a hundred thousand, I am one,
I shall loose the slaughter with fervor,
If death arrives, flying with the arrow,
If strength comes, breaking their ranks,
What the Creator has written,
If it befalls me, I shall see it.

While I walk alive, undying,
What desire should I attain?
With the seething Kıtay host
Standing face to face,
Gripping fast, thrusting the lance,
Trading blows man against man,
Let me open the road of slaughter,
Let me scatter the wealth of the Kıtay.
It was the work my father did,
At the khan of the seething Kıtay,
At the tyrant Khan Konurbay,
At the swarming Kıtay host,
Let me charge straight in and thrust my lance,
From this hell of heavy torment
Let me set my soul at liberty!
The Black Kıtay, the Mançu land,
Their multitude a tümen of black worms,
At the infidel fierce in zeal,
At the bahadır Khan Konurbay,
Let me hurl myself and thrust the lance,
From the countless trampling host
Let me set you all at liberty!
If I outlive the dying,
Matching strength in many a bout,
If I die and lie in the Kıtay land,
My testament spoken beforehand:
«The neck-pass like a saddle-bow —
Halt at that pass before you go,
Before he had reached his fullness,
My Çoro died before his time – saying,

Dönüşü olmayan gerçek yurdu
Aziz oğlan gördü – diye,
Genç yaşında öldü – diye,
Ağabeyim, ardımdan ağıt yak!
Ecel yetse ölürüm,
Ecel yetmez ben durursam,
Kırk boy Kıtay'a, Konurbay'a
Görülmedik oyun ederim.
Üzülme, han ağam,

Kaygılanma, sen ağam!
Kırgını coşkuyla salalım,
Yamanıyla vuruşup,
Kılıçla başını alalım!
Konurbay geçse bu ele
Yol üstünde biçelim,
Yürekteki kara kanı,
Hıncım, öcüm budur – diye,
Avuçlayıp yutuverelim!»

Diye, böylece Külçoro,
Daha sözünü bitirmeden
Gayretliymiş Konurbay,
Hilesi bol yaman domuz ah,
Cephesinden hızlanıp,
Kaynayan Kıtay, sayısız orduya
Uzanıverse sırlı tüfek

Basın – diye, söylenip,
Kan içmeden boş gezmeyen,
Kavgayı fena başlatmıştı,
Gezine bakıp göz kırpsa,
Cang-cung başı hanlarını
Koşundaki canlarını
Kırıp geçirivermişti.
Mızrak uzatıp, çığlık kopup,
Davulu güm güm vurup,
Kıtay toptan üşüştü,
Hep birden çığrışıp,

The true land of no returning —
The dear boy has seen it – saying,
He died in his youth – saying,
My elder brother, raise a lament for me!
If death arrives I die,
If death comes not and I still stand,
On the forty tribes of Kıtay, on Konurbay,
I shall play a game never yet seen.
Grieve not, my khan brother,

Do not sorrow, you, my elder brother!
Let us loose the slaughter with fervor,
Fighting their very fiercest,
Let us take his head with the sword!
If Konurbay passes into this land,
Let us cut him down upon the road,
The black blood of his heart —
This is my grudge, my vengeance – saying,
Let us scoop it in our palms and swallow it!»
Saying thus, Külçoro —
Before he had finished his word,
Zealous indeed was Konurbay,
Ah, the fierce swine of many wiles,
Speeding from his battle-front,
To the seething Kıtay, the countless host,
Should he but reach out, the lacquered musket —
Charge! – he said, commanding,
Never idle without drinking blood,
He began the battle terribly,
Should he sight along the notch and wink,
The cang-cung chiefs, their khans,
The souls within the ranks,
He mowed them down at once.
Lances thrusting, shrieks breaking out,
Beating the drum boom on boom,
The Kıtay swarmed in a mass,
All screaming out together,

Amansız orduyu saldı şimdi,
Çepeçevre bir basıp,
Deniz gibi Kıtay yetişti,
Aran ağızlı sırlı oku
Onunla atıp durup,
Elindeki tunç yayı
Kıtay germeden geri durmadı. Atası
Aziz han
Kimi yeri bağırış,
«Kakan!» diye uran çağırıp.
Kimi yeri haykırış,
«Mançu!» diye uran çağırıp.
Kuşatıp yetişip bağırış,
«Mançu!» diye uran çağırıp.
Kılçık gibi mızrak parlatıp,
Sıra sıra uzattılar,

Now he loosed the merciless host,
Pressing in from every side,
The Kıtay came on like a sea,
Their wide-mouthed lacquered arrows —
Shooting with them without cease,
The bronze bows in their hands —
The Kıtay never ceased from drawing. His father Aziz khan,
Here and there a shouting,
Crying «Kakan!» as their battle-cry.
Here and there a screaming,
Crying «Mançu!» as their battle-cry.
Closing round, overtaking, shouting,
Crying «Mançu!» as their battle-cry.
Lances glinting like barley-awns,
Rank on rank they thrust them out,

Mızraklar heyula gibi görünüp,
Pehlivanların hepsi
En önde görünüp.
Amansızca orduyu saldılar,
İşte o zaman Külçoro
Atası bozkurt Almambet'ten
Emanet kalan Sırbaran
Gezi altın püsküllü,
Kahrolasıca melunun
Bir tüfeğin ta kendisi
Dokuz bin deveye değer biçilen
Namlusu çelik, dışı sert,
Atışa girse eşsiz mülk,
Kırgına girse geri bakmaz,
Başkasının eline geçmemiş.
Kaynayıp duran Kakan'ın
Çarpışmasında çok bulunmuş
Savaşta ünlü Sırbaran,
Alake'nin eşsiz keskini,
Dünyalığı saçtığında,
Kakan'dan Almambet kaçtığında
Altın tahtını yağ edip,

The lances looming like specters,
All of the pehlivans
Showing themselves in the very van.
Mercilessly they loosed the host,
Then it was that Külçoro —
From his father, the grey wolf Almambet,
Sırbaran, left to him in trust,
Its sight adorned with golden tassel,
That accursed damned thing,
The very musket itself,
Valued at nine thousand camels,
Its barrel steel, its casing hard,
In shooting a possession without peer,
In slaughter it never looks back,
It never passed into another's hands.
Of the ever-seething Kakan
It was oft present in the battles,
Sırbaran, famed in war,
The peerless sharp piece of Alake,
When he scattered his worldly goods,
When Almambet fled from Kakan,
Leaving his golden throne as plunder,

Kapışsam sözümü dinlemez – diye,
Öz babası Aziz han
Geniş Beecin'e yanaşmıştı.
Gümüş tahtında han olup,
Her gün sözümü dinlemez – diye,
Çet-Beecin'i mesken tutup,
Yerleşip gelmiş değil mi,
Yiğit Almambet kaplan
Bir gün gerekir – diye,
Babası yaman bahadırın
Topu geri çeviren tüfeğini
Alıp gelmiş değil mi.
Yiğit bozkurt Almambet'ten

If I quarrel, he heeds not my word – saying,
His own father Aziz khan
Had drawn near to broad Beecin.
Khan upon his silver throne,
Day by day he heeds not my word – saying,
Making Çet-Beecin his dwelling,
Did he not come and settle there,
The valiant Almambet the tiger —
One day it will be needed – saying,
His father the fierce bahadır's
Musket that turns back the cannon —
Did he not take it and bring it away.
From the valiant grey wolf Almambet

Armağan kalan Sırbaran
Altmış günde bozulmaz
Uzak vursa Koyçagır,
Öteyi gözleyip tetik düşüren,

Aziz'in girdiği yerleri
Davut ile dost idi,
Topal usta Bölökbay
O garip yapmıştı.
Yivini yenileyip burmuştu,
Tam kıvamına getirip onarmıştı.
Önceki bozkurt Almambet'ten
Miras kalan Sırbaran
Kıtay'ın öncüsü dalgalanıp,
Ordunun önü kımıldayıp,
Tam basıp geçerken,
Külçoro'ya yetişirken,
Babasının Sırbaran'ını
Omzundan alıverip
Kahrolası tüfeği
O sırada Külçoro
Kutudaki baruttan
Tez atar çakmağı da var
Çevikliği ölçüsüz
Donanımlı doğmuş adamakıllı,

Sırbaran, left him as a gift,
It fouls not in sixty days,
Koyçagır when it strikes afar,
Sighting the distance, dropping the hammer,
The places where Aziz entered —
He was a friend to Davut,
The lame craftsman Bölökbay,
That poor soul had made it.
He renewed and twisted its rifling,
He repaired it to its perfect pitch.
From the grey wolf Almambet of old,
Sırbaran, left as legacy —
The Kıtay vanguard surging,
The front of the host astir,
Just as they came trampling through,
As they were closing on Külçoro,
His father's own Sırbaran
He swept down from his shoulder,
The accursed musket —
At that moment Külçoro,
From the powder in its box —
It has a flintlock quick to fire,
His agility beyond measure,
Born fully fitted out indeed,

Kıranın, Almambet dölü
Eğilip bükülmeden, korkmadan,
Kutudaki barutu
Şarıldata döktü,
Palaskadaki od çeliğini
Çaka çaka vurdu.
Harbi ile tıkalayıp,
Tetiğini yerine oturtup,
Çanak gibi kundağını
Akkankı eyerin kaşına
Kars kars vurup,
Geri kaykılıp binip,
Falyadan taşan barutu

Yavru kaplan, aslan yaradılışlı,
Babası eşsiz er kişi

Tırnağıyla ufalayıp,
Kıtay çakmağı, sert taşı
Çakıp kor düşürüp,
Kahrolası melunun
Fitiline ateş verip,
Günde beş kez eyerletilmiş,
Bedeli canları ürkütmüş,
Bulut gibi uçan Surkoen
Küheylandı adamakıllı.
Yuları bir tutam kalana dek
Azılı düşmana kaptırmaz,
Felaketin sesi çarpmadıkça,
Türlü belanın hepsi
Çepeçevre sarmadıkça,
Binicisini düşmana çeldirmez,
Çapa toynaklı, geniş sağrılı,
Endamlı büyük boz at,
Toltoy'u tarumar edip
Ganimet alınan mal odur.
Koco'yu darmadağın edip,
Çekip almıştı onu.
Eyer beli gibi kısa,

The slayer, seed of Almambet,
Without bending, without fear,
The powder from the box
He poured in a rattling stream,
The fire-steel from his bandolier
He struck and struck again.
Ramming it home with the ramrod,
Seating the trigger in its place,
Its stock as broad as a bowl
On the pommel of the Akkankı saddle
He knocked with sharp resounding blows,
Leaning back in the saddle,
The powder brimming from the touch-hole
—
The tiger cub, lion-natured,
His father a peerless man of war —

Crumbling it with his fingernail,
The Kıtay flint, the hard stone,
Striking, dropping the ember,
The accursed damned thing's
Fuse he set alight,
Saddled five times a day,
Its price struck terror into souls,
Surkoen who flies like a cloud,
A racer through and through.
Till but a hand's grip of halter remains,
He is not snatched by the savage foe,
Unless the voice of calamity strikes,
Unless woes of every kind
Encircle him all around,
He lets no foe entice away his rider,
Hoe-hoofed and broad-cruppered,
A shapely great grey horse,
When Toltoy was routed utterly,
He is the prize taken as spoil.
When Koco was scattered utterly,
He had seized him away.
Short as a saddle-bow,

Kimsenin bilmediği kuytuya,
Yarın beri yüzüne,
Boz tepeciğin kıyısına,
İşte o zaman Külçoro
Boz atın başını çevirdi.
Öbür dünyaya göçen Almambet'in
Ruhuna yalvarıp,
Atası bozkurt Manas'ın
Uranına sığınıp,
Genç kıran, bahadır, er,
Bambaşka doğmuş eşsiz aslan,
Sırbaran'ı uzattığında
Ok gibi tutup, gidi yaman,
Sarsmadan kara namluyu
Tetiğine bakıp dururken,
Boz katırlı koca Madı
Dağ gibi çomağı ele alıp,

To a hollow no man knew,
To the near face of the cliff,
To the edge of the grey hillock,
Then it was that Külçoro
Turned the grey horse's head.
Of Almambet, gone to the other world,
Praying to his departed spirit,
Of his forefather, the grey wolf Manas,
Taking refuge in his battle-cry,
The young slayer, bahadır, warrior,
A peerless lion born like no other,
When he leveled Sırbaran,
Holding it arrow-straight, the fierce rogue,
The black barrel without a tremor,
As he watched upon the trigger,
Great Madı on his grey mule,
Taking up his mountain-huge mace,

Kırk kulaç mızrağını
Tepesinde sallayıp,
Dizgin çekmeden böğürüp,
«Düşman nerde!» diye çağırıp,
Yelişine yel yetişmez,
Altında katır kasılıp,
Gulyabani gibi koca Madı
Masmavi demir kuşanıp.
Denk gelse bela salacak gibi,
Karşılaşsa bu kâfir
Komadan bağlayıp alacak gibi.
İnsandan başka bir görünüşü var,
Yaradan'ın kendisi bilmezse

Gulyabani gibi heybeti var.
Öfkelenip bir vursa,
Çomağı cana değecek gibi.
Hepsi birden yoğrulup,
Vurduklarının tümü
Yerin dibine girecek gibi.
Bir daha önüne varılmaz,

His lance of forty fathoms
Whirling above his head,
Bellowing without drawing rein,
Crying out: «Where is the foe!»
No wind can match his gallop,
The mule beneath him straining,
Great Madı like a ghoul,
Girded in steel-blue iron.
Should he meet you, set to loose calamity,
Should this infidel encounter you,
Set to bind and take you, sparing none.
His look is other than a man's,
Unless the Creator Himself should know him,
He has the dread aspect of a ghoul.
Should he strike but once in anger,
His mace seems sure to reach the soul.
All kneaded together at once,
All of those he strikes
Seem sure to sink beneath the earth.
None may come before him twice,

Kâfirin tam karşısından
Âdemoğlu yüreklenip
Mızrak uzatıp varamaz.
Madı'nın hâlini hiç sorma,
İki burun deliği
Dar boğaz suyunun yatağı gibi,
Parıldayan tek gözü
Gözü masmavi demir gibi,
Ne kadar olsa sayısız orduyu
Tek başına yiyecek gibi.
Namlı Madı oluşu şundan,
Ağabeyi Madı han imiş,
O Madı han ölünce,
Küçük kardeşi buymuş.
Öfkelense Kıtay'ın
Hazırlayıp çıkardığı belası

İşte bu kadar varmış.
Kaşı yarın seti gibi,
Tutuşsa insanı

Tüyüyle birlikte yutacak gibi.
Mızraklaşıp yakına gelince
Eline geçse vuracak gibi.
Önüne çıkan canı komadan
Rast gelirse emecek gibi.

Bütün boyunu düğmeleyip,
Gök demirden tulgayı
Kapatıp giyip zırhlanıp,
Büyüklüğü dağ gibi görünüp,
Bakıp duran Çoro'nun
Gönlü dağılıp bölündü.
Katırı seğirtip kasıldı,
Bakıp duran bahadırlar
Aziz candan umut kesti.
Kulu kölesi dayanır mı,
Huyu böylesi kâfirle
Yüzleşen sağ kalır mı.

Straight against the infidel's face
No son of Adam takes the heart
To go against him with leveled lance.
Do not ask of Madı's state,
His two gaping nostrils
Like the bed of a narrow gorge stream,
His single gleaming eye —
His eye like steel-blue iron,
However vast the countless host,
He seems fit to devour it alone.
Hence comes his fame as Madı:
His elder brother was Madı khan,
When that Madı khan died,
This one was his younger brother.
When he is angered — of the Kıtay,
The calamity they made ready and sent forth,
Such indeed was its full measure.
His brows like the ledge of a cliff,
Should he grapple, a man —

He seems fit to swallow, hair and all.
When lances cross and he draws near,
Should you fall into his hands, set to strike.
Sparing no soul that crosses his path,
Should he chance upon you, set to suck you dry.
Buttoned up his whole length,
The helmet of grey iron
Closed upon his head, armored,
His bulk looming like a mountain,
The watching Çoro's
Heart was scattered and torn.
His mule trotted, tensing proud,
The watching bahadırs
Gave up hope of their dear lives.
Can slave or bondsman withstand him,
With an infidel of such a temper
Can he who faces him stay alive.

Sağ kalırsam Peygamber var,
Ölüp gidersem iman var!
Fazlasıyla Madı aslanmış,
Kırk hanlı Kıtay elinin
Yamanlarını toplasan,
Vay be, Madı er imiş!
Topunun köküne yetecek gibi
İnsanı dümdüz edip
Tümünü kırıp geçecek gibi.
Altındaki katırına,
Katırına mal yetişmez,
Gücü kuvveti tam kâfire
Kapışsan da güç yetmez!»
Diye, böylece, Külçoro,
Alçaktan nişan alsam
Yüzüne çektiği demire,
Kurşun ok işler mi,
Ölmez kalırsa bu domuz,
Komadan canları ezip,
Bir de üstün çıkar mı ki.
Şakağının bir yanı – diye,
Tam göz bebeği ucu – diye,

Dönmez bu sözüm – diye, Sürüp
mızrak uzattığında,
Kâfir pehlivan Madı'nın
Tabak gibi tek gözü – diye, Taşı
yumruklayan gibi,
Nişancılıkta arı olan,
Almambet oğlu Çoro'nun
Hazır duran tetiği.
Süzüp nişan alıp durdu,
Tek göze ok değip,
Fena oldu er Madı.
Farkına varmadan vurdurup,
Azaplı bela müşkülünü
Konurbay'a çektirip,
Kör oldu er Madı.
Sallanıp Madı durdu,

If I live, there is the Prophet,
If I die and pass, there is the faith!
Madı is a lion and more,
Of the Kıtay land of forty khans,
Gather all their fiercest men —
Ah me, Madı is a man indeed!
He seems fit to reach the root of them all,
Flattening men outright,
He seems fit to mow down every one.
As for the mule beneath him —
No beast can match his mule,
Against an infidel of such full strength,
Even grappling, strength will not avail!»
Saying thus, Külçoro:
If I aim from below,
At the iron drawn across his face,
Will bullet or arrow bite?
If this swine remains undying,
Crushing every soul, sparing none,
Might he then come off the victor.
One side of his temple – saying,
The very point of his pupil – saying,

This word of mine turns not back – saying,
When he charged and thrust his lance,
Of the infidel pehlivan Madı,
His single eye wide as a platter – saying,
Like a fist pounding stone,
Flawless in marksmanship,
Of Çoro, son of Almambet,
The trigger standing ready.
He sighted long and took his aim,
The shot struck the single eye,
It went ill with the warrior Madı.
Struck before he was aware,
The torment of grievous woe
Making Konurbay endure it,
The warrior Madı was blinded.
Madı stood there swaying,

Öfkeyle böğürüp,
Almambet oğlu Külçoro
«Manas!» diye uran çağırıp,
Öfkeyle suratı kararıp,
Altındaki küheylan Surkoen'e
Uyluktan aşırı bir vurup,
Surkoen'in başını çevirdi,
Bölökbay yapımı sırlı mızrağı

Alöke oğlu Konurbay
Madı deve doğrultup
Gürleterek uzattı.
Geniş küreğinin yüzü – diye,

Ciğerinin bir yanı ucu – diye,
Külçoro'ya yetişirken
Çevresine bakmadan,
Özünden kıran er ki o,
Hiç mi hiç canını esirgemeden.
Sağa sola bakmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kıranın oğlu er ki o,
Ölçüye sığmaz Buurul'u
Çağı bozacak aslan ki o
Atılsa çelik ok idi,
Kızarıp yanan kor idi.
Çağlardan doğup böylesi,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Bunun gibi oğlan yoktu.
Bahadırlığı bambaşka,
Çocuktan öte gözüpekti.

Tanrı yüzünü göstermesin
Madı devi mızrakladığında
Sırlı mızrak belinden büküldü,
Sinek kadar cana güç geldi,
Küheylanın küheylanlığı belli oldu.
Madı gibi pehlivan olmadı,

Bellowing in his rage,
Külçoro, son of Almambet,
Crying «Manas!» as his battle-cry,
His face darkening with wrath,
To the racer Surkoen beneath him
Dealing a blow across the thigh,
He turned Surkoen's head about,
The lacquered lance of Bölökbay's making
—
Konurbay, son of Alöke —
Leveling it at Madı the giant,
He thrust it with a thunderous roar.
The flat of his broad shoulder-blade –
saying,
The tip of one lobe of his liver – saying, As
he closed on Külçoro,
Without a glance around him,
A warrior slayer to his core is he,
Sparing his life not one whit.
Looking neither right nor left,
Sparing his life not a hair's worth,
A slayer's son and warrior is he,
Buurul, beyond all measure —
A lion fit to shatter the age is he,
When he charged he was a steel arrow,
He was an ember burning red.
Born such but once in ages,
Laying back his ears like a kulan,
There was no boy the like of him.
His valor was a thing apart,
He was daring beyond his boyhood.

May God never show such a sight,
When he lanced Madı the giant,
The lacquered lance bent at its middle,
Hardship fell on the soul frail as a fly,
The racer's racing blood was proven.
There never was a pehlivan like Madı,

Yürümeyip duran koca Boz at
Dizine dek yere gömüldü,
Alöke oğlu Konurbay
Alaçık gibi koca Mançu
Altındaki Algara'ya
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Ecel yetse ölürüm – diye,
Toyca idi Madı dev
Ona destek olayım – diye.
Bulut gibi uçan Algara
Algara'nın başını çevirmişti,
Mızrakta usta, cenkte pişkin
Mahir olan er Kalça
Haykırıp mızrak uzatmıştı,
Yanından dolanıp saldırıp,
Gerinip gerçekten nişanlayıp,
Sahiden Konurbay
Tam vurup geçecekken,
İşte o anda Semetey
Geyik gibi boynunu kıvırtıp,
Toz koparıp koşturup.
Gemini kassa Buurul at,
Ok gibi yerden fırlar,
Kasırga gibi yeri savurup,
Olgun bozkurt Semetey,
Kalça'ya karşı meydan okuyup.

The great Grey horse standing fast,
unmoving,
Sank to its knees into the earth,
Konurbay, son of Alöke,
The huge Mançu, big as a yurt,
To Algara beneath him
Laying the whip on right and left,
Spurring from right and left,
If death arrives I die – saying,
Madı the giant was as his feast-brother,
Let me be his support – saying.
Algara who flies like a cloud —
He had turned Algara's head,
Master of the lance, seasoned in war,
The skillful warrior Kalça
Screamed aloud and thrust his lance,
Wheeling round his flank, attacking,
Stretching back, aiming in earnest,
Truly then Konurbay
Was on the point of striking through,
At that very instant Semetey,
Curving his neck like a deer,
Galloping, tearing up the dust.
When the Buurul horse strains at the bit,
He springs from the ground like an arrow,
Whirling the earth up like a tempest,
The full-grown grey wolf Semetey,
Hurling defiance against Kalça.

Aziz canını esirgemeden,
Kalmış meğer bozkurt ah.
Alnıyla dosdoğru haykırıp,
«Manas!» diye uran çağırıp,
Püsküllü sırlı mızrak
Elde kocaman görünüp,
Yiğitten doğma aslanının
Öfkeyle gürleyip,
Belli bozkurt erinin.
Algara'nın üstünden

Sparing not his precious life,
Ah, a grey wolf had remained, it seems.
Crying out straight head-on,
Crying «Manas!» as his battle-cry,
The tasseled lacquered lance
Looming huge within his hand,
Of his lion born of a hero,
Thundering with his rage,
Of the proven grey-wolf warrior.
From the back of Algara —

Kıtay'ı Tanrı verirse – diye, Aziz baş
uçup gider – diye,
Öfkelenip bozkurdun,
Sert heybetini salmıştı.
Kapı kanadı gibi ak dişler
Halktan başka türlü diş,
Bembeyaz sırıtıp dizilmişti,
Kara-Too'nun çıkıntısı,
Kıtay'ı Tanrı verirse – diye, Kırk urgan
boyu kara kaya.
Bembeyaz parlayan kuru dişi
Öğüte öğüte gıcırdatmıştı,
Bambaşka çehresi bozulup,
Kan içme nöbeti tutmuştu.
Heybeti soğuk arslanın
Heybetine can duramaz,
Elinde çelik Sır mızrak
Gürleterek uzattığında
Yıldız kayması gibi,
Kıpkızıl olup görünüp.
Öfkelense o aziz çehre,
Gökteki bulut gibi
Öteye beriye bölünüp.
Konurbay'ın gözüne
Can alıcı Azrail'in
Ta kendisi gibi görünüp.
Kaçan Mançu, acele etme – diye,
Bu kahrolası Konurbay,
Öndeki yerden başka yana
Yamansan adım atma – diye,
Tutuşup yanası bu domuz,
Narayı bol bol saldı,
Çıktı yara tırmanıp,
Bunu sezip Konurbay,
En akıllı, kurnaz kul
Beecin'de eşi benzeri yok,
Bir yaratılmış yaman kul.

Manas'ın oğlu o çılgının

If God grants the Kıtay – saying, The dear
head will fly off – saying,
The grey wolf, enraged,
Loosed his stern dread abroad.
White teeth like the leaves of a gate,
Teeth unlike the teeth of common folk,
Ranged grinning, gleaming white,
The jutting spur of Kara-Too,
If God grants the Kıtay – saying, A black
crag forty rope-lengths high.
His dry teeth flashing white
He ground and ground them gnashing,
His singular face contorted,
The blood-drinking fit had seized him.
Of the lion cold in dread —
No soul can stand before his dread,
In his hand the steel Sır lance,
When he thrust it thundering,
Like a falling star,
Showing crimson-red.
When angered, that dear face,
Like a cloud in the sky,
Splitting hither and thither.
To Konurbay's own eye
Of Azrail the taker of souls
He seemed the very self.
Fleeing Mançu, do not hasten – saying,
This accursed Konurbay,
From the place ahead to another side —
If you are fierce, take not a step – saying,
This swine, may he catch fire and burn,
Loosed battle-cries in plenty,
He climbed out up the cliffside,
Sensing this, Konurbay,
The shrewdest, most cunning slave,
Without a peer in all Beecin,
A fierce slave formed like no other.

Of that madman, son of Manas,

Sıcağına giremeyip,
Soğuğuna yatamayıp,
Kaburga kemiği zonklayıp,
Yürek dolmadan çarpıp,
Epey kurnaz biriymiş,
İşte böyle yapıp Konurbay
Dizgin çevirip er Kalça
Bulut gibi uçup Algara,
Çın-Beecin'in Kara-Too'su
Kara kayaya yüz tutup,
Telaşla çıktı Konurbay,
Algara ile dörtnala kalkıp,
Kaçıp çıktı Konurbay.
Algara gibi küheylanı,
Kurnaz Kalça yiğidin
Kavga salan fitnesiydi.
Bastığı yeri göçertip,
Kara kayada seğirtip,
Kaçıp çıktı Konurbay.
Kahrolası Kara atı,
Kara atının var idi
Böğründe kanadı.
Pamuk kuşak, geniş çizme,
Keçil hanı o domuzun
Ta kökünden gelen âdeti.
Kurtulup gitti domuz ah.
Kalmadan basıp yetişin – diye,

Pehlivanlara yalvarıp.
Konurbay böyle kurtulup,
Madı deve Semetey

Unable to enter his heat,
Unable to lie in his cold,
His rib-bones throbbing,
His heart hammering, never full,
A cunning fellow indeed was he,
Doing even so, Konurbay —
The warrior Kalça turned his rein,
Algara flying like a cloud,
The Kara-Too of Çın-Beecin —
Setting his face toward the black crag,
Konurbay climbed in haste,
Breaking into gallop on Algara,
Konurbay fled and climbed away.
A racer such as Algara —
Of the cunning brave Kalça
It was his strife-sowing mischief.
Caving in the ground where he trod,
Cantering on the black crag,
Konurbay fled and climbed away.
His accursed Black horse —
His Black horse had, indeed,
Wings upon its flanks.
Cotton sash and wide-topped boots,
The khan of Keçil — that swine's
Custom come from his very root.
Ah, the swine got away and was gone.
Press on and overtake him, every one – saying,
Pleading with the pehlivans.
Konurbay thus escaping,
Upon Madı the giant, Semetey

Yutarcasına varmış üstüne.
Yetkin küheylan Arbuurul
Yetişmiş Madı'ya,
Gözü görmez Madı'yı
Dirseğin hizası – diye,
Asıl öleceğin yer burası – diye, Başı yuvarlanıp düştü,

Came down as if to swallow him whole.
The consummate racer Arbuurul
Overtook and reached Madı,
Madı whose eye saw not —
Level with the elbow – saying,
Here is where you truly die – saying, His head toppled and fell,

Oktan önce yetişti,
O yerde Madı dev
Yetiştiği yerden Sır mızrak
Yetişip vurup geçince
Boz katırdan er Madı
Eyerinden geri kaydı,
Üzengiden ayak çıktı,
Eyerden kalça kayıp,
Üzengiden ayak kayıp.
Ayağı gidip sallanıp,
Gözü gidip fildır fildır,
Madı dev böyle duruyordu. Laçın gibi Külçoro
Genç kıran Külçoro
Başındaki tulgayı
Yetiştiği yerde kalkanını
Fırlatıp mızraklayıp geçti.
Atası cömert Manas'tan
Alıp kaldığı Zulpukor
Çayıra vursa şimşek çakan,
Göz açıp yumuncaya dek.
Savurdu mu şıp diye inen,
Göz kırpınca iş bitiren
Taşa vursa geri dönmeyen. Katırı biçip düşürdü.
Uygun yerini bulup savursa,
O gidinin kılıcı
Baldıran gibi doğrayan,
Haykırıp kından çıkarsa,
Ululları, aslanları,
Kan içmeden boş dönmeyen,

Savaşa çıkan erleri
Kurusa da kına girmeyen,
Pehlivanların hepsi toplanıp
Manas'tan kalan Zulpukor,
Bahadırın hâlini görünce
Ağzı çelik, sapı altın,

He arrived before the arrow,
There on that spot Madı the giant —
From where he reached him, the Sır lance,
When he caught him, struck and passed,
From the grey mule the warrior Madı
Slid backward from his saddle,
His foot came out of the stirrup,
His haunch slipping from the saddle,
His foot slipping from the stirrup.
His leg gone loose and swaying,
His eye gone spinning round and round,
So stood Madı the giant. Külçoro like a falcon,
The young slayer Külçoro —
The helmet on his head —
Where he overtook him, his shield —
He flung it off, lanced him and passed.
From his forefather, generous Manas,
Zulpukor, which he had taken and kept,
Striking the meadow, it flashes lightning,
In the blink of an opening eye.
Once swung, it falls in a flash,
Finishing the work in a wink,
Striking stone, it never turns back. It sheared the mule and felled it.
Swung true upon its fitting mark,
That rogue's mighty sword,
Chopping men down like hemlock stalks,
If it leaves the sheath with a scream,
The great ones, the lions,
Never returning empty without drinking blood,
The warriors gone out to war,
Though dry, it enters not the sheath,
All the pehlivans gathering,
Zulpukor, left from Manas,
When they saw the bahadır's state,
Its edge of steel, its hilt of gold,

Balçağı yakut, hepsi altın Zehir içmiş	*Its guard of ruby, all of gold, They cowered*
gibi sindiler.	*as if they had drunk poison.*
Sapından kavrayıp	*Gripping it by the hilt,*
Kınından sıyırıp,	*Drawing it from the sheath,*
İşte o zaman Madı'yı	*Then it was that Madı —*
Çatal ense çıkıntısına	*Upon the forked ridge of his nape,*
Omurga kemiği boğumuna	*Upon the joint of his spine-bone,*
Ölçüsüz, kıran er ki o	*A slayer beyond measure is he,*
Savurup indiriverdi.	*He swung it down in a flash.*
Boz katırın üstünden	*From the back of the grey mule*
Canı çıktı feryatla.	*His soul went out with a wail.*
Başsız bahadır durur mu,	*Can a headless bahadır stay seated,*
Uçan dağ gibi gürleyip,	*Thundering like a flying mountain,*
Boz katırın üstünden	*From the back of the grey mule*
Koca Madıke yuvarlandı,	*Great Madıke came tumbling down,*
Altındaki boz katır,	*The grey mule beneath him,*
Geri dönüp kalmadan,	*Before it could turn and get away,*
Kaynayıp duran Kıtay'ın	*To the seething Kıtay's*
Halkına kaçıp varmadan,	*People before it could flee back,*
Yamanlığı ölçüsüz,	*His fierceness beyond measure,*
Atmacadan daha kapıcı	*Quicker to snatch than a sparrowhawk —*
Yamanlığı bir de var.	*And fierce he is besides.*
Çevikliği ölçüsüz,	*His agility beyond measure,*
Çabucak yakalayıverdi şimdi,	*He caught it now in a trice,*
«Ay» «buy» diyene dek,	*Before one could say «ay» or «buy»,*
Coykuma'yı kınından sıyırıp	*Drawing Coykuma from its sheath,*
Ölçüsüz pehlivan Külçoro	*Külçoro, pehlivan beyond measure,*
Tam böyle dururken,	*While he stood even so —*
Türlü türlü canları,	*Souls of every kind,*
Kakançın'ın hanları,	*The khans of Kakançın,*
Yağmaya girişen kalabalık ordu	*The thronging host bent on pillage,*
Yüreksizin en kötüsü,	*The worst of the faint-hearted,*
Gözcülüğe gelen cılızı,	*The weakling come to spy,*
Kaçıp kurtulacakmış gibi	*As if they might escape by fleeing,*
Atın sağrısını dönüp,	*Turning their horses' croups about,*
Telaşla Kıtay koşuşup,	*The Kıtay scurrying in panic,*
Candan bezip umut kesip,	*Weary of life, hope abandoned,*

Saldırmadan Kıtay durup,
Şaşkın perişan oluşup,
Orada burada o Kıtay
Kümelenip toplaşıp,
Tam da öyle durmuştu,
Karışıp yüz yüze gelmeden,
Göğüs göğüse çarpışmadan
Ya da tez elden ölüşmeden,
Karşı karşıya durdular,
Tüfek ile vuruştular.
Babası Manas aykolden,
Yiğit Manas bozkurttan,
Armağan kalan Akkelte
Üstün çelik Almabaş
Irak yakın ayırt etmez,
Miras kalan Akkelte,
Onu eline aldı işte,
Topa dizip Kıtay'ı
Kahraman atanın evladı
Gümbürtüyle vurdu işte.
Sağa eğilip bir atıp,
On nicesini devirip,
Sola eğilip bir atıp,
Solgunlarını devirip,
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinini vurup durmuştu,
Cepken giymiş kalday'ın
Güçlüsünü vurup durmuştu.
Ordu başında hanı var,
Kalça'ya kulak veriniz!
Pehlivanları, devleri
Sürüp çıktı Koñurbay.
Önünden geri döneni
İşte ecelin budur! – deyip,
Haklayıp çıktı Koñurbay.

Becerikli erlerini,
Kendine denk aslanlarını,
Bas saldır! – diye bağırıp,

The Kıtay standing without attacking,
Bewildered and wretched grown,
Here and there that Kıtay
Clustering, gathering together,
Just so had they stood,
Not mingling face to face,
Not clashing breast to breast
Nor swiftly dying at each other's hands,
They stood facing one another,
They fought with muskets.
From his father Manas the generous,
From valiant Manas the grey wolf,
Akkelte, left as a gift,
Almabaş of matchless steel,
Telling not far from near,
Akkelte, left as legacy,
Behold, he took it in his hand,
Massing the Kıtay in ranks,
The heroic father's son
Struck them thundering, behold.
Leaning right, he fired once,
Toppling ten and more,
Leaning left, he fired once,
Toppling the palest of them,
Of the stone-girded Kıtay
He kept striking down the chosen,
Of the jacket-clad kalday
He kept striking down the strongest.
At the army's head their khan stands,
Give ear to Kalça!
His champions, his giants
Koñurbay drove forth.
Whoever turned back before him,
This is your doom! – saying,
Koñurbay went slaying them.

His skillful men,
His lions, his own equals,
Charge, attack! – so shouting,

Kara Kalmak, Mancu'sunu,
Bildik Tırgoot'u, Şibe'sini
Bırakmadan sürüp Koñurbay,
Sürüp önüne geliyor.
Haykırışı taş yarıp,
Ordusuna dehşet salmış,
Kolu kola çarptırıp,
Zorbalıkla Kalça toplamış.
Belayı Kalça başlattı,
Ulusu böyle dedikten sonra,
Sığır tüyü gibi çok Kalmak
Zorlu hanı Koñurbay
Kahrını sert saçtığında
Kahrı kargaşa başlattı.
Kahrına dayanamadan
Nice tümen sayısız asker
Kırılıp gitti dağıldı.
Çan dağdan çalınıp,
Ordu aklını şaşırıp.
Kara yakalı Tagılık,
Katkalañ'ın Tuuşañ'ı,
Kıtaylardan Boronçu,
Kaynaşan kâfirin
Sayısı söylenip biter mi!
Kalmaklardan Döödür
Saldırıp yürüyüp kalmıştı,
Zırh giymiş bahadırı
Pehlivanlı Şıyka kâfiri.
Türlü türlü erlerin
Haykırış salıp çok asker
Akın salıp yürüdü.
Yer yarılıp toz olup,
Toprak uçup kara yer
Dalgalanan gemi gibi,
Bir o yana bir bu yana sarsılıp.
Yokuş aşağı alçakmış,

Müslüman halkı azmış.
Yukarı bitmiş ot gibiymiş,

His black Kalmak, his Mancu,
The well-known Tırgoot, his Şibe,
Driving them all without stint, Koñurbay,
Comes driving them before him.
His war-cry splitting stone,
He cast terror into his army,
Dashing wing against wing,
By force had Kalça mustered them.
Kalça began the calamity,
When their great one had thus spoken,
Kalmak countless as hairs on an ox,
Their fearsome khan Koñurbay,
When he scattered his fury fiercely,
His fury set off the turmoil.
Unable to withstand his wrath,
Many a tümen, soldiers past counting,
Were shattered, scattered, gone.
The bell rung from the mountain,
The army lost its wits.
Black-collared Tagılık,
Tuuşañ of Katkalañ,
Boronçu of the Kıtays,
Of the swarming infidel
Can the number ever be told!
Döödür of the Kalmaks
Had come marching to the attack,
The armor-clad batyr,
The infidel Şıyka with his champions.
Of men of every kind,
Many soldiers, raising war-cries,
Marched in an onrushing raid.
The earth split, turned to dust,
Soil flying, the black earth
Like a ship upon the waves,
Shaken now this way, now that.
Downhill it was low-lying,

The Muslim folk were few.
Like grass grown up the slope,

Ölçüp sayacak bir can yok
Kıtay'ın halkı çokmuş!
Kaynayıp Kıtay, el basıp,
Taşkın olup sel basıp,
Kılçık gibi mızrak salınıp
Akın koyup uğuldayıp,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Azabı fazlasıyla saldı.
Türlü türlü pehlivanı,
Gümüş gözlü, gün yüzlü
Gürleyen töreni
Can pahasına kovaladı,
Yürek dolusu erini
Sarıp kuşatıp kaldı işte!
Bölük bölük bağırıp,
Her boyu ayrı ayrı
Kendince uran çağırıp,
Akın koyup kalmıştı.
Toza karışıp Semetey,
Vuruştan kaçmadan Külçoro,
Kollayıp yürür Kançoro
Kavgayı sert salmıştı,
Beriki üçü, Kıtay sayısız,
Yaradan'ın kendi bilmezse,
Kötü oldu bu kavga.
Ötekiler tümen, beriki üç,
Karışıp giden büyük meydan.
Arada durup dinlenip,
Altı gün durmadan vuruşup,
Almambet oğlu Külçoro
Cekeyne'yi bele kuşanıp,
Yeri kaplayan Mancu'ya
Tek başına dalıp saldırıp.
Ak kese bele kuşanıp,
Altı bölük kara Kalmak'a
Dalıp tek başına saldırıp,
Dört bir yandan savurup,

Tam önüne geleni

No soul to measure or count them,
The Kıtay's folk were many!
The Kıtay seething, pressing the land,
Flooding over like a torrent,
Lances swaying like barley-awns,
Charging on with a droning roar,
May God never show its face,
It dealt torment in abundance.
Champions of every kind,
The silver-eyed, sun-faced,
Thundering töre
They chased at the cost of life,
His stout-hearted men,
Behold, they wrapped and besieged!
Shouting troop by troop,
Every tribe, each on its own,
Crying its own battle-call,
Had launched upon the charge.
Semetey mingled in the dust,
Külçoro fleeing not from the fight,
Kançoro moves guarding them,
He had waged the battle fiercely,
These are three, the Kıtay countless,
If the Creator Himself knows not,
Ill has this battle gone.
The others a tümen, these but three,
The great field churning together.
Pausing at whiles to rest,
Fighting six days without cease,
Külçoro, Almambet's son,
Girding Cekeyne at his waist,
Upon the Mancu covering the earth
Plunging to the attack alone.
Girding the white pouch at his waist,
Upon six troops of black Kalmak
Plunging, attacking single-handed,
Sweeping them from all four sides,

Whoever came straight before him

Mızrak ile fırlatıp.
Ön tarafını mızraklayıp,
Altı binini paralayıp,
Haram Kalça nerde deyip.
Yedi binini paralayıp,
Ejder Kalça nerde deyip.
Balta yetişen yerlerini
Baltalayıp vurup serip,
127410 Kılıç yetişen yerlerini
Doğrayıp biçip oynatıp,
Ürkütüp dağıtıp kaçırıp,
O Külçoro kartalın
Deve gibi olan Boz atın
Karnını böyle acıktırıp.
Dizgin çekip çü dese,
Sayısız orduyu yarıp dosdoğru
Terden köpük olmuş kahraman baş,
Gerçek küheylan Surkoen
127420 Kapkara kana bürünüp.
Kırıp sürüp almıştı,
Kendi bildiğini Kıtay'a
Yaptırıp sürüp almıştı.
Büyük Boz at ile savurup,
Karşısına geleni
Baldırından kapıp fırlatıp,
Direnişip duruşup,
Aman vermez kırgın salıp vuruşup,
Mal basmayan çorağına
127430 Ordunun öncüsü varmış,
Aceleyle koşuşturup,
Kürpüldök'ün boyuna,
Küheylan dayanıp yürüyemez,
Dize kadar kara çorakmış,
Öte tarafları dumanlanıp,
Düşman görmemiş yürek keskin,
Koñurbay han'ın ordusuymuş,
At yorgun düştüğü demde
İşte o orduya rastlayan,

He hurled off with his lance.
Lancing those before him,
Rending six thousand of them,
Saying, where is the vile Kalça.
Rending seven thousand of them,
Saying, where is the dragon Kalça.
Where the axe could reach them,
Axing, striking, laying them low,
Where the sword could reach them,
Hewing, mowing, making it dance,
Startling, scattering, routing them,
That eagle Külçoro's
Camel-tall Grey steed's
Belly thus he let grow hungry.
Pulling rein, if he said çü,
Cleaving straight through the countless host,
The hero's head all foam with sweat,
Surkoen, the true courser,
Cloaked in blackest blood.
He had crushed and driven them,
What he himself willed, upon the Kıtay
He had wrought as he drove them.
Sweeping with the great Grey steed,
Whoever came against him
Seizing by the calf and flinging,
Standing firm in resistance,
Fighting, dealing merciless slaughter,
To the barrens no herd treads
The army's vanguard had come,
Hurrying, scurrying along,
Along the Kürpüldök's course,
No courser can endure the going,
Black barrens knee-deep it was,
Its far sides wreathed in haze,
Hearts keen that never saw a foe,
It was Khan Koñurbay's army,
In the hour the horse fell weary,
The one who met that very host,

Külçoro kulun çilesiymiş. Hoplatıp sürüp bastırıp.
Kendisi Kara-Kum imiş,
Tanrı'nın çarptığı buymuş.
Beecin'deki Kıtaylar
Adına Dıñşa der imiş.
Küheylan üç gün dayanmaz,
Tanrı'nın çarptığı yermiş.
Külçoro'nun yiğitliğini
Alööke oğlu Koñurbay
Görüp kaldığı demmiş.
Burut'a varıp Almambet
Demir urgan tuzakçının,
Tekmil hançer kollunun,
Aybaltada hünerli
Usta olmuş namlısını,
Düşman düzenini iyi bilen,
Çoro olmuş Cakıp'ın
Esirgenmez kurnazını,
Kara niyet kâfirini,
Yalnız başı sayısız orduya bedel
Bin pehlivanlık bahadırını.
Geri dönülmez derin hendek
Boğa boyunlu, buğra kalçalı,

Boğuşsa canı kurutan, Elden dedikodu söz duydum,
Issız yeri yurt edinen,
Şımartıp Kıtaylar
Pehlivanım – deyip, bağlayan.
Almambet'ten böyle
Kapışan düşse eline
Aç arslan gibi haklayan,
Kurtulan bende kalmayan.
Soy kaldı diye duydum.
Kuşatıp köke erişen
Belayı başa açmış,
Dizgin kalmış diye duydum.
Bahadırmış Koñurbay

Was the ordeal of the servant Külçoro.
Bounding, driving, pressing on.
The place itself was Kara-Kum,
This was what God had smitten.
The Kıtays in Beecin
Called it by the name Dıñşa.
No courser lasts three days there,
A land that God had smitten.
Külçoro's valor —
Koñurbay, Alööke's son,
It was the hour he beheld it.
Almambet, who went to the Burut,
Of the iron-lasso snarer,
Of the whole dagger-armed band,
Skilled with the moon-axe,
Its famed one grown a master,
Who knew well the foe's array,
Who became çoro to Cakıp,
His unsparing cunning one,
His black-hearted infidel,
Alone worth a countless army,
A batyr worth a thousand champions.
A deep ditch of no return,
Bull-necked, haunched like a camel-stallion,
Who dries the soul of him he grapples,
From the folk I heard the rumors run,
Who makes the desolate place his home,
Whom the Kıtays, pampering him,
Bound to them, saying – my champion.
From Almambet thus
If a grappler fell into his hands,
Who slew him like a hungry lion,
No captive ever escaping.
I heard a lineage remained.
Besieging, reaching to the root,
He brought calamity on our heads,
I heard a rein was left behind.
A batyr was Koñurbay,

O bildik çoraga atmış.
Gördüğünde Koñurbay
Garip ölüp gitse de
Kurnazmış domuz ay.
İnsandan böylesi olur mu,
Keçil'in hanı Koñurbay
Zulmeden insan onar mı?!
Kaldaylarını telaşlandırıp,
Yay gibi uçan Kara atını

He cast them to that well-known barrens.
When Koñurbay beheld it,
Though the poor wretch die and pass,
Cunning was the swine, alas.
Can such a one be born of man,
Koñurbay, khan of Keçil,
Can a man who deals oppression mend?!
Setting his kaldays astir,
His Black steed that flies bow-swift,

Altından dizgin silkeleyip,
Altındaki Kara atı
Arslan gibi şahlandırıp,
Pehlivanlarına bağırıp,
Mancularını çağırıp:
«Kurban olayım, pehlivanlar,
Beri gelin adamlar!
Kolanını kıldan ördürüp,
Bütün yerini kahrolası,
Uğur sayıp kestirip,
Kahrı gelip dikleşip,
Kaçıp gitmişti Talas'a,
Yalnız oğlu Manas'a.
Vuruş edip Beecin'e
O Almambet öldüğünde,
O kahrolası gördüğünde,
Aldığı eşi Aruuke
Karısı gebe Talas'ta
Çocuk kaldı diye duydum,
Söylenen sözde bir düğüm
Ata saklanmış böylece,
Almambet'ten böylesi
Erkek çocuk bir soy,
Şüphe kaldı diye duydum.
Külçoro doğduğunda,
Toyuna doksan kesti derler,

Erkek doğan çocuğunu,
Külçoro adını koydu derler.

Shaking the golden rein,
The Black steed beneath him
Rearing up like a lion,
Shouting to his champions,
Calling his Mancus:
«Let me be your offering, champions,
Come hither, men!
Having girths braided from horsehair,
All his cursed ground,
Counting it an omen, having it cut,
His wrath rising, turning defiant,
He had fled away to Talas,
To Manas, the only son.
Making war on Beecin,
When that Almambet died,
When that cursed one beheld it,
The wife he took, Aruuke,
His wife with child in Talas,
I heard a child was left,
In the words that were spoken, a knot,
Thus hidden for the father,
From Almambet such a one,
A male child, a lineage,
I heard a doubt remained.
When Külçoro was born,
They say ninety were slaughtered for his feast,
The child born a boy,
They say was given the name Külçoro.

Bindiği atı Boz olup,
Almambet'ten er olup,
Minare yakan kor olup,

The horse he rides being the Grey,
Being a man born of Almambet,
Being an ember that burns minarets,

Topluluğu bozan ok olup,
Dolu Kırgız bu yurtta,
O Burut kurnaz yurtta
Böyle haşarı yok imiş.
Beli sıkı bağlamış,
Bilenip çıkıp vuruşup,
O dünyaya göçen Almambet,
O kaçak benden ölmüştü,
Onun kanını gütmüş!
Kaça kalırsanız pehlivanlar,
Kakan'a dek sürmez mi!
Böyle giderseniz pehlivanlar,
Beecin'e sürüp girmez mi!
Babası kartal Almambet
Ne denli yaman doğmuştu,
Hakkından bir yol gelmezsek,
Beecin'e salar kargaşa.
Yere girsin, bu çocuklar,
Yetim gezip yetişti,
Yurda güç bela katıldı.
Sürtüp gezip düzelip,
Azıp gezip büyümüş.
Almambet'ten doğanı,
Sonunda yok etmezsek
Beecin'e salar kargaşa.
Buna benzeyip kim gezmiş,
Babasına çekmiş baş belası
Beecin'e salar büyük fitne.
Sağ varırsa Talas'a
Asla bizi rahat komaz,
Talas'tan toplayıp asker alsa,
Ordusunu sürüp topluca alsa,
Kendine denk er alsa,
Kıtay'ı asla rahat komaz,

Being an arrow that breaks the host,
Among all the Kırgız in this land,
In that cunning Burut land,
There was no such wild one.
He has bound his waist tight,
Whetted, gone forth, and fought,
Almambet, gone to the other world,
That runaway died at my hand,
He has pursued his blood-debt!
If you take to flight, champions,
Will he not drive on to Kakan!
If you go on so, champions,
Will he not drive into Beecin!
His father, the eagle Almambet,
How fearsome was he born,
If we find no way to master him,
He will loose turmoil on Beecin.
May they sink into the earth, these boys,
He grew up wandering an orphan,
Scarce was he joined to the people.
Roaming, knocking about, he mended,
Straying and wandering he grew.
The one born of Almambet,
If we destroy him not at last,
He will loose turmoil on Beecin.
Who ever walked the earth like him,
A plague that takes after his father,
He will loose great strife on Beecin.
If he comes alive to Talas,
He will never leave us in peace,
If he gathers soldiers from Talas,
If he brings his army in full force,
If he takes men his own equals,
He will never leave the Kıtay in peace,

Yüzyılda bizi sağ komaz!
In a hundred years he will not leave us alive!

Sıkı silahlanırsa bu Burut,
Küheylanın yelesini örüver,
Beş altı yılın içinde
Manas'ın oğlu Semetey,
If this Burut arms himself well,
Braid your courser's mane,
Within five or six years
Semetey, son of Manas,

Almambet oğlu Külçoro,
Çubak'ın oğlu Kançoro,
Namlı Bakay ihtiyarı,
Burutların tamamını
Bu Beecin'den görüver!
Dediğim budur sözümü tut,
Ey, pehlivanlar, bilesiniz!»
Deyip, böylece, Koñurbay,
Altı gün sürdürdü gazayı.
Orduyu geri kovduğunda,
Eceli yeten öldüğünde,
Ölmeyip diri kalanı
Güç bela gün gördüğünde,
Kaldayları kırdığında,
At ürküp ot yemeden,
Atın boynu kırıldığında,
At yorulup durduğunda,
Pehlivanım basıp geçiver,
Köküne topluca eriş!
Mızrağını çekip sıyırıver,
Kahrolası Kırgız'ın
Soyunu tuz gibi kavuruver!
Dediğim söze uyuver,
Geri dönmeden vuruşup,
Kalabalık Kıtay ulu yurt,
Seçkin pehlivan – aslanlarım!
Çınmaçın'da Beecin'de,
Gerçekten bel bağlayıp oturan
Kendime denk erlerim!
Tılsımlı kara dağım benim,
Kaz dolanamaz kayam benim,
Kahırlanıp çarpışıp,
Külçoro, son of Almambet,
Kançoro, son of Çubak,
The famed elder Bakay,
All of the Buruts entire
You shall see from this Beecin!
This is my word, heed my saying,
O champions, know it well!»
Saying thus, Koñurbay
Pressed the onslaught six days.
When he drove the army back,
When those whose hour had come died,
When those who died not but lived
Scarce beheld the light of day,
When the kaldays were cut down,
The horse shying, eating no grass,
When the horse's neck was broken,
When the horse halted, spent,
My champion, press on over them,
Reach their root all together!
Draw and bare your lance,
Of the accursed Kırgız
Scorch the seed like salt!
Follow the word I have said,
Fighting without turning back,
The teeming Kıtay, mighty nation,
Chosen champions – my lions!
In Çınmaçın, in Beecin,
Who sit as my true mainstay,
My men, my own equals!
My talismanic black mountain,
My crag no goose can round,
Fighting on in fury,

Tutuver ne olur
Manas'ın oğlu bahadırı,
Almambet oğlu kâfiri.
Ele düşerse kazara,
Diri düşerse ansızın,
Kuşatıp bağlayıp alın,
Beecin'in Esenkan'ına

Seize him, I pray you,
The batyr son of Manas,
The infidel son of Almambet.
If by chance he falls captive,
If of a sudden he falls alive,
Surround him, bind him, take him,
To Esenkan of Beecin,

Büyük Beecin'in şehrine.
Katıra diri yükleyin,
Han Esen'e sunun!
Nişanı sağlam vurun,
Kakan'da güzel körpe kız
Ayıp demeden – ar demeden,
Götürüp aygır salın!
Kavgacı bunlardan
Koşturursan erkek oğul doğar.
Oğul doğursa yakala!
Kulak duymuş, göz görmüş,
Yere kök salan velvele doğar.
Bu Beecin'de kaldığında,
Alaca bayrak tuğ doğar,
Dolup taşan Beecin'e
Faydası değecek oğul doğar.
Halka haber salın,
Bunlardan erkek oğul doğarsa
Çınmaçın'a, Dıñşa'ya,
Berkitilmiş şehir Mancu'ya,
Han kaldırıp koyun!
Kaldaylarım erlerim,
Bu sözümü tutun!
Bu sözümü tutmazsan,
Kahrına dayanmadan,
Kaçıp bozgun başlatırsan,
Denen söze uymadan,
Bu yerde bırakırsan,
Kürpüldök'ün Sarı-Suyu,
Tanrı'nın çarptığı işte bu.
Böğründen katılan

To the city of great Beecin.
Load him living on a mule,
Present him to Khan Esen!
Mark him with a firm brand,
To the fair young maids in Kakan,
Calling it not shame – not disgrace,
Take him and loose him as a stallion!
From such fighters as these,
If you pair them, a male son is born.
If a son is born, seize him!
What ear has heard, what eye has seen,
A clamor rooting in the earth is born.
When he remains in this Beecin,
A motley banner, a standard is born,
To overflowing Beecin
A son is born who will serve it well.
Send word to the people,
If a male son is born of these,
Over Çınmaçın, over Dıñşa,
Over the fortified Mancu city,
Raise him up as khan!
My kaldays, my men,
Keep this word of mine!
If you keep not this my word,
Not withstanding his fury,
If you flee and start the rout,
Not heeding what was said,
If you abandon him in this place —
The Sarı-Suu of Kürpüldök,
This is what God has smitten.
Joining it from its flank

Kaspañ'ın kara suyu var,
Kara felaket işte bu var.
Öte yakayla beri yakası
Küheylan at dalsa oynamaz,
Çukuruna o suyun
Kırk urgan salsan boylamaz,
İşte o suyun boyunda,
Şıta-Keçüü, Taş-Keçüü,

There is the black water of Kaspañ,
There lies the black disaster.
Between its far bank and its near,
If a courser plunges, it cannot stir,
Into the depths of that water
Cast forty lassos, they touch no bottom,
There along that water's course,
Şıta-Keçüü, Taş-Keçüü,

Er Kalça'ya alışık geçit,
Kara at ile koşturup,
Yolunu keser dururum.
Beri kaçan pehlivanı
Birini komadan parçalayıp,
Kılıçla başını alırım!
Kıl kadar görmeden birinizi,
Kırgına verip salarım!
Pehlivanını yakalarım,
Bahadırdan birinizi bırakmadan,
Varını yoğunu haklarım!
Ulunu, hanını
Kökünden söküp parçalayıp,
Tümünüzü kırarım!
Belime destek olmazsa,
Beecin'de durup nideyim?
Kara atımı armağan edip,
Hunharın oğlu Semetey
Babası Manas bozkurttan
Aşkın doğmuş biriymiş,
Babasından oğlu
Kat kat aslanmış,
İşte ona varıp giderim!
Dediğine uyarım,
Kakançın'ı Beecin'i,
Kaynayan Kıtay elimi
Kökünden söküp Manas'ın
Kanı diyetine sürüp veririm!
Yıkılsın, çocuklar, varsın – deyip,
Canı ortaya koyarım,

A ford well known to Er Kalça,
Galloping on the Black steed,
I stand there and bar the way.
The champion who flees this way,
Rending them, sparing not one,
I take his head with the sword!
Reckoning you not worth a hair,
I give you over to slaughter!
I seize your champion,
Sparing not one of your batyrs,
I finish all you have and are!
Your great ones, your khans,
Tearing them out by the root, rending,
I cut down every one of you!
If none stands prop to my back,
Why should I linger in Beecin?
Giving my Black steed as a gift —
Semetey, the ruthless one's son,
From his father Manas the grey wolf
He was born surpassing him,
Than the father, the son
Is a lion many times over,
To him I will go and yield!
I will follow what he says,
Kakançın and Beecin,
My seething Kıtay people,
Torn out by the root, for Manas's
Blood-price I will drive and give them!
Let it fall, let the boys have it – saying,
I will stake my very life,

Babası pervasız er ile — *With the fearless man his father*
Bir barışıp alırım! — *I will make my peace once for all!*
Yürekliniz ölürsünüz, — *Your brave ones, you shall die,*
Burutların kızıl tuğunu, — *The scarlet standard of the Buruts,*
Göğü yaran haykırışı, — *The war-cry splitting the sky,*
Ondan sonra pehlivanım, — *Thereafter, O my champion,*
Evinin üstünden görürsün! — *You shall see above your own house!*
Dediğim budur biliver, — *This is my word, know it,*
127670 Ey, pehlivanlar, sözümü tut! — *O champions, heed my saying!*

Haykırdığında dosdoğru, — *When the cry goes up, straightway,*
Yamanınız, kocanız, — *Your fierce ones, your elders,*
Kırgına uğramış gibi, — *As though caught in the slaughter,*
Kırılıp gidin tamamınız! — *Perish then, every one of you!*
Biriniz ölmeden, bininiz ölün, — *Rather than one, let a thousand die,*
Bu sözüme uyunuz! — *Obey this word of mine!*
Çarpışmayı sert kılın, — *Make the clash a fierce one,*
Ütülüp yanmış Burut'u — *The singed and burnt Burut*
Kovalayıp yürüyüp kırın! — *Pursue, march on, and cut down!*
127680 Malına başına el koyalım, — *Let us seize his goods and his head,*
Yerin dibi Celpiniş, — *Celpiniş, the world's far pit,*
Yer üstünde durdurmadan, — *Letting him not stand on the earth,*
Yere giren Burut'u — *The Burut sinking into the ground*
Celpiniş'e doğru sürelim! — *Let us drive toward Celpiniş!*
Dört bir yana halkını bölelim, — *Let us split his folk to the four quarters,*
Doğruca kumun çölünde — *Straight in the desert of sand,*
Bu Dıñşa'nın kıyısında, — *On the edge of this Dıñşa,*
Savaş edip görelim! — *Let us make war and see!*
Dediğim budur biliver, — *This is my word, know it,*
127690 Hey, pehlivanlar, sözümü tut!» Atına — *Hey, champions, heed my saying!»*
binip telaşlanıp, — *Mounting his horse in haste,*
Deyip, böylece, Koñurbay — *Saying thus, Koñurbay,*
Sarp dağ gibi görünüp, — *Looming like a sheer mountain,*
Ağzından çıkan gök alev — *The blue flame from his mouth*
At yelesine dökülüp, — *Pouring on the horse's mane,*
Büyük çizmesi kabarıp, — *His great boots swelling,*
Çifte örgülü bahadırın — *The double-braided batyr's*
Bambaşka boynu dikilip, — *Strange neck rising stiff,*
Zırhı sırtında sallanıp, — *His armor swaying on his back,*

Sahtiyan teri, burma bel
Dikleşip alışıp,
Buram buram kokan Kalça'nın,
Üzengide sallanıp.
Bin batman gelen demir topuz,
İşte böyle telaşlanıp,
Kahraman elde parıldayıp.
Suratı asılıp kabarıp,
Cumurayıl* söz söylenip,
Ağanın kılığı böyleydi
Yutuverecek gibi bakınıp,
İki gözün çukuru
Hendek gibi oyulup,

His morocco leather, twisted waist
Stiffening, settling to it,
Of Kalça reeking scent on scent,
Swaying in the stirrup.
The iron mace of a thousand batman,
Thus in such a fever,
Gleaming in the hero's hand.
His face scowling and swelling,
Speaking words of Cumurayıl,*
Such was the lord's own guise,
Glaring as if to swallow whole,
The hollows of his two eyes
Gouged out like trenches,

Opol Dağı gibi heybetli töre,
Beecin'in sahibi büyük töre.
Bu kadar Kıtay'ın
Ulusu imiş Koñurbay.
Kahrına insan dayanmaz,
Böyle imiş domuz ay!
Pehlivanlarına bağırıp,
Özürlü mazurlu söz söyleyip,
Kimini ürkütüp,
Kimini korkutup.
Söz böyledir deyip söyleyip,
Koñurbay sözünü duyunca
Pehlivan koşup telaşlanıp,
Düşman gelmişçesine çabalayıp,
Şaşıranları tökezleyip.
Sıraya girip dizilip,
Savaşı akla getirip.
Yerinip candan umut kesip,
Habersiz yatan o devler
Yönelip topluca yürü deyişip,
Ordu içinde Karagul,
Zulüm gören işte bu.
Komadan toplayıp, ordu sürüp,
Koyun gibi toplayıp, birlikte sürüp,

A töre imposing as Mount Opol,
The great töre, master of Beecin.
Of all this Kıtay host
Koñurbay was the greatest.
No man withstands his fury,
Such was the swine, alas!
Shouting to his champions,
Speaking words of excuse and pardon,
Startling some of them,
Frightening others.
Saying, thus stands the word,
On hearing Koñurbay's word
The champions ran in a fluster,
Striving as though the foe had come,
The bewildered ones stumbling.
Falling into rank and file,
Bringing the battle to mind.
Grieving, giving up hope of life,
Those giants lying unawares
Saying, turn and march together,
Karagul amid the army,
This is the one who bore the wrong.
Gathering all, driving the host,
Herding them like sheep, driving them together,

Kıyameti koparıp durmuştu.
Yayını kavrayıp ele alıp,
Yüzüne doğrultup duruşup,
Homurdanıp telaşlanıp,
Sayıya gelmez kalabalık ordu,
Birini biri yürü deyişip.
O arada çok geçmedi.
Davul sıkı çalınıp,
Çöñörlüü'nün boyunda,
Feryat eden kalabalık ordu
Kaçmış meğer hep birden.
Kaçan ordunun önünde,

He kept raising the very doomsday.
Gripping his bow, taking it in hand,
Standing, leveling it at the face,
Growling and flustering,
A teeming host beyond all count,
Each urging the other, march on.
Meanwhile not long had passed.
The drum beaten hard,
Along the Çöñörlüü's course,
The wailing teeming host
Had fled, it seems, as one.
At the head of the fleeing host,

Alaca tuğunu fırlatıp,
Durmadan kaçıp geliyor,
Kara yağız Tagılak,
Kaçıp gelir nice ulu,
Mızraklarını saplayıp,
Burut gelirse yedi – deyip,
Malı şöyle dursun canından
Büsbütün vazgeçip atışıp.
Gece gündüz dinmek yok,
On bir gün savaş edişip.
Yandan çıkıp geliyor,
Kalday'dan nice han ölüp,
Kakan'lı Beecin'i
Kahraman Madı dahi ölüp,
Yiğitten nice bel ölüp.
Hunhar imiş Semetey
Ulusu Şıyka han ölüp,
Bunca Kıtay canı ölüp,
Boz duman pusu tuğ olup,
Boy boylayan velvele olup,
Velveleye karışıp baksa,
Elin esenliğini dilese,
İki yanına baksa,
Sansar gibi boz at binmiş,
O atının kuyruğunu

Flinging away the motley standard,
He comes fleeing without pause,
Swarthy black Tagılak,
Many a great one comes fleeing,
Their lances thrust and planted,
Saying – if the Burut comes, he devours us,
Let alone their goods, of life itself
Wholly despairing as they shot.
Night and day without cease,
Eleven days they made war.
Coming out upon the flank,
Many a khan of the Kaldays dying,
Of Kakan's Beecin
Even the hero Madı dying,
Many a stalwart of the brave dying.
Ruthless was Semetey,
Their great one Khan Şıyka dying,
So many Kıtay souls dying,
The grey mist-haze become a standard,
A clamor running tribe to tribe,
If one looked amid the clamor,
If one wished the people well,
If one looked to either side —
He rides a grey steed like a marten,
That horse's tail

Güzelce burup, sıkı düğmüş. Çabalayıp Kıtaylar
Kınsız kılıç kuşanmış,
Aceleye düşüp kalmışlar.
Düşman deyince hazırlanmış.
Ecelden geri dönmeyen,
Manas diye uran çağırıp,
Ölümden geri kaçmayan.
Genç kartal erenler,
Su iç dese, ağı içen,
Kan dök dese, öfke saçan.
Hepsi kovalamışlar,
Börk al dese, baş kesen,
Çaresiz kalan caysañlar
Ok geçmez nakışlı kaftan giymiş Ölüp yatıyor upuzun,
Ok yetişmez küheylan at binmiş
Gayret eden pehlivanlar
Hoplatıp Külçoro,
Oyup kırgın salmıştır.
Onun bu yakasından,
Gün yanı ucundan,
Kara kırçıl at binmiş,
Büyüklüğü dağın dengince,
Bırakmadan kovup parçalayıp,
Kapışsa canı yiyecek gibi,

He twisted fair and knotted fast. The Kıtays struggling on
He girds a sword without a sheath,
Have fallen into headlong haste.
At the word of the foe he stands prepared.
Who turns not back from death's hour,
Crying Manas for battle-call,
Who flees not back from death.
The young eagle heroes,
Bid drink water, they drink poison,
Bid shed blood, they scatter fury.
All of them gave chase,
Bid take a cap, they take a head,
The caysañs left without recourse
He wears a broidered kaftan no arrow pierces Lie dead, stretched at full length,
He rides a courser no arrow overtakes The striving champions
Külçoro, bounding on,
Has carved and dealt out slaughter.
On this near side of it,
From its sunward edge,
He rides a black roan steed,
In bulk the equal of a mountain,
Chasing, rending without respite,
As if to eat the soul he grapples,

Bulut gibi uçup Kırçıl'ı,
Önceden kalan sayısız orduyu
Toplayıp çıkıp geliyor.
Sürüp saplarsa lanetli,
Altışar devi bir saplayıp,
Kırıp çıkıp geliyor.
Kaçan düşmanın bir yanını,
Masmavi kula at binmiş
Görkemi böylesi Kançoro,
Şaha kaldırıp Kıtay'ı,
Sürüp çıkıp geliyor.
Her sapladığında yüzer yüzer,

Flying the Roan like a cloud,
The countless host left from before
He comes gathering them up.
When the accursed one drives and thrusts,
Spitting six giants at a stroke,
He comes cutting them down.
One flank of the fleeing foe —
He rides a dun steed all of blue,
Such in his splendor is Kançoro,
Making the Kıtay rear up,
He comes driving them on.
At every thrust a hundred each,

Haklayıp çıkıp geliyor.
Orta yerini Semetey
Biçip çıkıp geliyor,
İki ucunu Külçoro
Emip çıkıp geliyor!
Kalday yerini Kançoro,
Biçip çıkıp geliyor,
Ardından düşer bağırıp,
O bildik hunhar yiğitler.
Devrilip yatıyor upuzun.
Aklını şaşırdığında,
Aceleyle telaşla çığrışıp,
O Kıtaylar kaçtığında
Kaçıştaki seyrine değer olan,
Semetey'in bozgunu.

He comes finishing them off.
Through their center Semetey
Comes mowing his way,
Both their ends Külçoro
Comes draining dry!
The kalday's ground Kançoro
Comes mowing his way,
They fall behind them shouting,
Those well-known ruthless braves.
They lie toppled at full length.
When their wits were lost,
Shrieking in haste and panic,
When those Kıtays fled,
Worth beholding in their flight was
The rout Semetey had made.

Kıtay kaçıp kıvranıp,
Kartalın hâli işte budur.
Kıpkızıl kana boyanıp,
Kürpüldök'ün çorağına
Kaçan ordu gelip kalmıştı,
Kolay değil bu Kalça.
Rahat yatan ordunun aklına
Kırılan halkını gördüğünde,
Alööke oğlu Koñurbay
Haykırış saldı domuz ay.
Algara'nın ağzını
Çevirip durdu Koñurbay,
Eyvah, yurdum, saldır – deyip,– Basıp geçecek sel odur.
Komadan yere ez – deyip.
Sıyırıp üçünü kırgın – deyip,

Bağırış salıp saldırdı.
İşte böyle Burut'u
Yangın söner gibi kırgın – deyip,

Cenkte üstün namlı er,
Yetişip gelen gençlerini

The Kıtay fleeing, writhing,
Such is the eagle's state.
Dyed in crimson blood,
To the barrens of Kürpüldök
The fleeing host had come and stayed,
No easy foe, this Kalça.
Into the mind of the host lying at ease —
When he saw his people slaughtered,
Koñurbay, Alööke's son,
Loosed a war-cry, the swine, alas.
Algara's muzzle
Koñurbay kept turning about,
Alas, my people, attack – saying,– He is the flood that sweeps all under.
Crush them all to earth – saying.
Cut out the three and slaughter them – saying,
With a great shout he attacked.
Even so the Burut,
Slaughter them as a fire is quenched – saying,
The famed man supreme in war,
Their young men coming of age,

Kökü ile söküp al – deyip.
Sür, yurdum, sür! – deyip,
Alööke'nin ereni,
Yorgun düştüğü demmiş.
Algara'nın ağzını çevirmişti,
Basıp girip vuruşup,
Bu çocukları bağla – deyip,
Söyleyip durur Koñurbay.
Kahırlanıp domuz ay,
Öfkesine dayanmadan,
Kahrolup durur Koñurbay,
Kol tokmağı gibi perçemini
Yolup durur Koñurbay.
Koñurbay sesini duyunca,
Türlü türlü pehlivanı
Karınca gibi kaynaşıp,
Kuşatıp basıp kıpırdaşıp,
Kuşatıp yatıp kaldı işte.
Karınca gibi çok Kıtay,
Kavgayı sert saldı işte.
Yeri kaplayan sayısız orduda,
Yer götürmez çok elde
Alööke oğlu Koñurbay
Düşünürsen Kalça han imiş.

Tear them out root and all – saying.
Drive, my people, drive! – saying,
Alööke's own brave —
It was the hour he fell weary.
He had turned Algara's muzzle,
Pressing in and fighting,
Bind these boys – saying,
Koñurbay keeps commanding.
Raging, the swine, alas,
Unable to master his anger,
Koñurbay stands consumed with fury,
His forelock like a mallet-shaft
Koñurbay keeps tearing out.
On hearing Koñurbay's voice,
Champions of every kind,
Swarming like ants,
Encircling, pressing, milling,
Behold, lay siege around him.
The Kıtay many as ants,
Behold, waged the battle fiercely.
In the countless host covering the earth,
Among folk more than earth can bear,
Koñurbay, Alööke's son —
Consider it: Kalça was a khan.

Atın boynu tutulduğunda,
Kahırlansa bu Kıtay
Basıp saldıran ordusu var imiş,
Opol Dağı gibi er Kalça
Mızrakçıdan usta kul,
Düzenbaz zorlu yaman kul.
Yiğit de odur, han da odur,
Koñurbay buyruk verdikten sonra
Kıpırdadı el işte,
Hanı ferman kıldığında,
Pehlivanları bambaşka
O bildik bozkurt er Kalça
Feryat yaran velvele ile
Basıp kalmıştı işte o yer.

When the horse's neck grew stiff,
When this Kıtay falls to raging,
He had an army that presses the attack,
Er Kalça like Mount Opol,
A slave most skilled among lancers,
A wily, fearsome, fierce slave.
He is the brave, and he the khan,
When Koñurbay had given the order,
Behold, the people stirred,
When their khan decreed his firman,
His champions, quite transformed —
That well-known grey wolf Er Kalça
With a clamor rending wails
Behold, had overrun that place.

Keskin çelikten sırlı mızrağı
Gürleterek uzatmıştı.
Koñurbay mızrak uzattıktan sonra
Davul sıkı çalınıp,
Öte yanından tümen ordu
Kökten kopup üşüşüp,
Saldırmadık Kıtay kalmadı,
Almambet oğlu Külçoro
Ortasında kalmıştı.
Kurt gibi Kıtay kaynaşıp,
Kuşatıp gitti kıvıl kıvıl.
Kuşatan ordunun içinde,
Han yiğidi Koñurbay
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi olup ok atıp.
Cepken giymiş ustası,
Güçlüsü Kalça yamanı
Güçlenip mızrak uzattığında,
Toprak uçup, toz kaynayıp,

Gök açık, yer kapalı,
Yer içinde ordu kaynaşıp,
Nice yaman er ile,
Çokluğu akan sel ile,
Bozkurt imiş Koñurbay
Bölük bölük el ile.
Şibe ordusu bir bölük,
Kalmak ordusu bir bölük,
Manculardan Koñurbay,
Hepsi saldırıp kaldı işte.
Laması, keçili
Sahiden girdi bürünüp,
Yüreklisi hançer kollu,
Yanından sayısız ordu,
Yine çıktı üşüşüp.
Almambet oğlu Külçoro
Engebeli inişli beleden,
Beecinlinin Keñ-Şor'undan
Yalnızlığı belli olup,

His charmed lance of keen steel
He had thrust out thundering.
When Koñurbay had couched his lance,
The drum beaten hard,
From the far side a tümen host,
Torn loose from the root, came swarming,
No Kıtay was left that charged not,
Külçoro, Almambet's son,
Was left there in their midst.
The Kıtay swarming like worms,
Encircled him, teeming, teeming.
Within the encircling host,
Koñurbay, brave of khans,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail.
Its jacket-clad master,
The strong one, Kalça the fierce,
When he thrust his lance with might,
Soil flying, dust seething,

Sky clear, earth blotted out,
The host seething over the land,
With many a fearsome man,
With numbers like a flowing flood,
A grey wolf was Koñurbay
With his folk troop upon troop.
The Şibe army one troop,
The Kalmak army one troop,
Koñurbay with his Mancus,
Behold, all fell to the attack.
His lamas, his keçil monks
Truly entered, cloaked and cowled,
His bold ones dagger-armed,
From his flank a countless host
Came swarming forth again.
Külçoro, Almambet's son,
From the rugged sloping pass,
From the Beecin men's Keñ-Şor,
His loneliness plain to see,

Cefa çekti sayısız ordudan.
Yalnızlıktaki yıkılsın,
Bütün Kıtay, ben yalnız,
Can ne olacak – deyip,
Sel gibi Kıtay eli geldi,
Sıyrılıp savuşup kahraman can,
Tekmil hançer kollunun.
O ne olacak!» – deyip,–
Şaşkın perişan duruşup,
Yüz tutup mızrak uzatışıp.
Tüfek atıp, yay çekip,
Gümbürdeşip vuruşup,
Eceli yeten han ölüp,
Vadesi gelen can ölüp.
Yetkin imiş Külçoro,
Geniş dünya dar olup,
Şeker gibi tatlı salyası
Bir yuduma hasret olup.
Dört yandan Kıtay mızrak vurup,
Kahırlanıp bağırıp,
Canı komadan koşuşup.
Kıtay sayısız, bu yalnız,

Suffered woe from the countless host.
A curse upon such loneliness,
All the Kıtay, and I alone,
What will become of life – saying,
The Kıtay folk came like a flood,
The hero's soul slipping, dodging free
From the whole dagger-armed band.
What will come of it!» – saying,–
Standing dazed and wretched,
Facing him, thrusting lances.
Firing muskets, drawing bows,
Fighting with thunderous din,
The khan whose hour had come dying,
The soul whose term was full dying.
Accomplished was Külçoro,
The wide world grown narrow,
His spittle sweet as sugar,
Longing for a single swallow.
From four sides the Kıtay striking with
lances, Shouting in fury,
Rushing to spare no life.
The Kıtay countless, he alone,

Yalnızlığı belli olup,
Tevekkül deyip bağırıp,
Manas diye uran çağırıp.
Cekeyne'yi bele kuşanıp,
Yeri kaplayan kâfire
Tek başına dalıp saldırıp,
Altı binini paralayıp,
Tükenmiş kara Kıtay'ı
Rastladığını mızraklayıp,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli,
Keçil'in hanı nerde deyip.
O böyle dururken,
Alööke oğlu Koñurbay
Mancu'sundan erlerini,
Akına en usta
Düşman düzenini bilen aslanlarını,

His loneliness plain to see,
Crying, God's will be done,
Crying Manas for battle-call.
Girding Cekeyne at his waist,
Upon the infidel covering the earth
Plunging to the attack alone,
Rending six thousand of them,
The spent black Kıtay,
Lancing whomever he met,
Cotton-sashed, wide-booted,
Saying, where is the khan of Keçil.
While he stood so,
Koñurbay, Alööke's son —
His men from among the Mancu,
Most masterful in the charge,
His lions who know the foe's array,

Kakançın'ın hanlarını,
Gayreti üstün canlarını,
Yay çekmede ustasını,
Sakınmadan dalan yamanını.
Çevreleyip bağlayanı,
Yalnız kurt gibi kaynaşanı.
Demir urgan tuzakçının,
Sataşılsa yarıp geçeni,
Hançerli pehlivanını,
Sataşan adamın
Hesabını göreni,
Topuz almış devlerini,
Ata binmeden yetişmiş
Pek yürük yayalarını,
Büyük küçük tamamını,
Pehlivanlarını, kocasını,
Seçip girdi Koñurbay.
Kaldaylarını tokmaklayıp,
Sürüp girdi Koñurbay.
Kalday saldırıp gittiğinde
Yaya yürüğü, devleri,

The khans of Kakançın,
His souls of surpassing zeal,
His master at drawing the bow,
His fierce one who plunges unflinching,
The one who encircles and binds,
The one who swarms like a lone wolf,
Of the iron-lasso snarer,
The one who cleaves through if assailed,
His dagger-bearing champion,
Of the man who assails him
The one who settles the account,
His giants who took up maces,
Grown up never mounting a horse,
His footmen swift of foot,
All of them, great and small,
His champions and his elders —
Koñurbay picked and led them in.
Cudgeling his kaldays on,
Koñurbay drove them in.
When the kalday went attacking,
The swift of foot, the giants,

Binbaşının beyleri,
Hepsi saldırıp erişmişti,
Mızrak salan ellerde,
İnci düğme, mercan taş
Bu akın savaşta,
Böylesi kargaşa işte,
Luñ-tuñ hanı karışık.
Garibini heybetli kılıp,
Uludan nice hanı var
Savaşa gerçekten doğmuş,
Nicesine salmış velvele.
Algara ile şahlandırıp,
Erenin Kalça dahi var.
İşte o zaman Külçoro,
Kıpkızıl mızrağı kılıca
Kavuşturdu Külçoro,
Kıpkızıl kanın içinde,

The lords of the thousand-captains,
All had charged and reached him,
In the hands that cast the lance,
Pearl buttons, coral stone,
In this onrushing battle,
Behold, such a turmoil,
The Luñ-tuñ khan amid the press.
Making its poor ones imposing,
It has many a khan of the great,
Truly born for war,
On many it has loosed its clamor.
Rearing up with Algara,
Kalça the brave is there as well.
Then it was that Külçoro —
His crimson lance to the sword
Külçoro joined together,
Amid the crimson blood,

Dayanıp verdi Külçoro.	*Külçoro stood and endured.*
Kıtay saldırıp geldiğinde	*When the Kıtay came attacking,*
Kahırlanıp bağırıp,	*Shouting in fury,*
Baksana kavga böylesi,	*Behold, what a battle this,*
Korkup ürküp kaçmadan,	*Not fleeing in fear or fright,*
Aklını toplayıp şaşmadan,	*Gathering his wits, unshaken,*
128000 Kaçmadan durdu vuruşup,	*He stood and fought, unfleeing,*
Savaş ustası Koñurbay	*Koñurbay, master of war,*
Düşmana usta becerikli,	*Skilled and adept against the foe,*
Saldırmadan duracak kul değil	*No slave to stand and not attack,*
Düzenbaz Kalça yamanı.	*The wily Kalça, the fierce.*
Serçe çıkmaz geniş vadiden,	*No sparrow escapes the broad valley,*
Göz yetişmez geniş yayladan.	*No eye spans the broad summer pasture.*
Düşman kurtulmaz mızraktan,	*No foe escapes the lance,*
Erenler korkmaz ölümden.	*The heroes fear not death.*
Babası kartal Almam'dan,	*From his father, the eagle Almam,*
128010 Kırmış meğer Külçoro	*Külçoro, it seems, had slain,*
Dönüp bakmadan pehlivandan	*Never glancing back at the champions,*
Mızrağa yakın geleni	*Whoever came within lance-reach*
Mızraklayıp saplayıp devirip,	*Lancing, spitting, toppling,*
Ondan yakın geleni	*Whoever came closer still*
Aybaltayla yere serip.	*Laying low with the moon-axe.*
Tam eline düşeni	*Whoever fell into his very hands*
Kılıç ile doğrayıp,	*Hewing with the sword,*
Kırgında görülmedik iş salmıştı,	*He wrought deeds unseen in slaughter,*
Tanrı yüzünü göstermesin,	*May God never show its face,*
128020 Karmakarışık toz olup,	*All become tangled dust,*
Yerin üstüne baksan	*If you looked upon the earth,*
Boz bulanık kan olup.	*It was blood turbid and grey.*
Kahrı sert başlattı,	*His fury began in earnest,*
Yer silkinip, kara yer	*The earth quaking, the black earth*
Bozulup gitti dağıldı,	*Was ruined, broken, scattered,*
Kakan'lı Kıtay yurdu	*The Kıtay nation of Kakan*
Bildik deliliği başlattı.	*Began its well-known madness.*
Ulemadan aktarsak,	*If we relate it from the learned,*
Bilgelerden sorsak.	*If we ask it of the sages —*
128030 Tufan suyu basıp yetmemiş,	*The flood-waters rose and sufficed not,*
Dalgalanan Kıtay eliymiş.	*Such was the surging Kıtay folk.*

Hiç kimse hesap sormamış,
Hiç kimseler dayanıp varmamış,

Sataşan adamın
Biri de diri kalmamış,
Bu kadar Kıtay eliymiş.
Hanın sağ kaldıktan sonra,
Kakan Esen der imiş
Ferman kılsa cañ-cusu,
Basıp geçecek selmiş.
Öldükçe azgınlaşan,
Ölçüsü bunca elmiş.
Tükendikçe tüten,
Kökünden yeniden güçlenen,
Tükenmez Kıtay eliymiş:
Kazılmış çukur, kalın hendek,
Kaynayıp gitti tümen ordu.
Kaynayıp yatan kalın çorak,
Öncekinden beş beter
Ordu saldırdı bu yol.
İşte o zaman Külçoro
Cefa çekip duruşup,
Can esirgemeden kahraman er
Kutlu el ile vuruşup.

Küçük akın, bir nam,
Kapkara kana bürünüp
Ustaları var iken
Kakan'a salınmış büyük kavga.
Perçemin hepsi kan olup,
Göz yetişmez pus duman,
Yere gelip vuruştu,
Tükendikçe tüten,
Kuru diken uçmuşçasına,
Ele gelip vuruştu.
Ay gibi sarı ova imiş,
O ovada rast gelip,
Kaynayıp yatan Kıtay'ın
Azabı bunca var imiş.

No one ever called them to account,
No one ever stood against them and won through,
Of any man who assailed them
Not one remained alive,
So great was the Kıtay folk.
While their khan remains alive,
He was called Kakan Esen,
If his cañ-cu decrees a firman,
It was a flood that sweeps all under.
Growing fiercer as they die,
Such was the measure of that folk.
Smoking on even as they dwindle,
Growing strong again from the root,
The Kıtay folk inexhaustible:
Dug pits and thick trenches,
The tümen host went seething.
The thick barrens lying aseethe,
Five times worse than before
The host attacked this time.
Then it was that Külçoro,
Enduring woe, standing fast,
The hero sparing not his life,
Fought with his blessed hand.

A small charge, a single name,
Cloaked in blackest blood,
While yet their masters lived,
Great battle loosed upon Kakan. His forelock all become blood,
Haze and mist no eye can span,
He came to earth and fought,
Smoking on even as they dwindle,
As though dry thorns had taken flight,
He came to grips and fought.
It was a yellow plain like the moon,
Meeting there on that plain,
Of the Kıtay lying aseethe
So great was the torment.

Tepesi yok, beli yok,
Bilmeyene bildiren
O savaşın içinde
Bilgili Bakay aslanı yok.
Yetişip mızrak salmıştı.
Bugün görülen yarın yok,
Yer yarılıp sarsıldı,
Kahraman başa gün düşse
Böyleymiş demek dünya bok! Yetmiş mızrak bir değdi.
Dört bir yanın hınca hınç
O mızraktan ölmedi,
Kapanıp çıkıp gidiyor.
Öldükçe yanası
Güçlenip çıkıp gidiyor!
Savaş kılınan bu ova
Üstünden uğultu gitmeyen,
Kanatlı çırpıp üstünden,
Tırnağına denk tutmaz.
Can kurtarıp gitmeyen,
Gagalayıp yiyecek otu yok,
Bir damlacık yerde suyu yok, Kartalın canını gördün mü,
Saban değmiş çizgisi yok, Ölüp giderim dediği yok.
Sansar eşmiş ini yok.
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,
Kestirip uyku almadan,
Teyelti kadar koyağı yok,
Göz yetişmez pus duman,
Çöle Çoro vardığında
Saldırdı Kıtay sırıtıp.
Altındaki Surkoen,
Hayvandan küheylan o yürük
Kahırlandı Koñurbay,
Düz ovaya yaslanıp,
Çanak gibi olmuş kahraman baş
Haykırışı taş yarıp,

No summit there, no pass,
Who teaches him who knows not —
Within that battle
The wise lion Bakay is not there.
They had come up and cast lances.
What is seen today is gone tomorrow,
The earth split and shuddered,
When hard days fall on a hero's head,
So the world is dung, it seems! Seventy lances struck as one.
All four quarters crammed full,
He died not of those lances,
He goes on, closing and breaking out.
The doomed one, the more they die,
Goes on growing ever stronger!
This plain where war was made,
The droning never leaves its skies,
The winged bird beating over it
Deems it not worth its talon.
No soul escapes it with its life,
No grass to peck and eat,
Not a drop of water on the ground, Have you seen the eagle's spirit,
No furrow ever touched by plow, Never a word of I shall die.
No den ever dug by marten.
No hill on it big as a knucklebone,
Taking no doze, no sleep,
No hollow big as a saddle-felt,
Haze and mist no eye can span,
When Çoro came to the desert,
The Kıtay attacked, teeth bared.
Surkoen beneath him,
That courser fleetest of beasts,
Koñurbay fell to raging,
Leaning out over the level plain,
The hero's head become like a bowl His war-cry splitting stone,

Göğsün hepsi toz olup,
Duman basıp velvele kopup,
Baksa göze ilişmeden,
Hangisi olduğu bilinmeden.
Önüne çekilmiş demir ağ,
Öte yanından sivrilip,
Mızrak uzatan kalabalık ordu.
Yer yarılıp kıpırdaşıp,
Coşup Kıtay erişmişti.
Yetkini Koñurbay
Yeri kaplayan ordu ile
Yetkin pehlivan Çoro'ya
Sinek konup geçmişçesine
Bu Külçoro görmedi.
Zınk zınk edip aldırmaz,
Ecel ile azabı
Üstün imiş Külçoro,
Ölüm kaygısını yemedi,
Kıtay tümen, bu yalnız
Dirseğine yaslanıp rahat almadan,
Gerçek sıkıntı çektirip saldılar,
Eceli yeten yiğit
Mızrak değip küme küme düşüp,
Kırılıp yatıp kaldılar.
Pehlivanı böyle dururken
Heybeti yaman domuz ay,

His breast all turned to dust,
Smoke settling, clamor breaking out,
Look — nothing meets the eye,
None can tell which one is which.
An iron net drawn before him,
Jutting from the farther side,
The teeming host thrusting lances.
The earth splitting, astir,
The Kıtay surged up and reached him.
Their ablest, Koñurbay,
With the host that covers the earth,
Upon the able champion Çoro —
As though a fly had lit and gone,
This Külçoro marked it not.
Jolted and jarred, he heeds not,
Over death's hour and torment
Külçoro stood supreme,
He ate no care of dying,
The Kıtay a tümen, he alone,
Taking no ease leaning on his elbow,
They attacked and wrought true hardship,
The braves whose hour had come,
Struck by lances, falling in heaps,
Lay slaughtered where they fell.
While his champions stood so,
Dread of aspect, the swine, alas,

Haykırışı baş yarıp:
«Kıtay olmadan yere gir!
Kara Kalmak çok Mancu
Uranın kırk han yurdu idi
Çokluğunuz kesek it,

Kaynaşan kara kurt idin,
Çınmaçın'dan, Kakan'dan
Toplayıp çıkan ben idim.
Ben Beecin'de dururken,
Elim sağ çağımda,
Burut şöyle dursun ben kendim

His war-cry splitting heads:
«Sink into the earth, you no true Kıtay!
Black Kalmak, many Mancu,
Your battle-cry was the land of forty khans,
For all your numbers, you are clods, you dogs,
You were the swarming black worm,
From Çınmaçın, from Kakan,
It was I who mustered and led you out.
While I stood in Beecin,
In the days my hand was whole,
Let alone the Burut, I myself —

Uzağa koştursam Algara
Adımı bilir der idim.
Burut şöyle dursun bu yurdu,
Urum değil dünyayı,
Vuruşmaya çıkan adamı
Parçalarım der idim!
Kalabalık ordu dursa elimi
Yol düşmemiş kayalığı
Yol ederim der idim,
Yaklaşanı kırıp geçirip,
Hor ederim der idim.
Yalnız gelen çocuktan
Yılıp irkilip kalıyorsun,
Cümle üşüşün pehlivanım,
Ne zaman mızrak saplarsın!
Öldürmeden, yitirmeden,
Ölüme gitmiş kötü yurt,
Saldırıp girip tamamınız,
Ne zaman bağlayıp alırsın?
Babanın mezarı, Kıtay yurdu,
Çocuğunu görsen böyle yaparsın.
Bahadır yaman Semetey,
Kendisi gelse ne yaparsın?
Çoro'sunu görsen böyle yaparsın,
Büyük kartalı er hunhar
Semetey gelse ne yaparsın.
Sür yurdum, sür – deyip,
Akın koyup bu kulu

If I galloped Algara afar,
I said the world would know my name.
Let alone the Burut, this land —
Not Urum only, the whole world —
Any man who came out to fight,
I said that I would rend him!
Should a teeming host stay my hand,
The crag where no path ever fell,
I said I'd make of it a road,
Cutting down all who drew near,
I said I'd bring them low.
From a boy who comes alone
You shrink and flinch and falter,
Swarm on him all together, my champions,
When will you drive the lance home!
Without killing, without losing him,
Wretched people gone to your death,
Charge in, every one of you,
When will you bind and take him?
Your father's grave, the Kıtay land,
Seeing his boy, is this what you do?
The fierce batyr Semetey —
If he himself should come, what then?
Seeing his çoro, is this what you do,
The great eagle, the ruthless man,
If Semetey should come, what then.
Drive, my people, drive – saying,
Charge upon this slave,

Kalmadan saldırıp tamamınız,
Öldürmeden diriltmeden
Kendime bağlayıp verin – deyip,
Bağlayıp verirsen çocuğu,
Dediğine uyarım,
Uluñçu-Dıñşa hanlığını
Birinize veririm!»
Deyip, böylece, Koñurbay,
Gök zırhı bürünüp,
Görsen böylesi büyük Kalça,

Attack, all of you, none staying back,
Neither slain nor left alive,
Bind him and give him to me – saying,
If you bind and give me the boy,
I will do as I have said,
The khanate of Uluñçu-Dıñşa
I will give to one of you!»
Saying thus, Koñurbay,
Cloaked in his blue-grey armor —
See him, so great is Kalça —

Gök kaplan gibi atılıp,
Kan içiciliği tuttu,
Kanat gibi seyrek dişini
Usta doğmuş Koñ töre
Parça parça çiğnedi.
Cepken giymiş Kıtay'ın
Güçlülerini tokmaklayıp,
Gücüne koşup sürdü.
Algara'nın ağzını
Çevirdi Koñurbay,
Öfkesine dayanmadan,
Sürüp ezip kendi ordusunu
Kırıverdi Koñurbay.
Kaçacak yanını kahırlı
Koñurbay kesip durmuştu,
Bozgun salıp Külçoro,
Yüz tuttuğu yanı kırmıştı.
Hanından kahır geldiğinde,
Saldırmadan Kıtay durur mu?
Kaynayacak Kıtay halkı odur,
Kapışanı işte böyle,
Kanını dökmek töresi odur.
Saldır! – deyip, pehlivana
Feryadı taş yardı,
Haykırışı baş yardı.
Karısını karabasan basmışça,
Kovanı ensesinden kaçmışça,

Tanrı çarptı Kalça'yı,
Bu Kalça'nın zehrinden,

Savaşa saldığı kahrından,
Karaltısı yok, yalnız er
Yeri bozup ezdi.
Hesabını tutan bir can yok,
Sakınmadan çocuk aslan,
Yeri kaplayan ordu olup,
Yalnız kendi vuruştu.
Almambet oğlu Çoro'yu

Springing like a grey tiger,
His blood-drinking fit came on him,
His teeth gapped wide like wing-feathers
Koñ töre, born a master,
Ground piece against piece.
Of the jacket-clad Kıtay
Cudgeling the strongest,
He drove them harnessed to his strength.
Algara's muzzle
Koñurbay turned about,
Unable to master his anger,
Riding down, crushing his own army,
Koñurbay cut them down.
The way of flight, in his fury,
Koñurbay kept cutting off,
Külçoro, dealing rout,
Had broken whatever side he faced.
When wrath came from their khan,
Would the Kıtay stand and not attack?
Such is the Kıtay folk, bound to seethe,
Thus it is with him they grapple,
To shed his blood is their custom.
Attack! – saying, to the champions,
His wail split stone,
His war-cry split heads.
As though a nightmare crushed his wife,
As though the hive had spilled down his neck,
God smote Kalça,
From this Kalça's venom,

From the fury he loosed on the battle,
No shadow near him, the lone man
Tore and trampled the earth.
No soul to keep the count, Unflinching, the boy lion,
Become a host that covers the earth,
He fought all by himself.
Çoro, Almambet's son,

At koyuşup bastılar.
Çok duyulmaz bağırış,
Uğultuda kaldı Külçoro,
İyileşmez bir azap,
Zahmet olup yaslanıp,
Velvelede kaldı Külçoro.
Kızılca kıyameti Kalça başlattı,
Haykırışını duyduğunda
Ölsek gönlüm razı – deyip, Çabalayan iki eli
Kaynayan Kıtay tümen ordu
Kalkamayıp felç olup,
Gümbürdeyip güm güm saldırıp Gök demirden tulgayı
Kırılıp gitti dağıldı.
Salınıp Kıtay erişmişti Kılıçladı başın hepsini
Kara kurt gibi çok pehlivan
Çalkalanan kan olup,
Saldırıp gelip gitmişti.
Bilgesi Bakay han
Karınca gibi kaynaşıp,
Kara sığırcık gibi kıvıl kıvıl,
Kıstırıp, garip başa,
Baksana başka iş gelip,
Kaynaşan Kıtay yurdu,
Kırk iki kat kuşattı el
Güçlenip Kıtay salınıp,
Ortasında Külçoro,
Erenin orada kaldı işte,
Ansan savaş büyük sıkıntı
Çepeçevre kuşatıp salınıp.
Kalabalık Kıtay ulu yurt
Çevreleyip kaldı işte.
Sıyırıp geçen yel yok, Demir urgan tuzakçının
Tanrı'dan sebep olmazsa,
İpek ağı sal – deyip, çığrışıp.
Kurtulacak çare yok.

They charged their horses and pressed him.
Shouting seldom heard,
Külçoro was left in the din,
A torment past all healing,
Weighed and leaning under the toil,
Külçoro was left in the clamor.
Kalça began the red doomsday,
When he heard his war-cry,
If we die, my heart is content – saying, His two struggling hands
The seething Kıtay tümen host
Could not rise, struck palsied,
Attacking with thunderous boom on boom
The helm of blue-grey iron
Were shattered, scattered, gone.
Swaying, the Kıtay had reached him He put every head to the sword
Champions many as black worms,
Become a churning tide of blood,
Had come attacking and gone.
Their sage, Bakay Khan —
Swarming like ants,
Teeming like black starlings,
Hemming in the poor lone head,
Behold, another trial has come,
The swarming Kıtay nation,
Forty-two deep the folk besieged him,
The Kıtay, emboldened, swaying in,
Külçoro in their midst,
Behold, the brave was left there,
Recall it — war is a great affliction,
Ringed all round, they pressing in.
The teeming Kıtay, mighty nation,
Behold, had circled him about.
No wind slips through the ring, Of the iron-lasso snarers
If no cause comes from God,
Cast the silken net – saying, they shrieked.
No means is left of escape.

Ustalarını, hanlarını,
Kamışı gör, seli gör,
Üstün pehlivan canlarını,
Sel kadar Kıtay eli gör.
Bas saldır – deyip, uğuldayıp.
Yağmur gibi yay çekip,
Kuşatan sayısız ordu olup,
Dolu gibi ok atıp,
Sırası gelip düştüğünde,
Kırıp sürüp yok etti
Çoro'yu nerden düzeltti

Their masters and their khans,
Behold the reeds, behold the flood,
Their souls of champions supreme,
Behold the Kıtay folk like a flood.
Press on, attack – saying, droning.
Drawing bows like rain,
Become a countless encircling host,
Loosing arrows like hail,
When his turn came round and fell,
They crushed and drove to destroy —
How could that ever lay Çoro low —

Kapışıp durdular,
Yel değmeyen kuru çölde
Ceylan gibi gözü karardı,
Her değdiğinde Çoro'ya
Yetmiş mızrak bir değdi.
Savaşa gücü yetmeden,
Böyle imiş Külçoro,
Kıpkızıl kana bürünüp,
Onun önü göğüs zırhı,
Bir görmeye hasret olup.
Karaltı bulmaz Çoro'nun
Kahraman canına güç gelip,
Çevreleyip pehlivanı
Çiğneyip geçecek gibi,
Kement atan ustası
Kement at – deyip, uğuldayıp,
İyice kaynayan çorak olup,
«Kıtay saldırıp gelene dek,
Eline düşüp ölene dek,
Diri değil, ölüyüm,

They stood grappling,
In the dry desert no wind touches,
His eyes went dark like a gazelle's,
Each time they struck Çoro,
Seventy lances struck as one.
His strength unequal to the battle,
Such was Külçoro then,
Cloaked in crimson blood,
Before him his breastplate armor,
Longing for a single glimpse.
Finding no shadow of help, Çoro's
Hero soul was pressed past strength,
Ringing the champion round,
As if to trample him under,
Their master of the thrown lasso —
Throw the lasso – saying, droning,
The barrens seething to the full,
«Till the Kıtay come attacking,
Till I fall to their hands and die,
I am not living, I am dead,

Bu gazanın kendisine
Öleyim – deyip, gelmişim!»
Deyip, böylece, Külçoro,
Güç bela yakın geleni
Mızrak ile kırıp geçirip,
Ondan yakın geleni

Into the heart of this holy war
I have come – saying, let me die!»
Saying thus, Külçoro,
Whoever hardly came within reach
Cutting down with the lance,
Whoever came closer still

Oykuma ile yere serip.
Saldırısına Kıtay'ın
Boyun eğmez Külçoro,
Kahraman canı bağlamaya
Vermez durur Külçoro.
Kıtay saldırıp geldiğinde
Allah'ın günü bulutlanıp,
Çocuk Çoro bozkurda,
Başına altmış kaygı bir gelip. Altı keskinin birisi –
Hasrette olup yanıp yakılıp,
Kıtay saldırıp geldiğinde
Aziz candan umut kesip,
Umut kesecek sebebi,
Koñurbay sayısız, bu yalnız,
Takat var mı çocukta.
Göğüs dayanacak beli yok
Dolu Kırgız eli yok.
Kaçıp girecek ormanı yok,
Karaltı kılınan Bakay yok.
«Değişip binecek küheylan yok,
Ele düşer miyim ola,
Ayırıp alacak,
Eyvahlar olsun ağam, akraba yok!
Bu cazayıl belayı
Görmeye gelmişim meğer,
Yeri kaplayan Kıtay'a
Tek başıma gelip kapışıp,
Ölmeye gelmişim meğer!
Dokuz kurt bir koyunu
Dalaşsa leşini kor mu,
Dolu Kıtay Çoro'yu
Döverse canı kor mu?
Çevrem masmavi demir ağ,

Laying low with Oykuma.
To the onslaught of the Kıtay
Külçoro bows not his neck,
His hero soul, to the binding,
Külçoro yields not, stands fast.
When the Kıtay came attacking,
God's own day clouding over,
Upon the boy Çoro, the grey wolf,
Sixty sorrows fell as one upon his head.
One of the six keen blades –
Burning, wailing in his longing,
When the Kıtay came attacking,
Giving up hope of his dear life,
And the cause to give up hope:
Koñurbay countless, he alone,
What strength is left in the boy.
No pass where his breast might brace,
No teeming Kırgız folk at hand.
No forest to flee into,
No Bakay to loom in aid.
«No courser to change and mount,
Shall I then fall captive,
None to part the press and take me,
Alas, my elder brother, no kinsman near!
This cazayıl calamity
I came, it seems, to behold,
Against the Kıtay covering the earth
Coming alone to grapple,
I came, it seems, to die!
If nine wolves fall on one sheep,
Will they leave its carcass be,
If all the Kıtay beat Çoro,
Will they leave his life in him?
Around me an iron net all blue,

Bağlanır mı ola bizim el!»
Deyip, böylece, Külçoro,
Kahırlanıp kahraman er,
Çarpışıp ordu ile,

Shall our people then be bound!»
Saying thus, Külçoro,
The hero raging in his fury,
Clashing with the host,

Kahrına Kıtay'ın
Boyun eğmez Külçoro.
Göğsü çatır deyip düşene dek,
Gözleyene garip canı
Vermez durur Külçoro.
Gaipten rast gelen
Mediyan'ın çölünden
Tanrı'nın sevdiği Manas'a
Keskinden altısı bulunmuştu.
Gökten inen altı keskin,
Alaken'in aldığı Coykuma
Emanet kalan keskin kılıç.
Bir Tanrı'ya ağlayıp yakarıp,
Mihnetli kadın Kanıkey,
Yiğidin oğlu Külçoro'ya
Armağan edip anacığın,
Yanlış yola sapmaktan arınıp,
Kakan'a çocuklar varsın – deyip,
Kahraman cana güç gelirse,
Kınına sıkıp koysun – deyip.
Armağan edip alsın – deyip.
Önceden göçen aslanların,
Almambet, Çubak erlerin,
Miras kalan Coykuma
İşi Tanrı onar – deyip,
Tevekkül ölürsem göreyim,
Dağ gibi Manas, kolla! – deyip,

O Coykuma zorlu keskin,
Haykırıp kından çıkarsa,
Kan içmeden boş dönmeyen,
Kana adamakıllı doymazsa,
Kaksan kına girmeyen.
Kından alsa karayı,

Ağzı kor gibi kızaran,

To the fury of the Kıtay
Külçoro bows not his neck.
Till his breast cracks and he falls,
To those who watch for his poor life,
Külçoro yields not, stands fast.
Come by chance from the unseen,
From the desert of Mediyan,
To Manas, beloved of God,
Six of the keen blades were found.
Six keen blades come down from heaven,
Coykuma, that Alaken took,
The keen sword left in trust.
Weeping, imploring the one God,
The long-suffering woman Kanıkey,
To Külçoro, the brave man's son,
Your dear mother gave it in gift,
Cleansed of straying from the path,
Let the boys reach Kakan – saying,
If the hero soul is pressed past strength,
Let him clasp it in its sheath – saying.
Let him take it as a gift – saying.
Of the lions gone before,
Of the men Almambet and Çubak,
Coykuma, left as legacy,
God will mend the deed – saying,
God's will — if I die, so be it,
Manas like a mountain, guard me! – saying,
That Coykuma, keen and mighty,
If it leaves the sheath with a scream,
Returns not empty without drinking blood,
If it be not sated full with blood,
Strike as you will, it enters not the sheath.
If drawn from the sheath at a foe's dark shape,
Its edge glows red like an ember,

On ikinci cildin sonu.

On üçüncü cilt, Talas kuşatması ve er meydanının düellolarıyla sürer.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT XII
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME XII

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

On ikinci cilt, Kanıkey'in kuşandırdığı çelikten Ayçürök'ün ak kuğu donunda getirdiği şifaya; Kara-Döbö'de kopan kıyametten kırk iki kat demir ağın ortasında yalnız kalan arslan Külçoro'ya uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT XII